

JOEL KIVIRAUMA (TOIM.)

Muuttuvat marginaalit: näkökulmia vammaistutkimukseen

JOEL KIVIRAUMA (TOIM.)

MUUTTUVAT MARGINAALIT:
NÄKÖKULMIA VAMMAISTUTKIMUKSEEN

SARJAN TOIMITTAJA ANTTI TEITTINEN
JULKAISU ON HYVÄKSYTTY TIETEELLISESSÄ ARVIOINNISSA.

JULKAISIJA

KEHITYSVAMMALIITTO RY 2008
TUTKIMUS JA KEHITTÄMINEN
VILJATIE 4 A, 00700 HELSINKI
PUH. 09 348 090, FAX 09 385 3398
WWW.KEHITYSVAMMALIITTO.FI

ISBN 978-951-580-607-9
ISSN 2342-1169

ULKOASUN SUUNNITTELU: KIRSI RYHÄNEN
KANNEN KUVA: EMMI OKSANEN
© KEHITYSVAMMALIITTO JA TEKIJÄT

JOHDANTO	5
KIELELLISET KÄÄNTEET KUUROJEN OPETUKSESSA EVA SALMI	10
KAPINAHENKEÄ JA KANSALAISTOIMINTAA KARI HUUSKONEN	42
POIKKEAVAT OPPILAAT KANSAKOULUN MARGINAALISSA ENNEN OPPIVELVOLLISUUSKOULUA JOEL KIVIRAUMA	82
TOIVON JA TAPPION TARINAT: ETURYHMÄT USA:N ERITYISOPETUSPOLITIIKASSA TIINA ITKONEN	99
NORMALITEETIN RAJAT JA RAKENTEET ANTTI TEITTINEN	126
KIRJOITTAJAT	149

Vammaisuutta kokonaisuutena tai edes yhtä vamma ryhmää laajemmin on suomalaisessa tutkimuksessa tarkasteltu varsin harvakseltaan. Alan eittämättömänä pioneerina lienee pidettävä Paula Määtän teosta ”Vammaiset – suuri vähemmistö” vuodelta 1981. Seuraava kokonaisesitys aiheesta ilmestyi vasta neljännesvuosisata myöhemmin (2005), jolloin Simo Vehmaksen teos ”Vammaisuus” ilmestyi. Historiallisesti aihetta on lähestynyt Toivo Nygård teoksessaan ”Erilaisuuden historiaa” vuodelta 1998. Näiden lisäksi on ilmestynyt joitakin vammaisuuden historiaan liittyviä teoksia, kuten Toivo Nygårdin ja Kari Tuunaisen toimittama ”Avun kohteesta itsensä auttajaksi” vuodelta 1996 ja aikansa vammaispolitiikkaa käsittelevä Susanna Nouko-Juvosen teos ”Pyörätuolitango” vuodelta 1999. Koulutuksen osuus näissä teoksissa on varsin marginaalinen tai se puuttuu kokonaan. Ainoan poikkeuksen tässä suhteessa muodostaa Lastensuojelun keskusliiton julkaisema teos ”Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa” vuodelta 2001. Tämä Markku Jahnukaisen toimittama teos on luonteeltaan käsikirjatyypinen, valmiiseen tietoon pyrkivä kokonaisesitys. Nyt käsillä olevan hankkeen tarkoituksena on tuottaa tutkimustietoon perustuvia erilaisia näkökulmia koulutuksesta vammaisuuden rakentajana. Tarkoitus ei siis ole yleisesitysten laatiminen, vaan jokaisen kirjoittajan omista lähtökohdista ja omiin tutkimuksiin perustuvien tutkimusartikkelien tuottaminen. Tavoitteena on laajentaa vammaisuuden ja koulutuksen yhteyksien hahmottamista uusilla näkökulmilla. Vammaisuutta monipuolisesti valottavia teoksia on tarjolla varsin niukasti esim. yliopistollisina kurssikirjoina.

Vammaiset on kautta vuosisatojen sijoitettu historian marginaaliin; syrjinnän, kontrollin ja hyväntekeväisyyden kohteiksi. Vammaisten mielipiteitä ei ole kysytty eikä niillä ole ollut merkitystä heitä koskevien järjestelyjen suunnittelussa tai toimeenpanossa. Tämä ei sinänsä yksin erota vammaisia väestön enemmistöstä, joka myös oli köyhää ja paikallisen ja valtakunnallisen eliitin mielivallan kohteena aina pitkälle 1800-luvulle asti. Mutta vammaisten muitakin vähäisempi mahdollisuus puolustautua ja suurempi riippuvuus lähiyhteisön tuesta erottaa. Vammaisuus oli esiteollisessa yhteiskunnassa kykenemättömyyttä oman elannon turvaamiseen omin voimin tai ainakin se teki siitä erittäin haastavan elinikäisen tehtävän. Myös vammaisten historia on tutkijan kannalta erityinen haaste, sillä sen ratkaisemiseen tarvittavat lähteet ovat joko viranomaisten kontrollitarkoitukseen luotuja tai puuttuvat kokonaan. Vasta viimeinen runsaan sadan vuoden ajanjakso mahdollistaa vammaisuuden historian perinteisen tutkimuksen; vammaisille eriytettyjä koulu- ja sosiaalipoliittisia projekteja pystytetään ja keskitetyn hallintokoneiston vahvistumisen myötä niistä tuotetaan kirjallisia lähteitä. Osittain näiden projektien seurauksena myös vammaisten oma ääni alkaa kuulua ja jättää jälkiä tulevien historian tutkijoiden seurattavaksi.

Tämän teoksen artikkelit keskittyvät vammaisuuden historian institutionaaliseen ajanjaksoon, jolle aluksi tyyppillistä ovat erillislaitosten ja -luokkien pystyttäminen ja tämän jälkeen noin sadan vuoden kuluttua niihin kohdistunut kritiikki ja pyrkimys

niiden purkamiseen. Tämän teoksen artikkelit voidaan jakaa kahtia siten, että kolme ensimmäistä keskittyy pääsääntöisesti näiden projektien syntyvaiheisiin 1800/1900-lukujen vaihteessa ja seuraavat kaksi 1900/2000-lukujen taitteen täysin erilaiseen tilanteeseen. Kun lisäksi jokaisen artikkelin lähestymiskulma aiheeseensa on omanlaisensa ja myös kohteet vaihtelevat, niin tuloksena toivottavasti on monipuolinen ja Suomen rajat ylittävä näkökulma vammaisuuteen ja vammaistutkimukseen.

Ensimmäisen artikkelin (Eeva Salmi) kohteeksi voidaan määrittellä kieli tai oikeammin kielivähemmistön oikeus omaan äidinkieleensä. Artikkelin empiirinen materiaali käsittelee kuurojen opetuskielen ympärillä käytyjä kiistoja kahdessa murrosvaiheessa: 1900-luvun taitteessa ja 1960-luvulla. Artikkelista on löydettävissä kaksi vammaisuuden määrittelyn kannalta keskeistä teemaa; toisaalta kuulevan enemmistön pyrkimys määrittellä kuurojen kielellinen identiteetti kuulevien tarpeista käsin, ja toisaalta kuurojen oman kulttuurin muodostuminen. Teemat eivät esiinny erillisinä vaan monin tavoin toisiinsa kietoutuneina. Kuurojen syrjäyttäminen kuurojen äidinkielen kehittymisen ja vaalimisen kannalta keskeiseltä paikalta eli koulun johtopaikoilta tapahtui jo valtiollisen kuurojen koulutuksen syntyvaiheessa koulun ohjesääntöä määriteltäessä. Ensimmäisen kuurojenkoulun ohjesäännön mukaan johtajalta vaadittiin täydellistä puhetaitoa ja kuuloa, mikä merkitsi paikan varaamista kuuleville. Seuraava askel oli kuurojen oman äidinkielen, viittomakielen käytön heikentäminen ja lopulta kieltäminen koulujen opetuskielenä. Rotuhygienisen opin valtakaudella vuosisadan alussa pienen vähemmistöryhmän äidinkieli ei ollut sopusoinnussa kansakunnan yhtenäisyyttä korostavaan ideologian kanssa. Normaalin suomalaisen ominaisuuksiin kuului puhuttu suomenkieli. Saman kohtalon kokivat myös saamelaiset ja romanit. Lisävoimaa viittomakielen kieltämiselle saatiin puhemenetelmän perusolettamuksesta, jonka mukaan ajatustoiminnan kehittyminen edellyttää puheen kehittymistä. Siis viittomakieli on tämän näkemyksen mukaan suorastaan vahingollinen harhaoppi. Kun aikakauden johtavat suomalaiset koulumiehet Uno Cygnaeus mukaan lukien olivat tätä mieltä, ei vastaväitteille juuri sijaa jäänyt.

Kuurojen oman kulttuurin kannalta kuurojen opetuksen alkaminen oli ensiarvoisen tärkeä tekijä. Kulttuurin ja kielen kannalta riittävä määrä oppilaita kokoontui yhteen, vietti yhdessä pitkiä aikoja ja käytti viittomakieltä. Kieli kehittyi ja perinteet siirtyivät sukupolvelta toiselle. Koulu kiinteytti kuurojen kulttuuria myös sitä kautta, että kouluissa eri sosiaaliluokista tulleet lapset opiskelivat yhdessä. Vaikka luokkarajat koulussa ylitettiin, niin tyttöjä ja poikia ei sentään laitettu samoihin luokkiin. Kuurojen yhteisö ei luopunut äidinkielestään koulussa vallinneista kielloista huolimatta, vaan viittomakieli säilyi puheella opetuksen ”pimeän” kauden yli yhteisön kielellä. Sukupolvien vaihduttua ja kansalaisyhteiskunnan toiminnan myötä kuurojen yhteisön nuoret aloittivat kampanjan viittomakielen puolesta 1960-luvun alussa. Lisäpontta kuurotietoisuusliike sai ulkomaisista tutkimustuloksista, joiden mukaan vain hyvin pieni osa kuuroista oppi puhumaan koulussa ymmärrettävästi. Puhemenetelmän loppu alkoi lähestyä. Puhemenetelmän elinkaari kuvaa osuvasti niitä normaalistavia käytäntöjä, joiden avulla normaalin rajoja määrittämään tottunut eliitti näennäistie-

teellisin argumentein pyrki säilyttämään asemansa. Oikeus omaan kieleen ja sen käyttöön on kamppailua vallasta, jota vallassa oleva eliitti on vastustanut olipa kyseessä viittomakieliset tai kirjoitustaidoton rahvas (Mäkinen 2007).

Toisessa artikkelissa Kari Huuskonen tarkastelee sokeainyhteisön muodostumista ja sen pyrkimystä oman asemansa määrittelyyn. Vaikka artikkelin lähestymiskulma on edellisestä poikkeava, teollisen yhteiskunnan tuomat uudet haasteet sokeille ammatinharjoittajille, niin oikeus oman identiteetin määrittämiseen nousee jälleen keskiöön. Perinteinen näkevien harjoittama hyväntekeväisyyspohjainen yhdistystoiminta oli toki monelle työkyvyttömälle sokealle tarpeellista, mutta merkitsi samalla alitumista hyväntekijöiden määräysvaltaan. Kaikille sokeille ei enää riittänyt perinteiset palvelu- ja yhdessäolotehtävät, sillä asioiden ajaminen suhteessa valtiovaltaan nähtiin entistä tärkeämmäksi. Tuloksena oli rajojen pystyttämistä sekä kuurojen kesken työkykyisyyden suhteen että näkevään enemmistöön. Sokeiden yhdistystaipaaleen alkuvaiheissa on nähtävissä samanlainen sokeiden marginalisointipyrkimys kuin kuurojen koulun perustamisvaiheessa. Ensimmäisen yhdistyksen johtokunnan enemmistö muodostui sokeainkoulun opettajista, ei yhdistyksen perustamisen suhteen aktiivisesti toimineista sokeista. Kiistat kärjistyivät aina siihen pisteeseen, että avuksi huudettiin itse Tasavallan Presidenttiä!

Toinen yhtymäkohta kuurojen yhteisön muodostumiseen löytyy kirjoittajan mukaan koulutuksen organisointitavasta. Tiivis sisäoppilaitos loi paitsi hyvän yhteisöllisen ja kulttuurisen perustan niin myös sivistykselliset välineet sokeiden yhdistyksille. Näyttää myös siltä, että sokeus auttoi sosiaalisten erojen ylittämässä. Näin vamma (kuurous, sokeus) on myös yhteiskuntateoreettisesti merkittävä tekijä määrittäessään eri sosiaaliluokista tulevien ihmisten suhteita vallitsevista käytännöistä poikkeavilla tavoilla.

Kolmannessa artikkelissa Joel Kivirauma tarkastelee kaikille yhteiseksi tarkoitettua kansakoulun ja poikkeavien oppilaiden kohtaamista. Keskeisiksi teemoiksi nousee siirtojen ja erillisluokkien legitimitietin perusteleva. Siirrot erityisluokille koettiin viranomaisten taholta ongelmalliseksi alusta asti. Vanhempien vastustus oli yleistä. Tässä kohdin on merkittävä ero suhteessa kuurojen ja sokeiden erityiskouluihin, joihin pääseminen oli pikemminkin etuoikeus. Aistivammaisten erityiskoulut edustivat lupausta paremmasta tulevaisuudesta lapsille ja heidän vanhemmilleen. Vastoin perinteisiä käsityksiä heitä pidettiin nyt koulutuskelpoisina, kuten muitakin ikäisiään. Kansakoulun erityisluokkien mukanaan kantamat merkitykset olivat paljolti vastakkaisia. Ikätovereidensa kanssa lapsuutensa viettänyt lapsi todettiin nyt kyvyttömäksi nauttimaan opetusta ikäluokkansa enemmistön kanssa. Kaikki vanhemmat eivät voineet tätä hyväksyä ja opettajien ja kansakoulutarkastajien tueksi apua haettiin vuosisadan alussa virkoihin tulleilta koululääkäreiltä. Siirtojen legitimitietin perusteleva oli erityisluokkien kohtalonkysymys aikana, jolloin kansakoulunkäynti oli vapaaehtoista. Mikäli vanhempia ei kyetty siirron tarpeellisuudesta vakuuttamaan, saattoi seurauksena olla koulusta pois jääminen. Tätä ratkaisua helpotti se,

että lasten ja nuorten työpanoksella oli käyttöä köyhissä perheissä, joiden lapsia siirrettiin suhteellista osuuttaan runsaammin erityisluokille.

Mikäli kansakoulun erityisluokkien merkitystä tarkastelee identiteetin määrittämisessä, voidaan havaita sekä eroja että yhtäläisyyksiä aistivammaisten erityiskoulujen suhteen. Yhteistä oli se, että enemmistö pyrki määrittämään toiminnan ehdot erityisryhmien tarpeista ja toiveista riippumatta. Aistivammaisten erityiskoulut ja kansakoulujen erityisluokat erosivat kuitenkin merkittävästi sen suhteen, mikä merkitys niillä oli kyseisten ryhmien kannalta. Kuurojen ja sokeiden yhteisöjen synnyn kannalta erityiskoulujen merkitys oli huomattava, kenties ratkaiseva. Kansakoulun erityisluokkien kohdalla tällaisesta positiivisesta merkityksestä ei voida puhua.

Erytisluokat edustivat kuitenkin aikakautensa edistystä, joihin mallia haettiin ulkomailta. Paras perustelu oli muiden sivistysmaiden esimerkki. Myös kansainvälisen rotuhygienisen liikkeen äänenpainot näkyvät selvinä suomalaisen koulutuspoliittisen eliitin puheissa. Liikkeen vaikutus sterilisaatiolakeineen ulottui aina 1970-luvulle asti ja se velvoitti myös kansakouluntarkastajia ilmoittamaan ”kehityskyvöttömistä lapsista” terveydenhoitolautakunnalle toimenpiteitä varten. Näistä toimenpiteistä ei toistaiseksi ole olemassa tutkittua tietoa.

Neljännessä artikkelissa Tiina Itkonen tarkastelee erityisopetuspolitiikan muotoutumista 1900-luvun lopun Yhdysvalloissa. Artikkelin tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman politiikan tekoon maassa, jonka perinne ja käytännöt poikkeavat selvästi omistamme. Artikkelin mielenkiintoa lisää se, että vanhempien subjektiivisen oikeuden lisääminen kouluvalinnoissa ja koulupiirien poistaminen ovat muuttaneet myös meidän perinteistä pohjoismaista malliamme yksilöllisiä valintoja rohkaisevaan suuntaan (Seppänen 2006). On enemmän kuin todennäköistä, että paikallisiin erityisopetusratkaisuihin tulevaisuudessa haetaan yhä useammin ratkaisuja oikeudellisin perustein. Itkosen artikkelissa kuvataan hyvin yksityiskohtaisesti miksi ja miten vanhemmat aktivoituvat ja miten he asiaansa edistävät. Teoreettisena käsitteenä toimiva ”tunnehajainen aktivismi” auttaa lukijaa ymmärtämään toisaalta vanhempainryhmien saavuttamia voittoja sekä myös niiden käyttämiä strategioita. On täysin mahdollista, mikäli uusliberalistisen koulutuspolitiikan ohjelma viedään Suomessa lopulliseen päätökseen, että Itkosen artikkelista tulee vanhempainryhmien ja niiden toimintaa tutkivien keskuudessa runsaasti luettu ja siteerattu perusteksti.

Viimeisessä artikkelissa Antti Teittinen tarkastelee aikalaisanalyysissään suomalaisen erityisopetuksen kasvua. Erityisopetukseen siirrettyjen tai otettujen oppilaiden määrä on kaksinkertaistunut runsaassa vuosikymmenessä. Se on melkoinen kasvu maassa, joka muutenkin edustaa maailman kärkeä erityisopetuksen määrän suhteen. Erityisopetuksesta puhuttaessa luokittelun ongelma on monin tavoin läsnä; toisaalta ilman luokittelevaa ”kasetta” koko ilmiötä nykyisenlaisena ei olisi ja toisaalta hyvää tarkoittavat luokittelut tuottavat itse oman todellisuutensa. Teittinen etsii ratkaisua erityisopetuksen kasvun ongelmiin biopoliittisen hallinnoin rakenteesta ja menetelmistä. Keskeisenä työkaluna tässä hallinnoinnissa toimii normaliteetin käsite, jonka määrittely on valtaa. Keskeinen kysymys kuuluu, kenellä tuo valta on ja kenen etuja

tämä määrittelyvalta edustaa. Teittinen hahmottaa erityisopetuksen hallinnollisena ongelmanratkaisuna, jolla yleisopetuksen toiminta tehdään sujuvaksi. Ajatus myötäilee jo 1980-luvulla Sally Tomlinsonin esittämää metaforaa erityisopetuksesta yleisopetuksen turvaventtiilinä (1982). Keskittyessään yhä enemmän lievien oppimis- ja sopeutumisvaikeuksien hoitoon käsitys erityisopetuksen käytöstä hallinnollisena ongelmanratkaisuna saa epäilemättä vahvistusta. Kyse ei ole enää yksiselitteisistä ja lääketieteellisesti perusteltavissa olevista kategorioista, vaan paljon epämääräisemmistä ja hienovaraisemmista kulttuurisista kategorioista. Viimeistään maahanmuuttajaoppilaiden sijoittaminen selvästi suhteellista osuuttaan runsaammin erityisopetukseen vie pois perinteiseltä lääketieteelliseltä legitimaatiodiskurssilta (Laaksonen 2007). Tässä kohdin on paikallaan myös muistuttaa, että juuri vähemmistöjen yliedustus erityisopetuksessa Yhdysvalloissa johti aikanaan 1960-luvulla erityiskoulujen ja -luokkien kritiikkiin ja integraatioliikkeen syntyyn (Kivirauma 1995). Olisiko tässä erityisopetuksen uudelleen arvioinnin lähtökohta myös Suomessa, jossa lainsäädännön henki ei näytä ulottuvan koulujen käytäntöihin saakka?

LÄHTEET

- Jahnukainen, M. 2001. (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Kivirauma, J. 1995. Koulun varjossa, Entiset tarkkailuoppilaat kertovat koulukokemuksistaan. Research reports 53. Erityispedagogiikan laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Laaksonen, A. 2007. Maahanmuuttajaoppilaat erityiskouluissa. Turun yliopiston julkaisuja C 262. Turku: Turun yliopisto.
- Mäkinen, I. 2007. Kirjoitustaidon leviämisen herättämiä epäluuloja 1800-luvun Suomessa. Haik 105:4, 402-419.
- Määttä, P. 1981. Vammaiset – suuri vähemmistö. Mitä on hyvä tietää vammaisuudesta. Jyväskylä: Gummerus.
- Nouko-Juvonen, S. 1999. Pyörätuolitango – näkökulmia vammaisuuteen. Helsinki: Edita.
- Nygård, T. & Tuunainen, K. 1996. (toim.) Avun kohteesta itsensä auttajaksi: katsaus Suomen vammaishistoriaan. Jyväskylä: Atena.
- Nygård, T. 1998. Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena.
- Seppänen, P. 2006. Koulunvalintapolitiikka perusopetuksessa – suomalaiskaupunkien koulumarkkinat kansainvälisessä valossa. Kasvatusalan tutkimuksia 26. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.
- Tomlinson, S. 1982. A Sociology of Special Education. London: Routledge.
- Vehmas, S. 2005. Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.

KIELELLISET KÄÄNTEET KUUROJEN OPETUKSESSA

EEVA SALMI

JOHDANTO

Käsillä oleva teos on Vammaistutkimuksen seuran julkaisema ja sen aiheena on vammaisten historia. Suomen viittomakieliset kuurot kokenevat kontekstin jossain määrin ristiriitaisena. Viittomakielten aseman paraneminen sekä kuurojen yhteisössä tapahtunut identiteetin uudelleen määrittelyt ovat merkinneet kuurojen kohdalla irtiottoa vammaisuuteen ja siihen liittyvään käsitteistöön. Kuurojen yhteisö määrittelee itsensä kieli- ja kulttuurivähemmistöksi ja käyttää termin *kuuro* rinnalla ilmaisua *viittomakielinen*.

Viittomakieliset kuurot ovat historian saatossa kuitenkin olleet aistivallisia, vai-vaisia, kuuromykkiä ja kuulovammaisia, ajasta ja määrittelijästä riippuen. Suomen kielessä sanaa kuuro on käytetty 1500-luvulta, Agricolan ajoista lähtien. Sanan *kuuro-mykkä* ensiesiintyminen tapahtui vasta 1800-luvulla, ja ilmaisu yleistyi 1860-luvulla kun valtio alkoi perustaa kuuromykkäin kouluja. Tuolloin kuurouteen ajateltiin liittyvän myös puhekyvyttömyyden, mykkyuden. Nykyään ilmaisu *kuuromykkä* koetaan loukkaavana, mutta termi *kuuro* on kuurojen yhteisössä arvostettu ja hyväksytty.

Termi *viittomakielinen* yleistyi 1990-luvulla. Sillä tarkoitetaan henkilöä, jonka äidinkieli tai ensikieli on suomalainen (tai suomenruotsalainen) viittomakieli. Henkilö voi olla siis kuuro tai kuuleva, olennaista on, että hän on oppinut viittomakielen ensimmäisenä kielenään. Lisäksi määritelmään lisätään usein, että viittomakieli on kyseessä olevan henkilön parhaiten hallitsema tai jokapäiväisessä elämässä eniten käytämä kieli. Olennaista on myös kieleen samaistuminen. (Jokinen 2000, 79-80). Koska termiin *viittomakielinen* sisältyy myös kuulevat, tarkin ilmaisu artikkelin päähenkilöistä on *viittomakielinen kuuro*. Käytän jatkossa termejä hieman vaihtelevasti aikakaudesta ja asiayhteydestä riippuen.

Sanan *viittomakielinen* käyttöönottoon vaikutti vahvasti Suomeen 1990-luvun alussa rantautunut sosiokulttuurinen näkemys kuuroudesta. Sillä tarkoitetaan suhtautumis- ja käsitystapaa, jossa kuuroutta lähestytään sosiaalisten, kulttuuristen ja lingvististen näkemysten kautta. Olennaista on ajatus kuuroista kielellisenä ja kulttuurisena vähemmistönä. Keskeinen käsite on luonnollisesti *viittomakieli*, jolla viitataan artikkelissa nimenomaan suomalaiseen viittomakieleen. Termillä *viittomakielet* tarkoitetaan eri maiden viittomakielisiä, joita on tähän mennessä löydetty 121 (SIL International 2008). Suomessa käytetään suomalaisen viittomakielen lisäksi suomenruotsalaisia viittomakielisiä.

Vastakohtana sosiokulttuuriselle käsitykselle mainitaan usein kliinis-patologinen tai lääketieteellinen näkemys, jonka on nähty edustavan ajattelutapaa, jonka mukaan kuurous on sairaus, vamma tai puute, joka on syytä poistaa tai lieventää erilaisin lääketieteellisin tai kuntoutusmenetelmin (Jokinen 2000, 89). Kuuroista on tehty lukuisia tutkimuksia, joissa esitetään tietoa kuulovammatyypeistä, luokitteluista ja syistä miten tämä fyysinen poikkeavuus vaikuttaa kuurojen kehitykseen ja käyttäytymiseen. Tämä näkökulma on kuuroille vieras. Käsite viittomakielinen kiinnittää katseen sosiokulttuurisen näkemyksen mukaisesti ennen kaikkea kieleen, kun aiemmin käytetyt käsitteet kohdistavat päähuomion korvaan, kuuloon ja sen puutteeseen.

Vammaisryhmien sijaan kuurot vertaavat itseään vähemmistönä ja saamansa kohtelun perusteella usein romaneihin ja saamelaisiin. Yhteisiä piirteitä nähdään kielen ja kulttuurin lisäksi muun muassa syrjinnässä koulutuksen ja työelämän saralla sekä tasavertaisessa osallistumisessa ja tiedonsaannissa. Myös opetuksen historiassa yhtymäkohdat romaneihin ja saamelaisiin nimenomaan kielen näkökulmasta ovat hyvin selkeitä, vaikkakin kuurojen opetus oli osa aistiviällisopetusta ja kuurot on nähty nimenomaan ”vaivaisina” tai myöhemmin vammaisina.

Vähemmistöjen historian tutkimusta on monesti arvosteltu ulkopuolisesta näkökulmasta yhteisöön. Viittomakielisten kohdalla ulkopuolinen tarkastelu ei ole ollut suuri ongelma, sillä akateemisen historian tutkimuksen kiinnostus kuurojen yhteisön historiaa kohtaa on Suomessa ollut niukkaa. Keijo Plit teki vuonna 1984 väitöskirjan Turun kuuromykkäin koulun johtajasta, Carl Henrik Alopaeuksesta, jossa Alopaeuksen henkilökuvan kautta kuvaillaan kuurojen opetuksen valtiollistamisajan vaiheita. 1990-luvulla kuurojen opetusta ja kuuroja käsiteltiin kahdessa yleensä vammaisuutta käsittelevässä historian alan väitöskirjassa (Vuolle 1993; Harjula 1996) sekä yhdessä lisensiaattityössä (Mähönen 1994). Lisäksi Toivo Nygårdin (1998) ”Erialaisten historiaa” -teoksessa kuurojen opetusta niin ikään sivutaan.

Vaikka muualla maailmassa kiinnostus kuurojen historiaan on viimeisen vuosikymmenen aikana lisääntynyt, on traditio kansainvälisestikin nuori. Ensimmäisenä todellisena kuurojen historian tutkimuksena voi pitää Harlan Lanen klassikkoteosta ”When the Mind Hears” vuodelta 1984. Teos käsittelee Ranskan ja Yhdysvaltojen kuurojen yhteisöjen syntyä ja sen voi sanoa osoittaneen ensimmäistä kertaa, että kuurojen yhteisöillä todellakin on oma historiansa.

Historiantutkimuksessa ollaankin vasta 2000-luvulla siirtymässä vaiheeseen, jossa kuurojen yhteisöä pyritään tarkastelemaan myös yhteisön omista lähtökohdista käsin. Kuurojen, kuten muidenkin, erityisesti syrjittyjen vähemmistöjen kohdalla, yksi keskeinen haaste tämän näkökulman löytämisessä on käytettävissä oleva lähteistö. Kuten Toivo Nygård toteaa, tietyyntyyppisiä vähemmistöjä koskeva aineisto on syntynyt pääosin valtavaestön ”harjoittaman valvonnan, huollon, hoidon ja opetuksen seurauksena” (mts. 12-13). Kuurojen kohdalla tämä tarkoittaa erityisesti lääkärien, opettajien, pappien ja viranomaisten tuottamaa aineistoa. Tämä lähteistö toki kertoo yhteiskunnan asenteista ja toimista kuuroja kohtaan, mutta jättää kuurojen omat toimet ja ajatukset syrjään.

Kuurojen itsensä tuottamaa kirjallista materiaalia on olemassa jonkin verran, mutta sekään ei ole täysin ongelmatonta. Kirjallinen aineisto koostuu pääasiallisesti kuurojen järjestöjen omista lehdistä (varhaisimpia julkaistu 1896 lähtien) ja Kuurojen Liitto ry:n sekä kuurojenyhdistysten asiakirjoista. Yhteistä näille teksteille on, että niitä ovat kirjoittaneet luonnollisestikin vain hyvän kirjoitustaidon omaavat kuurot, ja suurelta osin kuurot, jotka ovat olleet tavalla tai toisella johtavassa asemassa yhteisössä. Kuurojen järjestöt, kuten eivät myöskään järjestöjen lehdet ole olleet koko olemassaolonsa ajan kuurojen käsissä, joten osa teksteistä on myös kuulevien kirjoittamia. Näiden tekstien perusteella saa käsityksen kuurojen yhteisön sisällä valtaa pitäneiden ideologioista ja yhteiskunnallisista tavoitteista, mutta ”tavallisen kuuron” elämä ja erilaiset yhteisön sisäiset näkökulmat valottuvat niukalti.

Kolmas lähteistöä koskeva ongelma liittyy aiemmin mainitsemaani kirjoitustaitoon ja suomen kielen asemaan kuuron ihmisen elämässä. Kuurojen äidinkieli/ensikieli on viittomakieli, ja kirjoitettu suomi (tai ruotsi) toinen kieli tai vieras kieli. Kirjoitetun kielen hallinta on vaihdellut ja vaihtelee edelleen kovin. Viittomakielellä ei ole myöskään kirjoitettua muotoa, minkä vuoksi viittomakielinen, muistitietoa sisältävä materiaali olisi olennainen avain yhteisön historiaan. Tällaista materiaalia ei Suomessa juurikaan ole. Kuurojen museon hallussa oleva varhaisin, vähäinen filmiaineisto on peräisin 1950-luvulta. Viittomakielisiä tarinoita, kertomuksia ja elämäkerroja ei ole systemaattisesti Suomessa kerätty.

Nykytiedolla ja käytettävissä olevalla lähteistöllä kuurojen historian tutkijan on siis melko vaikea tutkia kuurojen yhteisöä täysin uskottavasti ”sisältäkäsin”. Itse pyrin ratkaisemaan ongelman osittain käyttämällä yhtenä tutkimusta ohjaavista tekijöistä viittomakielisen yhteisön perinnetietoa. Lähtökohtana ja inspiraationa tähän on muistitietotutkimuksen antamat ulottuvuudet menneisyyden tulkintoja laajentavana lähestymistapana. Muistitiedolla viitataan usein haastattelumenetelmillä tuotettuihin aineistoihin tai eri arkistojen muistitietoteksteihin. Tällöin se voi olla yhtä hyvin tutkimuksen lähde kuin kohdekin, mutta myös tutkimusaineiston muodostamisen apuväline. (Fingerroos & Haanpää 2006, 25). Tätä ajatusta sovellan viitottuun perinnetietoon; se on ohjannut tutkimustani niin aihevalinnassa kuin tutkittavien ajanjaksojen valinnassa.

Tässä yhteydessä mainittakoon, että olen itse kuuleva, mutta toiminut kuurojen yhteisössä yli 20 vuotta: olen yhteisön jäsen. Olen oppinut viittomakieltä, tunnen viittomakielisiä perustarinoita ja aiemman työni vuoksi ennen kaikkea viittomakielisten kertomuksia historian kulusta. Olen hyödyntänyt tietämystäni tutkimuksen metodina, jolloin perinnetieto on nimenomaan toiminut tutkimusaineiston muodostamisen apuvälineenä. Asemani kuuroon tutkijaan verrattuna on luonnollisesti heikompi: yhteisössä kasvaneella, natiivilla kielenkäyttäjällä on helpompi ja avoimempi pääsy yhteisön tradition lähteille.

Kuurojenyhteisön tarinoiden pääosassa on usein kuurojen koulu. Kertojasta riippuen tarinassa yritetään oppia puhumaan ja lukemaan huulilta, lyödään karttakepillä sormille, pelätään ensimmäistä koulupäivää tai vietetään railakasta asuntolaelämää.

Yleensä kertomukset kuvaavat niin sanottua oralistista aikaa, jolloin kouluissa opetettiin puheella ja viittomakieli oli kielletty. Näitä tarinoita kertovat myös kuurot, joilla ei ole itsellään omakohtaista kokemusta kyseisestä ajasta. Tutkimuskohde, kuurojen opetus, on siis valittu kuurojenyhteisössä elävän kerronnan prioriteettien mukaisesti. Toisaalta, koulukertomuksiin liittyy yleensä jokin kannanotto kieleen: puhumaan pakkottaminen, viittomakielen kieltäminen, kieltojen uhmaaminen, opettajan viittomakielentaito. Tämä on ohjannut tutkimuksen näkökulmaa opetuksen kieleen ja opetusmenetelmiin.

Viittomakielisten tarinoissa toistuu kertomus yhteisön ”kulta-ajasta”, joka ajoittuu noin 1840-luvulta 1890-luvulle. Tähän aikaan liittyvät tarinat C.O. Malmista, ja hänen ylivertaisista kyvyistään, kuuroista opettajista, taiteilijoista ja valokuvaajista. Toista keskeistä ajanjaksoa kutsutaan viittomakielellä ”mustaksi” tai ”pimeäksi” aika-kaudeksi. Sillä viitataan oralismin aikaan, jolloin viittomakieli oli kielletty eli noin 1890-1970. Opetuksen näkökulmasta keskeisiksi muodostuu siis ajanjakso 1800-luvun loppupuolelta 1900-luvun alkuun. Tuolloin kuurojenopetuksen ensimmäinen, viittomakielinen, vaihe päättyi ja opetuksessa siirryttiin oralistiseen metodiin. Toinen tarkasteltava ajanjakso ulottuu 1960-luvulta 1980-luvulle, jolloin oralistinen aika päättyi ja viittomakieli teki hidasta paluutaan takaisin kuurojen opetukseen.

Viitottu perinnetieto on antanut raamit artikkelilleni. Tavoitteenani on valintojeni kautta myös hahmottaa sitä, miten viittomakieliset kuurot aikalaisemme menneisyyttään kuurojen opetuksen suhteen määrittävät ja ymmärtävät. Kirjallisista lähteistä olen keskittynyt erityisesti aiemmin mainittuihin, kuurojen itsensä tai heidän järjestöjensä tuottamiin teksteihin. Artikkelini perustuu osin ”Maahan lämpimään – Suomen viittomakielisten historia” -teosta varten vuosien 2002-2005 aikana tehtyyn tutkimustyöhön. (Salmi & Laakso 2005).

C.O. MALM PERUSTAA ENSIMMÄISEN KOULUN

Carl Oscar Malmin (1826-1863) nimi ei herättäne suuria tunteita lukijakunnassa, mutta Suomen viittomakielisille nimi on tuttuakin tutumpi. Malm, joka oli itse kuuro, on Suomen kuurojenyhteisön ylittämätön suurmies, jonka elämäntarina ja teot elävät viitotussa kerrontaperinteessä. Malm on suomalaisen viittomakielen kantaisä sekä ensimmäisen kuurojenkoulun perustaja, mutta sen lisäksi tarinoita kerrotaan hänen monipuolisesta lahjakkuudestaan niin luonnontieteen, tähtitieteen kuin uimisenkin saralla. Hän oli myös yhteiskunnallinen keskustelija, jonka tärkein tavoite oli kuurojenopetuksen saaminen valtiovallan järjestämäksi.

Suomen viittomakielisen yhteisön tarina alkaa Porvoosta, Malmista ja hänen pienestä koulustaan, jonka ovet hän avasi kuuroille ”kohtalotovereilleen” syksyllä 1846. Tätä ennen hän oli itse opiskellut Tukholman kuurojenkoulussa (Manilla-insti-

tuutissa), opettanut Suomessa yksityisoppilaita sekä käynyt tutustumassa Pietarin kuu-rojenkouluun.

Viittomakielisen yhteisön olemassaoloa Suomessa ennen Malmin koulua pide-tään melko epätodennäköisenä. Varhaisin tunnettu kirjallinen maininta kuurosta henkilöstä löytyy vuodelta 1771¹, mutta hänen käyttämästään kommunikaatiotavasta ei ole tietoja. Viittomakielen ja yhteisön olemassaoloa vastaan puhuu erityisesti kuu-ron väestön määrä. Vakiintuneen tavan mukaan arvioidaan, että kuuroja on väestöstä noin promille, mikä merkitsee esimerkiksi 1800-luvun alussa noin 800-900 kuuron joukkoa. ”Promillesäännön” mukaan Suomen suurimmassakin kaupungissa Turussa, olisi ollut laskennallisesti alle kymmenen kuuroa 1810-luvulla ja muissa taajamissa vielä vähemmän. Kymmentäkin henkilöä pidetään liian pienenä ryhmänä kielen syn-nylle. Kotimaisen viittomakielen syntyyn ehkäisevästi vaikuttivat myös pitkät väli-matkat ja huonot liikenneolot. Tuolta ajalta ei myöskään ole tiedossa suuria työyh-teisöjä, jotka olisivat voineet vaikuttaa viittomakielen syntyyn. Kuurojen perheiden sisällä kehitetyt ”kotiviittomat” eivät niin ikään ole pystyneet synnyttämään koti-maista viittomakieltä. (Rainò 2004). On kuitenkin selvää, että siellä missä kuuroja on ollut enemmän kuin yksi, on syntynyt jonkinlainen, todennäköisesti viittomiin perus-tuva tapa kommunikoida, vaikkakaan kommunikaatiotapa ei lingvistisesti tarkastellen ole täyttänyt kielen kriteerejä.

Modernin suomalaisen viittomakielen juuret ovat siis ruotsalaisessa viittomakie-lessä, jonka Malm oppi Tukholman kuurojenkoulussa. Malmin kirjoituksista käy ilmi, että hän piti viittomakieltä oikeana kielenä ja viittomakielen käyttöä opetuksessa it-sestään selvänä. Hän jatkoi opetustavallaan Manilla-koulun perinnettä, joka korosti viittomakielen merkitystä. Opetuksen tavoitteena oli viittomakielen ja sormiaakkos-ten sekä kirjoitetun kielen oppiminen. Malm piti kirjoitettua kieltä välttämättömänä tiedonhankinnan ja kuulevien kanssa kommunikoinnin takia. Malmin Helsingfors Tidningarissa julkaiseman artikkelin² mukaan viittomakieli oli kuurojen luonnolli-nen äidinkieli sekä opetuskieli. Hän myös korosti, että viittomakielellä voidaan il-maista kaikki samat asiat kuin puheella. Kuurojen oppilaiden oli kuitenkin opittava kahta kieltä, kirjoitettua ja viitottua, lähes yhtä aikaa. Kirjoitetun kielen he oppivat viitotun avulla.

Uuden oppilaan opetus alkoi viittomakieleen tutustumisella, aluksi erityisesti muiden oppilaiden kanssa seurustelemalla. Kun oppilas hallitsi riittävästi viittoma-kieltä, opeteltiin kirjaimia ja sanoja aakkosjärjestyksessä. Tämän jälkeen alettiin opet-taa sanojen merkityksiä viittomakielen avulla. Malm osoitti esimerkiksi luokassa ole-

1 Pohjoismaiden ensimmäisenä kuurojenopettajana pidetään Abraham Argillanderia, joka ryhtyi 1750-luvulla tai 1760-luvun alussa, ilmeisesti Iisalmen lähistöllä opettamaan kuuroa lankoaan Wolfgang Helsingiusta puhumaan. Hän kirjoitti aiheesta lyhyen tutkielman, joka julkaistiin vuonna 1771.

2 C. O. Malmin artikkelisarja ”Om de Döfstumma, deras psychiska tillstånd, språk och sät-tet att undervisa dem; m.m.” julkaistiin Helsingfors Tidningarissa 30.6.1852; [26.6.1852]; 7.6.1852; 10.6.1852.

via asioita ja viitto sitten kyseisen asian viittoman. Malm aloitti ihmisruumiin osista, koska oppilaat muistivat nämä helposti. Opetuksen edetessä Malm näytti vain viittoman, ja oppilas kirjoitti vastaavan sanan ylös. Tätä kautta siirryttiin abstraktimpiin asioihin, jotka selitettiin viittomakielellä. Puhutun kielen kielioppia Malm opetti vähitellen, lauseopin ja oikeinkirjoituksen lisäksi hän opetti myös murreilmauksia.

Malm korosti, että ei ollut asiaa, mitä kuuro ei voisi oppia. Kirjakielessä he harjaantuivat hitaammin kuin täysaistiset, mikä johtui siitä, että kuurot eivät voineet kuulla lapsuudessaan puhetta. Viittomakielen merkitystä hän kuvaili Helsingfors Tidningar -lehden artikkelissaan:

”Kuta enemmän hän [oppilas] täten tutustuu merkkikieleen, sitä helpommin ymmärtää hän henkisiä sanoja ja esineitä, jotka mahdollisimman tarkasti selitetään viittomakielellä, jonka kautta hän omistaa itselleen huomattavan ajattelukyvyn sisäisen itsensä ilmaisemiseksi, joka kyky aikaa myöten jalostuu samoin kuin täysaistisillakin.”

Huomionarvoista on, että Malm ei suinkaan tyytynyt opettamaan oppilailleen viittomakieltä ja kirjoitettua ruotsin kieltä. Tuohon aikaan kirkollisen kansanopetuksen tärkein tavoite oli lukutaito ja katekismuksen opettelu, mutta Malmilla oli kunnianhimoisemmat tavoitteet: opetusohjelmassa oli niin matematiikkaa, maantietoa kuin luonnontietoaakin. Malmin pedagogisessa ajattelussa oli aineksia vapaamielisestä eurooppalaisesta valistusajattelusta, jonka mukaan yhteiskunnan vähäosaisimmallakin oli oikeus sivistää itseään. Tämä käy ilmi sekä opetusohjelmasta, jossa tähdättiin korkeaan ja monipuoliseen sivistystasoon, että koulun avoimuudesta eri yhteiskunta- luokkien lapsille.

Malmin kaksi ensimmäistä oppilasta D.F. Hirn ja Sten Sirén opiskelivat Malmin johdolla yhteensä kolme vuotta. Lopettaessaan koulun heillä oli Malmin mukaan melkein samat tiedot, mutta Hirnillä ”paljon enemmän ajatuksen voimaa”. Hirn ja Sirén olivat mukana koulun ensimmäisessä julkisessa vuositutkinnossa vuonna 1852. (Wichmann 1913, 31). Hirnin todistuksesta käy ilmi, että hän oli saanut opetusta uskonnossa, laskennossa, maantiedossa, ruotsin kieliopissa, piirustuksessa sekä voimistelussa ja uimataidossa. Malm korosti todistuksessaan Hirnin hyvää viittomakielentaitoa sekä toi esille vaivattomuuden, jolla Hirn oli kielen oppinut.³ Myös lehdistö huomioi vuositutkinnon. Suometar kirjoitti kuulijoiden olleen tyytyväisiä tutkintoon ja Malmin pitäneen lopuksi puheen, jossa hän kertoi koulun toiminnasta ja ”mainitsi kuinka tarpeellinen se olisi saada Suomeen suuremman koulun Mykille ja Kuuroille.”

Viime mainittu oli Malmin keskeinen tavoite; hänen mielestään valtion tuli ottaa kuurojen koulutus vastuulleen. Hän teki lukuisia aloitteita asian tiimoilta sekä kirjoitteli lehtiin. Malmin laaja kirjoitussarja, jossa hän ehdotti kuurojen kasvatus- ja maanviljelysinstituutin perustamista julkaistiin Borgå Tidning -lehdessä (Malm 1913, 77-88). Viimein keväällä 1856 kenraalikuvernöörin adjutantti vakuutti kirjeessään keisarin tuntevan mitä suurinta myötätuntoa kuuromykkiä kohtaan ja myöntävän Malmille henkilökohtaisen 200 hopearuupan vuotuisen avustuksen Porvoon koulun

3 Malmin kirjoittama todistus Fritz Hirnille: Kuurojen Museon arkisto.

16 ylläpitämiseksi.⁴ Avustuksesta huolimatta koulun toiminta oli vaakalaudalla, ja lehdistö kiinnittikin useissa artikkeleissa huomiota koulun huonoon tilaan. Malmin toettiin pienestä valtionavusta huolimatta jääneen vaille ulkopuolisten tarpeellista tukea.

Koulun saama huomio sai viimein ryhmän vaikutusvaltaisia porvoalaisia pohtimaan Malmin kanssa koulun tulevaisuutta. Heidän joukostaan koululle valittiin johtokunta, jonka jäseniä olivat muun muassa J. L. Runeberg ja C. H. Alopaeus. Johtokunta teki suunnitelman koulun talouden parantamiseksi, mikä onnistuikin: lukuvuoden 1857–1858 aikana koulu sai lahjoituksia yhteensä yli 1 000 ruplaa. Koululle vuokrattiin isommat tilat, opettajille pystyttiin maksamaan palkkaa ja varattomia oppilaita pystyttiin avustamaan. Myös oppilasmäärä kasvoi ja lukuvuonna 1858–1859 oppilaita oli 20. (Alopaeus 1889, 6–7; Helling 1946, 23).

Johtokunnan jäsenten lisäksi koulun perustamiseen paneutui myös maan ylintä johtoa: senaatin talousosaston varapuheenjohtaja Johan Mauritz Nordenstam sekä kenraalikuvernööri Fredrik Wilhelm Rembert von Berg. Jälkimmäisen ehdotuksesta johtokunta teki vuonna 1858 senaatille anomuksen valtion varoilla toimivasta kuurojenkoulusta. (Plit 1984, 52). Ehdotus noudatteli samana vuonna voimaan tulevaa keisarin julistusta yleisen kansanopetuksen järjestämisestä. Opetuksen tärkein sisältö oli uskonnollinen kasvatusta ja tavoitteena rippikoulun suorittaminen, konfirmaatio sekä ehtoollisella käynti.⁵

Porvoolaisten mahtimiesten mukaantulo kouluasiaan muutti ratkaisevasti Malmin asemaa. Tähän saakka koulun toiminta ja valtionkouluhankkeen ajaminen oli ollut käytännöllisesti katsoen Malmin harteilla. Johtokunnan tultua tueksi Malm joutui syrjäytetyksi päätöksenteosta kuulevien otettua ohjat käsiinsä. Kovin isku Malmille oli, kun hänet syrjäytettiin myös tulevan koulun johdosta. Johtokunnan laatimassa koulun ohjesääntöluonnoksessa oli nimittäin kohta, jossa koulun johtajalta vaadittiin täydellistä puhetaitoa ja kuuloa, mikä käytännössä syrjäytti Malmin johtajan virasta. Malmin ei ollut helppo hyväksyä tätä, ja myöhemmin hän vastustikin tuomiokapitulin suunnitelmia nimittää Alopaeus johtajaksi. (Helling 1946, 15–16). Johtokunta, jonka jäsenistä moni oli vuosien myötä ylistänyt Malmin työtä, käveli hänen ylitseen. Samalla otettiin ensimmäinen askel kuurojenopetuksen siirtämiseksi kokonaan kuulevien hallittavaksi.

4 Kenraalikuvernöörin adjutanttin kirje C. O. Malmille: Senaatin Talousosasto KD 88/9 1856, KA.

5 Porvoon kuurojenkoulun johtokunnan anomus keisarille: Senaatin Talousosasto KD 114/2 1858, KA.

Senaatti käsitteli koulun johtokunnan ehdotusta 1858 ja julkaisi jo samana vuonna säädösetuksen, joka noudatteli varsin pitkälle johtokunnan ohjesääntöluonnosta. Samanaikaisesti kuurojen opetuksesta annetun asetuksen kanssa julkaistiin myös yleistä kansanopetusta käsittelevä säädös. Asetuksen mukaan Turkuun tuli perustaa väliaikainen kuurojenkoulu. Tämä ensimmäinen kuurojenkoulutusta koskeva asetus korosti opetuksen merkitystä kuurojen kasvattamisessa hyödyllisiksi kansakunnan jäseniksi:

“Tämän laitoksen tarkoituksena on valmistaa kuuromykille, ei piilopaikkaa elätkuksen hausta, vaan onnellisempia elämänpäiviä sen kautta, että heidän äly-voimansa herätetään, kasvatetaan ja sivistetään sekä heille neuvotaan semmoisia opin-aineita ja tietoja, että hekin saattavat tulla kristillisiksi ja hyödyllisiksi kansalaisiksi.”⁶

Asetuksen mukaan koulussa piti opettaa “uskonoppia, luvunlaskentaa, määräysoppia, luonnonoppia, maatiedettä, historiaa, ruotsin ja suomen kieltä, käsi- (tyyli-) ja oikokirjoitusta, linja-viittausta [piirustusta] sekä sormikieltä, jonka ohessa oppilaisille hankittakoon tilaisuus, opetella ja harjaantua johonkuhun hantwerkki-toimeen tahi käsityöhön”. Maininta sormikielestä on kiinnostava. On arveltu, että sillä tarkoitettaisiin viittomakieltä kokonaisuudessaan eikä pelkästään sormiaakkosia (Plit 1984, 53), mutta todennäköisempää on, että kyse oli vain sormiaakkosista, joita pidettiin opetuksessa erittäin tärkeinä. Kuurojenkoulujen toimintakertomuksista käy ilmi, ettei sormiaakkosia opiskeltu omana oppiaineenaan.

Asetus on monessa mielessä erittäin mielenkiintoinen. Ensinnäkin merkittävää on, että tuon ajan lainsäädännössä edes yksi viittomakielen osa-alue oli otettu huomioon, mitä ei tapahtunut tämän jälkeen yli sataan vuoteen. Myöhemmin keskeiseksi tulevasta puheen opettamisesta asetuksessa sen sijaan ei ole mainintaa: päinvastoin asetus korostaa kuurojen opettajien merkitystä, vaikka koulun johtajaksi kuuro ei kelvannutkaan. Koulun johtaja velvoitettiin etsimään aktiivisesti sellaisia lahjakkaita kuuroja, jotka koulun käytyään voisivat mahdollisesti opettaa muita kuuroja. Myös Malm kutsuttiin opettajaksi, vaikka häntä ei haluttu koulun johtajaksi. Kokouksessa, jossa johtokunta päätti asiasta, ehdotettiin, että Malm ilman erityistä hakemusta määrättäisiin tulevaan kouluun opettajaksi. (Alopaeus 1868, 11).

Säädöksen voimaantulon jälkeen koulun johtajan virkaa hakivat varatuomari Gustaf Emil Malm, joka oli C. O. Malmin veli sekä C. H. Alopaeus. C. O. Malm alkoi ajaa viittomakielentaitoista veljeään johtajan virkaan tultuaan itse syrjäytetyksi. Virantäytöstä tuli riitaisa ja pitkä prosessi, ja asiaa lykättiin moneen kertaan. Päätöksistä valittivat sekä Alopaeus että G. E. Malm, minkä ohella C. O. Malm yritti vaikuttaa asiaan veljensä puolesta. Kumpaakaan hakijaa ei pidetty täysin pätevänä: Alopaeus ei osannut viittoa, eikä G. E. Malmilla ollut pappiskoulutusta. Vaikka Alopaeus lopulta

6 Hans kejsrerliga Majestäts Nädiga Reglemente för en läroanstalt för döfstumma i Storfurstedömet Finland. Den 16 December, 1858.

valittiin, koulu kuitenkin käynnistettiin Malmin veljen johdolla 20.1.1860. (Borenius 1863, 24; Alopaeus 1889, 7).

Alopaeuksen aloittaessa työnsä syksyllä 1860 koulussa oli oppilaita 30 ja kevätlukaudella jo 40. Osa heistä oli aloittanut koulunkäyntinsä aiemmin Porvoossa Malmin koulussa. Suurin osa oppilaista oli köyhistä oloista, ja heitä elätettiin julkisin varoin.⁷ Oppilaita tuli kuitenkin myös varakkaista perheistä, joten kuurojenkoulussa eri sosiaaliluokista tulleet opiskelivat yhdessä. Tällainen oli ylipäätään harvinaista tuon ajan yhteiskunnassa. Koulun vuosikertomuksen mukaan alle 10-vuotiaita oppilaita oli vain kaksi, mutta yli 20-vuotiaita peräti yksitoista. Yli-ikäisiä ja lapsia opetettiin yhdessä, samoin ruotsin- ja suomenkielisistä kodeista tulleita. Vain tyttöjä ja poikia opetettiin erikseen. Tämä oli ainoa, ohjesääntöön perustuva jako eri opetusryhmiin. Tietopuolista opetusta annettiin 30 tuntia viikossa, mistä suurin osa käytettiin ”kielioppiin”. Kielioppi tarkoitti käytännössä sekä kirjoitettua kieltä että viittomakieltä. Vaikka Turun koulun ohjesäännössä viittomakieltä ei mainittu, katsoi Alopaeus sen kuuluvan osaksi äidinkielen opetusta. Puolelle oppilaista opetettiin kirjoitettua suomea ja toiselle puolelle kirjoitettua ruotsia. Opetus tapahtui siis sekä viittomakielellä että kirjoittamalla.⁸

Koska Malmilla oli eniten kokemusta opettamisesta, oli viittomakielinen opetus koko koulussa itsestäänselvyys. Alopaeus oli tehnyt opintomatkoja muun muassa Manilla-kouluun, joten viittomalla opettaminen oli myös hänelle tuttua. Oman arviionsa mukaan hänellä oli kuitenkin vaikeuksia oppia viittomakieltä, koska siihen harjaantuminen vaati ”suurempaa eloisuutta” kuin hänellä oli. Myös toisella opettajalla, Amanda Schalbergilla oli ainakin alkuvaiheessa vaikeuksia kommunikoida oppilaiden kanssa. He molemmat kuitenkin opettivat ainakin jonkintasoisella viittomakielellä ja kirjoittamalla. Opetuksessa viittomakielen ja kirjoituksen osuus määräytyi tarkoituksenmukaisuuden mukaan; Herran Ehtoollisen asetussanat opiskeltiin sanasta sanaan kirjallisena, mutta raamatunhistoriaa viittomakielellä.⁹

Koulujen sosiaalinen elämä antoi oppilaille paljon muutakin kuin opetusohjelmien mukaisia tietoja ja taitoja. Kuurojenkouluilla Suomessa, kuten monissa muissakin maissa, on ollut ratkaiseva merkitys kuurojenyhteisöjen ja modernien viittomakielten synnyssä. Malmin kouluaikoinaan omaksuma ruotsalainen viittomakieli alkoi hitaasti levitä hänen opettamiensa kuurojen keskuuteen. Malmin opettajauran aikana hänen viittomakielensä kanssa ehti olla suoraan tekemisissä noin sata oppilasta. Tätä joukkoa voidaan pitää suomalaisen viittomakielisen yhteisön pohjana. (Jantunen 2001, 4–11).

Ruotsalaisen viittomakielen juurtuessa Suomeen kouluopetuksen myötä alkoi kieli muuttua ja eriytyä omaksi kielekseen. Ruotsalainen viittomakieli vaikutti kuitenkin

7 Tkk:n johtokunta 2.10.1860: Tkka, TMA.

8 Berättelse öfver undervisningens gång samt upgift öfver de lärostycken, hvilka bibringats eleverna vid döfstumskolan I Åbo under läsåret 1860–1861: I dc 1 Tkka, TMA.

9 Berättelse öfver undervisningens gång samt upgift öfver de lärostycken, hvilka bibringats eleverna vid döfstumskolan I Åbo under läsåret 1860–1861: I dc 1 Tkka, TMA.

kin edelleen varsin vahvasti maantieteellisen läheisyyden vuoksi. 1860-luvulla opettajat kävivät säännöllisesti Ruotsissa opintomatkkoilla, erityisesti Manilla-koulussa. Oma vaikutuksensa oli myös Ruotsista Suomeen muuttaneilla kuuroilla. (Rainò 2004, 25). Tämä hidasti kielen eriytymistä, mutta on arvioitu, että suomalainen viittomakieli ja ruotsalainen viittomakieli olivat kielitieteellisin mittarein eri kieliä jo 1900-luvun alkuvuosina. (Jantunen 2001, 30–31).

PUHEMENETELMÄ SUOMEEN

1800-luvun lopussa Suomessa oli elinvoimainen viittomakielinen kuurojenyhteisö: viittomakieli oli kehittynyt viidessäkymmenessä vuodessa monipuoliseksi ja moni-ilmeiseksi kieleksi, kuurojenkouluja oli perustettu ympäri Suomea ja kuuron väestönosan koulutustaso nousi nopeasti. Monet kuurot toimivat arvostetussa käsityöläisammattissa, joihin he saivat oppia jo kuurojenkouluissa. Kuurot olivat myös alkaneet järjestäytyä, ensimmäinen kuurojenyhdistys perustettiin vuonna 1886, ja vuosisadan loppuun mennessä yhdistyksiä oli jo neljä. (Salmi & Laakso 2005).

Viittomakielen käyttö kuurojenopetuksessa sai kuitenkin entistä enemmän arvostelua osakseen. Oralistisen menetelmän (puheella opetus) ja viittomakieltä korostavan koulukunnan edustajat kävivät jatkuvia kiistoja opetusmenetelmien paremmuudesta. Kiista oli alkanut todenteolla jo 1700-luvulla, mutta hiipunut hetkeksi. Puhemenetelmän kannattajat olivat yhtä mieltä oralistisen metodin ”isän” saksalaisen Samuel Heinicken kanssa: puhe ja ajattelu olivat yhteydessä toisiinsa, ajattelua ei ollut ilman puhetta. Heidän mielestään viittomakieltä ei kannattanut käyttää, koska se hidasti puheen oppimista ja siten myös ajattelun kehittymistä. Käytännössä puhemenetelmän ideana oli, että kaikki opetus tapahtuisi puheella eikä viittomakieltä saisi käyttää

Valtion ollessa vastuussa kuurojen koulutuksesta ja oralististen äänenpainojen voimistuessa, siirtyi keskustelu kuurojenopetuksesta kuulevien hallintaan. Tärkein toimijoista oli Turun kuurojenkoulun johtaja C. H. Alopaeus, joka seurasi kuurojenopetuksen metodeista käytyä keskustelua. Hän ei alkuvaiheessa kuitenkaan ryhtynyt aktiivisiin toimiin puhemetodin käyttöönottamiseksi, vaan keskittyi kehittämään kuurojen opetusta muulla tavoin. Hän oli saanut virikkeensä viittomakieliseen opetukseen Malmilta ja piti luonnollisena viittomakielen käyttöä opetuksessa, samoin kuin lasten kasvatuksessa. (Alopaeus 1868, 10). Alopaeus suhtautui *puheen opetukseen* myönteisesti, mutta *puheella opettamiseen* ainakin opettajauransa alkuvaiheessa varauksellisesti. Tämä ero on merkittävä; Turun koulussa puheharjoitukset oli aloitettu jo 1860-luvulla, sen sijaan puheella opettamisesta ei tuossa vaiheessa edes keskusteltu. Puheopetustakin annettiin vain silloin kun aika antoi myöten ja ainoastaan sellaisille oppilaille, joilla oli kyky siihen. Vuosikertomusten mukaan tällaisia oppi-

laita oli vain muutama.¹⁰ Myöhemmin Alopaeus muutti kantaansa, ja piti puhemene-
telmän paremmuutta ilmeisenä. (Alopaeus 1889, 13-14).

Vaikutusvaltaisien kuurojen opetukseen vaikuttaneista henkilöistä oli puolestaan Uno Cygnaeus, joka teki kansakoululaitosta varten suunnitelmia ja hankki tätä var-
ten tietoa matkustamalla ympäri Eurooppaa. Cygnaeus kävi näillä matkoilla myös kuu-
rojen ja sokeiden oppilaitoksissa. Erityisen suuren vaikutuksen häneen teki Preussin
Weissenfelsin koulu, joka oli tuohon aikaan puhemetodin työssija. (Cygnaeus 1859,
24; Cygnaeus 1910, 139). Cygnaeus ihastui puhemenetelmään ja piti selvänä, että
kuurojen lasten opetuksen tavoitteeksi tuli asettaa puhumaan oppiminen. Hänen mie-
lestään puhemenetelmän etu oli siinä, että puheen avulla ”nämä kovaosaiset kuiten-
kin tulevat jotenkin hyvin toimeen muiden ihmisten seurassa”. (Cygnaeus 1910, 94).
Hänen mukaansa tavallistenkin opettajien tulisi ottaa oppia kuurojen opetuksesta, ja
korostaa huolellista ääntämistä myös kuuleville lapsille, jotta puhekieli olisi mahdolli-
simman lähellä kirjoitettua kieltä. Myöhemmin Cygnaeus oli kouluylhallituksen yli-
tarkastajana vaikuttamassa puhemenetelmään siirtymiseen.

Weissenfelsin kouluun oli tutustunut myös suomalainen opettaja G. K. Hendell,
joka käytännössä toi puhemenetelmän Suomeen. Hän teki opintomatkan Norjan ja
Ruotsin kuurojenkouluihin, ja lisäksi opetti yhden lukuvuoden ajan Manilla-instituut-
tissa, jossa puhemetodi oli jo käytössä. (Killinen 1912, 45). Palattuaan Suomeen Hen-
dell oli omaksunut ajattelun, jonka mukaan luonnollisin ja yksinkertaisin tapa opet-
taa kuuroja oli puhe. Kun hänestä tuli Kuopion kuuromykkäin koulun johtaja vuonna
1874, hän alkoi maassamme ensimmäisenä kokeilla puhemetodin tehoa koulunsa kuu-
roihin oppilaisiin. Hendellin mielestä ensin tuli harjoitella äänen tuottamista ja vasta
sen jälkeen kielioppia. Siksi äänneitä opeteltiin ensin tietyssä järjestyksessä, minkä jäl-
keen keskityttiin ”puheen huomaamiseen” ja huulilta lukuun. Äänneiden opiskeluun
oli tarkat ohjeet. Ensin huulia ja keuhkoja lämmiteltiin puhalluksilla ja huulten lii-
kuttelulla. Sen jälkeen äänen tuloa autettiin esimerkiksi sulalla tai ohuella paperinpa-
lalla. (Hendell 1874, 133–141).

Viittomakieltä Hendell ei kieltänyt, vaan hänen mukaansa ”luonnollista” viitto-
makieltä sai ja pitikin käyttää, jos opetettava asia ei muuten selvinnyt. Sen sijaan sor-
miaakkosia tuli hänen mukaansa varoa. Kielen oppimisen kannalta järkevämpää oli
käyttää kirjoitusta. Hendell myönsi puhemetodin tekevän opetuksesta äärimmäisen
pitkäveteistä, mutta hänen mielestään tulokset olivat vaivan arvoisia. Hendellin mu-
kaan kaikkien oppiaineiden tuli perustua käytännön lähtökohtiin, ja niiden tuli val-
mistaa kuuroja kohtaamaan arkielämä. Kaikkien aineiden oli myös palveltava puhe-
opetusta. (mts. 133-141).

Merkittävin yksittäinen tapaus matkalla oralistisen menetelmän käyttöönottoon
oli Helsingissä vuonna 1877 järjestetty kuurojenkoulujen johtajien kokous. Kokouk-
sessa olivat läsnä C. H. Alopaeus sekä koulujen johtajat Achilles Sirén Porvoosta,

10 Tkk:n johtokunta 2.10.1860: Tkka, TMA; Berättelse öfver undervisningens gång samt upgift
öfver de lärostycken, hvilka bibringats eleverna vid döfstumskolan I Åbo under läsåret 1860–1861: I
dc 1Tkka, TMA.

Anna Heikel Pietarsaaresta ja G. K. Hendell Kuopiosta. Lisäksi paikalla oli kouluylhallituksen ylitarkastaja Cygnaeus, jonka aloitteesta kokouksen esityslistalle lisättiin kysymys puhemenetelmään siirtymisestä. Asiasta keskusteltiin varsin lyhyesti ja kokous teki seuraavan päätöksen:

”Koska puhemetodi oli kaikkialla, jossa se oli tullut kokonaan käyttöön, osoittanut omaavansa merkittäviä ja korvaamattomia etuja verrattuna konventionaaliin viittomiin, lausui kokous yksimielisenä ja varmana kantanaan, että puhemetodin mukaan tuli opettaa paitsi niin sanottuja ei-varsinaisia kuuromykkiä myös varsinaisia kuuromykkiä.”¹¹

Kokouksessa kuitenkin myönnettiin, että oli olemassa sellaisiakin kuuroja, joita ei voi puheella opettaa. Heitä sekä yli-ikäisiä oppilaita varten tuli perustaa viittomaluokkia. Luonnollisen viittomakielen tulisi olla vain apuväline, niin puhe- kuin viittomaopetuksessaakin. Vahvimmin puhemetodia kannattivat Hendell ja Sirén, jotka jättivät eriävät mielipiteensä liitettäväksi pöytäkirjaan. He toivoivat, että kuurojen opettajat tutustuisivat artikulaatiomenetelmään Saksan ja Sveitsin kouluissa.¹²

Kokouksen tekemät suositukset olivat siis pitkälti samanlaiset kuin vuotta aiemmin (1876) järjestetyssä pohjoismaisessa kokouksessa. Kouluylhallitus ei kuitenkaan heti käsitellyt edellisen kokouksen pohjalta tehtyä ehdotusta, vaan koko asia jäi pyörimään byrokratian rattaisiin: päätettiin, että asia saisi odottaa suunniteltua aistivalliskomiteaa, jonka tarkoitus oli käsitellä kuurojen, sokeiden ja tylsämielisten opetusta kokonaisuudessaan. Vaikka periaatepäätös puhemenetelmään siirtymisestä oli siis tehty, viittomakielinen opetus kouluissa sai jatkaa vielä viisitoista vuotta.

Puhemenetelmään siirtymistä käsiteltiin vuonna 1889 komiteassa, joka perustettiin suunnittelemaan koko aistivalliskoulutusta. Komitean puheenjohtajana oli Alopaeus. Lisäksi komiteassa olivat mukana muun muassa kuurojenkoulujen johtajat. Kuurojenkoulujen menetelmästä keskusteltaessa ainoastaan Anna Heikel vastusti puhemenetelmään siirtymistä. Kuopion kuuromykkäin koulun johtaja Kustaa Killinen (1916, 28-36) kuvaili tilannetta komiteassa:

”Ajan käsityskantaa kuvatakseni mainittakoon, että kun komitean enemmistön päätökseksi tuli, että ’kuuromykkäkoulujen järjestysmuodon perustuksena on puhumistaidon opetus’ vuodatti eräs komitean naisjäsen [Heikel] tämän johdosta kyyneleitä, pitäen ’puhumistaidon’ opetusta suorana väärytenä kuuromykkiä kohtaan.”

Komitean työskentely kiinnosti myös lehdistöä, ja komiteaa arvosteltiin siitä, että sen ehdotusta käsiteltiin pienessä sisäpiirissä. Viittomakielen asemaa puolustettiin ainakin Uudessa Suomettaressa, jossa nimimerkki K.L. arvosteli puhemetodin yk-

11 Protokoll, fördr vid föreståndarenes för döfstumskolorna i Finland sammanträde i Helsingfors Å Öfverstyrelsens för Skolväsendet i landet lokal, Thorsdagen den 23 och Fredagen den 24 Augusti år 1877, Kuurojen museon arkisto. Pöytäkirjasta käy ilmi, että kaksi ylimääräistä kysymystä ovat Kouluylhallituksen lisäämiä, joten todennäköistä on, että ne ovat Cygnaeuksen laatimia.

12 Protokoll, fördr vid föreståndarenes för döfstumskolorna i Finland sammanträde i Helsingfors Å Öfverstyrelsens för Skolväsendet i landet lokal, Thorsdagen den 23 och Fredagen den 24 Augusti år 1877, Kuurojen museon arkisto.

sinomaista suosimista. Suomessa kiista oli kuitenkin vähemmän kiihkeä kuin muissa maissa. Tämä johtunee osittain siitä, ettei viittomakielen puolustajien joukossa ollut riittävän voimakasta johtohahmoa, joka olisi pystynyt äänekkäästi arvostelemaan puhemenetelmän kannattajien arvovaltaista joukkoa. Anna Heikelin lisäksi viittomakielen käyttöä opetuksessa puolusti Huittisten koulun johtaja Helena Ingelius (myöhemmin Luoma):

”Me wiittaamme, mutta emme surullisesta pakosta wain, waan mielellään, sillä wiittomapuhe [viittomakieli] on ja sittenkin tulee olemaan kuuromykän luonnollinen ja sentähden täysin oikeutettu ilmoituswäline kaikelle, joka täyttää hänen köyhän elämänsä niin surun kuin ilon, niin pelon kuin toiwon tunteilla... Hän on wiittomalla ilmaissut tunteensa kautta vuosituhansien ja hän jatkaa sitä tekoansa huolimatta kaikesta väittelystä.” (Ingelius 1888, 14).

Kuurojen opettajien kommentteja oralismiin siirtymisestä ei ole tiedossa, vaikka heitä työskenteli kuurojenkouluissa tuohon aikaan ainakin kuusi. Heidän kirjoituksiaan tai kannanottojaan puhemenetelmään siirtymisestä ei löydy lehdistä, kokouspöytäkirjoista tai muista tiedossa olevista lähteistä. Syytä tähän ei voi kuin arvailla. Koska kuurot eivät voineet toimia koulujen johtajina, heillä ei ollut pääsyä muun muassa vuoden 1877 kokoukseen, jossa puhemenetelmään siirtymisestä päätettiin. Malm oli kuollut jo vuonna 1863, joten kuuroilta puuttui myös selkeä johtohahmo. Malmin kuoleman jälkeen kuurojen opettajien vaikutusvalta oli oletettavasti melko vähäinen.

Mitä kuurot opettajat tai yleensä kuurot olisivat voineet ajatella puhemenetelmästä? On täysin mahdollista, että päätöksen tavoitteista tai sen seurauksista ei oltu varmoja. Jos seuraukset aavistettiin, on todennäköistä, että suuri osa kuuroista opettajista on vastustanut puhemenetelmään siirtymistä, koska se esti heidän uransa jatkumisen. C.O. Malminkaan kirjoituksista ei löydy kantaa *puheella opettamiseen*, mutta paljonpuhuva on kuitenkin hänen kommenttinsa *puheopetuksesta*:

”Sitäpaitsi ei kuuromykkäin kyky osata puhua soinnukkaasti merkitse mitään heidän oppinsa, sivistyksensä ja kelvollisuutensa rinnalla, yhtä vähän kuin laulu otetaan huomioon oppilaita muutettaessa luokalta toiselle yleisissä kouluissa. [...] ...katsomme vähemmän tärkeäksi että kuuromykkiä opetetaan soinnukkaasti puhumaan, koska he kuitenkin itse pitävät merkkikieltä paljon mukavampana ja vähemmän vaivalloisena, kuin tuo silmiä rasittava ja mitä suurinta huomiota vaativa äänikieli on.”¹³

Vuonna 1892 voimaan tuli asetus, joka sisälsi ohjeet valtion kuurojenkouluissa käytettävistä opetusmetodeista. Sen mukaan Kuopion, Turun ja Porvoon kuuromykkäinkouluista tuli puhekouluja. Mikkeliin perustettavassa koulussa sai opettaa kirjoitusmetodilla kuin myös Pietarsaaren koulussa. Jyväskylän kuuromykkäinkoulussa opetettiin yli-ikäisiä kuuroja kirjoitus- ja viittomametodilla. (Asetus-kokoelma 1892/24). Asetuksen voimaantulon jälkeen kouluihin ei enää palkattu kuuroja opettajia.

13 C. O. Malmin vuonna 1857 tekemä ehdotus kuuromykkäin oppilaitoksesta. Julkaistu Borgå Tidningissä 31.1.1857–21.2.1857, n:o 5–8. Suomennos teoksessa *Elämäkerrallisia muistiinpanoja K.O. Malmista sekä hänen kirjoitelmiaan ja kirjeitään 1913*, s. 77–88.

Puhemenetelmä otettiin käyttöön vähitellen vuoden 1892 lainsäädännön jälkeen. Kuurojenkouluissa opetettiin erityisesti alkuvaiheessa myös muilla metodeilla, mutta puhemetodi oli monella tapaa ensisijainen. Ensinnäkin, kuurojenopettajat pitivät sitä ylivertaisena menetelmänä kuurojen opetuksessa. Toiseksi, sillä opetettiin lahjakkaimpina pidettyjä oppilaita. Kolmanneksi, niissäkin kouluissa, joissa opetettiin muilla metodeilla, pyrittiin mahdollisuuksien mukaan opettamaan puhemetodilla. Ponnistelu koettiin kuitenkin vaivan arvoiseksi, sillä helpompi tapa, viittomakielellä opettaminen, koettiin järjettömäksi, kuuron jättämiseksi tietämättömyyteen. Haluttomuuteen käyttää viittomakieltä vaikutti tosin varmasti sekin, että viittomakielen opiskelu olisi yksinkertaisesti ollut opettajille liian vaikeaa ja aikaa vievää kaiken muun ohessa.

Kuurojenkoulujen ohjesääntö vuodelta 1912 jätti kouluille vapaat kädet opetuksen sisällön suhteen. Kansakoulun oppimäärä ja oppiaineet mainittiin ohjeellisenä oppisisältönä, ei vaatimuksena. Ohjesääntöön mukaan koulut valmistivat kuuroja käytännölliseen elämään ja käytännöllisyydelle tuli antaa suuri paino. (KM 1912:7). ”Käytännölliseen elämään valmistaminen” tarkoitti ennen kaikkea sitä, että tärkein oppiaine oli artikulaatio eli puheen ääntäminen, jonka avulla kuuroista yritettiin tehdä ”normaalin” kaltaisia, puhuvia ihmisiä.

Artikulaatio-opetus vei koulupäivistä käytännöllisesti kaiken ajan, varsinkin ensimmäisillä luokilla. Artikulaatio-opetusta saattoi olla jopa 20 tuntia viikossa, minkä lisäksi opetettiin pari tuntia laskentoa ja muita aineita. Muutkin aineet oli valjastettu puheelle ja huulilta luvulle, koska kaikkia aineita opetettiin puhumalla ja oppilaiden odotettiin myös vastaavan puhumalla. Turun kuurojenkoulussa jopa askartelutunnit käytettiin artikulaation harjoitteluun: ”Artikulaatioharjoitusten ohessa on askartelu supistunut melkein yksinomaan piirrusteluun ja kirjoittamiseen, koska monipuolisemmat lastentarhatyöt vaativat liiaksi opettajan ohjausta ja siten haittaavat artikulaatio-työtä.”¹⁴ Kuopiossa puolestaan vaadittiin myös käsityöopetuksen yhteyteen entistä tehokkaampaa kieliharjoittelua. Opettajainkokouksessa vedottiin tunnetun oralistin F. M. Hillin kuuluisaan lauseeseen: ”Alles ist Sprachunterricht, kaikki on puheopetusta!”¹⁵

Opettajat hakivat ulkomailta runsaasti vaikutteita, ja heidän keskuudessaan tiukimmat opetusta koskevat kiistat käytiin siitä, miten artikulaatiota voisi tehokkaimmin opettaa (Salmi & Laakso 2005, 170). Artikulaatio-opetuksen ydin säilyi kuitenkin samanlaisena vuosikymmeniä: opetus aloitettiin yksityisistä kirjaimista tai tavuista ja niistä yhdisteltiin sanoja. Opetusta havainnollistettiin kuvilla ja esineillä. Artikulaatio-opetusta tukivat myös jokapäiväiset hengitysharjoitukset ja voimisteluhetket.

14 Turun kuuromykkäinkoulun 1b-luokan oppiennätykset lukuvuonna 1936–1937. Tkkk TDb1: TMA.

15 Pöytäkirja Kuopion Kuuromykkäinkoulun opettajakunnan kokouksesta 1.11.1928. Kkk CA1: JoMa.

Luokissa oppilaat istuivat hevosenkengän muotoisessa piirissä, niin että he kaikki voivat nähdä opettajan suunliikkeet ja toinen toistensa suunliikkeet. Lisäksi luokissa oli erilaisia apuvälineitä: peilejä, lusikoita tai luisia ”kielilapioita” sekä tauluja artikulaatioharjoituksia helpottamassa.¹⁶

Opettajat myönsivät, että tulokset eivät olleet aina kovin hyviä. Artikulaatio-opetuksen ihanne, kuulevan tavoin puhuva kuuro, oli mahdoton. Jos joku kuuro tämän edes jossain määrin saavutti, kyse oli aina ”epävarsinaisesta kuurosta”.¹⁷ Tämän lisäksi opettajienkin mielestä puhemethodilla oli toinen suuri heikkous: sen katsottiin vaativan miltei yliluonnollisia voimia niin opettajalta kuin oppilaaltakin. Kuurojenopettajien työn katsottiin olevan taistelua luontoa vastaan, ja tämä pani kuurojen ”silmät, hermot ja sielunvoimat koetukselle”. Kuurojen lasten piti ”tuijottaa opettajansa suuhun päivät pääksytysten ja analysoida opettajan puhe-elinten hienoimpiakin liike-erotuksia.” Oppilaat eivät saaneet hengähdystaukoa edes sunnuntaisin, sillä tunnin kestävä jumalanpalvelus vaati jälleen herpaantumaton huuliolukua.¹⁸

Tämä loppumaton aherrus aiheutti sen, että kuurojenkouluissa tuntimäärät olivat huomattavasti suuremmat kuin kansakoulussa. Kansakoulun ensimmäisillä luokilla tuntimäärä oli 24, kuurojenkouluissa vastaava luku oli jopa 34.¹⁹

Viittomakieltä vastaan taisteltiin luokkahuoneissa ja sen ulkopuolella myös ruumiillisen kurituksen avulla. Viitotussa perinteessä toistuvat kertomukset puheopetuksen liittyvästä kovasta kurituksesta ja fyysisestä pakottamisesta. Erityisesti viittomakieleen liittyvä rangaistus, karttakepillä käsille lyöminen, toistuu kuurojen kertomuksissa. 1910- ja 1920-luvuilla viittominen oli useimmissa tapauksissa kiellettyä myös välitunneilla ja asuntolassa. Muun muassa Kustaa Killinen vaati, että viittomakielen tuli olla sisäoppilaitoksessa kiellettyä. Koulun ulkopuolella asuvat oppilaat tuli sijoittaa siten, että yhdessä hoitokodissa oli vain yksi oppilas, jotta nämä eivät tottuisi viittomaan keskenään. Tämä periaate kirjattiin vuoden 1912 ohjesääntöihin. (KM 1912:7). Kuopion kuurojenkoulun oppilaita myös valvottiin näiden vapaa-aikoina kaupungilla.²⁰

Tiukka valvonta oli kuitenkin mahdotonta, ja asuntolat sekä niiden läheisyydessä sijaitsevat ulkoalueet olivat tiloja, joissa viittomakieltä käytettiin. Oppilaat viittoivat, sitä ei estänyt mikään. Viitotussa perinteessä asuntolat elävät paikkoina, jossa todellinen oppi saatiin, niin hyvässä kuin pahassakin. Oppilaat, jotka saivat tunnilla

16 Killinen 1903, s. 5; Kuopion kuurojenkoulu oppiennätykset 1935–1948 Dd1:JoMa; Turun kuurojenkoulu oppiennätykset, tuntijaot, lukujärjestykset 1864–1944 IDb1:TMA.

17 K.[ahm]-a, U.: Miksi niin harvat oppilaamme saavuttavat normaalikyvyn hallita kieltä, ja millä tavalla he voivat tämän kyvyn saavuttaa? AKL 1/1923, s. 5–8; AKL 2/1923, s. 24–28; AKL 3/1923, s. 38–41; K.[ahma]-a, U.: Miten olisi oppilaittemme artikulation taso kohotettava? KSL 9/1936, s. 142–145.

18 K[ahma], U.: Saksalaisen metoodin tuottama liikarasitus, arvokas todistus. SAL 4/1906, s. 53; K[ierimo], U.: Oppilaittemme rasituksesta kuuromykkäinkouluissamme. AKL 7–8/1930, s. 49–52.

19 H:[iekkaj]la, O.: Onko kuuromykkäinkoulujemme opetussuunnitelma uudistettava? KSK 3/1931, s. 21–29.

20 Kuopion kuurojenkoulun opettajakunnan pöytäkirja 14.12.1945. Ca2:JoMa.

selvää opetuksesta, selittivät muille viittomalla, mitä opettaja oli puhunut ja mitä tunnilla oli opetettu. Tiiviin sisäoppilaitoselämän vuoksi viittomakielen kitkeminen ja puhekielen juurruttaminen eivät onnistuneet. Vaikka opetuksessa oralismista pidettiin tiukasti kiinni, yhä useampi opettaja joutui myöntämään viittomakielen arvon kuurojen välisessä kommunikaatiossa. Vuonna 1933 Turun kuurojenkoulun johtaja Urho Kierimo totesi, että puhekoulun käyneetkin kuurot alkoivat ennemmin tai myöhemmin käyttää viittomakieltä, ja puolsi viittomakielen käyttöä kuuron lapsen kotikasvatuksessa. Kierimon mukaan viittomakieltä ei saanut kieltää: ”jos tämäkin lapsiraukalta riistetään, on köyhältä viety hänen ainoa lampaansa”. (Kierimo 1933, 10).

SIMULTAANIMETODI

1940- ja 50-luvuilla käytettiin Kuurojen Lehdessä viittomakielen puolesta kuurojen opetuksessa joitain yksittäisiä puheenvuoroja. 1960-luvulla keskustelu vilkastui, ja vaatimuksia viittomakielisestä opetuksesta alkoi esittää vapaamuotoinen kuurojen nuorten ryhmittymä. Näkyvin hahmo oli Kuurojen Lehden toimitussihteeri Jarmo Narmala. Hän oli toimitussihteerinä myös Kuurojen Viestissä, jonka linja opetusasioissa oli radikaalimpi kuin Kuurojen Lehden. Narmalan lisäksi asiaa alkoivat ajaa Kuurojen Liiton viittomakielitoimikunnan jäsenet Liisa Kauppinen ja Soile Hämäläinen. Kaikki edellä mainitut olivat itse kuuroja. Heidän lisäksi viittomakielen puolesta puhuivat kuulevat kuurojenpapit Eino Savisaari ja Lauri Paunu.

Kuurot nuoret eivät vaatineet täysin viittomakielistä opetusta, eivätkä puhemetodin romuttamista. Heidän tavoitteenaan oli saada ulkomaisten esimerkkien mukaisesti kouluihin simultaanimetodi. Opetusmetodi oli tullut tunnetuksi jo aiemmin Yhdysvalloista, mutta vuoden 1960 pohjoismaisessa kongressissa ruotsalainen kuuro Lars Kruth ehdotti sitä käyttöön otettavaksi Pohjoismaissa. Metodien idea oli, että opettaja samanaikaisesti puhui ja viittoi. Puhuttu kieli ja viittominen etenivät yhtä aikaa ja noudattivat puhutun kielen rakenteita.²¹ Tämäntapainen menetelmä ei tietenkään ollut uusi keksintö. Jyväskylän koulussa käytettiin osin vastaavanlaista kommunikointitapaa, ja sitä käyttivät työssään myös kuurojenpapit. (Paunu 1991, 56).

Simultaanimetodin käyttöönoton opetuksessa uskottiin johtavan siihen, että lapset voitaisiin totuttaa käyttämään viittomakieltä puhekielen sanajärjestyksessä ja heille saataisiin sekä runsaampi sanavarasto että oikeita puhekielen mukaisia sanontoja. Kuurojen Viestissä haastateltiin asian tiimoilta vuonna 1961 kuurojenopettajia sekä kuurojen yhteisön vaikuttajia. Turun ja Mikkelin kuurojenkoulujen johtajat vastustivat simultaanimetodia, koska pelkäsivät puhekielen kehityksen kärsivän. Kaksi kuuroa haastateltavaa kannatti simultaanimetodin käyttöönottoa juuri päinvastaisin perustein, sillä heidän mielestään simultaanimetodi parantaisi kuurojen mah-

dollisuutta oppia suomen kieltä. Kuurojen Liiton puheenjohtaja, entinen Turun kuurojenkoulun johtaja Urho Kierimo päätyi diplomaattiseen vastaukseen, ja toivoi, että simultaanimetodia kokeiltaisiin joissain kouluissa, ja sen perusteella päädyttäisiin tuleviin ratkaisuihin.²²

Kuurojen nuorten ryhmä aloitti kirjoituskampanjan, jolla yritettiin vaikuttaa eri tahojen mielipiteisiin. He kirjoittivat opettajien lehteen informatiivisia artikkeleita viittomakielestä, sen kieliopista ja rakenteesta sekä hankkeesta yhdenmukaistaa pohjoismaisia viittomakieliä.²³ Huomattavasti kiihkeämpiä olivat Kuurojen Lehden kirjoitukset, joissa arvosteltiin kouluja:

”Paremmassa asemassa olevan on helppo väheksyä toista vaitiololla. Kuurojen opettajat ovat vuosia tai vuosikymmeniä opettaneet kuuroja. Heillä on takanaan opillista sivistystä ja sen suoma arvovaltaa. Tärkeintä: he ovat kuulevia. Kuulevat asetetaan aina kuurojen edelle. [...]. Aamuhartaudessa joku opettaja nopeasti lukee päivän tekstin ja rukouksen. Eturivissä olevat pienet oppilaat eivät köyhällä sanavarastollaan sitä ymmärrä. Isommat ovat jo liian kaukana nähdäkseen opettajan suunliikkeet selvästi. Monta sataa vuotta sitten sanoi viisas Agricola: ’Kyllä se kuulee suomen kielen joka ymmärtää kaiken mielen’. Lisään siihen: ymmärtää myös viittomakielen.”²⁴

Kuurojen Viestissä yritettiin moneen otteeseen kertoa kuuleville, että kuurot olivat asiantuntijoita kuurojen asioissa:

”Oppineet pitävät itseään kuurojen asioissa parempina asiantuntijoina. Ovathan he oppineita, maistereita, professoreita, tohtoreita jne. Mitä kuurot ovat. Eivät mitään. Puuseppiä, kraataareita, kirjaltajia, hammasteknikkoja, taiteilijoita, maanviljelijöitä jne. Eivät he tiedä mitään. Vai tietävätkö. Kyllä he tietävät. Kuurona olemisesta he tietävät. Kuurojen opetuksesta he tietävät. [...]. Silti – kuurot eivät kelpaa avuksi kuurojen asioista päätettäessä. Kuulevat katsovat ja päättävät mikä on kuuroille hyväksi. Onko tämä oikein? Oikein – sanovat professorit, tohtorit jne. VÄÄRIN sanovat kuurot.”²⁵

Kuurojenkoulujen arvostelu huipentui Kuurojen Lehdessä vuonna 1966, jolloin kirjoitusten taustalla oli Ruotsissa valloilleen puhjennut taistelu viittomakielen ympärillä. Ruotsissa oli julkaistu tutkimus, jonka mukaan vain 15 prosenttia kuuroista oppi puhumaan koulussa ymmärrettävästi. Tutkimustulos herätti raivokkaita vastalauseita puolin ja toisin. Suomessa kiistaa seurattiin tiiviisti, ja Jarmo Narmala käytti Ruotsin tuloksia hyväkseen arvostellessaan koulujen opetusta. Narmala myönsi puheopetuksen tärkeyden, mutta piti viittomakieltä ja kirjoitetun kielen hallintaa vielä tärkeämpinä:

22 Paunu, Lauri: Viittomakieli kuurojenkouluissa, KL 4/1958, s. 63–64; Kuurojen opetus, Kuurojen Viesti 2/1961, s. 11–17.

23 Savisaari, Eino: Viittomakieli ja sen mahdollisuudet, KSK 1/1963, s. 15–20; Savisaari, Eino: Viittomatyyleistä, KSK 2–3/1963, s. 11–15.

24 Hämäläinen, Soile: Tämä on viimeinen huomioitava, KL 4/1966, s. 4–5.

25 Sananvaltaa myös kuuroille, Kuurojen Viesti 1/1966, s. 3.

”Ilman muuta puheopetus on tärkeää – jos se tuottaa tuloksia. Mutta 85 % osalta se ei tuota. Miksi kuurojenkoulut lähettävät maailmalle kuuroja, jotka osaavat vaivalloisesti puhua, mutta tietävät vähän ja ymmärtävät vähän.”²⁶

Kirjoittelun lisäksi hankittiin tutkimustietoa ulkomailta. Alussa tiedonhankinta oli sattumanvaraista, mutta myöhemmin Kuurojen Liiton kouluasiaintoimikunnan myötä tietoa viittomakielen käytöstä opetuksessa hankittiin systemaattisesti.²⁷ Yhteistyötä tehtiin myös suomalaispsykologien kanssa, jotka olivat innostuneet uusista psykologian virtauksista, joiden mukaan abstraktinen päättelykyky oli puhekielestä riippumaton. (Juurmaa & Leskinen 1966; Juurmaa 1967).

Opettajapiireissä asia herätti aiempaa enemmän uteliaisuutta, ja esimerkiksi Turun koulussa viittomista sallittiin jossain määrin jo 1960-luvun alussa. Tuolloin rehtoriksi tuli Aimo Kangas, jolla itsellään oli kuurot vanhemmat. Myös opettajien lehden päätoimittaja Elias Niskanen antoi tilaa viittomakieltä käsitteleville kirjoituksille. Moni opettaja törmäsi viittomakielen käyttöön opetuksessa myös opintomatkoillaan. Usko viittomisen haitallisuuteen murentui pikkuhiljaa, ja vuonna 1968 tehdyn kyselyn mukaan vain neljä lähes kuudestakymmenestä opettajasta vastusti ehdottomasti viittomakielen käyttöä kouluissa. (Paunu 1967, 18). Lisäksi jotkut opettajat opettivat jo kaikessa hiljaisuudessa lapsia viittomakielellä.

Tärkeä rajapyykki oli vuonna 1969 ensimmäinen opettajille järjestetty viittomakielen kurssi, jolle osallistui noin puolet kaikista kuurojenkoulujen opettajista. Kurssilla oli mukana myös tuolloin kouluhallituksen ylitarkastajana toiminut Elias Niskanen, mitä voi pitää merkinä siitä, että myös kouluviranomaiset hyväksyivät viittomakielen jonkinasteisen käytön opetuksessa. Kuurojen ja opettajien yhteistyö oli saatu viriämään, ja siitä kertoi myös Kuurojen Lehden pääkirjoituksen aiempaa sovittelevampi sävy:

”Mikkelin kurssin jälkeen lienee oikeutettua sanoa, että kuurojenopettajien ja kuurojen ajatukset ja mielipiteet ovat huomattavasti lähentyneet toisiaan tässä tärkeässä ja alati esillä olevassa asiassa, viittomakielen käyttämisessä kuurojen opetuksessa. Jokin määrätty metodi ei ole enää pääasia. Tärkeintä on kunkin oppilaan kohdalla löytää se menetelmä, joka on hänen kohdallaan sopivin, ja myös käyttää sitä.”²⁸

Osa opettajista oli innostunut uuden opetusmetodin ”helppoudesta” ja siirtyi vähitellen käyttämään sitä opetuksessa. Eräs kurseilla ollut opettaja kirjoitti opettajien lehteen, että kaukana ovat ne ajat, jolloin yritettiin epätoivoisesti kiertoteitä pitkin selvittää oppilaille käsitteiden merkityssisältöjä. Nyt käytössä oli ”näppärät viittomat, joilla asiat selviävät pika pika”. Kirjoittajan mielestä viittomakielen oppiminen ei tosin edelleenkaan saanut ollut opetuksen päämäärä, vaan viittomakieli oli ”erinomainen, luonnostaan tarjoutuva apukeino”.²⁹

26 Narmala, Jarmo: Lapset eivät seuraa puhetta jos viitotaan, KL 5/1965, s. 9–10.

27 SKL:n kouluasiaintoimikunta 11.12.1967 (5 §), 20.1.1968 (4 §), 11.5.1968 (5 §)

28 Mikkelin viittomakielikurssi, KL 10/1969, s. 1.

29 Ollikainen, Sirkka: Viittomakieli ja verbaalinen kieli, KSK 3/1971, s. 179–181.

Opettajien optimismi oli ymmärrettävää, sillä simultaanimetodi näytti lupaavalta vaihtoehdolta uuvuttavaan puheella opettamiseen verrattuna. Asia ei kuitenkaan ollut näin yksinkertainen. Ongelmana oli, että simultaanimetodi perustui puhutun kielen rakenteisiin, ja näin ollen sitä oli erittäin vaikea ymmärtää, jos ei osannut suomea tai ruotsia. Kuurojenopettajille simultaaniviittominen oli helppo ratkaisu, koska ei tarvinnut opetella vierasta kieltä, vaan pelkästään viittomia. Täysin kuurolle oppilaalle tilanne oli erikoinen; täytyi yrittää seurata opetusta, jossa oli viittomakielestä tuttuja viittomia, mutta täysin mielivaltaisessa, viittomakielelle epätyypillisessä järjestyksessä.

Miksi kuurot sitten olivat toivoneet metodin käyttöönottoa? Suomessa, kuten koko maailmassa viittomakieltä ei ollut juurikaan tutkittu. Viittomakieltä ei myöskään opetettu kouluissa, joten kuurot eivät tunteneet omaa kieltään ja sen lainalaisuuksia. Simultaanimetodin rajoituksia ei siis täysin ymmärretty. Vasta 1960-luvun lopulla tutkimustiedon lisääntymisen myötä alettiin ymmärtää viittomakielen ja viitotun suomen eroa sekä sen aiheuttamia hankaluuksia opetuksessa.³⁰ Kyseessä saattoi olla myös yksinkertaisesti taktinen veto: uskottiin, että vaatimukset kokonaan viittomakielisestä opetuksesta tyrmättäisiin täysin. Tämä oli hyvin realistinen pelko, koska puheen oppimisen merkitystä korostettiin edelleen vahvasti, ja simultaanimetodiinkin suhtauduttiin varauksellisesti.

Pieneen edistykseen oltiin kuurojenyhteisössä toki tyytyväisiä, mutta tilanteeseen suhtauduttiin myös realistisesti. Kuurojen pohjoismaisessa kongressissa Helsingissä vuonna 1974 todettiin, että viittomakieli ei ollut palannut kuurojenkouluihin, vaan puhtaan puhemetodin sijaan käytettiin puhemetodia, jota tuettiin viittomin.³¹

KAKSIKIELISYYS

Viitottu puhe ja simultaanimetodi alkoi saada osakseen voimakasta arvostelua jo 1970-luvun loppupuolella. Taustalla oli Pohjoismaissa virinnyt tutkimustyö, joka osoitti viitotun puheen ja viittomakielen eron. Kritiikkiä vahvisti niin sanotun kuurotietoisuusliikkeen nousu. Kuurotietoisuuden lähtökohtana oli kuurojen perusoikeus omaan kieleensä, viittomakieleen. Tätä oikeutta oli loukattu kuurojenopetuksessa jo lähes sata vuotta, joten oli selvää, että arvostelu kohdistui ennen kaikkea kouluun.

Kuurotietoisuusliike vaati viittomakielen hyväksymistä kouluissa. Kuurot eivät kuitenkaan halunneet tämän tapahtuvan suomen tai ruotsin kielen kustannuk-

30 Esim. Paunu, Juha: Viittomakielen asemasta kuurojenkoulussa, KSK 1/1968, s. 1–21; Paunu, Lauri: Eri viittomatapojen etuja ja puutteita, KSK 4/1969, s. 118–121; Savisaari, Eino: Viittomakielen määrittelyä, KSK 1/1971, s. 39–45; XII Pohjoismainen kongressi KL 10/1974, s. 2–7; XII. Kuurojen Pohjoismainen kongressi 1974, s. 31–55.

31 XII. Kuurojen Pohjoismainen kongressi 1974, s. 38.

sella. Kuurotietoisuusliike oli korostanut sekä Yhdysvalloissa että Ruotsissa kaksikielisyyttä, ja näin tehtiin myös Suomessa. Kaksikielisyydellä tarkoitettiin sitä, että kuurot elivät kahden kieliyhteisön jäsenenä, ja että he käyttivät molempia kieliä toisistaan riippumatta, itsenäisinä kielinä. Koska viittomakieli oli ainoa kieli, jonka kuuro oppi luonnollisesti, viittomakieli tuli hyväksyä kuurojen ensimmäiseksi kieleksi. Toisena kielenä olisi opetettava koulussa kuulevan ympäristön käyttämää puhuttua kieltä. Puhutun kielen opetuksen tuli olla erillinen oppiaine, ja muiden aineiden opetuksessa tulisi käyttää viittomakieltä. Opetuksen tavoitteena oli molempien kielten hallinta.³²

Kaksikielisuuden filosofia perustui kuurojen kykyihin. Kuulon puutetta lukuun ottamatta kuurot lapset olivat samanlaisia kuin muutkin lapset. Kuuron kaksi kieltä – viittomakieli ja puhuttu kieli – toimisivat kuuron elämässä eri tehtävissä: kaksikielisyys merkitsi viittomakieltä ja puhutun kielen kirjoittamista ja lukemista. Puhetaito nähtiin käytännön lisänä kaksikielisyyteen. Juuri puhetaidon ja kielitaidon erottaminen toisistaan oli yksi keskeinen kuurotietoisuuden sanoma.³³

Suomeen kaksikielisyyskeskustelu tuli pohjoismaisen yhteistyön kautta. Kuurojen Pohjoismaisessa Neuvostossa käytiin keskusteluja asiasta, ja sen lisäksi merkittävä rooli oli ruotsalaistutkijoilla, joihin Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja Liisa Kauppi-sella oli läheiset suhteet. Inger Ahlgrenin ja Brita Bergmanin teksteistä tehtiin myös varsin nopeasti epävirallisia käännöksiä, joita käytettiin opetusmateriaalina muun muassa viittomakielen opettajien koulutuksessa.

Opettajistossa viittomakieli ja kaksikielisyystavoite herättivät ristiriitaisia tunteita. Osa opettajista ei hyväksynyt tai ymmärtänyt kuurotietoisuuden ideaa puhetaidon erottamisesta kielitaidosta, vaan pelkäsi, että viittomakielen korostaminen jättäisi puhetaidon syrjään. Kuurojen- ja sokeainopettajain liiton puheenjohtaja Pirkko Marjamäki kirjoitti vuonna 1980 opettajien lehden pääkirjoituksessa, että ”jokainen opettaja tunnustaa viittomakielen keskeisen merkityksen opetus- ja kasvatustyössä”. Muutaman virkkeen päästä hän kuitenkin totesi, että ”kuurojen opetuksessa ei voida koskaan mennä varsinaisen viittomakielen linjoille”. Marjamäen mukaan suomen kielen opettaminen kuuroille oli niin vaivalloista, ettei suomen kielen rakenteesta poikkeava viittomistapa voisi tulla kysymykseen, jos haluttiin kuuron oppivan ympäröivän yhteiskunnan kielen.³⁴ Tämä näkemys seuraili uskollisesti 1800-luvulla muotoiltuja oralistisia oppeja, joiden mukaan viittomakieli esti puhutun kielen oppimisen.

Osa opettajista ei niellyt Marjamäen kommenttia sellaisenaan. Häntä vastusti muun muassa Espoon kuulovammaisten koulun opettaja Juha Paunu, kuurojenpappi Lauri Paunun poika. Paunun mukaan Marjamäki ei ymmärtänyt, mitä eroa oli suomen kielen mukaisella viittomisella ja viittomakielellä. Paunu myös korosti, että kuurojen-

32 Nieminen, Raija: Kuurotietoisuus tulee Suomeen, Kuurojen Joulu 1979, s. 14–15; Tillander, Michael: Kaksikielisyys, KL 4/1981, s. 1.

33 Wallin, Lars: Kuurot ja kaksikielisyys, Nappi 4/1987, s. 8; Uutisia pohjoismaista, KL 4/1984, s. 13. (SDR-Kontakt); Caccamise, Frank: Kuulevien täytyy. Kuurojen Joulu 1979, s. 14.

34 Marjamäki, Pirkko: Päätökset ja seuraukset, KSK 1/1980, s. 1–2.

koulujen suomen (ja ruotsin) kielen opetustulokset olivat masentavan huonoja, eivätkä ne enää voisi huonontua, vaikka opetuksessa kokeiltaisiinkin viittomakieltä.³⁵

Vaikka osa opettajista kannatti viittomakielistä opetusta, se toteutui käytännössä vain ani harvassa luokassa. Tähän oli kaksi merkittävää syytä. Ensinnäkään suuri osa opettajista ei osannut viittomakieltä. Tuolloin opettajien viittomakielen opetuksen näköalapaikalla olleen opetusneuvos Antti Vanteen arvion mukaan Suomessa oli ”ainoastaan kourallinen kuulovammaisten opettajia, joilla oli niin hyvä viittomakielen taito, että sitä voi todella kielitaidoksi sanoa”. Sen sijaan opettajat osasivat hyvin viittomia, ja osasivat käyttää suomen kielen mukaista viittomista sujuvasti. (Salmi & Laakso 2005, 351).

Opettajien kielitaidon puute ei ollut mikään ihme. Kuulovammaisten erityisopettajakoulutukseen ei edelleenkään kuulunut korkeatasoisen viittomakielentaidon hankkiminen, joten viittomakielen taito jouduttiin useimmiten hankkimaan työelämään siirtymisen jälkeen. Opettajien tuli siis itse toimia aktiivisesti, yleensä vapaaajallaan, saadakseen opetusta. Koulutuksen puutteita paikattiin järjestämällä kouluissa opettajien viittomakielikerhoja sekä osallistumalla Kuurojen Liiton viittomakielikursseille. Lisäksi kouluhallitus järjesti kahden viikon kurssuja opettajille. Kouluhallituksessa suunniteltiin myös useita kuukausia kestävästä koulutusta, joka ei kuitenkaan toteutunut, koska koulujen käytännön järjestelyt estivät sen. (Vanne 2003).

Toinen merkittävä syy viittomakielisen opetuksen vähäisyyteen oli luokkien heterogeenisyys. Kunnallisten kuulovammaisten koulujen myötä kuurojen oppilaiden koulukohtainen määrä oli vähentynyt. Osassa kunnallisista kuulovammaisten kouluissa ei ollut saavutettu koko koulun olemassaolon aikana lain edellyttämää oppilaiden vähimmäismäärää eli 15 oppilasta. Näin ollen samoissa luokissa opetettiin huonokuuloisia, kuuroja sekä muita eri tavalla vammaisia oppilaita. Tämä kehitys vahvistui entisestään 1980-luvulla, jolloin kuulovammaisten kouluja koskevaan lakiin kirjattiin erikseen koulujen mahdollisuus ottaa puhevammaisia oppilaita. (Laki kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista 1983:481).

Kuurojen Liitto alkoi toden teolla ajaa viittomakielisen opetuksen saamista kouluihin 1980-luvun alun peruskoululain uudistuksen yhteydessä. Uudistuksen tavoite oli lähinnä yhtenäistää lainsäädäntöä, ja samalla myös erityisopetusta koskeva lainsäädäntö haluttiin sisällyttää peruskoululakiin. Kuurojen- ja sokeainkouluja koskevat lainsäädännön muutokset olivat alkuperäisessä ehdotuksessa lähinnä teknisluontoisia,³⁶ mutta lakiehdotuksen käsittelyssä viittomakieli saatiin mukaan keskusteluihin.

Kuurojen Liiton tärkein yhteistyökumppani kouluasioissa oli Kuulovammaisten Lasten Vanhempain Liitto (KLV), mutta merkittävä elin oli myös Kuulovammaisalan neuvottelukunta. Neuvottelukunta oli 1980-luvun alussa yksimielisesti ajanut viittomakieltä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkittavaksi kieleksi, mutta kou-

35 Paunu, Juha: Avoin kirje Kuurojen- ja sokeainopettajain liiton puheenjohtajalle, kuurojenopettaja Pirkko Marjamäelle, KSK 2/1980, s. 39–42.

36 Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista. 4.11.1980.

lulakien suhteen ei enää yksimielisyyttä syntynyt. Erimielisyys koski jälleen kerran viittomakieltä, jota Kuulonhuoltoliitto ei halunnut kuulovammaisten koulujen kieleksi. Asian tiimoilta laadittiin useita kirje- ja luonnoksia, mutta Kuulonhuoltoliiton allekirjoitusta ei yhteenkään luonnokseen saatu, joten valmis kirjelmä lähetettiin ilman sitä.³⁷

Kuurojen Liiton tavoitteena oli, että laki velvoittaisi käyttämään viittomakieltä kouluissa, mutta osa opettajistosta piti sitä liian pitkälle menevänä. Lain käsittelyvaiheessa opetusministerinä oli Kaarina Suonio, joka ei nähnyt esteitä viittomakie- len mukaan ottamiselle. Myös eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Mikko Ekorre suhtautui myönteisesti asiaan,³⁸ mutta valiokunta ei ollut yksimielinen. Valiokunnan lakiehdotuksen 25. pykälä, joka myös sellaisenaan vahvistettiin, käsitteli koulun opetuskieliä. Niiden todettiin olevan suomi ja ruotsi, mutta saamenkielisten oppilaiden opetuskielenä voi olla saame. Kuulovammaisten opetuksesta todettiin seuraavaa:

”Kuulovammaisten opetuksessa voidaan opetuskielen tukena käyttää viittomakieltä sen mukaan kuin asetuksella tarkemmin säädetään.” (Peruskoululaki 1983:476).

Sanamuoto oli Kuurojen Liiton ja KLV:n johdolle suuri pettymys. Kuurojen Liiton toiminnanjohtaja Liisa Kauppinen piti muotoilua asiattomana. Opetuskielillä viitattiin suomen kieleen, ja Kauppinen ihmetteli, miten suomen kieli voi olla opetuskieli kuurolla lapsella, joka ei sitä osaa. Kauppisen mukaan lakiteksti ei vahvistanut oppilaan asemaa kielen suhteen, vaan korosti epäkohtaa, että on lähdettävä kuulevan opettajan, ei kuuron oppilaan lähtökohdista.³⁹ KLV:n puheenjohtaja Michael Tillander puolestaan piti lakia vesitettynä kompromissina. Hänen mukaansa viittomakielellä oli voimakkaita vastustajia, joiden tavoitteena oli johdonmukainen pyrkimys estää viittomakie- len tunnistaminen.⁴⁰ Jälkikäteen Tillander on arvioinut, että asiaan vaikuttivat myös järjestöjen omat tavoitteet, jotka eivät olleet riittävän selkeästi asetettuja. Yleensäkin viittomakie- len asema ei silloin ollut hyvä, ja poliitikkojen tiedot viittomakielestä olivat vähäiset. Virkamiehet puolestaan pitivät lakia hyvänä, koska velvoittava laki ei olisi kuitenkaan toteutunut käytännössä. Opetusneuvos Antti Van- teen mukaan ei olisi ollut mitään järkeä säätää lakia, jota ei olisi voitu noudattaa. (Salmi & Laakso 2005, 355).

37 Kuurojen Liitto ry, Toimintakertomus 1981; Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirje kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aholle 2.11.1979; Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirje eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Mikko Ekorrelle 20.11.1979; Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirje opetusministeriön kansliapäällikkö Jaakko Nummiselle 12.1.1981; Kuurojen Liitto ry:n Liittokokous 14.-15.5.1983. Julkilausuma.

38 Tillander, Michael: Pettymys, Nappi 1/1983, s. 4.

39 Kauppinen, Liisa: Koululaki vahvistaa olemassaolevan käytännön – ei parannusta kuurojen- opetukseen, KL 4/1982.

40 Tillander, Michael: Pettymys, Nappi 1/1983, s. 4.

Vaikka lakiin ei oltu tyytyväisiä, oli se kuitenkin askel eteenpäin. Tekstissä mainittiin viittomakieli, ja Suomi oli nyt toinen maa Pohjoismaissa, jossa viittomakieli hyväksyttiin virallisesti kuurojen opetuksessa. Uusi koululaki tuli voimaan syksyllä 1985. Vaikka laki ei velvoittanut käyttämään viittomakieltä opetuksessa, käytännössä lain vaikutukset ulottuivat kouluihin muun muassa siten, että opettajien edellytettiin osallistuvan ainakin kerran viittomakielen kurssille.⁴¹

Lain myötä myös kolmessa kuulovammaisten koulussa, Helsingissä, Espoossa ja Jyväskylässä aloitettiin viittomakielen opetuskokeilu. Kokeilussa mukana olevat opettajat joutuivat itse ideoimaan ja kehittämään sopivaa opetusmateriaalia, koska valmista ei ollut. Asiat jouduttiin kokeilemaan yrityksen ja erehdyksen kautta. Opettajat saivat ponnisteluistaan kuitenkin palkkionsa:

”Oppilaat ovat olleet todella innostuneita, he pysäyttelevät käytävällä ja pihassa, ja haluavat jo etukäteen tietää, mitä tehdään seuraavalla tunnilla. [...] Kuurot lapset ovat syvästi kokeneet, että nämä tunnit ovat todella heitä itseään varten ja heidän ehdoillaan toteutettuja. Viittomakielen tunnit tarjoavat kuuroille lapselle onnistumisen elämyksiä.”⁴²

VIITTOMAKIELESTÄ VIITTOMAKIELEEN

C.O. Malm oli linkki vuosikymmeniä ruotsalaisessa kuurojenyhteisössä kehittyneen ruotsalaisen viittomakielen ja suomalaisen viittomakielen välissä. Suomessa viittomakielen vakiintumiselle oli olennaista, että päivittäisessä kommunikaatiossa ja opetustyössä vakiintuva symbolisto siirtyi kymmenienkin vuosien jännevälikillä seuraaville viittojapolville. Opettajien ohessa kielen vakiinnuttajina ja välittäjinä toimivat edistyneemmät oppilaat työskennellessään nuorempien valvojina ja opettajina. Osa Malmin oppilaista toimi myöhemmin opettajina, mikä oli erittäin merkittävää viittomakielen välittymisessä jälkipolville. (Rainò 2004).

Myös vapaa-ajan jatkuva yhdessäolo ylläpiti ja vahvisti viittomakieltä. Kouluissa luotiin pohja myöhemmille sosiaalisille suhteille, mikä merkitsi myös kuurojen keskinäisiä avioliittoja ja viittomakielen siirtymistä sitäkin kautta seuraaville sukupolville. Viittomakielen leviämistä ja kehittymistä vahvistivat myös koulunkäyneiden oppilaiden kokoontumiset vanhoissa oppilaitoksissaan. On arvioitu, että Malmin lähipiirin, hänen oppilaidensa ja ensimmäisen viittomakielisen opettajapolven välityksellä vuosisadan loppuun mennessä olisi ruotsalaisen viittomakielen pohjalta syntyneeseen kielimuotoon päässyt kosketuksiin noin kolmannes maamme kolmestatuhannesta kuurosta. (Rainò 2000, 45-46; Rainò 2004).

41 Marjamäki, Pirkko: Koululait uudistuvat, KL 11–12/1983, s. 1.

42 Marjamäki, Pirkko: Viittomakielen opetuskokeilu, Nappi 1/1989, s. 10.

Malmin teksteistä ja toiminnasta käy ilmi, että hän piti viittomakieltä kuurojen äidinkielenä ja oli hyvin tietoinen viittomakielen luonteesta luonnollisena kielenä, mikä on nykyajan näkökulmasta hyvin edistysellistä. Viittomakielten lingvistinen tutkimus alkoi vasta 1960-luvulla ja suomalaisen viittomakielen tutkimus vasta 1980-luvulla. Malmin kaksikielisyyteen tähtäävää opetustapaa kokeiltiin kuurojenkoulussa seuraavan kerran vakavasti vasta 1980-luvulla.

Malmin työn ansiosta yleensäkin ”vaivaisia” koskeva koulutuskeskustelu alkoi vilkastui 1800-luvun puolessavälissä. Kuurojen opetus alkoi Suomessa kaksikymmentä vuotta ennen sokeiden opetusta ja neljäkymmentä vuotta ennen ”raajarikkoisten” opetuksen alkua. Tämä keskustelu teki myös kuurot näkyväksi ryhmäksi. Lääkintöhallituksen mukaan Suomessa oli 1840-luvun alussa vain kolme kuuroa, joten kuuroja ei pidetty ryhmänä, joka vaatisi yhteiskunnalta toimenpiteitä. Tilanne muuttui nopeasti, kun Malmin aloitteesta tehdyn laskennan tuloksena tilastoitiin vuonna 1848 kuuroja henkilöitä peräti 1466.⁴³ Paradoksaalista kyllä, kuurojen määrän selvittyä ja kouluasian tullessa yleiseen tietoisuuteen kuuroudesta tuli yhteiskunnallinen ongelma, joka tuli ratkaista. Konkreettisesti näkyvyyden muuttuminen ilmenee hyvin vaivashoitotilastoista: vuoden 1852 tilastoissa kuuroja ei vielä ole, mutta vuoden 1893 köyhäinhuoltotilastossa kuurot olivat omana ryhmänään. (Yleinen vaivashoitoasetus 1852; SVT XXI 1893-1936).

Kuurojen opetuksen siirtymiseen valtiovallan huomaan vaikuttivat monet tekijät. Malmin yksilölliset ponnistelut olivat ratkaisevat, mutta kuurojen koulujärjestelmän synty ajoittuu läheisesti myös kansanopetuksen kehittämiseen 1860-luvulla. Kansanopetuksen kehittämisen tärkein vaikutin oli kansallisuusaate. Osallisena olivat myös suuret yleiseurooppalaiset aatteet kuten valistus. Toisaalta tehokkuuden ja hyötyajattelun aika oli koittanut Euroopassa alkaneen teollistumisen myötä. Taloudellinen ja tuotannollinen toiminta tarvitsivat sopivaa työvoimaa, joten kaikki kynelle kykenevät haluttiin saada tuottavaan työhön. (Iisalo 1989, 77; Lampinen 1998, 30–33). Kuurot nähtiin vajaakykyisinä mutta ei työhön kykenemättöminä. Harjula on luokitellut tulkintoja vammaisuudesta juuri ”kehityskykyisyyden” näkökulmasta. Kuurot nähtiin sokeiden ohella kehityskykyisimpinä vammaisina ja koulutus nähtiin yhteiskunnan keinona palauttaa vammaiset ihmiset yhteiskunnan hyödyllisiksi jäseniksi. (Harjula 1996, 196-202).

Valtion ottaessa vastuun kuurojen opetuksesta myös opetuksen ihanteet muutuivat vähitellen, ja opetusohjelmaan tuli enemmän ammatteihin valmistavia oppiaineita. Suomessa tapahtui sama kuin muuallakin maailmassa: kuurojen opetuksessa alettiin korostaa käytännöllisyyttä yleissivistävien opintojen kustannuksella. (Esim. Leakey 1993, 74–91; Andersson 1995, 79). Yhteiskunnallinen hyöty ja käytännöllisyys olivat tärkeitä perusteluja myös oralistisen opetusmenetelmän syrjäyttäessä viittomakielisen opetuksen. Käydyssä keskustelussa opettajat ja kuurojenkoulujen johtajat korostivat menetelmänsä rationaalisuutta ja tehokkuutta viittomakieleen verrattuna. Kuurouden nähtiin vaikeuttavan olennaisesti mahdollisuuksia edetä työelämässä,

koska kilpailtaessa paikasta yhteiskunnassa viittomakieli oli arvoton. Koulutuksen tuli olla käytännöllistä ja tähdätä puhetaitoon, jonka avulla kuurokin saattoi menestyä työelämässä. Oralistit korostivat myös koulutuksen tuottavuutta yhteiskunnalle: se oli sijoitus, joka maksoi itsensä takaisin kyvykkäinä kansalaisina.

Viittomakielen vastustusta perusteltiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Suomessa monin eri tavoin. Viittomisella nähtiin olevan tuhoava vaikutus puhekielen oppimiseen,⁴⁴ ja sen nähtiin eristävän kuurot ”normaaleista” ihmisistä. Sitä pidettiin köyhänä, epätäydellisenä ilmaisutapana, joka oli kieliopillisesti hyvin puutteellinen.⁴⁵ Viittomakieltä pidettiin myös sekavana, koska samat viittomat saattoivat tarkoittaa eri asioita. Viittomakieli oli ”primitiivisyytensä” vuoksi sovelias ainoastaan heikkolajajaisten opetukseen. Edelleen ajateltiin, että puhekieli oli syntynyt viittomista, ja siten viittomakieli oli alkeellisempi, tunne-elämää palveleva kieli. Viittomakieltä pidettiin kuuron tunteen ja tahdon kielenä eli täysin sopimattomana älylliseen toimintaan.⁴⁶

Suomessa, kuten muuallakin maailmassa, oralismia perusteltiin myös rotuhygieenisin argumentein. Oralistien mielestä viittomakieli oli vahingollinen, koska se rohkaisi kuuroja yhteistoimintaan: muodostamaan omia yhdistyksiä ja kirkkoja sekä menemään keskenään naimisiin. Kuurous nähtiin perinnöllisenä ominaisuutena ja viittomakielen salliminen johtaisi siihen, että yhä enemmän kuuroja syntyisi yhteiskuntaan. Poikkeavuus oli pahaksi yhteiskunnalle, ja oralistien mielestä oli tärkeää poistaa kuurous tai ainakin vähentää kuurojen määrää. Kuuroina syntyneille oralistinen opetus antoi mahdollisuuden integroitua yhteiskuntaan. Tällaiset kuurot menisivät todennäköisemmin myös naimisiin kuulevien kanssa, jolloin kuurojen määrä tulevaisuudessa vähenisi. (Winefield 1987, 102; Van Cleve 1996, 144). Tämä ajattelu vahvistui myöhemmin, ja rotuhygieenikot saivat Suomessa aikaan avioliittolain, jossa kiellettiin synnynnäisesti kuurojen keskinäiset avioliitot. Laki oli voimassa vuosina 1929-1969. (Avioliittolaki 1929:234).

Myös nationalismin etenemisen on katsottu luoneen paineita kuurojen kaltaisen vähemmistön samankaltaistamiseksi. Suomalaisista puheenvuoroista tätä ei ole suoraan luettavissa, vaikkakin yksi johtavista oralisteista, Kustaa Killinen, oli tunnettu suomalaisuusmies. Oralistinen ajattelu ei kuitenkaan ole ristiriidassa nationalististen periaatteiden kanssa, joten on luultavaa, että ne omalta osaltaan vahvistivat oralismia. Nationalisteille koulu oli väline, jonka avulla pystyttiin levittämään koko kansalle yhtenäistä kieltä ja antamaan tietty kuva kansasta, sen ominaispiirteistä, maantiedosta ja historiasta. (Lampinen 1998, 32; Lawton & Gordon 2002, 115–121). Koulun tarkoituksena oli luoda valtion sisällä yhtenäisyyttä, ja puhemenetelmä pakotti lapset käyt-

44 K.[ahm]-a, U.: Liikkeillä viittaamisen vaikutus kuuromykkäin kielenkehitykseen. SAL 3/1919, s. 33–39.

45 Pääkkönen, K.: Minkätähden viittomakieltä pidetään ”rikkaruuhona” kieltämme kuuromykille opetettaessa? SAL 1/1926, s. 6.

46 L.[ehvä], V.[eikko]: Viittomamethodi, kirjoitusmethodi ja puhemethodi kuuromykkäinopetuksessa. KS 4–5/1938, s. 72–74; KS 1–2/1939, s. 2–5.

tämään kunkin maan puhuttua kieltä, joka oli osa kansallista kulttuuria. Viittomakielten ei katsottu edustavan kansallista kulttuuriperinnettä. (Van Cleve 1996, 144).

Suomessa fennomaanien kansanliike oli 1800-luvulla ottanut tunnuskauseeseen ”yksi kansakunta, yksi kieli”, ja liikkeen tavoitteena oli Suomen julkisen elämän täydellinen suomalaistaminen. Kielikiistat fennomaanien ja svekomaanien välillä kärjistyivät 1920- ja -30-luvuilla, jolloin myös oralistinen opetusmenetelmä oli vahvimmillaan. Onkin oletettavaa että yksikielisyyteen tähtäävä ideologia vahvisti myös ajatusta kuurojen opetuksen yksikielisyydestä. Viittomakielten kohtelu 1900-luvun alussa ei poikennut monien muiden vähemmistökielten kohtelusta. Kielivähemmistöjen kieliä ei yleisesti pidetty arvossa ja niiden ilmaisuvoimaa väheksyttiin. Tavoitteena oli usein saada vähemmistö vaihtamaan kielensä valtakulttuurin käyttämään kieleen, joka esitettiin tilanteesta riippuen esimerkiksi ”kansallisen yhtenäisyyden kielenä” (kuten Suomessa), ”jumalan pyhittämänä kielenä” (arabian käyttö islamilaisessa maailmassa sekä hollanti Etelä-Afrikassa) tai etnisesti ylivoimaisen ”herarodun” kielenä (natsi-Saksassa). (Aikio 1988, 22–23; Anhava 1999, 201; Skutnabb-Kangas 2000, 195–196).

Suomessa romanin ja saamen kielten asema oli hyvin samantyyppinen kuin viittomakielen. Kieliä pidettiin alempiarvoisina, eikä niitä hyväksytty koulujen opetuskieliksi. Esimerkiksi romanien sopeuttamisessa yhteiskuntaan avaimena nähtiin kielen tuhoaminen. Romanipolitiikan ääneen lausuttuna tavoitteena oli romanien kielen ja kansallisuuden hävittäminen. (Aikio 1988, 58–59; Pulma 2006).

Oralistinen ajattelu piti pintansa pitkään ja vasta 1960-luvulla alkoi todellinen keskustelu viittomakielisestä opetuksesta. Vaikka kuurotietoisuusliike sai nimensä ja muotonsa Suomessa vasta 1970-luvun lopussa, oli kuurojen johdolla käydyssä keskustelussa selvästi jo sitä ennen aineksia kuurotietoisuuden ideologiasta. Sen ytimenä oli kuurojen oikeus heitä itseä koskevaan päätöksentekoon, viittomakieleen ja erityisesti viittomakieliseen opetukseen. Taustalla vaikuttivat erityisesti Ruotsista ja Yhdysvalloista saadut vaikutteet. Kansalaisyhteisöliikkeen nousu Yhdysvalloissa sekä amerikkalaisen viittomakielen tutkimus olivat keskeisiä tekijöitä. Olennaista oli oivallus viittomakielestä luonnollisena kielenä ja sille saatu kielitieteellinen vahvistus. Kuurotietoisuuden myötä kuuroutta määriteltiin ja käsitteellistettiin uudella tavalla.

Suomessa 1960-luvulla kansainvälisyys, rotusorto ja ihmisoikeudet nousivat erityisesti nuoriso- ja ylioppilasliikkeiden huomion keskiöön. Tällä oli vaikutuksensa vähemmistöjen ja heitä lähellä olevien piirien aktivoitumiseen. Kuurotietoisuusliikkeen kanssa samanaikainen ilmiö oli myös saamelaisten kansallinen ”herääminen” sekä nuorten saamelaisten aloittama kamppailu perinteensä puolesta. Myös Suomen Mus-talaisyhdistys perustettiin 1960-luvulla. Yhdistyksen keskeinen vaatimus oli sama kuin kuurotietoisuusliikkeen: vähemmistön edustajien tuli itse saada osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. (Lehtola 2005, 315; Pulma 2006, 179-181).

Suomessa irtauduttiin varsin nopeasti radikaalista amerikkalaistyyppisestä ”Deaf Power” -ajattelusta, ja siirryttiin toimimaan tyyppillisen suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan ideologian mukaisesti. Suomalaisessa kuurotietoisuusliikkeessä olennaista

36 oli yksilön toimiminen järjestön kautta yhteiseksi hyväksi. Koululaitosta ja opettajia arvosteltiin kovin sanoin, mutta toisaalta monet opettajat olivat mukana viittomakielisen opetuksen saamiseksi kouluihin. Kuurojen ja kuulevien yhteistyönä syntyi ajatus kaksikielisyydestä kuurojen opetuksen tavoitteena. Kehitys johti myöhemmin, 1990-luvulla, selkeään määrittelyyn viittomakielisistä kuuroista kieli- ja kulttuurivähemmistönä. Tämä sai myös yhteiskunnan tunnustuksen vuoden 1995 hallitusmuodon muutoksen yhteydessä, jossa viittomakieltä käyttävien oikeudet turvattiin lailla.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

- Berättelse öfver undervisningens gång samt upgift öfver de lärostycken, hvilka bibringats eleverna vid döfstumskolan i Åbo under läsåret 1860–1861: I dc 1 Tkka, TMA.
- Kenraalikuvernöörin adjutantın kirje C. O. Malmille: Senaatin Talousosasto KD 88/9 1856, KA.
- Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirje kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aholle 2.11.1979. Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirjeenvaihtoa 1979-1981. Kuurojen Liitto ry:n arkisto.
- Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirje eduskunnan sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Mikko Ekorrelle 20.11.1979. Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirjeenvaihtoa 1979-1981. Kuurojen Liitto ry:n arkisto.
- Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirje opetusministeriön kansliapäällikkö Jaakko Nummiselle 12.1.1981. Kuulovammaisalan neuvottelukunnan kirjeenvaihtoa 1979-1981. Kuurojen Liitto ry:n arkisto.
- Kuurojen Liiton liittokokous 14.–15.5.1983. Kuurojen Liitto ry:n arkisto.
- Kuurojen Liitto ry, Toimintakertomus 1981. Kuurojen Liitto ry:n arkisto.
- Malmin kirjoittamaa todistus Fritz Hirnille, Borgå den 14 Juni 1852. Kuurojen Museon arkisto: 3:2.
- Pöytäkirja Kuopion Kuuromykkäinkoulun opettajakunnan kokouksesta 1.11.1928. Kkk CA1: JoMa.
- SKL:n kouluasiantoimikunta 11.12.1967 (5 §), 20.1.1968 (4 §), 11.5.1968 (5 §). Kouluasiantoimikunnan pöytäkirjat 1967-1969. Kuurojen Liitto ry:n arkisto.
- Porvoon kuurojenkoulun johtokunnan anomus keisarille: Senaatin Talousosasto KD 114/2 1858, KA.
- Tkk:n johtokunta 2.10.1860: Tkka, TMA.
- Turun kuurojenkoulu oppiennätykset, tuntijaot, lukujärjestykset 1864–1944 1Db1: TMA.

Turun kuuromykkäinkoulun 1b-luokan oppiennätykset lukuvuonna 1936–1937.
Tkkk TDb1: TMA.

37

Kuopion kuurojenkoulun opettajakunnan pöytäkirja 14.12.1945. Ca2:JoMa.

Kuopion kuurojenkoulu oppiennätykset 1935–1948 Dd1:JoMa.

Protokoll, fördr vid föreståndarens för döfstumskolorna i Finland sammanträde i Helsingfors Å Öfverstyrelsens för skolväsendet i landet lokal, Thorsdagen den 23 och Fredagen den 24 Augusti år 1877.

Senaatin talousosasto, KD 3/463 1850, KA.

LAKI- JA ASETUSKOKOELMAT SEKÄ KOMITEAMIIETINNÖT

Asetus-kokoelma 1892, N:o 24.

Avioliittolaki 1929:234.

Ehdotus hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista 4.1.1980.

Hans Kejserliga Majestäts Någiga Reglemente för en läroanstalt för döfstumma i Storfurstendömet Finland. Den 16 December, 1858.

Komiteamietintö 1912:7. Ohjesääntöehdotukset Suomen aistivalliskouluille perusteluineen.

Laki kuulovammaisten ja näkövammaisten kouluista 1983:481.

Peruskoululaki 1983:476

Yleinen vaivahoitoasetus, Suomen suuriruhtinaanmaan Asetuskokous 22.3.1852

LEHTIARTIKKELIT

Caccamise, F. 1979. Kuulevien täytyy. Kuurojen Joulu, 14.

H:[iekka]la, O. 1931. Onko kuuromykkäinkoulujemme opetussuunnitelma uudistettava? Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu 3, 21–29.

Hämäläinen, S. 1966. Tämä on viimeinen huomioitava. Kuurojen Lehti 4, 4–5.

K[ahma], U. 1906. Saksalaisen metoodin tuottama liikarastitus, arvokas todistus. Suomen aistivalliskoulujen lehti 4, 53.

K.[ahm]-a, U. 1919. Liikkeillä viittaamisen vaikutus kuuromykkäin kielenkehitykseen. Suomen aistivalliskoulujen lehti 3, 33–39.

K.[ahm]-a, U. 1923. Miksi niin harvat oppilaamme saavuttavat normaalikyvyn hallita kieltä, ja millä tavalla he voivat tämän kyvyn saavuttaa? Aistivalliskoululehti 1, 5–8; 2, 24–28; 3, 38–41.

K.[ahm]-a, U. 1936. Miten olisi oppilaittemme artikulation taso kohotettava? Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu 9, 142–145.

Kauppinen, L. 1982. Koululaki vahvistaa olemassaolevan käytännön – ei parannusta kuurojenopetukseen. Kuurojen Lehti 4.

- K[ierimo], U. 1930. Oppilaittemme rasituksesta kuuromykkäinkouluissamme. *Aistivalliskoululehti* 7–8, 49–52.
- Kuurojen opetus. 1961. *Kuurojen Viesti* 2, 11–17.
- L.[ehvä], V. 1938. Viittomametodi, kirjoitusmetodi ja puhemetodi kuuromykkäinopetuksessa. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 4–5, 72–74.
- L.[ehvä], V. 1939. Viittomametodi, kirjoitusmetodi ja puhemetodi kuuromykkäinopetuksessa. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 1–2, 2–5.
- Malm, C. O. 1852. Om de Döfstumma, deras psychiska tillstånd, språk och sättet att undervisa dem; m. m. *Helsingfors Tidningar* 30.6.1852; [26.6.1852]; 7.6.1852; 10.6.1852.
- Marjamäki, P. 1980. Päätökset ja seuraukset. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 1, 1–2.
- Marjamäki, P. 1983. Koululait uudistuvat. *Kuurojen Lehti* 11–12, 1.
- Marjamäki, P. 1989. Viittomakielen opetuskokeilu. *Nappi* 1, 10.
- Mikkelin viittomakielikurssi. 1969. *Kuurojen Lehti* 10, 1.
- Narmala, J. 1965. Lapset eivät seuraa puhetta jos viitotaan. *Kuurojen Lehti* 5, 9–10.
- Nieminen, R. 1979. Kuurotietoisuus tulee Suomeen. *Kuurojen Joulu*, 14–15.
- Ollikainen, S. 1971. Viittomakieli ja verbaalinen kieli. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 3, 179–181.
- Paunu, J. 1968. Viittomakielen asemasta kuurojenkoulussa. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 1, 1–21.
- Paunu, J. 1980. Avoin kirje Kuurojen- ja sokeainopettajain liiton puheenjohtajalle, kuurojenopettaja Pirkko Marjamäelle. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 2, 39–42.
- Paunu, L. 1958. Viittomakieli kuurojenkouluissa. *Kuurojen Lehti* 4, 63–64.
- Paunu, L. 1969. Eri viittomatapojen etuja ja puutteita. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 4, 118–121.
- XII Pohjoismainen kongressi. 1974. *Kuurojen Lehti* 10, 2–7.
- Pääkkönen, K. 1926. Minkä tähden viittomakieltä pidetään ”rikkaruuhona” kieltäme kuuromykille opetettaessa? *Suomen aistivalliskoulujen lehti* 1, 6.
- Sananvaltaa myös kuuroille. 1966. *Kuurojen Viesti* 1, 3.
- Savisaari, E. 1963. Viittomakieli ja sen mahdollisuudet. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu*, 15–20.
- Savisaari, E. 1963. Viittomatyyleistä. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 2–3, 11–15.
- Savisaari, E. 1971. Viittomakielen määrittelyä. *Kuuromykkäin- ja sokeainkoulu* 1, 39–45.
- Tillander, M. 1981. Kaksikielisyys. *Kuurojen Lehti* 4, 1.
- Tillander, M. 1983. Pettymys. *Nappi* 1, 4.
- Uutisia pohjoismaista. 1984. *Kuurojen Lehti* 4, 13.
- Wallin, L. 1987. Kuurot ja kaksikielisyys. *Nappi* 4, 8.

- Aikio, M. 1988. Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä. Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980, SKS:n toimituksia 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Alopaeus, C. H. 1868. Lyhykäinen ohje Kuuromykkiä Kotona Kasvattamaan ja Opettamaan. Ruotsinkielestä käänös. Turku: Frenckellin kirjapaino.
- Alopaeus, C.H. 1889. Historik öfver Abnormskoleväsendet i Finland. Helsingfors: Weilin & Göös Aktiebolags Boktryckeri.
- Andersson, B. 1995. Hörselskadade i historia och nutid, Stockholm: Hörselskadades Riksförbund.
- Anhava, J. 1999. Maailman kielet ja kielikunnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Argillander, A. 1771. [faksimile 1994]. Försökt sätt at lära dumbar läsa och tala. Växjö: Kultursällskapet Lejonet.
- Borenius, A. F. 1863. Tal vid invigningen af offentlig döfstumskolan i Borgå 1863. Helsingfors: Aftryck ur Litteraturbladet.
- Cygnæus, U. 1859. Reseberättelse, jämte betänkande i folkskolefrågan, i underdånighet afgifven till Kejsrerliga Senaten för Finland, i December 1859. Kejsrerliga Senat.
- Cygnæus, U. 1910. Uno Cygnæuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä: valtion varoilla toimitettu kokoelma 100-vuotispäiväksi 12 p. lokakuuta 1910. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- Fingerroos, O. & Haanpää, R. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. (toim.) Fingerroos, O. & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija. Helsinki: SKS.
- Harjula, M. 1996. Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Helling, R. 1946. Döfstumskolan i Borgå 1846–1946. Åbo: Åbo Tidnings och Tryckeri Aktiebolag.
- Hendell, G. K. 1874. Om döfstummas undervisning. Methodik. Tidskrift utgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland n:o 3 1874, s. 133-145.
- Iisalo, T. 1989. Kouluopetuksen vaiheita. Keskiajan katedraalikouluista nykyisiin kouluihin. Keuruu: Otava.
- Ingelius, H.: Effata kuuromykkäinkoulu Huittisista. Berättelser om Döfstumskolornas i Finland werksamhet Läseären 1886-87 och 1887-88.
- Jantunen, T. 2001. Suomalaisen viittomakielen synnystä, vakiintumisesta ja kuvaimisen periaatteista. Yleisen kielitieteen pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, 2000. Helsinki: Kuurojen Liitto ry, Julkaisusarja L 1.
- Jokinen, M. 2000. Kuurojen oma maailma – kuurous kielenä ja kulttuurina. Teoksessa Viittomakieliset Suomessa (toim. Anja Malm). Helsinki: Finn Lectura.
- Juurmaa, J. & Leskinen, M. 1966. Kuuloalueen toimintojen puuttumisen tai olen-

- naisen heikkenemisen vaikutuksesta persoonallisuuden piirteisiin. Eripainos Acta Psychologica Fennica II.
- Juurmaa, J. 1967. Näön ja kuulon puuttumisen vaikutuksista psyykkisiin toimintoihin. Eripainos Suomen Psykologit – Finlands Psykologer -lehdestä.
- Kierimo, U. 1933. Ohjeita kuuromykkälapsen kotikasvatusta ja -opetusta varten. Turun kuuromykkäin omaisille järjestämässä illanvietossa 2.4.1933. Helsinki: Oy Surdus Ab.
- Killinen, K. 1903. Muutamia neuvoja kuuromykkäin vanhemmille ja ystäville. Ylipainos Suomen Aistivalliskoulujen Lehdestä. Kuopio.
- Killinen, K. 1912. Kuopion Kuuromykkäinkoulu 1862-1912. Kuopio.
- K[il]l[ine]n, K. 1916. Vanhoista papereista. Teoksessa Juhlajulkaisu omistettu Valter Waldemar Forsius'elle hänen täyttäessään 60 vuotta. Julkaisut Suomen Aistivalliskoulujen Lehti, Kuopio.
- XII. Kuurojen Pohjoismaiden kongressi 1974. Hämeenlinna 1978.
- Lampinen, O. 1998. Suomen koulutusjärjestelmän kehitys. Helsinki: Gaudeamus.
- Lane, H. 1984. When The Mind Hears. A History of the Deaf. New York: Random House.
- Lawton D. & Gordon, P. 2002. A History of Western educational ideas. London: Woburn Press.
- Leakey, T. A. 1993. Vocational Education in the Deaf American and African-American Communities. Teoksessa Deaf History Unveiled: Interpretations from the New Scholarship; Van Cleve, John Vickrey (ed.). Washington, D.C.: Gallaudet University Press.
- Lehtola, V.-P. 2005. Saamelaisten historiaa. Teoksessa Historian lisälehtiä. Suvaitsevyyden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa. Helsinki: Like.
- Malm, C. O. 1913. K.O. Malmin kuuromykkäin oppilaitosta koskeva ehdotus. Teoksessa Elämäkerrallisia muistiinpanoja K. O. Malmista sekä hänen kirjoitelmiaan ja kirjeitään. Helsinki: Suomen Kuuromykkäin Liitto.
- Mähönen, H. 1994. Hyväntekeväisyysyhdistyksistä edunvalvontajärjestöiksi. Vammaisjärjestökentän kehitys Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1990. Suomen historian lisensiaatti-tutkielma. Joensuun yliopisto.
- IX. Nordiske Døvekongres 8.-12. August 1960 i København: beretning. MCMLXIII.
- Nygård, T. 1998. Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Paunu, J. 1967. Kuurojen opetuksessa ilmenneistä hankaluuksista ja mahdollisuuksista niiden poistamiseen tai osittaiseen lieventämiseen viittomakieltä puheen apuna käytettäessä. Opinnäytetyö. Turku.
- Paunu, L. 1991. Kuuroja kuulemassa. Kuurojenpappi Lauri Paunu muistelee. Kuurojen Liitto ry, Uudenkaupungin kirjapaino.
- Plit, K. 1984. Carl Henrik Alopaeus aistivammaistyön uranuurtajana Suomessa. Jyväskylä: Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 128.
- Pulma, P. 2006. Suljetut ovet. Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-ai-

- kaan. Historiallisia Tutkimuksia 230. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rainò, P. 2000. Carl Oscar Malm – suomalaisen viittomakielen isä. Teoksessa Malm, Anja (toim.) Viittomakieliset Suomessa. Helsinki: Finn Lectura.
- Rainò, P. 2004. Henkilöviittomien synty ja kehitys suomalaisessa viittomakieliyhteisössä. Deaf Studies in Finland 2. Helsinki: Kuurojen Liitto ry. [CD-rom -julkaisu.]
- Salmi, E. & Laakso, M. 2005. Maahan lämpimään. Suomen viittomakielisten historia. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- SIL International Ethnologue. Language Family Trees. Deaf sign language. [luettu 19.1.2008]. Saatavilla: www.ethnologue.com/show_family.asp?subid=90008.
- Skutnabb-Kangas, T. 2000. Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights? London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Cleve, J. V. 1996. Communication in Deaf Education. Retrospect and Prospect. Deafness: Historical Perspectives. A Deaf American Monograph. Volume 46.
- Wichmann, O. 1913. Karl Oskar Malm. Teoksessa Elämäkerrallisia muistinpajoja K. O. Malmista sekä hänen kirjoitelmiaan ja kirjeitään. Helsinki: Suomen Kuuromykkäin Liitto.
- Winefield, R. 1987. Never the Twain Shall Meet. Bell, Gallaudet, and the Communication Debate. Washington D. C.: Gallaudet University Press.
- Vuolle, T. 1993. Paikallisesta hyväntekeväisyydestä valtion asiaksi. Aistivallista ja raajarikkoiskoulutus Suomessa 1846–1892. Studia Historica Jyväskyläänsä 47. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

KAPINAHENKEÄ JA KANSALAISTOIMINTAA

NÄKÖVAMMAISTEN JÄRJESTÖTOIMINNAN ALKUVAIHEET 1907 - 1928

KARI HUUSKONEN

AJATTELEVA, LUKEVA JA KIRJOITTAVA IHMINEN

Vammaishistorian ympärillä on käyty viime vuosina vilkasta keskustelua niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa siitä, olivatko 1800-luvulla alkaneen teollisen rakennemuutoksen seuraukset vammaisille myönteisiä vai kielteisiä (esim. Vehmas 2005, 35-37, 89). Mielipiteet ovat jakautuneet sekä yleisessä mielipiteessä että tutkimuksessa osittain kahtia sen mukaan kenen näkökulmasta ja millä kriteereillä rakennemuutosta maatalousvaltaisesta yhteiskunnasta teollistuvaan ja kaupungistuvaan yhteiskuntaan on arvioitu.

Myös käsillä oleva artikkeli ottaa osaa tähän keskusteluun. Artikkelin ei kuitenkaan asetu puolustamaan kumpaakaan näkökantaa, sillä kysymyksenasettelu puolesta tai vastaan on yksinkertaisuudessaan harhauttava. Kysymys 1800-luvulla alkaneen rakennemuutoksen jälkiseurauksista on viime kädessä sidoksissa ihmisten kokemuksiin - tapahtumille annettuihin merkityksiin. Tämän puolesta puhuvat myös rakennemuutosta kuvaavat nimitykset. Suomessa ilmiötä on luonnehdittu muun muassa agraariyhteiskunnan hajoamiseksi, teolliseksi vallankumoukseksi, sääty-yhteiskunnan murenemiseksi, kansalaisyhteiskunnan muotoutumiseksi ja modernin Suomen synnyksi, riippuen siitä, mitä piirrettä tulkinnassa on haluttu korostaa (esim. Haapala 1986; Sulunen 1989; Alapuro 1995).

Kuten jo nimitysten monitasoisuudesta voi päätellä, nimityksiin sisältyy vahvoja ideologioita latauksia. Vaikka nimitykset ovat osittain tutkijoiden jälkepäin luomia käsitteitä, ne kuvastavat hyvin myös aikaisten omia käsityksiä kyseisestä murroksesta. Kukaan tarkasteli muutoksen vaikutuksia suhteessa omaan elämään ja omaan sijaan. Yksilön kannalta oli suuri ero siinä asuiko maalla vai kaupungissa. Maallakin oli tietty ero siinä kuuluiko tilalliseen vai tilattomaan väestöön samoin kuin kaupungissa kuuluiko työväestöön, porvaristoon vai sivistyneistöön. Näkövammaisten kohdalla myös näkövammaisuuden laadulla, vammautumisiällä ja jäljellä olleella toimintakyvyllä oli merkitystä siihen, miten muutoksiin lopulta reagoitiin.

Rakennemuutos kosketti kaikkia väestöryhmiä ikään, sukupuoleen tai siviilisäätyyn katsomatta. Siitä kantoivat kuitenkin suurimman huolen perheen elättäjät. Niinpä kun näkövamma oli ensisijainen ammatinvalintaa määrittävä kriteeri, kohdistui myös useimpien työikäisten ja työhön kykenevien näkövammaisten päämielenkiinto työelämän muutoksiin: työn uudelleen organisoitumiseen, tehokkuuden lisää-

tymiseen ja vaatimustason kasvuun. Näiden kysymysten pohjalle rakentuivat myös näkövammaisten yhdistystoiminnan alkuvaiheet 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Toiminnassa keskityttiin alkuvaiheessa erityisesti näkövammaisten käsityöläisten ja hierojien aseman ja toimeentulon jatkuvuuden turvaamiseen.

Vammaishistoriaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa aistivammaisten omia yhdistyksiä ja keskinäisen avun yhteisöjä on selitetty muun muassa valtion harjoittamalla koulutuspolitiikalla - erityiskoulujen luomalla koulutuksellisella, ammatillisella ja yhteisöllisellä pohjalla (Mähönen 1992, 115). Tämä selitysmalli sivuuttaa kuitenkin kokonaan kysymyksen kuurojen ja sokeiden omasta osuudesta historian tapahtumiin. Aistivammaisryhmät onkin nähty pitkään historiantutkimuksessa lähinnä opetuksen ja huoltotoiminnan kohteina, ei niinkään ajattelevina, kokevina ja toimivina subjekteina. Tähän on osaltaan vaikuttanut historiantutkimuksen käyttämä lähdeaineisto ja toisaalta aineistoille esitetyt kysymykset. Kuten tämän kirjan muissakin artikkeleissa on tuotu esiin, valtaosa eri arkistoihin taltioiduista historiantutkimuksen käyttämistä aineistoista on oman aikansa yläluokkaan kuuluneiden viranomaisten tuottamia tietoja vammaisista. Vammaiset ovat harvoin päässeet itse valikoimaan niitä tietoja, joita heistä on asiakirjoihin ja dokumentteihin kirjattu. (Nygård 1998, 15.)

Tämän artikkelin tarkoituksena on murtaa stereotyyppisiä käsityksiä näkövammaisten passiivisesta osuudesta historian kulkuun. Artikkeliksi etsii johtolankoja näkövammaisten historiaan perinteisten viranomaisarkistojen ulkopuolelta näkövammaisyhteisön itsensä tuottamista lähteistä. Lähtökohtana ovat Näkövammaismuseon perinnekoelmat. Vaikka nämäkään aineistot eivät luonnollisesti ole ongelmattomia lähdekritiikin suhteen, ne tekevät näkyväksi näkymättömien historiaa tavalla, joka on ollut viime vuosina uudemman muistitietohistorian ja mikrohistorian toistetuimpia iskulauseita (esim. Fingerroos & Haanpää 2006, 25-27, Portelli 2006, 49-51; Peltonen 2006, 161-165). Näiden tutkimussuuntausten pääasiallisena tarkoituksena on ollut tuottaa tietoa historian suurmiesten sijasta tavallisten ihmisten arjesta ja mentaliteeteista. Monet viime vuosina ilmestyneet mikrohistorialliset tutkimukset ovatkin keskittyneet johonkin pieniyhteisöön: yhteen kylään, perheeseen tai henkilöön. Niiden lähtökohtiin on kuulunut korostaa historian kokemuksellista ja kerronnallista luonnetta. Tästä tutkimuskirjallisuudesta on hyvänä esimerkkinä muutamia vuosia siten folkloristiikan oppialalla ilmestynyt Kirsti Salmi-Niklanderin (2004) väitöskirja Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla.

Salmi-Niklanderin tutkimus avaa mielenkiintoisella tavalla uusia näköaloja uudentyyppisiin etnografisiin aineistoihin, kuten käsinkirjoitettuihin lehtiin, nostamalla yhteisötutkimuksen keskiöön lukevan ja kirjoittavan ihmisen. Samalla se tuo käyttöön uudentyyppisen analysointimetodin. Käsinkirjoitettuja lehtiä ei hyödynnetä tutkimuksessa vain lähteinä, vaan myös tekstien tuottamisprosessia käsitellään historiallisena tapahtumana. (Salmi-Niklander 2004, 38, 42-43.)

Myös tässä artikkelissa lähtökohtana on ajatteleva, lukeva ja kirjoittava ihminen. Päähenkilöinä ovat näkövammaisten oman äänenkannattajan, Suomen Sokeain

Liiton jäsenlehden Sokeain Airuen lukijat ja kirjoittajat 1910- ja 1920-luvuilla. Artikkelissa tarkastellaan tämän lehtiaineiston valossa näkövammaisten järjestäytymistä omiin sokeain yhdistyksiin (keskinäisen avun yhteisöihin) vuosina 1907-1928 ja pohditaan lähemmin miten sokeuden mukanaan tuomia arkielämän ongelmia käsiteltiin keskustellen ja kirjoittaen omassa äänenkannattajassa Sokeain Airuessa. Tämän lisäksi artikkelissa käytetään täydentävinä aineistoina aistivälliskoulujen opettajien äänenkannattajaa Suomen Aistivälliskoulujen Lehteä ja sokeain yhdistysten tuottamia historiikkeja siltä osin kun ne tuovat olennaista puuttuvaa tietoa keskustelujen ja kirjoitusten taustoihin.

TEOLLISTUVAN YHTEISKUNNAN VARJOSSA

Näkövammaisten järjestäytymisen ensiaskeleet omiin sokeain yhdistyksiin otettiin kesäkuussa 1907. Joukko Helsingin ja Kuopion sokeainkoulun entisiä oppilaita kokoontui yhdessä uudistusmielisten sokeainkoulujen opettajien kanssa Helsingin sokeainkoululle perustamaan maamme ensimmäistä valtakunnallista sokeain yhdistystä - Suomen Sokeain Liittoa. Kuvaavaa näkövammaisten ensimmäisen yleiskokouksen ajallisille tapahtumille on se, että samaan aikaan kuohui Suomessa myös poliittisella ja ideologisella kentällä, kuten Kuopion sokeainkoulun johtaja Kosti Lyytikäinen totesi juhlapuheessaan kesäkuussa 1907:

”Kun katselemme muiden lippuja, niin niissä on monenlaisia tunnuslauseita. Muutamissa seisoo: kapitalismi alas, toisissa: luokkaviha vireille; uskonto yksityisasiaksi. j.n.e. Me emme huoli emmekä tarvitse tällaisia tunnuslauseita. Meidän periaatteemme ovat toiset. Me liitymme yhteen sovinnossa auttamaan, kuten tässä kokouksessa on jo moneen kertaan selitetty, yhteistoiminnan periaatteella. Tämän aatteen pohjalla on taas aatteiden aate tai kaikista suurin aate maailmassa - rakkaus.” (SAKL 7/1907, 99.)

Kuten Kosti Lyytikäisen puheesta voi aistia, Suomessa elettiin 1900-luvun alussa jännittyneissä tunnelmissa. Miksi? Historiakuvalle on olemassa ainakin kaksi tulkintaa: synkkä ja valoisa. Synkkyyden historia lähtee liikkeelle tavallisten ihmisten arkielämän kärsimyksistä. Sosiaali- ja taloushistorijoitsijat ovat todenneet suurimman osan ihmisistä eläneen Suomessa vielä vuosisadan vaihteessa jatkuvan kuolemanpeiton varjostamina. Suomi oli teollisesta kehityksestä huolimatta vahvasti agraariyhteiskunta, jossa pientä yläluokkaa lukuun ottamatta elettiin vaatimattomasti. Valtaosa väestöstä asui maaseudulla luontais- ja omavaraistaloudessa luonnonvoimien ja säätilojen vaihtelujen armoilla. Säätilojen vaihtelut taas heiluttelivat elintasoja, työllisyyttä ja ylipäänsä ihmiskohtaloita yhtä rajusti kuin taloudelliset suhdanteet, nousu- ja lama-kaudet nyky-yhteiskunnassa. Kun erikoistumisen aste oli alhainen, koko toimeentulo jäi paljolti alkutuotannon ja sen myötä luonnonolosuhteiden varaan. Varastointiin

riittikin yleensä vain seuraavan vuoden kylvövilja. Niinpä myös nälkäkuoleman pelko oli useimmissa perhetalouksissa realiteetti, jonka kanssa ihmiset joutuivat elämään. Toisaalta samaan aikaan kaupungeissa harvalukuinen säätyläistö ja rikkaimmat porvarit elivät yltäkylläisyydessä, joka ei lainkaan hävennyt verrattuna Euroopan muuhun eliittiin. (Pulma 1994, 58-62, 67; ks. myös Häkkinen & Peltola 2005, 39-41.)

Ravinnon saannin ohella kuoleman pelkoa ja arkielämän kärsimystä synnyttivät kehnot asuinolot, kulkutaudit ja lähes ympärivuorokautinen työssä raataminen. Kun suhteellisen suurella ihmisjoukolla ei ollut vielä 1800-luvun lopulla käytännössä omaa kotia lainkaan, jouduttiin heitä asuttamaan loisina toisten nurkissa. Monet köyhyystutkijat ovatkin pitäneet tätä nälän lisäksi toisena köyhyyden ääriesimerkkinä. (Jaakkola 1994, 89-90.) Kehnot asuinolot ja heikko hygieniantaso toimivat yleensä myös hyvänä kasvualustana helposti tarttuville kulkutaudeille ja epidemioille. Tartuntatautien pelko lieneekin ollut suurin yksittäinen tekijä sille, että parempiosaiset alkoivat kantaa vähitellen 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien sosiaalista vastuuta vähempiosaisten auttamisesta. (Kuotola 1988, 38).

Toisaalta tartuntatauteja ei myöskään turhaan pelätty. Taudit levisivät nopeasti ja vaaratonkin tauti saattoi muuttua vaaralliseksi. Kun terveydenhoito oli puutteellista ja sopivia lääkkeitä ei ollut, taudit johtivat helposti heikon terveyden ja ravinnon kanssa ennenaikaiseen kuolemaan ja lievimmilläänkin pitivät potilaan pitkään poissa leivän hankinnasta. Tämä taas oli kohtalokasta erityisesti perheen elättäjän kohdalla, sillä useimmat perheet elivät muutoinkin toimeentulon minimirajalla. (Jaakkola 1994, 73, 82-83, 90; Eskelinen 1992, 65-70.)

Tätä taustaa vasten moni asia on muuttunut reilussa sadassa vuodessa. Kuoleman varjo ei kulje enää samalla tavalla kintereillä kuin vielä sata vuotta sitten. Myöskään kuoleman pelko ei kohdistu enää samoihin asioihin, jotka koettiin vielä 1900-luvun alussa pelottaviksi, ennakoimattomiksi tai vaarallisiksi. Muutos on ollut hämmästyttävä. Aineellinen elintasomme on parantunut moninkertaisesti ja Suomi on noussut sadassa vuodessa Euroopan köyhästä reuna-alueesta yhdeksi maailman kehittyneimmistä hyvinvointivaltioista. (Markkanen 1992, 9.) Tästä menestystarinasta ovat saaneet osansa myös näkövammaiset. Moni asia on muuttunut parempaan suuntaan myös näkövammaisten kohdalla.

Toinen, valoisampi historian tulkinta lähteekin liikkeelle muutoksen näkökulmasta, jolle luotiin pohja kansanopetuksella. Kuten Jouko Jaakkola on todennut, Suomessa koettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla taloudellisten ja sosiaalisten muutosten ohella voimakas henkinen muutos. Vanhaluterilainen yhtenäiskulttuuri ja säätyajatelu alkoivat korvautua yksilön ajattelun ja toiminnan vapautta sekä ihmisten välistä oikeudellista tasavertaisuutta korostavalla ajattelulla. Henkiseen muutokseen liittyivät politiikan ja puolue-elämän muotoutuminen, kansallisen ajattelun ja joukkojärjestöjen esiinnousu sekä uudenlaisen julkisuuden synty. (Jaakkola 1994, 91.)

Vuoden 1905 suurlakko muodostaa kuitenkin tässä muutosprosessissa tietynlaisen poliittis-ideologisen vedenjakajan. Siinä leikkasivat toisiaan pitkään ihmisten välejä hiertäneet luokkaristiriidat ja kielikysymykset sekä suhde Venäjään. Vuo-

den 1905 yleislakko Venäjällä ja suurlakko Suomessa olivat yhteydessä toisiinsa. Sitä edelsi työväenliikkeen nousu sekä Venäjällä että Suomessa. Venäjällä vallankumouksen laukaisi tsaarin itsevaltainen politiikka ja epäonnistunut sota Japania vastaan. Kun vallankumoukselliset tapahtumat lähtivät vyörymään Venäjällä, niiden vaikutukset ulottuivat Suomeen asti. (Alapuro 1995, 93.)

Suomessa Venäjän kriisin luoma tilanne yhdisti aluksi kansan rivejä sekä maaseudulla että kaupungeissa. Tsaarin harjoittama mielivalta kosketti kaikkia säätyyn katsomatta. Vasta myöhemmin huomattiin, ettei oikeuksien palauttamisen ja vapautumisen sisältö tarkoittanut kaikille piireille samoja asioita. Kun sekä työväenliike että naisasioliike alkoivat vaatia poliittisia oikeuksia, yksikamarista eduskuntaa ja yhtäläistä äänioikeutta, yhtenäinen rintama murtui. (Siisiäinen 1990, 26-27.)

Suurlakko merkitsi ruohonjuuritasolta lähtenyttä voimannäytettä paitsi vanhoilliselle tsaarivallalle myös patriarkaaliselle säätyläisyhteiskunnalle. Suurlakon seurauksena lyhyenä aikana perustettiin suuri määrä niin poliittisia työväenyhdistyksiä kuin ammattiyhdistyksiäkin (Rasila 1982, 149). Samalla rajanveto porvarillisen ja työväenliikkeen yhdistyksien välillä selkeni. Suurlakon jälkeen porvarilliset jäsenet erosivat työväen liikkeistä ja työväestön eroaminen porvarillisista yhdistyksistä, nuoriso-, maamies- ja urheiluseuroista sekä raittiusliikkeestä vauhdittui. Myös osuustoiminnassa tapahtui eriytymistä talollisen ja työväestön välillä. (Siisiäinen 1990, 28-30.)

Muutosten keskellä iskivät myös ensimmäiset työttömyyskaudet heti 1900-luvun alussa ja erityisesti 1910-luvulla ensimmäisen maailmansodan myötä. Maailmansodan vaikutukset heijastuivat nopeasti talouselämään. Monilla työaloilla kaupankäynti tyrehtyi ja ihmisiä jouduttiin irtisanomaan. Taloudelliset ja poliittiset suhdanteet toivat uudenlaista epävarmuutta työelämään, jota ei oltu samassa mielessä aiemmin agaariryhteisöissä koettu. Samalla muuttuneet sosio-ekonomiset olosuhteet nostivat eri väestöryhmissä esiin omat auktoriteettinsa ja ideologiansa, joiden kautta maailmankuvia uusinnettiin. (esim. Haapala 1986, 176.)

Henkistä murrosta leimasivatkin useat erilaiset aatevirtaukset, muun muassa yksilön vapautta ja vastuuta omasta elämästään korostanut liberalismi, ihmisystävyyden nimissä heikompien elämän kohottamiseen pyrkinyt filantropia, luonnollisen valinnan ajatuksen yhteiskunnan kehitykseen sijoittanut sosiaalidarvinismi, työväen luokkatietoisuutta synnyttänyt sosialismi sekä valtiollisten uudistusten kautta yhtenäistä kansakuntaa rakentanut sosiaalireformismi. (Harjula 1996, 20; ks. myös Jaakkola 1994, 92-97; Koskenvesa 1992, 23-25). Yhtenäinen piirre näille aatevirtauksille oli se, että ne antoivat vapaaehtoisesti organisoituneille ryhmille ideologisen arvopohjan ja tietynlaisen asenteen toimia yhteiskunnassa.

Tässä modernisaatioprosessissa sekä uudet että vanhat aatteelliset yhdistykset, seurat ja liikkeet nähtiin vähitellen osana uudenlaista kansalaisyhteiskuntaa. Autonomian kauden loppupuoli olikin yhdistystoiminnalle ennennäkemättömän lisääntymisen aikaa. Kasvun taustalla oli edellä kuvattu henkinen murros, jonka myötä uudentyyppinen kansalaisyhteiskunta alkoi hahmottua vahvasti yhdistyslaitoksen pohjalle. Yhdistysten kautta suuret ihmismassat organisoituivat ja integroituivat yhteiskun-

taan. Samalla yksilöille avautui uusia näköaloja vaikuttaa omaan tulevaisuuteen uudella ”demokraattisella” tavalla. Yhdistyslaitos antoi tähän hyvät puitteet, sillä se ei perustunut sukusidonnaisen agraariyhteisön tapaan pakkoyhteisöllisyyteen, vaan tietynlaiseen vapaaehtoisuuteen, hengenheimolaisuuteen ja protestihenkeen. Yhdistyksistä tuli kollektiivisen toiminnan ilmentymiä ja yhdessä tekemisen vertauskuvia. (Siisiäinen 1990, 24-30; Jaakkola 1994, 143.)

NÄKÖVAMMAISET OMAA JÄRJESTÖKENTTÄÄ RAKENTAMASSA

Yhdistyslaitoksen synnyn myötä suomalainen yhdistyskenttä jakaantui kahtia ohjelmallisten tavoitteiden ja toimintaperiaatteiden osalta. Toiset yhdistykset keskittyivät tarkoin tiettyihin toimialoihin ja välttivät politisoitumista ja kannanottamista yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Toisista yhdistyksistä taas kehittyi voimakkaasti yhteiskunnallisia uudistuksia ajavia järjestöjä, joiden toimintaan sisältyi vahvoja poliittisia intressejä. (Jaakkola 1994, 143.)

Näkövammaisten perustamat yhdistykset autonomian kauden loppuvaiheessa ja itsenäisyyden alussa jäivät ohjelmallisesti näiden kahden erityyppisen toimintamallin välimaastoon. Useimmat sokeain yhdistykset muistuttivat toimintaperiaateiltaan paljolti itseapuliikkeitä, mutta niiden toimintaan sisältyi myös yhteiskunnallisiin uudistuksiin tähtääviä pyrkimyksiä. Työllisyyteen ja toimeentuloon liittyvien kysymysten ohella tyytymättömyyttä ilmeni muun muassa vaivaishuoltoa ja köyhäinhoitoa kohtaan. Monien mielestä järjestelmä niputti kaikki köyhät ja vähäosaiset samaan kategoriaan eikä nähnyt eri väestöryhmien ongelmien erityispiirteitä. Ongelmana pidettiin myös sitä, ettei köyhiä ja vähäosaisia nähty tasaveroisina keskustelu- ja neuvottelukumppaneina viranomaisten kanssa. Näkövammaisten yhdistystoiminnassa lähdettiinkin liikkeelle siitä, että jokaisella kansalaisella oli oikeus osallistua itseä koskevaan päätöksentekoon. Tästä oli saatu hyviä esimerkkejä muun muassa Ruotsista, jossa näkövammaisten asioita oli edistetty yhdistystoiminnan kautta jo vuodesta 1889. (SAKL 7/1907, 97-110; SA 6-7/1914.)

Vammaisjärjestöjen historiaa tutkinut Hannu Mähönen on jakanut vammaisjärjestökentän kehityksen Suomessa 1800-luvun lopulta 1920-luvun lopulle kahteen vaiheeseen. Hyväntekeväisyyspohjaisen organisoitumisen kaudella (1880-1900) perustettiin hyväntekeväisyysaatteen innoittamana useita vammaisten auttamisyhdistyksiä. Yhdistykset pyrkivät parantamaan vammaisten hoito-, koulutus- ja työnsaantimahdollisuuksia. Yhdistysten jäsenkunta koostui virkamiehistä, opettajista, papeista ym. varakkaasta kaupunkilaisväestöstä. Vammaisia jäsenistä oli vain vähäinen osa. Toiminta rahoitettiin lahjoituksilla, jäsenmaksuilla, myyjäisillä ja valtiolta saaduilla avustuksilla. (Mähönen 1994, 1, 44, 326.)

Näkövammaisten hyväksi toimineita hyväntekeväisyyspohjaisia auttamisyhdistyksiä perustettiin kyseisenä ajanjaksona maahamme kolme. Vuodesta 1887 toimineen De Blindas Vänner rf - Sokeain Ystävät ry:n ja vuotta myöhemmin perustetun Sokeain Ystävään Kuopion haaraosaston tärkeimpiin tehtäviin kuului alkuvaiheessa työkotien ja työkoulujen perustaminen Suomeen sekä käsityöhön tarvittavien raaka-aineiden välitystoiminta (Nevalainen 1987, -13, 17-19). Böcker åt de Blinda - Yhdistys Kirjoja Sokeille puolestaan perustettiin 1890 helpottamaan pistekirjallisuuden saatavuutta. Yhdistyksen tärkein saavutus olikin oman sokeain kirjaston saaminen Suomeen. (Keravuori 1990, 9, 14.)

Näiden lisäksi hyväntekeväisyyspohjaisiin sokeain yhdistyksiin voidaan lukea myös vuonna 1900 perustettu Hand i hand - Käsitysten yhdistys. Toveriyhdistys oli tarkoitettu alunperin näkövammaisten ensimmäiseksi omaksi yhdistykseksi, mutta se ajautui jo pian perustamisen jälkeen sekä jäsenkunnaltaan että toimintamalleiltaan hyväntekeväisyysyhdistyksistä tuttuihin uomiin. Vaikka yhdistys ei koskaan saavuttanut sille asetettuja tavoitteita, voidaan kokeilua nykyisin jo pitää eräänlaisena läh-tölaukauksena näkövammaisten järjestäytymiselle omiin sokeain yhdistyksiin. (Vartio 1988, 265.)

Mähösen mukaan toiselle vaiheelle (1900-1930) oli leimallista aistivammaisten valtakunnallisten keskusliittojen perustaminen. Tällöin muotoutui pääosin vieläkin vallitseva työnjako liittojen ja paikallisyhdistysten kesken. Liitot hoitivat tiedotuksen ja edunvalvonnan päättäjien suuntaan. Paikallisyhdistykset puolestaan keskittyivät jäsenten henkiseen ja taloudelliseen tukemiseen sekä harraste- ja virkistystoimintaan. Näissä liitoissa ja niiden jäsenyhdistyksissä vammaisilla itsellään oli jo huomattavasti keskeisempi asema ja rooli kuin hyväntekeväisyyspohjaisissa yhdistyksissä. Sen sijaan varainhankintakeinot olivat pitkälti samoja kuin hyväntekeväisyysyhdistyksissä, mikä aiheuttikin paikoitellen jännitteitä vammaisten omien ja hyväntekeväisyysyhdistysten välille. (Mähönen 1994: 1, 92, 127.)

Tähän toisen vaiheen kehityskauteen ankkuroituvat myös näkövammaisten omien sokeain yhdistysten perustamisvaiheet. Suomen Sokeain Liiton perustamisen jälkeen seuraavat näkövammaisten perustamat paikallistason yleisyhdistykset syntyivät Tampereelle 1909, Turkuun 1911, Viipuriin 1912, Helsinkiin 1916, Ouluun 1926 ja Vaasaan 1927. Tämän lisäksi 1910- ja 1920-luvuilla perustettiin omia sokeain yhdistyksiä tiettyjen erityiskysymysten ajamiseen koko valtakunnan alueella. Näistä yhdistyksistä merkittävimpiä olivat vuonna 1917 perustettu Sokeain Jatko-opiston ja Avustamislaitoksen Kannatusyhdistys, vuonna 1919 perustettu Suomen Sokeain Esperantoyhdistys Steleto sekä vuonna 1927 perustettu Suomen Sokeain Hierojain Yhdistys. (SA 5/1914; SA 1/1927; Makkonen 1957; Kurko 1979; ks. myös Vartio 1988, 274-277, 285.)

Omien sokeain yhdistysten myötä näkövammaiset alkoivat pohtia entistä tietoisemmin asemaansa yhteiskunnassa. Sokeainkoulujen käsityöpainotteisesta työopetuksesta johtuen näkövammaisten työikäisten ammattirakenne oli vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vahvasti käsityövoittoinen ja näkyi jäsenistön enemmistönä so-

keain yhdistyksissä. Miesten käsityöammateista suosituimpia olivat harjojen sidonta ja korien punonta. Naisilla käsityöt taas painottuivat virkkuu-, ompelu-, kehruu- ja solmimistöihin. Nämä olivat aloja, joita näkövammaiset olivat harjoittaneet yhteisöisään myös ennen sokeainkoulujen perustamista. (Kuotola 1988, 50.)

Toiseksi merkittävimmän ammattiryhmän muodostivat sokeain yhdistyksissä hierojat. Vuodesta 1898 maisteri Mauri Hartean kansanomaisesta hieromaopistosta valmistuneet näkövammaiset hierojat harjoittivat ammattiaan tavallisesti suurimmissa kaupungeissa. Hieronta-ala oli aluksi monille näkövammaisille lähinnä käsitöiden rinnalla tapahtunut sivuelinkeino. Siitä muodostui kuitenkin 1920-luvulle siirryttäessä vähitellen yhä useammalle myös ansioiden päälähde. (Kuotola 1988, 50-51; Vartio 1988, 285.) Kuvaavaa näkövammaisten perinteisten ammattien kehitykselle 1910- ja 1920-luvuilla onkin se, että samaan aikaan kun yhteiskunnan teollistuminen kurjisti käsityöläisten tilannetta, avautui hierojille kaupungistumisen ja uudenlaisten rasitusvammojen myötä uusia näkymiä työmarkkinoilla ja samalla mahdollisuus sosiaaliseen nousuun. Tällainen vastakkainen kehityskulku vaikutti luonnollisesti myös näkövammaisten yhdistystoimintaan. Kehitys johtikin myöhemmin 1920-luvun lopulla käsityöläisten ja hierojien erkaantumiseen yhdistystoiminnassa. (Vartio 1988, 285, 319.)

Perinteisten ammattien lisäksi näkövammaisia toimi jonkin verran myös kasvatuksen ja kulttuurin, kaupan ja teollisuuden sekä koti- ja maatalouden aloilla riippuen siitä, mikä oli heidän sosiaalinen taustansa, koulutustasonsa tai toiminnallinen kykynsä (Tsokkinen 1984, 191). Sokeain yhdistyksissä heidän edustuksensa jäi kuitenkin alkuvaiheessa marginaaliin. Selittävänä tekijänä voi olla muita näkövammaisia paremmat edellytykset sopeutua ja integroitua yhteiskuntaan ilman sokeain yhdistyksiäkin. Toisaalta käsityöläisten ja hierojien asema sokeain yhdistyksissä oli niin vahva, ettei se välttämättä motivoinut muita kuin perinteisten ammattien harjoittajia liittymään omiin sokeain yhdistyksiin.

Näkövammaisten perustamat yhdistykset 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä muistuttivatkin vielä alkuvaiheessa paljolti ammattiyhdistyksiä ja itseapuliikkeitä. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että sekä sokeain yhdistyksissä että näkövammaisten omassa äänenkannattajassa Sokeain Airuessa keskityttiin suhteellisen rajatun ammattikunnan asioihin. Yhdistyksiin omaksuttiin myös aatteellisten yhdistysten luoma osallistumisperinne, joka antoi puitteet yhteistoiminnalle ja omalle kulttuurimuodolle. Tähän kuuluivat oman lehden lisäksi muun muassa omat toimitilat, opintokurssit, kirjasto, työkoulut, käsityöaineiden välitys, käsityötuotteiden myymäläverkosto, hieromalaitokset, sairas- ja hautausapukassa sekä asuntotuotanto ja lomakotitoiminta. Koska sokeain yhdistykset eivät luonnollisesti pystyneet kaikkeen tähän yksin, muotoutui eri yhdistyksille omia toiminnallisia painopisteitä. Yhdessä ne muodostivat kuitenkin tietynlaisen toimintaverkoston, joka kattoi lopulta lähes kaikki elämänaalueet. (esim. Vartio 1988, 260-319.)

Omien sokeain yhdistysten tarpeellisuutta perusteltiin pitkälti sillä, että sokeat ja näkevät olivat työelämässä kilpailijoita keskenään eivätkä näkevien edut voineet olla samoja kuin sokeiden. Tämän lisäksi käsityöläiset pitivät kilpailijanaan nopeasti

50 kehittyvää teollisuutta. Tehdas- ja palkkatyön yleistyminen olivat tuoneet mukanaan uudenlaista erikoistumista. Tämä puolestaan synnytti uudenlaista epävarmuutta työn ja toimeentulon suhteen. Teollisuustyössä työtahti oli lisääntynyt, laadun kontrolli tiukentunut ja vaatimukset kasvaneet kilpailun kannalta useimmille perinteisten käsityöammattien harjoittajille ylivoimaisiksi. (SA 3/1913; SA 1/1927; SA 2/1927.)

Teollisella tuotannolla olikin puolellaan monia etuja, joihin ei perinteisillä työmuodoilla päästy. Tämä vääristi monien mielestä kilpailua. Sarjatuotantona koneilla valmistetut tuotteet voitiin myydä halvemmalla kuin käsintehty tuotteet halvempien tuotantokustannusten ansiosta. Tehtaat valmistivat myös harjoja ja korihuonekaluja päivässä enemmän kuin mihin näkövammaiset pystyivät viikossa. Suuremman menekkinsä ansiosta tehtaat saivat myös raaka-aineensa halvemmalla ja maksuaikansa pidemmäksi kuin käsityöläiset. (SA 2/1927.)

Käsin tehdyt tuotteet eivät olleet enää samassa suhteessa kilpailukykyisiä kuin vielä 1800-luvun lopulla. Teollisuus oli tuotantomuotona kehittynyt monessa suhteessa vuosisadan vaihteen jälkeen aivan toiselle kehitystasolle. Tehtaiden koneisto oli monipuolistunut ja koneiden työteho oli aikaisempaan verrattuna moninkertainen. Koneet suorittivat myös yhä suurempaa osaa tehtaiden kokonaistuotannosta. Tästä teollisuuden teknillisestä kehitymisestä johtui myös se, että perinteiset työtehtävät ja aikataulut tehdastyössä muuttuivat olennaisesti. (Waris 1973, 55-56.)

Kun tehokkuuden käsite astui tehdastyön myötä kuvaan, kiristyivät myös näkövammaisten käsityöntekijöiden toimeentuloehdot. Toimeentulo taas oli kytköksissä työntekoon ja vain työtä tekemällä saattoi vaikuttaa omaan asemaansa yhteiskunnassa. Tehokkuudella oli kuitenkin kääntöpuolensa. Jos näkövammaiset yrittivät työssään nopeampaan työtahtiin, näkyi se välittömästi työn laadussa. Huono laatu taas karkotti asiakkaat ja valmiit tuotteet jäivät myymättä tai ne jouduttiin myymään alihintaan. Tämä puolestaan johti nopeasti ansiotulojen romahdukseen ja tuloerojen kasvuun sekä pakotti useimmat näkövammaiset turvautumaan ainakin osittain köyhäinapuun. (Sa 5-6/1912; SA 7/1923.)

YHTEISKUNTAKRITIIKISTÄ RATKAISUYRITYKSIIN

Taloudellisiin vaikeuksiin joutuneiden näkövammaisten auttaminen oli vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä lähinnä hyväntekeväisyyden, armeliaisuuden ja kunnallisen köyhäinhoidon varassa. Muunlaiset auttamismuodot olivat vähäiset. Käsityötuotteiden hyvä menekkikään ei vielä sinällään taannut turvattua elämää vaan kysymys oli ennen muuta siitä, kuinka paljon kohtuullinen toimeentulo vaati fyysisiä ja henkisiä resursseja. Käsityöläisten pitkät työpäivät ahtaissa ja pölyisissä olosuhteissa yhdessä heikon ravinnon kanssa lisäsivät alttiutta monille sairauksille ja puutostaudeille. Kun tämän lisäksi huomioidaan vielä tuotteiden myyntiin käytetty aika, jäi nukkumi-

selle ja levolle varsin vähän tilaa. Tällaiset elämisen ehdot koituivatkin monien näkövammaisten kohtaloksi. Tästä kertovat myös omaa raskasta kieltään Sokeain Airuessa ilmestyneet kohtalotovereista kertovat muistokirjoitukset.

Toimeentuloehtojen kiristyminen alkoi vähitellen näkyä myös yhteiskuntakriittisyyden lisääntymisenä omassa äänenkannattajassa. Hieroja Anna Friman tulkitsi epäilemättä monien näkövammaisten syvimpiä tunteja kirjoittaessaan yhteiskunnan muutoksista Sokeain Airuessa 3/1913 muun muassa näin:

”Nykyään on Suomen sokeilla itsensä elättäminen päivän polttavin kysymys. Tuo kysymys tuottaa usein näkeville, täysin terveille ihmisillekin melkein ylikuontaista huolta, vaivaa, surua, jopa henkistä ristiriitaisuuttakin. Mitä se sitten saattaakaan olla sokeuden taakan kantajalle? Se on elämän ja kuoleman kysymys.” (SA 3/1913.)

Toisessa esimerkissä John Berg kuvaa käsityöläisten ahdinkoa reilut kymmenen vuotta myöhemmin Sokeain Airuessa 1/1927 muun muassa näin:

”Korintekijät ja harjansitojat istuvat kuin nurkassaan ja koettavat turhaan hankkia itselleen riittävää toimeentuloa. Useat heistä ovat ylpeitä ja vapautta rakastavia ja ollakseen itsestään huolehtivia, mikä on heidän suurin kunnianhimosensa, täytyy heidän työskennellä melkein vuorokausi ympäriinsä. Sana *almu* on useimmille heistä kauhustus, ja kuitenkin täytyy heidän usein olosuhteitten pakosta ottaa vastaan sellainen. Vieläpä heidän tuotteittensa myyntikään ei ole mitään muuta kuin almujen vastaanottamista, kun monet ystävälliset ihmiset ostavat niitä vain sen vuoksi, että myyjä on sokea. Sellainen pyrkimys tehdä sokeista itsestään huolehtivia on luonnollisesti sinänsä oikea, mutta ihmettelenpä, eikö päämäärään vievää tietä ole huonosti tavattu. Kuinka voisi sokea käsityöläinen alempine työkykyineen kilpailla tehdastyön kanssa, kun tämä on osoittautunut näkeväillekin vaikeaksi?” (SA 1/1927.)

Näkövammaisten käsityöläisten ja hierojien toimeentulokysymykset nousivat jatkuvasti esille sokeain yhdistyksissä. Ne hallitsivat myös Sokeain Airuen palstatilaa. Tämä johtui luonnollisesti käsityöläisten ja hierojien heikosta ansiotasosta ja siitä, ettei alan ongelmiin pystytty vaikuttamaan. Toisaalta kirjoitukset näkövammaisten yhteisistä ongelmista synnyttivät myös uusia ideoita ja ratkaisuehdotuksia. Kun näön puuttuminen sulki pois useimmat uudet ammattialat, ryhdyttiin perinteisiä ammatteja tarkastelemaan uudesta näkökulmasta.

Käsityöläiset omaksuivat vähitellen ajatteluunsa teollisuudesta tutun ryhmittymisen idean. Ryhmittymisen etuna pidettiin sitä, ettei kaikkien työvaiheiden suorittamista tarvinnut tehdä yksin, vaan tehtävät voitiin jakaa useamman henkilön kesken. Tämä koski myös tuotantovälineiden hankkimista ja uusimista. Mallia haettiin teollisuuden tuotantomuodoista. Keskeisenä kysymyksenä oli miten näkövammaiset käsityöläiset voisivat jakaa kustannuksia työvälineiden ja -tilojen suhteen sekä keskittää tuotteiden myynnin alueellisiin toimipisteisiin. Vaikka toiminnan tehostamisen ja rationaalistamisen katsottiin hyödyttävän alkuvaiheessa lähinnä suurimmissa kaupungeissa asuneita käsityöläisiä, sen uskottiin palvelevan myöhemmin myös maaseudulla asuneita näkövammaisia. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että myös maaseudun

52 käsityöläisten raaka-ainehuolto ja tuotteiden myynti voitiin hoitaa keskitetysti aluepisteistä käsin. (SA 2/1927.)

Näkövammaiset alkoivat kiinnittää uudella tavalla huomiota myös omaan julkisuuskuvaansa. 1920-luvun näkyvin esiinmarssi otettiin yhdistystoiminnan saralla järjestämällä Helsingissä vuonna 1921 sokeain päivät. Helsingin Sokeain Yhdistyksen aloitteesta syntyneet ja myöhemmin valtakunnalliseksi tapahtumaksi levinneet sokeain päivät olivat osa tätä julkisuuskampanjaa. Sokeain päivien johtoajatus oli kaksitehoinen: kyseessä oli yhtäältä käsityötuotteiden myyntinäyttely ja toisaalta tiedotuskampanja. Tavoitteena oli levittää näkeville tietoa näkövammaisista ja uusintaa sokeuteen liitettyjä käsityksiä. Sokeain päivien yhteydessä myytiin myös sokeain kukkaa, joka osoittautui varsin pian myös hyväksi myyntiartikkeliksi ja näkövammaisiasian symboliksi. (SA 7-8/1921; SA 8/1924; SA 3/1927; SA 4-5/1927.)

Vaikka sokeain päivät kehittyivät 1920-luvun jälkipuoliskolla sokeain yhdistysten yhteiseksi varainhankintakeinoksi, niiden alkuperäinen idea oli poliittinen. Po liittisuutta kuvastaa hyvin nimimerkillä T.K kirjoitus Sokeain Airuessa 7-8/1921:

”Sokeain päivien pääasiallinen merkitys on, ainakin allekirjottaneen ja luullakseni muidenkin mielestä, se, että näkevät ihmiset, varsinkin hallituksen vaikutusvaltaiset henkilöt, saivat tilaisuuden omin silmin nähdä, että sokeatkin tahtovat tehdä työtä ja myöskin pystyvät näkevien rinnalla tekemään hyvää ja täysiarvoista työtä, kun vaan yhteiskunta tahtoo poistaa ne poistettavissa olevat vaikeudet, joita sokeilla heidän työskentelyssäänkin on. Näkevät saivat nähdä, etteivät sokeatkaan ole vain pelkkiä avuttomia raukkoja, joina heitä yleensä pidetään. Näin ollen meillä sokeilla, kun näyttää siltä, että hallituspiireissäkin ruvetaan kiinnittämään asemaamme enemmän huomiota, on parempi mahdollisuus saada vaikutusvaltaiset toimimaan siihen suuntaan, että valtio ja kunnat alkavat asiaamme tarmokkaammin ajaa.” (SA 7-8/1921.)

Julkisuuden myötä ryhdyttiin kiinnittämään tietoisemmin huomiota myös työn laatuun. Kun käsityötuotteiden rinnalle olivat tulleet pysyvästi tehdasvalmisteiset tuotteet, kasvoivat myös käsin tehtyjen tuotteiden laatu- ja kestävyyskriteerit. Huomio kohdistui alan sisäiseen kontrolliin. Tämä tuli näkyviin muun muassa siinä, ettei julkisiin myyntinäyttelyihin otettu esiteltäväksi kuin hyvämaineisten käsityöläisten valmistamia tuotteita. Käytäntöä perusteltiin sillä, että huonosti valmistetut heikkolaatuiset työt pilasivat koko ammattikunnan maineen. Tarkoituksena oli kannustaa jokaista panostamaan tasalaatuisen jälkeen. Vain näin voitiin oikeasti edistää paitsi käsityötuotteiden menekkiä myös laajemmin käsillä tehdyn työn arvostusta. (SA 2-3/1925; SA 2/1927.)

Kilpailun kiristyminen lisäsi myös arvostelua sokeainkoulujen ammattiopetusta kohtaan. Näkövammaiset käsityöläiset nostivat yhdistystoiminnan kautta uudelleen esiin jo 1910-luvulla esillä olleen toiveen sokeainkoulujen ammattiopetuksen tehostamisesta. Koulutustarjontaa pidettiin liian kapeana ja asiasta laadittiin kirjelmä kouluhallitukselle keväällä 1925. Kirje julkaistiin myöhemmin myös Sokeain Airuessa 5/1925. Kirjeessä vaadittiin muun muassa lisää ammattiopetusta käsitöissä ja kannustuspalkkiota oppilaille tehdystä työstä ahkeruuden mukaan. Tämän lisäksi kirjeessä

tuotiin esille tarve saada alkeishieronnan opetusta alaluokilta lähtien. Alkeishieronnan opetusta perusteltiin sillä, että näin voitiin saada selville jo varhaisessa vaiheessa keillä oppilailla oli luontaisia taipumuksia kyseiselle ammattialalle.

Kouluhallitukselle lähetetyn kirjelmän taustalla oli todennäköisesti Suomen Sokeain Liiton teettämän tutkimuksen tulokset näkövammaisten työllisyystilanteesta ja elinoloista Suomessa 1924. Helsingin sokeainkoulun käsityöopettaja Väinö Illman oli esittänyt liiton johtokunnalle jo vuonna 1922 sopivan henkilön palkkaamisesta kiertelemään Suomea ja tutkimaan näkövammaisten koti- ja työoloja. Liitto anoi ja myös sai vuoden 1924 alkupuolella kauppa- ja teollisuusministeriöltä avustusta tarkoitukseen. (SA 6/1924; SA 2/1927.)

Väinö Illman suoritti haastattelumatkat itse ja kävi tapaamassa vielä saman vuoden kesällä 79 sokeaa Päijänteen länsipuolella ja Seinäjoen eteläpuolella. Illmanin selonteko julkaistiin syyskuun Airuessa 6/1924. Selonteosta käy selkeästi ilmi näkövammaisten kurjat työ- ja asunto-olot. Illmanin mukaan alituisesta köyhyydestä ja kurjuudesta johtuen käsityötuotteiden laatuun ei jaksettu panostaa ja tuotteita myytiin alihintaan. Myös työaineiden jatkuva puute hidasti töiden valmistumista ja hankaloitti ostajien kanssa tehtyjen työurakoiden ja sopimusten noudattamista. (SA 6/1924.)

Väinö Illman teki vielä myöhemmin seuraavana kesänä ministeriöltä saamallaan määrärahalta tutustumismatkan Seinäjoen pohjois- ja länsipuolelle. Illman tapasi tällä haastattelumatkalla kaikkiaan 66 sokeaa. Illman piti myös heidän tilannettaan huolestuttavana ja vaati paitsi valtiolta myös Suomen Sokeain Liitolta kiireellisiä toimenpiteitä kurjimmassa asemassa olleiden näkövammaisten hädän lievittämiseksi. (SA 2/1927; SA 3/1927.)

AJATUS REFORMISTA SYNTYY

Yhteiskunnan kehitykseen ja toimeentuloehtojen kiristymiseen kyllästyneet näkövammaiset alkoivat vähitellen 1910-luvulta lähtien ajatella ettei heidän sosiaalisia ja taloudellisia ongelmiaan ratkaistu tai lievitetty ainoastaan köyhäinhoidolla tai hyväntekeväisyydellä, vaan tehtävä kuului osaltaan myös valtiolle. Päähuomio kohdistettiin ongelmiin, jotka johtuivat itsestä riippumattomista syistä. Kun teollisuustyössä kehitys oli työajan pituuden suhteen ollut asteittain lyhenemäänpäin, itsellisillä käsityöläisillä ja hierojilla suuntaus oli päinvastainen. Kuitenkin juuri työajan lyhentäminen oli ollut sekä alkuaan Yrjö Koskisen (1830-1903) hahmotteleman sosiaalireformistisen liikkeen että Viktor Julius von Wrightin (1856-1934) luoman ns. wrightiläisen työväenliikkeen yksi tärkeimmistä tavoitteista. Sen kautta kohennettiin työväestön terveyttä ja elämänlaatua (Jaakkola 1994, 97; Haapala 1986, 184). Tältä osin sosiaalireformistiset

uudistukset 1910- ja 1920-luvuilla hyödyttivät vain teollisuudenalan palkansaajia ja synnyttivät lähinnä katkeruutta näkövammaisten piirissä.

Toisaalta tietynlainen tyytymättömyys valtiolliseen sosiaalireformiin loi pohjan 1910-luvulla syntyneelle sokeain korvaus kysymykselle samoin kuin monille muille näkövammaisten ajamille reformistisille hankkeille. Näkövammasta haluttiin vahingonkorvausta, eräänlaista työkyvyn alenemisesta aiheutuvaa kompensatiota. Alentuneesta työkyvystä johtuen näkövammaiset eivät pystyneet kilpailemaan tasaveroisesti sen enempää näkevien kuin teollisuudenkaan kanssa. Raha oli ratkaiseva eriarvoisuuden kriteeri, koska se määritteli elämänpuitteet, jossa ihmisten oli eletävä. Toisaalta näkövammaiset eivät myöskään kokeneet olleensa itse syyppäitä alentuneeseen työkykyynsä ja uskoivat siltä osin olevansa oikeutettuja yhteiskunnan erityissuojelukseen. Lähtöajatuksena oli se, ettei sokeus tehnyt ihmisistä uhreja, vaan yhteiskunnan epäarvoistuminen. Jos yhteiskunnan edunmukaista oli aiemmin ollut antaa koulutuksen kautta valo sokean elämään, yhteiskunnan edunmukaista oli myös luoda edellytykset leivän hankkimiselle. Keskustelun avaajina olivat erityisesti vuonna 1909 perustetun Tampereen sokeain yhdistyksen johtohahmot V. Räsänen, V. Lönnqvist, M. Mäkinen, P.F. Färling ja V.S. Haapasalo. (SA 5-6/1912.)

Ajatus erillisestä vahingonkorvauksesta oli suomalaisessa yhteiskunnassa uusi. Se ei tukimuotona ollut kuulunut köyhäinhoidon tai hyväntekeväisyyden piiriin. Toisaalta yhteiskunnassa oli myös totuttu näkemään vammaisryhmät lähinnä pieninä ja passiivisina huollon vastaanottajina, ei aktiivisina osallistujina ja vastuun kantajina. Ruohonjuuritasolta lähtenyt liikehdintä herätti kuitenkin kiinnostusta yhteiskunnan eri tahoilla. Myös valtio ja kunnat etsivät uusia vaihtoehtoisia ratkaisuja paitsi jatkuvasti lisääntyneisiin köyhäinhoidon kustannuksiin myös yleisen sosiaalivakuutuksen kehittämiseksi. Tämän vakuutuksen piiriin kuuluivat muun muassa tapaturma-, sairaus-, vanhuus- ja työttömyysvakuutus. (Harjula 1996, 186-187; Jaakkola 1994, 104-105.)

Oikeutta erilliseen vahingonkorvaukseen perusteltiin sillä, että sokeustapaukset ja niiden mukanaan tuomat ongelmat johtuivat yhteiskunnan laiminlyönneistä. Synnynnäisenkin näkövammaisen syyksi nähtiin yhteiskunnalliset olosuhteet, kuten perheenäidin kurja asema ja ilman apua tapahtuneet synnytykset. (SA 5-6/1912; SA 8-9/1913.)

Minna Harjulan mukaan näkövammaisten esittämiä vaatimuksia pidettiin viranomaisten piirissä periaatteessa oikeutettuna, vaikka itse korvauskysymykseen suhtauduttiinkin epäröiden. Erityisen vaikeana pidettiin kysymystä siitä, voitiinko käsitystä yhteiskunnan syyllisyydestä sokeuteen pitää asiallisena. Toisaalta viranomaisia huolestuttivat myös mahdollisen korvauksen passivoivat vaikutukset työntekoon. (Harjula 1996, 188-189.)

Näkövammaisten mielestä kysymys oli kuitenkin periaatteesta. Yhteiskunta jakoi vielä 1910-luvulla vammaiset kunniallisiin ja kunniaattomiin sen mukaan oliko heidän vammansa itseaiheutettua vai ei. Kunniaattomuuden leima taas merkitsi yleensä kantalalleen paitsi julkista hyljeksintää myös kaventuneita oikeuksia yhteiskunnan apuun. Toisaalta myös perinnöllisyystieteen vanavedessä syntynyt degeneraatioajattelu ja-

koi ihmisiä yhteiskuntakelpoiisiin ja -kelvottomiin sen mukaan, millaisia henkisiä ja moraalisia ominaisuuksia heidän uskottiin kantavan perimässään. (Harjula 1996, 179.) Niinpä aktiivisimmat näkövammaiset, joiden suhteellinen lukumäärä oli pieni, mutta ääni kantava, alkoivat samaistaa sokeuden työtaturman kaltaiseen työkyvyn menetykseen. Samalla haluttiin erottaa käsitteet sokeus ja sokea henkilö toisistaan. Sokeuden ei haluttu leimaavan koko ihmisen persoonaa ja asettavan näin kyseenalaiseksi koko ihmisyyttä. (SA 6-7/1914.)

Tampereen Sokeain yhdistyksen asettama viisihenkinen valiokunta luonnehtikin vuoden 1912 mietinnössään näkövammaisten kohtelua yhteiskunnassa oikeuskäsitteiden vastaiseksi. Taloudellisiin vaikeuksiin joutuneita sokeita kohdeltiin samoin kuin niitä, jotka olivat ”omasta syystä joutuneet taloudelliseen tai siveelliseen rappiotilaan”. Alentavana pidettiin myös sitä, että köyhäinapuun turvautumaan joutunut sokea otettiin kunnan holhouksen alaiseksi ja kotipaikkaoikeussäännökset estivät häntä muuttamasta haluamalleen asuinseudulle. (SA 5-6/1912; ks. myös Harjula 1996, 187.)

Samassa yhteydessä ehdotettiin myös eduskunta-anomuksen tekoa valtiollisen eläkkeen myöntämisestä sokeille sukupuoleen tai yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta. Perusteluissa todettiin, ettei vahingonkorvauksen myöntäminen tullut yhteiskunnalle sen kalliimmaksi kuin sen hetkinen hoitotapakaan. Sen sijaan vahingonkorvauskysymyksen ratkeaminen olisi merkinnyt monien mielestä yhteiskunnan vastuunottoa laiminlyönneistä ja poistanut useimpien näkövammaisten köyhäinavun tarpeen sekä taannut samalla edellytykset itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään. (SA 5-6/1912; SA 8-9/1913.)

Tampereen Sokeain Yhdistyksen aloittamaa reformia jatkettiin sokeain yhdistysten kolmannessa yleiskokouksessa Tampereella vuonna 1913. Kolmannen yleiskokouksen valiokuntamietinnössä tiivistyvätkin jo pääpiirteissään näkövammaisten hahmotteleman sosiaalireformin keskeisimmät tavoitteet. Kokouksessa näkövammaisten asioita käsiteltiin kolmessa eri valiokunnassa: ensimmäinen pohti teollisuusasioita, toinen yhteiskunnallis-taloudellisia ja kolmas sivistysasioita. (SA 8-9/1913.)

Ensimmäisessä valiokunnassa pohdittiin muun muassa kysymyksiä, oliko katsottava tarpeelliseksi järjestää näkövammaisille työntekijöille työkuntia ja miten työkunnat tuli järjestää ja organisoida. Toinen valiokunta puolestaan etsi ratkaisua kysymykseen, onko mahdollista muodostaa rahasto, jolla taattaisiin köyhille näkövammaisille taloudellinen turva sairastumisen tai vanhuuden varalta. Samassa yhteydessä pohdittiin myös kysymystä, oliko näkövammaisilla toivomuksia voimassa olevien köyhäinhoitoasetusten suhteen. Kolmannessa valiokunnassa taas etsittiin ratkaisua kysymykseen: mihin toimenpiteisiin olisi ryhdyttävä, että näkövammaiset pääsisivät perinteisten käsityöalojen lisäksi henkisille toiminta-aloille. (SA 8-9/1913.)

Kuten kysymyksistä ja keskustelun aiheista voi päätellä, ongelmakenttä oli laaja. Ensimmäisen valiokunnan mietinnössä työ kuntien perustamista koskevaan kysymykseen valiokunta päätyi esittämään sen järjestämistä mieluummin yhdistystoiminnan kuin osuuskunnan tai osakeyhtiömuotoisen toiminnan pohjalle. Taustalla olivat ilmei-

sesti epäonnistuneet kokemukset osuustoiminnan järjestämisestä Helsingissä (esim. Vartio 1988, 274). Toisen valiokunnan mietinnössä puolestaan eläke- ja sairausvakuutuksen osalta valiokunta päätyi esittämään näkövammaisten yleisen eläkkeen saamista ja komiteaa valmistelemaan esitystä Eduskunnalle. Köyhäinhoitoasetusta koskevaan kysymykseen valiokunta otti yksimielisen kannan muun muassa siitä, että asetuksesta oli poistettava näkövammaisten kohdalta käsitteet ”saamaton”, ”työkyvyttö” ja ”pitkällistä tautia sairastava”. Mietinnössä käsitteitä pidettiin vanhentuneina lisääntyneen koulutuksen ansiosta. Samalla myös näkövammaisuuden (sokeuden) käsite haluttiin irrottaa selkeästi erilleen sairauden käsitteestä, koska näkövammaiset eivät olleet sen enempää sairaita tai terveitä kuin näkevätkään. Niin ikään kotipaikka-koikeuksia koskeviin säännöksiin haluttiin selkeitä muutoksia. Mietinnössä tuotiin esille myös tarve saada aikaan selvitys missä määrin kuntien ja valtion virkailijoiden riittämätön toiminta ja yhteiskunnalliset epäkohdat olivat edistäneet sokeuden syntymistä ja leviämistä. (SA 8-9/1913.)

Kolmannen valiokunnan mietinnössä tärkeimmäksi tavoitteeksi nousivat opetustoiminnan tehostaminen ja monipuolistaminen. Tavallisissa kansakouluissa yleisivistävä ja tietopuolinen opetus oli erotettu toisin kuin sokeainkouluissa ammattiopetuksesta. Tämä puolestaan asetti valiokunnan mielestä sokeat ja näkevät lapset eriarvoiseen asemaan. Uusina oppiaineina sokeainkouluihin ehdotettiin muun muassa konekirjoitusta, kauppakirjeenvaihtoa ja vieraiden kieltenopiskelua. Näkövammaisille sopivina henkisen työn aloina nähtiin muun muassa urkurin ja lukkarin toimet, opettajan toimi sokeainkouluissa ja työkouluissa, kielenkääntäjän, tulkin konekirjoittajan ja sanomalehtikirjoittajan toimet sekä telefonia-aseman hoitajan toimi. (SA 8-9/1913.)

Vaikka sokeain yhdistyksissä syntyneet uudet oivallukset ja päätöslauselmat jäivät vielä 1910-luvulla lähinnä paperille, niillä luotiin pohja myöhemmille tapahtumille. Tästä on hyvänä esimerkkinä sokeainkorvauskysymyksen ratkeaminen 1930-luvulla. Valtioneuvosto antoi lopulta monien vaiheiden jälkeen päätöksen sokeiden avustuksesta 9. päivänä toukokuuta 1935. Sokeainkorvauslaki oli tarkoitettu kannustamaan näkövammaisia työntekoon ja se koski 18-60-vuotiaita, työkykyisiä sokeita. (Kuotola 1988, 77.)

Toinen merkittävä uudistus koski näkövammaisten asuntotuotantoa ja lomakotitoimintaa, jolle luotiin pohja sokeain yhdistysten neljännessä yleiskokouksessa Tampereella 1916. Anna Friman esitelmöi kokouksessa näkövammaisten toimeentulokysymyksistä tuoden samassa yhteydessä esiin ajatuksen kesäkodin perustamisesta näkövammaisille. (SA 8/1916.) Kesäkodeista oli saatu tietoa muun muassa esperantistien välityksellä Saksasta, jossa kesäkoteja oli ryhdytty perustamaan sodassa näkönsä menettäneiden sotilaiden virkistyskäyttöön ja terveyden edistämiseen. (SA 4/1927.) Toisaalta kesäkotitoiminnalla oli pitkät perinteet myös sokeainkouluissa, sillä sokeainkoulut olivat joutuneet usein etsimään köyhille ja orvoille oppilailleen kesänviettopaikkoja koulujen loma-ajaksi. (Tsokkinen 1984, 131, 184-185.)

Vaikka Frimanin ajatus omasta kesäkodista hautautui vielä Tampereen kokouksessa monien muiden tärkeiden kysymysten alle, jäi se kytemään erityisesti helsinkiläis-

ten yhdistysaktiivien mieleen. Helsinkiläisten näkökulmasta kesäkodin hankkimiselle olikin epäilemättä perusteensa, sillä suurin osa pääkaupunkiseudun näkövammaisista eli ja työskenteli vielä 1910- ja 1920-luvuilla varsin vaatimattomissa puitteissa. Tällä taas oli välitön syy-yhteys henkiseen hyvinvointiin. Niinpä kun helsinkiläiset yhdistysaktiivit saivat vähitellen kansalaissodan jälkeen rivinsä uudelleen järjestykseen, otettiin kesäkodin perustaminen samoin kuin omien toimitilojen ja asuinhuoneistojen hankkiminen vasta perustetun Helsingin Sokeain yhdistyksen tärkeimmäksi tavoitteeksi. (Vartio 1988, 273; ks. myös Kuotola 1988, 72.)

Tähän avautuikin pian mahdollisuus onnistuneiden sokeain päivien ansiosta. Vuonna 1916 Suomen Sokeain Liitosta aluksi omaksi paikallisosastokseen ja myöhemmin vuonna 1921 itsenäiseksi yhdistykseksi irtautunut Helsingin Sokeain Yhdistys osti sokeain kukan myynnistä saamallaan tuotoilla aluksi talon kesäkotia varten Helsingin Käpylästä osoitteesta Alkutie 2 syksyllä 1922 ja seuraavan vuoden kesäkuussa toisen talon yhdistyksen käyttöön Helsingin keskustasta osoitteesta Vladimirinkatu 27. Tämä talo käsitti kaksi puurakennusta, joista toinen oli ollut jo aiemmin näkövammaisten ja heidän perheidensä asuinkäytössä. (SA 5/1923; 6-7/1923; SA 1/1924.)

Vladimirinkadun tilat osoittautuivat kuitenkin pian liian pieniksi ja epäkäytännöllisiksi asuinhuoneistojen ja toimitilojen suhteen. Niinpä yhdistys ryhtyi vielä mittavampaan hankkeeseen. Tavoitteena oli rakennuttaa pääkaupunkiseudun näkövammaisille oma kerrostalo. Taustalla vaikuttivat yhtäältä kohtuuhintaisten vuokrahuoneistojen ja työtilojen heikko saatavuus toisaalta halu keskittyä asumaan samalle alueelle muiden näkövammaisten kanssa. Tämä oli käytännöllistä jo siitakin syystä, että näin voitiin keskittää asuminen, työtilat ja käsityöaineiden raaka-aineväarausto yhteen paikkaan. Hanke toteutuikin myöhemmin 1920-luvun lopulla. Helsingin Sokeain Yhdistys onnistui neuvottelemaan valtion ja Helsingin kaupungin mukaan talohankkeeseen. Helsingin Kallioon, Pengerkadulle vuonna 1929 valmistuneesta kerrostalosta järjestyivät näkövammaisille vuokrattavien asuinhuoneistojen lisäksi tilat myös harja-, kori- ja rottinkityöverstaalle sekä sokeain hieromalaitokselle ja käsitöiden raaka-aineväarastolle. (Vartio 1988, 273.)

Vaikka Helsingin Sokeain Yhdistys ajautui pian talon valmistuttua osittain 1930-luvun alun laman seurauksena konkurssiin ja talo jouduttiin luovuttamaan vuoden 1932 alussa valtion, Helsingin kaupungin ja Sokeain Keskusliiton muodostamalle Sokeain Talo-Säätiölle (Vartio 1982, 35), oli se ensimmäinen konkreettinen voimannäyte siitä, mihin yhdistystoiminnalla pystyttiin vaikuttamaan. Niinpä Helsingin Sokeain Yhdistyksen innoittamana monet muutkin paikallistason sokeain yhdistykset ja yhden asian erityisyhdistykset alkoivat 1920-luvun lopulta lähtien harjoittaa omaa asuntotuotantoa tai lomakotitoimintaa omien tarpeidensa ja resurssien mukaan. Utopistisimmat hankkeet tähtäsivät jopa maatilan ostoon, jossa saman aatteen ihmiset olisivat voineet elää omavaraistaloudessa muusta maailmasta eristäytynyttä elämää. (Vartio 1988, 282-283, 299-302.)

SUOMEN SOKEAIN LIITTO - JÄRJESTÖPOLITIikkaA PAIKALLISELLA JA VALTAKUNNALLISELLA TASOLLA

Näkövammaisten järjestäytymistä sokeain yhdistyksiin voidaan tarkastella myös paikallisena ilmiönä. Tällöin lähtöajatuksena on se, että yhden yhdistyksen ja sen jäsenistön kautta voidaan peilata koko yhdistyskenttää ja tehdä näkyväksi sokeain yhdistysten sisäisiä ja keskinäisiä ristiriitoja, valtasuhteita ja politiikan keinoja. Seuraavissa luvuissa keskitytään lähemmin maamme ensimmäisen valtakunnallisen sokeain yhdistyksen Suomen Sokeain Liiton alkuvuosikymmenien toimintaan ja ohjelmapolitiikkaan.

Tavoitteena työllisyyttä, toimeentuloa, sivistystä:

”Tähän asti on muut ihmiset ja erittäinkin sivistynyt yläluokka ollut osallisena sokeain hoidossa ja avustamisessa, vaan nyt astuvat sokeat itse näyttämölle ja pyytävät myöskin itse toimia oman asiansa edistämiseksi, ilman että silti sulkevat pois tästä työstä muitakaan. Tämän kautta sokeat heräävät itsetietoisiksi kansalaisiksi. Tämän kautta sokeain liike tulee kansalliseksi. Sillä asialla on suuri merkityksensä”, totesi Kuopion sokeainkoulun johtaja Kosti Lyytikäinen näkövammaisten ensimmäisessä yleiskokouksessa kesäkuussa 1907. (SAKL 7/1907, 98.)

Vaikka hyväntekeväisyydellä oli vielä 1900-luvun alussa elintärkeä rooli monissa näkövammaisten kannalta tärkeissä sosiaalisissa, taloudellisissa ja sivistyksellisissä hankkeissa, hyväntekeväisyyspohjaista auttamista kohtaan tunnettiin myös tiettyä varauksia (Makkonen 1957, 6). Hyväntekeväisyysyhdistysten jäsenkunnassa oli harvoin mukana varsinaisia avun kohteita eivätkä auttamisen motiivit välttämättä aina läheneet autettavien vaan auttajien tarpeista. Keskinäisen avun yhteisössä ideologinen lähtökohta oli päinvastainen. Keskinäisyyteen kuului tasaveroisuuden periaate. Kun jäsenistön enemmistö koostui samassa elämäntilanteessa olleista ihmisistä, he pystyivät sekä tunnistamaan avun tarpeen että kontrolloimaan sen toteutumista kaikille yhteisesti hyväksytyllä tavalla. Auttamisessa ei siis sinällään nähty periaatteellista ristiriitaa, vaan kysymys oli auttamisen muodoista ja kontrollista.

Oma yhdistystoiminta jokoikin alkuvaiheessa tavoitteiden ja toimintaperiaatteiden osalta mielipiteitä. Osa jäsenistä halusi sulkea näkevät kokonaan yhteistyön ulkopuolelle. Toinen osapuoli taas vastusti jyrkästi tällaista kehitystä, vaikka vuonna 1900 perustettu Toveriyhdistys - Hand i Hand olikin alkanut muistuttaa pian sen perustamisen jälkeen enemmän rouvasväen auttamisyhdistystä kuin omaa sokeain yhdistystä. Helsingin sokeainkoulun pitkäaikaisen johtajattaren Hanna Ingmanin ja hänen vaikutusvaltaisten ystävättäriensä herrasväen rouvien suojeluksessa toiminut Toveriyhdistys ei pystynyt koskaan saavuttamaan niitä tavoitteita, jotka uudistusmielisimmät näkövammaiset olivat sille asettaneet. Sen merkitys sokeain yhdistysperheessä jäi lopulta marginaalin asemaan. (Makkonen 1957, 6; Vartio 1988, 265.)

Suomen Sokeain Liiton perustamisessa aloitteentekijöinä olivat Helsingin sokeainkoulun ja sokeain miesten työkoulun näkövammaiset käsityönohjaajat Lud-

vig Strömberg, August Salo ja Väinö Illman. Kaikki kolme opettajaa olivat myös Hanna Ingmanin entisiä oppilaita. (Sa 7/1916; SA 3/1923; SA 6-7/1932.) Entisten sokeainkoulujen oppilaiden sijoittuminen sokeainopetuksen alalle yleistyi vähitellen 1800-luvun lopulta lähtien. Tässä kehityksessä Strömbergin, Salon ja Illmanin vaikutus oli epäilemättä muutamien muiden ammattitaitoisten näkövammaisten, kuten Ada Pyntön ja Ina Hoffrenin ohella keskeinen. Muutamia käsityöammattien taitajia sijoittui aika ajoin työkouluihin käsityön, korityön ja harjatyon opettajiksi. Lisäksi näissä kouluissa oli näkövammaisia myös pistekirjoituksen opettajina. Varsinaisissa sokeainkouluissa näkövammaisia oli sekä käsityöopettajina ja musiikinopettajina että apuopettajina. Opettajina ja työmestareina ansaitsi toimeentulonsa 3,5% kaikista 1865-1917 sokeainkouluja käyneistä. (Tsokkinen 1984, 191.)

Sokeainkoulujen ja työkoulujen opettajat asuivat yleensä kouluilla tai sen välittömässä läheisyydessä. Näin ollen he olivat myös luontevasti kosketuksissa oppilaiden arkeen työajan ulkopuolella. Strömberg ja Salo olivat kutsuneet alkuvuodesta 1906 yhteiseen asuntoonsa joukon sokeainkoulun ja työkoulun miespuolisia oppilaita pohtimaan näkövammaisten keskuudessa vallinnutta tyytymättömyyden tilaa. Strömberg toivoi, että sokeat miehet perustaisivat oman yhdistyksen ajamaan näkövammaisten asioita ja etuja. Suomen Sokeain Liiton 50-vuotis historiikin kirjoittaneen Olli Makkosen mukaan puhuminen miesten yhdistyksestä johtui pitkälti edellä mainitun toveriyhdistyksen ajautumisesta herrasväen rouvien holhoaviin käsiin. Tästä asetelmasta haluttiin päästä eroon. Naisten sulkemisesta yhteistoiminnan ulkopuolelle ei siis ollut kyse sanan varsinaisessa merkityksessä. (Makkonen 1957, 6.)

Keskustelut uuden yhdistyksen perustamisesta eivät johtaneet vielä ensimmäisessä tapaamisessa tuloksiin. Kokoontumisia kuitenkin jatkettiin ja ennen pitkään nousi esiin kysymys suunnitellun yhdistyksen nimestä. Yhdistykselle annettiin alkuvaiheessa nimeksi Sarastus opettaja Otto Jokisen ehdotuksesta. Samalla yhdistykselle laadittiin säännöt käyttäen apuna vuonna 1900 perustetun toveriyhdistyksen sääntöjä. Virallista vahvistusta uudelle yhdistykselle ei kuitenkaan haettu. (Makkonen 1957, 6.)

Kun Sarastuksen piiriin liittyi opettaja Väinö Illman, asiat alkoivat kehittyä vauhdilla. Illman ehdotti, että perustettaisiin koko maan käsittävä sokeain yhdistys ja kutsuttaisiin kokoon yleinen sokeainkokous. Ehdotus sai innostuneen vastaanoton. Sarastus todettiin nimensä mukaisesti jonkinlaiseksi alkuvaiheeksi järjestäytymisessä. Samalla ryhdyttiin suunnittelemaan kaikkien näkövammaisten yhteistä yhdistystä. Myös puhtaasti taloudellisten kysymysten käsittely, erityisesti sokeiden ammattiosuuskunnan perustaminen katsottiin aiheelliseksi ottaa yleisen kokouksen ohjelmaan. (Makkonen 1957, 7.)

Syksyllä 1906 oli suunnitelma niin pitkällä, että yleisen sokeainkokouksen koollekutsumisesta voitiin tehdä päätös. Anna Friman muisteli myöhemmin näitä syksyn 1906 tapahtumia Suomen Sokeain Liiton 25-vuotis juhlien yhteydessä vuonna 1932:

Ja niin valkeni eräs tuulinen syysunnuntai v. 1906, jolloin tuo pieni valiojoukko kokoontui Helsingin sokeainkoulun pihalle neuvottelemaan, mitä nyt oli tehtävä.

Tuon pienen valiojoukon johtajana oli herra Väinö Illman, joka jo silloin oli yli kymmenen vuotta toiminut ammattiopettajana Helsingin sokeainkoululla, ja jo tämänkin tähden oli selvää, että meikäläiset, joiden oli elätettävä itsensä hänen opettamillaan ammanteilla, parveilivat erityisesti hänen ympärillään. Siinä hän nytkin nuorukaisten keskellä mietiskelee tuota ihmiskunnan ikivanhaa kysymystä: *Mitä me söisimme, mitä joisimme ja millä itsemme verhoaisimme?* Ilmestyi sinne silloinen johtaja, pastori Kyösti Sipiläkin. Hän oli ehkä ikkunoistaan tai ehkäpä muualtakin huomionnut tuota pientä joukkoa, joka siinä kylmästä syystuulesta huolimatta vakavana neuvotteli: miten keksiä selvemmän keinon leivän hankinnan helpottamiseksi sokeille. Ja hänen jalo sydämensä täyttyi osanotolla. Hän tuli ulos, tervehti herttaisella tavallaan, tiedustellen mistä oli kysymys. Saatuaan avomielisen vastauksen, kutsui hän joukon, noin kymmenisen henkilöä sisälle neuvottelemaan, antaen siten yritykselle henkilökohtaisen suojeluksensa. Sitä se juuri oli kun nyt tarvittiin ja nyt syntyi sääntöehdotuksia, niin henkistä toimintaa varten, tai ”Suomen Sokeain Liitolle” sekä käytännöllistä eli ammattitoimintaa varten, tai *Sokeain Osuuskunnalle*. Kuopioon tiedoitettiin asiasta ja siellä tehtiin myöskin sääntöehdotus. Molemmat kopioitiin pisteille ja lähetettiin kiertämään meikäläisten tutkittaviksi. (SA 6-7/1932.)

Yleiskokous päätettiin lopulta pitää kesän alussa 1907. Samalla kokouksen osanotajille anottiin vapaat matkat rautateiltä. Kaikille näkövammaisille, joiden osoitteet olivat tiedossa, lähetettiin kirje, johon kokouskutsun lisäksi sisältyivät muun muassa osuustoimintaa koskeva esitelmä ja ehdotus Suomen Sokeain Liiton säännöistä. Liiton nimi oli jo edellisenä talvena, silloisen sokeainkoulun oppilaan ja myöhemmin erityisesti Tampereen Sokeain Yhdistyksessä vaikuttaneen Väinö Haapasalon ehdotuksesta käyttöön otettu nimi. (Makkonen 1957, 7.)

Suomen Sokeain Liitosta haluttiin tehdä ajanhengenmukaisesti itsekasvatuksen ja tasaveroisuuden periaatteella toimiva yhdistys. Lähtökohtana oli yleisyhdistyksen periaate. Sen mukaan yksi ainoa yhdistys riitti hoitamaan jäsenistön asioita avustuksista edunvalvontaan. Tärkeimpinä tavoitteina olivat työllisyyden edistäminen, toimeentulon turvaaminen ja sivistystason kohottaminen. (SAKL 7/1907, 97-110.) Tällaiset pyrkimykset kuuluivat olennaisena osana myös monien muiden 1900-luvun alun itseapuliikkeiden itsekasvatusohjelmaan. Erityisesti sivistyspyrinnöt nähtiin kulkevan käsi kädessä aineellisen puutteen poistamiseen tähtäävän toiminnan kanssa. (Jaakkola 1994, 143.)

Alkuvaiheessa innostusta oli kuitenkin enemmän kuin kokemusta. Periaatteellisista tavoitteista tingittiin heti sen verran, ettei liiton jäseneksi hakeutumiselle asetettu ehtoja näkövamman perusteella. Myös toiminta hajautettiin kahtia. Sokeain Liitto sai hoitaakseen näkövammaisten henkisen kehittämisen. Ammattiosuuskunnat taas ryhtyivät pitämään huolta aineellis-ammattillisista kysymyksistä. Myös täysin vaikeahuollon varassa eläneet näkövammaiset jätettiin alkuvaiheessa yhteistyön ulkopuolelle. Heillä ei katsottu olleen edellytyksiä itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään. (Väriä 2003, 95; Vartio 1988, 280.)

Tällainen päätös rajata osa näkövammaisista kokonaan yhteistoiminnan ulkopuolelle merkitsi samalla näkövammaisten jakautumista kahteen luokkaan sen mu-

kaan miltä heidän mahdollisuutensa itsenäiseen ja omaehtoiseen elämään näyttivät. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat näkövammaiset, jotka pystyivät edes jollain tasolla ansaitsemaan toimeentulonsa omalla työllään ja olemaan esimerkkinä kelvollisesta sokeasta. Jälkimmäiseen ryhmään taas kuuluivat näkövammaiset, jotka eivät kyenneet elättämään itseään edes avun turvin. Kahtiajaon jyrkkyys ja mittasuhteet paljastuvat tarkasteltaessa Anja Tsokkisen tutkimustuloksia. Tsokkisen laskelmien mukaan vuosina 1865-1917 sokeainkoulussa opiskelleista vain puolet pystyivät ansaitsemaan toimeentulonsa itsenäisesti koulun jälkeen. Epäselväksi kuitenkin jää miten muiden kohdalla toimeentulo järjestyi, sillä samojen laskelmien mukaan oppilaista vain noin 8% jäi kokonaan yhteiskunnan eläteiksi (Tsokkinen 1984, 107). Selittävänä tekijänä voi tietysti olla ajalle ominainen korkea kuolleisuus. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa erilaiset kulkutaudit ja hengitystietulehdukset olivat vielä erittäin merkittäviä tautisuuden ja kuoleman aiheuttajia. (Mustaniemi 2003, 99-114.)

YHTEISTOIMINTA AMMATTIOSUUSKUNNISSA

Näkövammaisten ammattiosuuskuntien näkyvimmäksi puolestapuhujaksi nousi alkuvaiheessa Kuopion sokeainkoulun johtaja pastori Kosti Lyytikäinen. Lyytikäinen oli huomannut, että käsityöaineiden hankkiminen ulkomailta ja valmiiden teosten muuttaminen rahaksi tuotti useimmille näkövammaisille vaikeuksia. Tämä taas johdatti Lyytikäisen mielestä siitä, että näkövammaiset oli totutettu näkevien apuun. Ammattiosuuskuntien kautta kanavoituneessa yhteistoiminnassa Lyytikäinen sen sijaan näki mahdollisuuksia, jotka edistivät omatoimisuutta ja lisäsivät omanarvon tuntoa. (SAKL 3/1908, 44; SAKL 7/1908, 98.)

Osuustoiminta olikin vielä vuosisadan vaihteessa uudenaikaista ja käytännönläheistä kansanvalistusta. Sen tarkoituksena oli johdatella kansaa valistuksen keinoin, mutta totuttaa kansalainen omatoimisuuden kautta henkiseen ja aineelliseen hyvinvointiin. Osuuskunnat nähtiin sivistyslaitoksina, kansalaistietoja ja -taitoja jakavana sekä moraalista ryhdikkyyttä harjoittavina yhteiskunnallisina kouluina. Taloudellinen toiminta kuului osana osuustoiminnan periaatteisiin. Sen avulla kansaan taottiin markkinajärkeä ja rationaalista taloudellista ajattelutapaa. Ihanteena oli eräänlainen itseohjautuva, organisoitu kapitalismi, jossa julkista valtaa tarvittiin mahdollisimman vähän. (Väriä 2003, 108-109; Jaakkola 1994, 95.)

Vaikka tällainen itseohjautuvuuden periaate osoittautuikin jo 1900-luvun ensimmäisellä kymmenellä monessa suhteessa toteutumattomaksi utopiaksi, yritettiin sitä soveltaa myös näkövammaisten ammattiosuuskuntiin. Sokeainkoulut olivat perinteisesti auttaneet entisiä oppilaita muun muassa myymällä heille työkaluja, työaineita ja kirjoja. Lisäksi koulut olivat pyrkineet ostamaan ja myymään näkövammaisten tekemiä käsityötuotteita. Tästä käytännöstä haluttiin luopua. Varat eivät riittäneet tähän

ja ongelmana olivat usein huonolaatuiset työt sekä niiden hinnoittelu. Niinpä myös useimmat opettajat sokeainkouluissa alkoivat vähitellen kallistua Lyytikäisen kannalle siinä, että näkövammaisten tuli koettaa itse myydä työnsä ja kilpailla markkinoilla. Tämä taas pakotti heidät tekemään kunnollista jälkeä ja kantamaan itse vastuuta työn jäljestä. (Väriä 2003, 97, 108.)

Tähän periaatteeseen uskoi myös Helsingin sokeainkoulun käsityöopettaja Väinö Illman. Illman teki ratkaisevan aloitteen ammattiosuuskunnan perustamisesta jo keväällä 1907. Tavoitteena oli kytkeä ammattiosuuskunnan perustaminen Suomen Sokeain Liiton perustamisen yhteyteen. Tässä myös onnistuttiin ja lopulta Suomen Sokeain Liiton rinnalla toimintansa aloittanut Helsingin Sokeain AmmattiOsuuskunta otti Illmanin johdolla heti ensi tehtäväkseen käsityöläisten työtoiminnan ja raaka-ainevälityksen uudelleen organisoimisen. Uuden järjestelmän etuna pidettiin sitä, että käsityöläiset pystyivät näin itse valvomaan toimintaa ja määrittelemään tuotteilleen yhteisesti sovitut hinnat. Kun osuuskunta pystyi järjestämään myös lainoja, monet uskoivat, että tällä tavoin saatiin vähitellen sokeainkoulujen ja hyväntekeväisyysjärjestöjen avustustoiminta siirrettyä suurimmalta osalta ammattiosuuskunnalle. (SA 8-9/1952; ks. myös SAKL 7/1908, 98-99.)

Ammattiosuuskunnalle vuokrattiin aluksi huoneisto Vuorikadulta. Huoneisto käsitti kolme tilavaa huonetta: kaksi huonetta oli varattu harja- ja koritöille ja kolmas oli tarkoitettu asunnoksi työntekijöille. Vuorikadun tilat osoittautuivat kuitenkin pian liian kalliiksi ja toiminta jouduttiin siirtämään Bulevardille halvempiin ja puolta pienempiin tiloihin. Kun vastoinkäymiset eivät jääneet tähän vaan niitä alkoi ilmaantua toinen toisensa perään, ammattiosuuskunta ajautui jo muutaman toimintavuoden jälkeen huhtikuussa 1910 konkurssiin. Hyvästä alusta huolimatta osuustoiminnassa oli omat heikkoutensa eikä se välttämättä toimintamallina soveltunut näkövammaisten asiaan. Osuustoiminta perustui enemmän aatteeseen kuin rationaaliseen liikeajatteluun. Taloudellisesti kannattavan toiminnan yhteensovittaminen yhteistoiminnan periaatteeseen oli asia, jota helsinkiläisten käsityöläisten taidoilla ei kyetty ratkaisemaan. (SA 8-9/1952.)

Axel Franstman muisteli myöhemmin osuuskunnan kujanjuoksua Sokeain Airussa 8-9/1952 seuraavasti:

”Ensimmäinen vuosi kului joten kuten, sillä ainahan sentään jotakin myytiin, mutta varasto aina vain kasvoi. Maaseudulta tuli lakkaamatta lisää harjoja varastoon, sillä maaseutulaiset saivat maksaa tilaamansa työaineet valmiilla töillä. Hra Illman teki muutamia matkoja eri puolille maata koettaen myydä valmiita töitä. Näistä ponnistuksista huolimatta varastot yhä vain suurenivat ja osa tavarasta alkoi pilaantua. Rahavaikeudet kasvoivat sitä mukaa, eikä aina voitu maksaa edes työntekijäin palkkoja. Usein oli turvauduttava *hätämyyntiin*, se on, että eräs työntekijä kulki liikkeestä liikkeeseen myymässä alihintaan siksi, että saatiin kasaan kulloinkin tarvittava summa. Pari kertaa lähetettiin työntekijät kauppamatkoille. Suuret tavaramäärät annettiin heille mukaan. Ne kyllä menivätkin kaupaksi, mutta maksua ei niistä saatu. Lopulta olivat varastot täpötäynnä huonoa tavaraa.” (SA 2/1952.)

Ammattiosuuskunnan ajautuminen konkurssiin merkitsi epäilemättä monille pettymystä. Se olisi voinut onnistuessaan ratkaista useimpien näkövammaisten käsityöläisten työllisyyskysymyksen. Näin ei kuitenkaan tapahtunut. Konkurssin jälkeen käsityöaineiden välitystoiminta organisoitiin Suomen Sokeain Liitolle. Samalla liiton toiminta muuttui entistä ammattikeskeisemmäksi ja henkinen sivistystyö jäi vuosikymmeniksi taka-alalle. Tällä oli ratkaiseva vaikutus liiton myöhemmälle kehitykselle ja sen julkisuuskuvan muuttumiselle 1910-luvulla yleisyhdistyksestä näkövammaisten käsityöläisten ammattiyhdistykseksi. (SA 8-9/1913; Makkonen 1957, 31.)

Kuopioon vuonna 1908 perustetun Sokeain Käsityö- ja Ammattiosuuskunnan vaiheet eivät muodostuneet yhtä dramaattiseksi kuin Helsingissä. Toiminta Kuopiossa perustui myös alusta alkaen vakaammalle pohjalle Sokeain Ystävien Kuopion haaraosaston taloudellisen tuen ansiosta. Osuuskunta toimi Kuopion suunnalla käsityöaineiden välittäjänä sekä valmiiden tuotteiden myyjänä maaliskuuhun 1934. Lopettamispäätöksen aiheuttivat yhtäältä pula-aika ja toisaalta se, että vuonna 1928 perustetun Sokeain Keskusliiton yhteyteen kuulunut Sokeain Keskus-Aitta huolehti jo 1930-luvulla riittävän tehokkaasti käsityöaineiden välityksestä koko maassa. (Vartio 1988, 275; ks. myös Värilä 2003, 115-116; Mähönen 1994, 107.)

SAIRAS- JA HAUTAUSAPUKASSA

Suomen Sokeain Liiton yhteyteen perustettiin myös sairaus- ja hautausapukassa. Sen tarkoituksena oli ohjesääntöjensä mukaan avustaa rahaston osakkaita sairaustapauksissa sekä kuolemantapauksen sattuessa antaa hautausapua. Esikuvat tulivat työväen ammattikunnilta. Ammattikunnat pitivät yllä ammatti-, työpaikka- tai paikkakuntakohtaisia sairaus- ja hautausapukassoja sekä apukassoja avustuksien ja lainojen myöntämiseen. Niiden avulla varauduttiin sairauden tai kuoleman mukanaan tuomaan sosiaaliseen riskiin. Toisaalta apukassatoiminta merkitsi työväestölle myös ensimmäistä taloudellisen yhteistoiminnan muotoa. Sille oli olemassa selkeä sosiaalinen tilaus. Kun työntekijät jakoivat uudelleen omia rahojaan apukassaan, osallistuivat he samalla niiden hallintaan ja määräysvaltaan. Kassatoiminta ei tehnyt kenestäkään omistajaa, mutta satoi työntekijät työväen ammattikuntiin selvän rahan avulla. Ammattikunnista ei myöskään kannattanut lähteä pois jos oli maksanut kauan sairaus- ja hautausapumaksua, sillä raha jäi automaattisesti kassalle. Tällä tavoin työväen ammattikunnat pystyivät pitämään järjestäytymisasteen korkealla ja takaamaan samalla ammattikunnille symbolisesti vahvan joukkovoiman. (Haapala 1986, 179.)

Myös Suomen Sokeain Liiton perustamalle sairaus- ja hautausapukassalle oli olemassa sosiaalinen tarve. Käsityöläisten ja hierojien ansiotulot olivat sidoksissa tehtyyn työmäärään ja jokainen sairauden takia menetetty työpäivä tuntui konkreettisella tavalla jo muutoinkin heikossa taloudessa. Vaikka pienistä nuhakuumeista ehkä selvit-

tiinkin jotenkuten, sosiaalinen riski kasvoi sairauden pitkittyessä. Tähän epäkohtaan haettiin ratkaisua erillisellä rahastolla.

Rahaston asioita hoiti Suomen Sokeain Liiton johtokunta. Rahaston osakkaaksi pääsivät kaikki liiton jäsenet liittymis- ja vuosimaksua vastaan. Jäsenmaksujen suuruus oli 1910-luvulla liittymismaksun osalta yksi markka ja vuosimaksun osalta kaksi markkaa. Pääomatuloja rahastoon kerättiin jäsenmaksujen ohella myös kannatusmaksuilla, lahjoituksilla ja testamentteilla. (SA 5/1924.)

Rahaston ohjesääntöjen mukaan kassasta voitiin jakaa avustuksia siinä vaiheessa, kun pääomatulot ylittivät 10 000 markkaa ja pääomasta saadut korkotulot mahdollistivat avustusten jaon. Tähän tavoitteeseen päästiin lopulta 1920-luvulla, mutta samalla huomattiin etteivät kassaan liittyneet jäsenet olleet enää vuosiin maksaneet vaadittua vuosimaksua. Näin ollen myöskään kassasta ei voitu myöntää avustuksia avun tarpeessa olleille. Väinö Illman valitteli tapahtunutta Sokeain Airuessa 5/1924:

”On valitettavaa, että kassa on joutunut tällaiseen tilaan, sillä aivan varmasti löytyy tapauksia, jolloin sairasapu olisi välttämätön. Olisi sen vuoksi toivottavaa, että jokainen liiton jäsen liittyisi myöskin sairaskassaan; siten olisi kassan jatkuminen ja toiminta mahdollinen sen ohjesääntöjen mukaisesti.” (SA 5/1924.)

Vaikka Illmanin kirjoituksesta ei käy ilmi syytä jäsenmaksujen rästiin jäämiselle, selitystä voi etsiä laajemmin talouden epäsuotuisasta kehityksestä. Dramaattinen käänne tapahtui vuonna 1914. Maailmansota aiheutti inflaation, jonka seurauksena markan arvo laski vuoteen 1920 mennessä alle kymmenesosaan vuoden 1913 arvosta. Jouko Jaakkola onkin todennut, että keskinäisen avun yhteisöille tällä oli ikävät seuraukset. Vaikka apukassojen tulot kasvoivat markkamääräisesti, niiden reaalin arvo pieneni 1910-luvun aikana yli kolmanneksella. Tämä taas johti siihen, etteivät kassojen jäsenet viitsineet enää osallistua rahastojen ylläpitoon jäsenmaksuilla, koska rahojen pelättiin menevän inflaation mukana hukkaan. Useimpien apukassojen toiminta elpyikin uudelleen vasta vähitellen talouden vakauduttua 1920-luvun puolivälissä. (Jaakkola 1994, 158.)

Myös Suomen Sokeain Liitossa oma sairas- ja hautausapukassa nähtiin uudella vuosikymmenellä edelleen tarpeellisena, vaikka jäsenistön kiinnostus apukassaa kohtaan oli lamavuosien myötä hiipunut. Liitto järjestikin 1920-luvun puolivälissä näkyvän jäsenhankintakampanjan iskulauseella: ”Auta itseäsi niin Jumala sinua auttaa” rahaston uudelleen elvyttämiseksi. Samalla liitto alkoi korostaa niitä konkreettisia hyötyjä, joita kassa pystyi nykyisellään tarjoamaan jäsenilleen. Jäsenistöä muistutettiin samalla siitä, että liiton ja sairas- ja hautausapukassan jäsenmaksut olivat kaksi eri asiaa ja kumpaankin täytyi liittyä erikseen sekä maksaa erillistä vuosimaksua. (SA 5/1924; SA 1/1925.)

Jäsenkampanja koki kuitenkin heti alkuunsa vastoinkäymisiä. Rahanarvon muuttuminen pakotti nostamaan uudelleenliittymismaksun viisinkertaiseksi ja kassan vuotuisen jäsenmaksun kymmenkertaiseksi kahteenkymmeneen markkaan. Korotuksia puolusteltiin sillä, että ne näkyivät myöhemmin vastaavassa suhteessa avustuksien suuruudessa. (SA 5/1924.) Pian huomattiin myös, että vuoden 1912 ohjesäännön

määräämä 10 000 markan peruspääoma oli jäänyt kymmenkertaisesti liian alhaiseksi. Kun rahaston ohjesääntöjen todettiin olevan muiltakin osin muutoksen tarpeessa, laadittiin rahastolle vuoden 1926 kuluessa uudet säännöt. Valtioneuvosto vahvisti säännöt myöhemmin Uudenmaan läänin maaherran virkakirjeellä 11. maaliskuuta 1927. (SA 5/1927.)

Rahaston ohjesääntöjen suurimmat yksittäiset muutokset koskivat jäsenmaksuehtoja ja avustustapoja. Uusissa ohjesäännöissä tarkennettiin myös ketkä näkövammaiset olivat oikeutettuja saamaan avustuksia. Vaikka Suomen Sokeain Liiton samoin kuin sen sairas- ja hautausapukassan jäsenyydelle ei sinällään asetettu tiukoja rajoja, ohjesääntöjen mukaan liiton sairas- ja hautausapukassasta voitiin maksaa tilapäisiä avustuksia vain niille näkövammaisille, joiden pääasiallinen toimeentulo muodostui työnteosta. Kuvaavaa alkuvuosikymmenien toiminnalle onkin se, että Suomen Sokeain Liitto samaistui vahvasti ammattiyhdistysliikkeeseen ja jätti yhteistyön ulkopuolelle köyhäinhoidon varassa eläneiden näkövammaisten lisäksi myös pitkäaikaissairaat.

LAINAT JA AVUSTUKSET

Keskinäisen avun yhteisöille oli ominaista vielä 1910- ja 1920-luvuilla kantaa huolta jäsentensä sosiaaliturvasta. Tähän vaikuttivat Suomessa osaltaan kehittymätön sosiaalivakuutusjärjestelmä ja jälkeensä jäänyt vaivaishoitoasetus. Omien apukassojen myöntämät lainat ja avustukset muodostivat vielä itsenäisyyden alkuvuosinakin keskeisen perustan sosiaaliturvalle, jolla varauduttiin taloudellisten, terveydellisten ja sosiaalisten riskien varalle. Niillä oli suuri merkitys myös koulutuksellisten ja sivistyksellisten pyrkimysten turvaamisessa. (Jaakkola 1994, 158; Urponen 1994, 174-177.)

Myös Suomen Sokeain Liitto pyrki järjestämään jäsenilleen lainoja ja avustuksia. Se oli kuulunut ikään kuin itsestäänselvyytenä alusta alkaen liiton toimintamuotoihin. Alkuvuosina niitä myönnettiin pääasiassa koulutuksellisiin ja ammatillisiin tarkoituksiin. Yhteiskuntaa ravisuttanut taloudellinen lama 1910-luvun puolivälissä ja heti sen perään syttynyt kansalaissota synnyttivät kuitenkin tarpeen laajamittaisemmasta avustamisesta. Taloudellinen avustaminen taas edellytti rahavaroja ja kun liiton varainhankinta ei tuottanut toivottua tulosta, jäivät myös lainat ja avustukset tarpeeseen nähden vaatimattomiksi. (Makkonen 1957, 21-23.)

Jäsenistön odotukset liiton kykyyn toimia taloudellisen hädän lievittäjänä olivat monessa suhteessa epärealistiset. Niinpä myös jäsenistön pettymys oli suuri, kun huomattiin etteivät liiton avustustoimet vastanneet niitä odotuksia, joita liitolle oli asetettu sitä perustettaessa. Näin alkoivat tulla vähitellen esiin myös jäsenistön sisäiset ristiriidat, jotka olivat pysyneet aiemmin piilossa. Samalla voimistui myös liiton arvostelu. Räväkkänä kirjoittajana tunnettu hieroja Fredrik Von Zansen tulkitsi epäile-

mättä jäsenistön tuhtuneita mielialoja tuodessaan esiin Sokeain Airuessa 3/1924 Suomen Sokeain Liiton johtokunnan päätöksen lakkauttaa avustustoimet ja irtisanoa aikaisemmin myöntämänsä lainat:

”Lukiessa selostusta liiton uusitun johtokunnan ensimmäisestä kokouksesta, nousee monenlaisia mietteitä mieleen, mietteitä jotka eivät ole valoisinta laatua. Johtokunta päätti muun muassa, että varsinaisia raha-avustuksia mikäli olisi mahdollista vältettävä. Tämän päätöksen perusteena voi löytyä paljon oikeutettuaakin, mutta nykyaika on siksi ahdas ja tukala, että moisen päätöksen noudattaminen käytännössä lie-nee vaikeaa, vieläpä mahdotontakin, jos liitto tahtoo pysyä uskollisena omille ihan-teilleen. Edelleen päätti johtokunta irtisanoa kaikki aikaisemmin myönnettyt lainat ja sen sijaan käyttää liiton varoja lehtien *Sokeain Airut* ja *Tidning för Finlands Blinda* levittämiseen sekä muihin liiton toimintaa edistäviin tarkoituksiin. Mitkä nämä muut tarkoitukset ovat, siitä ei tehdä lähempää selkoa. Mutta lieneekö johtokunta täysin selvillä siitä edesvastuusta, jonka se on ottanut harteilleen päättäessään irtisanoa kaikki liiton aikaisemmin myöntämät lainat.” (SA 3/1924.)

Suomen Sokeain Liitto oli ajautunut 1920-luvulla paitsi taloudelliseen myös si-säiseen kriisiin. Vaikeimpina hetkinä käytiin keskustelua liiton lakkauttamisesta yli-määräisessä vuosikokouksessa. Von Zansenin kirjoitus osuikin liiton kannalta kiusal-liseen ajankohtaan. Liiton lakkauttamisuhan väistyttyä puheenjohtajaksi uudelleen pitkän tauon jälkeen valittu Väinö Illman joutui heti ensikättelyyn puolustelemaan johtokunnan toimia ja kirjoitti vastineessaan Sokeain Airuen lukijoille muun muassa seuraavasti:

”Yllä oleva herra Von Zansenin kirjoitus antaa aihetta allekirjoittaneelle lyhyesti tuoda esille sen yleisen mielipiteen, joka keskustelussa kävi ilmi. Johtokunta päätti, että suoranaisia raha-avustuksia mikäli olisi mahdollista vältettävä, koska liiton rajoi-tetut varat eivät myönnä sellaista apua kaikille, jotka olisivat sen tarpeessa, ja koska pienistä raha-avustuksista ei luultavasti olisi todellista hyötyä. Olisi sen vuoksi parempi käyttää liiton varoja sellaisiin tarkoituksiin, jotka tulevat yleiseksi hyödyksi liiton jä-senille. Ajateltiin myös, että työteliäät itsestään huolehtivat sokeat voisivat tarpeen tullen saada avustusta asianomaisilta kunnilta. Kysymyksessä olevia liiton irtisanomia lainoja on kuusi, yksi niistä annettiin jo vuonna 1915, useimmat muut joitakin vuosia sitten. Päätöksen ei sen vuoksi pitäisi olla mikään yllätys, varsinkin kun edellinen joh-tokunta lokakuussa 1922 päätti irtisanoa nämä lainat.” (SA 3/1924.)

Jäsenistön painostus avustuskysymyksessä osoittautui lopulta niin ylivoimaiseksi, että liiton johtokunta joutui pyörtämään kielteisen päätöksensä avustusten ja lainojen suhteen (Makkonen 1957, 22). Vaikka yksilön kannalta avustusten ja lainojen konk-reettinen rahallinen hyöty jäi liiton heikentyneen talouden vuoksi varsin vaatimat-tomaksi, avustustoiminnan jatkamisella oli epäilemättä suuri symbolinen merkitys. Keskinäisen avun yhteisöt olivat 1800-luvun lopun jälkeen kehittyneet muutamassa vuosikymmenessä merkittäväksi sosiaalisen turvan muodoksi kunnallisen köyhäin-hoidon rinnalle ja vakiinnuttaneet asemansa ihmisten mielissä osana sosiaaliturvan koko-naisuutta (Jaakkola 1994, 158).

Myös näkövammaiset halusivat pitää kiinni tästä järjestelmästä. Tähän heillä oli myös syynsä. Kuntien köyhäinhoito kytkeytyi vielä 1920-luvun alussa kiinteästi yleiseen vaivaistenhoitoon tiukkoine normeineen, säädöksineen ja kurinpidollisine elementteineen. Niiden ongelmatilanteiden ratkaisut, joissa yksilöt ja perheet eivät kyenneet selviytymään taloudellisesti, perustuivat vuoden 1879 vaivaishoitoasetukseen. Vaikka vuoden 1922 uusi köyhäinhoitolaki korjasikin monelta osin vuoden 1879 asetuksen puutteet ja epäkohdat, jäi lakiin edelleen monia epäselviä kohtia erityisesti vammaishuollon suhteen. Uusi köyhäinhoitolaki tunnusti köyhyyden yhteiskunnallisen taustan, mutta sen toimeenpano perustui pitkälti laitoskeskeiselle ajattelulle. Laitoshiito taas merkitsi yleensä itsenäisyyden menetystä ja holhouksen alle joutumista. Tämä oli myös suurin yksittäinen syy siihen, miksi köyhäinapuun turvautumista pelättiin ja oma-apukassoista haluttiin pitää kiinni viimeiseen asti. (Urponen 1994, 177-182; Kuotola 1988, 46.)

BRAILLEN PISTEKIRJOITUKSELLA ILMESTYVÄ UUTIS- JA JÄSENLEHTI SOKEAIN AIRUT

Kansalaisten lukutaidon yleistyminen 1800-luvun lopulla merkitsi kommunikaatiokulttuurin murrosta ja lisäsi erilaisten aatteellisten ja poliittisten intressiryhmien kiinnostusta lehtien julkaisemista kohtaan. Oleellista oli lehtien organisoiva vaikutus: ne muokkasivat ihmisten käsityksiä samanlaisiksi, yhdistivät lehtien lukijoita ja kirjoittajia, antoivat tunteen mukanaolosta ja yhteenkuuluvuudesta sekä ohjeita siitä mikä oli hyvää ja toivottavaa. (Haapala 1986, 298.)

Myös Suomen Sokeain Liitossa oman jäsenlehden julkaisemista pidettiin menestyksen ehtona liiton ajamille hankkeille. Aloitteen tekijänä oli hieroja Anna Friman, joka käynnisti keskustelun pistelehden julkaisemisesta liiton helsinkiläisten jäsenten kuukausikokouksessa 29. maaliskuuta 1908. Vaikka aloite jäi vielä tuolloin idean tasolle, synnytti se laajamittaisen keskustelun oman jäsenlehden aikaansaamisesta. Niinpä vuotta myöhemmin Helsingin sokeainkoulun johtaja Kyösti Sipilä tiesi jo kertoa liiton johtokunnalle, että Helsingin sokeainkoulu oli anonut valtiolta varoja täydellisen pistekirjapainon hankkimiseen. Koulun johtajana Sipilä arveli, että liiton julkaisemaa lehteä voitaisiin painaa siellä muiden painotuotteiden ohella. Lopulta vuonna 1912 hankkeessa olikin edetty jo niin pitkälle, että Suomen Sokeain Liiton johtokunta saattoi tehdä päätöksen lehtitoiminnan aloittamisesta: Liitto ryhtyisi julkaisemaan omaa uutis- ja jäsenlehteä sekä suomeksi että ruotsiksi. (SA 3/1924, ks. myös Vartio 1988, 333.)

Kyösti Sipilä otti molemmat lehdet määräysvaltaansa alusta alkaen. Liiton puheenjohtajana ja pistekirjapainon haltijana Sipilä ilmeisesti katsoi lehtien päätoimitamisen kuuluvan automaattisesti itselleen. Toimituskuntaan Sipilä valitsi Helsingin

sokeainkoulun opettajat Märta Ganszaugen, Ludvig Strömbergin ja Jalmari Törmän. Ganszauge nimitettiin ruotsinkielisen ja Törmä suomenkielisen lehden toimitus-sihteeriksi. Lisäksi toimitukseen valittiin vielä vuoden 1913 puolella koulun entiset oppilaat Robert Bergh, Anna Friman ja Ada Pynttö. Toimituskunta pysyi tällaisena Strömbergin eroa lukuun ottamatta 1920-luvun alkuun. (SA 1-2/1923; SA 3/1924.)

Sokein Airuen ensimmäiset näytenumerot ilmestyivät painosta maaliskuussa 1912. Törmä stereotyperasi eli kirjoitti lehden painolevyille, painoi sen paperille, nitoi ja postitti pientä korvausta vastaan tammikuuhun 1923. (SA 3/1924.) Törmän kädenjälki näkyi myös suomenkielisen lehden nimessä (SA 1/1933). Törmä tulkit-sikin epäilemättä Airuen nimessä monien silloisten näkövammaisten tiedonsaannin tarpeita. Airut symbolisoi ikkunaa maailmaan aikakautena, jolloin näkövammaisten tiedonsaannin mahdollisuudet olivat vielä vähäiset nykypäivään verrattuna. Tätä lehden synnyttämää ilon kokemusta ja vastaanottoa kuvastaa hyvin myös Simo Kilpeläisen Tampereelta lähettämä kirje Airueelle huhtikuussa 1912:

”Tulithan sinä Airut, me odotimmekin jo sinua!

Kuvaavaa on, että tervehdit meitä ensi kerran kevään herttaisina päivinä. Ja olethan itsekin yksi noista pettämättömistä kevään merkeistä, joita Suomen sokein elämässä viimeaikoina on näkynyt. Ajattelen, että jokaisen meistä on tehtävä parhaamme, että Airut edelleenkin voisi tuoda terveisiä, voisi tuoda keväisiä tervehdyksiä myöskin syksyisinä ja talvisina päivinä. Sillä juuri silloinhan ne tervehdykset elämän raskaassa, joskus yli voimien käyvässä taistelussa varsinkin meitä rohkaisisivat niissä tehtävissä, jotka kunkin meidän osaksemme ovat tulleet. Yhteisenä ajatusten tulkkina yhdistäköön meitä Airut ja pitkien matkojen takaa tuokoon se toverilta toverille lämpimiä kädenpuristuksia.

Toimitusta pyytäisin olemaan vastuksissa väsymättä ja kärsivällisesti poimimaan meidän sanottavastamme sen, mikä siinä on poimimisen arvoista, huomioon ottamalla, että me lähettäjät kyllä mielellämme lähettäisimme vain arvokasta ja eheää sisältöä Airueeseemme, mutta kykyä puuttuu.

Toivon toimitukselle kestävyyttä työssä, lukijoille jatkuvaa innostusta ja Airueelle itselleen pitkää ja kivutonta ikää.” (SA 2/1912.)

Simo Kilpeläisen käyttämä kevät-metafora ilmentää hyvin orastavaa tiedonvalon kajoa, jota omin sormin luettava lehti lukijoille tarjoili. Lehtiä tai kirjallisuutta oli käytännössä vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vähän saatavilla näkövammaisille sopivassa muodossa. Niinpä pistekirjapainon hankkiminen Helsingin sokein koululle 1912 merkitsi samanaikaisesti sekä pistekirjojen saatavuuden paranemista että monipuolistumista. Se loi myös uudenlaiset edellytykset pistelehtien julkaisemiselle, jotka olivat siihen asti jääneet lähinnä käsinkirjoitettujen koulukonventtien varaan. (Esim. SA 2/1924.)

Vuodesta 1892 käsinkirjoitettuna ilmestynyt ruotsinkielinen pistelehti Tomten ja vuotta myöhemmin ilmestymään alkanut suomenkielinen Peikko syntyivät suomalaisen suullis-kirjallisen kulttuurin murroskauteen. Ne toimivat monelta osin esikuvina alkuvaiheessa myös Sokein Airuelle. Kirsti Salmi-Niklanderin mukaan käsinkirjoite-

tut lehdet olivat erityisen suosittuja juuri nuorison keskuudessa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Ne olivat myös yksi ensimmäisistä kirjallisen ilmaisun muodoista, jotka suomalainen maaseutuköyhälistö ja työväestö otti haltuunsa. Kirjoittajat olivat perheissään ja yhteisöissään ensimmäinen luku- ja kirjoitustaitoinen sukupolvi, joka kykeni käyttämään kirjoittamista paitsi käytännöllisissä yhteyksissä myös yhteisöllisen luovan ilmaisun välineenä. (Salmi-Niklander 2004, 109-110.)

Myös käsinkirjoitettujen Tomtenin ja Peikon kirjoittajat ja lukijat muodostavat näkövammaisten piirissä ensimmäisen pisteluku ja -kirjoitustaitoisen sukupolven, joka alkoi ilmaista itseään kirjallisesti. Tämän mahdollistivat paitsi Brailleen pistekirjoitusjärjestelmä, myös pistekirjoitukseen tarvittavien kirjoitusvälineiden saatavuuden helpottuminen 1800-luvun lopulla. Sokean koulupojan Louis Brailleen kehittämä kuuden pisteen kohokirjoitusjärjestelmä syntyi Brailleen kouluvuosina Pariisiin sokeainkoulussa 1820-luvulla, josta se levisi myöhemmin 1860-luvulla vähitellen eri puolille Eurooppaa. Suomeen Brailleen pistekirjoitusjärjestelmä tuli sokeainkoulujen perustamisen myötä 1860- ja 1870-luvuilla, mutta se otettiin opetuksessa virallisesti käyttöön vasta 1890-luvulla. (Keravuori 1990, 18-22.)

Vaikka käsinkirjoitetut pistelehdet jäivät sekä ulkoasultaan että kirjalliselta sisällöltään varsin vaatimattomiksi, oli niillä oma tärkeä merkityksensä suullisen ja kirjallisen ilmaisutradition murrosvaiheessa. Tällöin luotiin pohjaa paitsi pistelehtien julkaisemiselle myös oman kulttuurimuodon tarkastelulle ja ilmaisulle. Monet käsinkirjoitettujen koulukonventtien lukijat ja kirjoittajat osallistuivatkin myöhemmin lukijoina ja kirjoittajina myös Sokeain Airuen tekoon. Tavoitteet olivat kunnianhimoisia. Johtoajatuksena oli tuoda Anna Frimanin sanoin esiin ”uutisia sokeain maailmasta koti- ja ulkomailta, ilmoituksia, kaunokirjallisuutta, sokeain asiaa koskevia artikkeleja ja uskonnollisia mietelmiä” (SA 3/1924).

Alkuvaiheessa erityisesti uskonnollisten mietelmien osuus oli Airuen palstoilla suuri. Tähän oli myös syynsä. Suomen Sokeain Liitto toimi ohjesääntöjensä mukaan kristillis-humaaniselta pohjalta, minkä vuoksi myös sen äänenkannattajan tehtäviin kuului välittää lukijoille kristillisiä arvoja. Toisaalta uskonnolliselle kirjoittelulle oli myös sosiaalinen tarve. Kun näkövammaisuuden liittyvät perimmäiset ontologiset kysymykset eivät olleet ihmisjärjellä selvitettävissä, lohtua haettiin Raamatusta ja uskonnollisista teksteistä. Monet uskontotieteilijät ja kulttuurien tutkijat ovatkin todenneet mytologisten rakennelmien, kuten Raamatun kertomusten, toimivan ihmisille ilmaisun välineenä silloin kun vaikeaksi miellettyjä asioita ei ole voitu muulla tavoin käsitellä (esim. Pyysiäinen 2005, 74).

Uskonnollisten mietelmien osuudet alkoivat kuitenkin vähentyä 1920-luvulle siirryttäessä, mikä heijasteli samalla yleistä yhteiskunnallista muutosta. Tilalle tulivat näkövammaisuutta käsittelevät asiapitoiset kirjoitukset ja yhteiskuntakriittisyys. Toisaalta vaikutteita saatiin myös ulkomaisista pistelehdistä. Uutisia käännettiin paitsi ruotsinkielisistä myös saksan- ja esperantonkielisistä julkaisuista. Esperanto oli otettu jo 1909 Helsingin sokeainkoulun opetusohjelmaan vapaaehtoiseksi aineeksi. Espe-

rantosta muodostuikin näkövammaisille 1910- ja 1920-luvuilla tärkein kielellinen yhteys ulkomaille. Esperantoa opetettiin useimmissa sokeainkouluissa eripuolilla maailmaa ja sen ympärille kehittyi 1910-luvulla vilkasta kansainvälistä konferenssi- ja julkaisutoimintaa. Vuodesta 1904 kerran kuukaudessa pisteillä ilmestynyt Esperanta Ligilo (yhdysside) välitti tietoa näkövammaisten oloista eri maissa ja Anna Friman käänsi niitä muutamien muiden esperantistien kanssa suomeksi Airuen lukijoille. (SA 1/1913; ks. myös Vartio 1988, 277-278.)

Lehden toimituskunta joutui kuitenkin työskentelemään alkuvuosikymmeninä hyvin vaikeissa olosuhteissa. Maailmansodan ja vuoden 1918 levottomuuksien alettua kaikki voimavarat menivät ahdingossa olleiden jäsenten avustamiseen. Lisäksi sotasensuuri uhkasi lehtiä lakkauttamisella. Vaikeudet jatkuivat kapinan kukistumisen jälkeenkin. Painopaikkana ollut Helsingin sokeainkoulu joutui ensin sotasairaalaksi ja pian tämän jälkeen painokone meni rikki eikä varaosia saatu tilalle kuin vasta 1920-luvun puolella. Myös niukat taloudelliset resurssit asettivat jatkuvasti tiukkoja rajoituksia muun muassa lehden koolle ja ilmestymistiheydelle. (Vartio 1988, 334.)

Sokeain Airut ilmestyi ensimmäiset kymmenen vuotta kesäkuukausia ja vuoden 1918 ja 1919 poikkeusaikojen lukuun ottamatta kerran kuussa noin kymmensivuisena pistelehtenä. 1920-luvulla lehteä pyrittiin kehittämään eteenpäin muun muassa lisäämällä lehden kokoa. Toimituskunta joutui kuitenkin usein valittelemaan lukijoille lehden puutteita ja epäsäännöllistä ilmestymistä. Tähän vaikutti osaltaan se, että lehteä toimitettiin pääasiassa vapaaehtoisvoimin. Toisaalta myös lehden avustajaverkosto oli hajanainen ja vastuu kirjoituksista jäi muutamien yksittäisten avustajien ja toimituskunnan varaan. (SA 3/1924.)

Myös Sokeain Airuen tilaajakanta jäi tarkasteltavana ajanjaksona alhaiseksi suhteessa näkövammaisten kokonaislukumäärään. Vuoden 1901 tilastollisen tutkimuksen mukaan Suomessa oli 2 297 sokeaa ja vaikeasti heikkonäköistä. Tämä tarkoitti 8,4 näkövammaista 10 000 asukasta kohden. Vuoden 1934 tilastoissa suhteellinen lukumäärä asukasta kohden pieneni (6,9 näkövammaista 10.000 asukasta kohden), vaikka absoluuttinen määrä kohosikin muutamalla sadalla. (Kuotola 1988, 68.) Sen sijaan lehden tilaajamäärä jäi alimmillaan alle sadan ollen ylimmilläänkin vain lähellä kolmeasataa. Lehden alhainen levikki selittyy osittain heikolla järjestäytymisasteella ja toisaalta puutteellisella pistelukutaidolla. Lukutaidottomien piiriin kuuluivat käytännössä kaikki sokeainopetuksen ulkopuolelle jääneet. Näistä suurimman ryhmän muodostivat ikäihmiset ja aikuisiällä sokeutuneet näkövammaiset. Ikäihmisten ja aikuisiällä vammautuneiden suuri lukumäärä selittää myös Sokeain Airuen myöhempien vuosikymmenien tilaajakannan kehityksen. Vertailun vuoksi lehden tilaajamäärä oli vuonna 2002 9 347, joista suurin osa sai lehden joko äänitteenä, isokirjoituksella tai elektronisessa muodossa. Pistelehden tilaajia oli vain 354. (SA 8/2002.)

Vaikka Suomen Sokeain Liitto perustettiin näkövammaisten omaksi itseapuliikkeeksi, näytti se varmasti joidenkin mielestä kokeneen heti perustamiskokouksen yhteydessä kesäkuussa 1907 ideologisen ja aatteellisen takaiskun. Eri puolilta maata Helsingin sokeainkoululle saapunut 90 hengen kokousväki, joista kolmannes oli naisia, päätyi valitsemaan liiton johtokuntaan enemmistöksi sokeainkoulujen näkevät opettajat. (SAKL 7/1907, 100-111.) Tämän lisäksi liiton puheenjohtajaksi valittiin jo seuraavana vuonna Illmanin tilalle johtaja Sipilä. Sipilä oli alunperin toiminut kokouksissa lähinnä sihteerinä. Tällaiset ratkaisut eivät olleet kaikkien jäsenten mieleen. Osa jäsenistä ilmeisesti pelkäsi liiton ajautuvan toveriyhdistyksen tavoin näkevien käsiin. Tämä taas heijastui jäsenistön keskinäisiin väleihin ja jätti kytämään yhdistyskentälle eräänlaisen aikapommin. (SA 6-7/1932; ks. myös Makkonen 1957, 8, 11.)

Kyösti Sipilän samoin kuin muidenkin sokeainopettajien valinta liiton johtokuntaan kuvastaa hyvin näkövammaisten keskuudessa vallinnutta epävarmuutta yhdistystoiminnan suhteen. Vaikka tietoisuus omista kyvyistä ja vaikuttamisen mahdollisuuksista oli herännyt, rohkeus puuttui. Näkövammaisia johtajapersoonia tämä todennäköisesti ärsytti, sillä seuraavat näkövammaisten perustamat yleisyhdistykset Tampereelle 1909 ja Turkuun 1911 syntyivät osittain protestina tälle kehitykselle (Makkonen 1957, 11; Vartio 1988, 270-274, 280, 334).

Toisaalta uusien yhdistysten perustamisen taustalla vaikuttivat myös aluepoliittiset tekijät. Suomen Sokeain Liitto muistutti alkuaikoina enemmän alueellista kuin valtakunnallista yhdistystä. Liiton kuukausikokoukset koituivat lähes yksinomaan helsinkiläisten hyödyksi. Kokoukset pidettiin Helsingin sokeainkoululla ja johtokunta muodostui lähes poikkeuksetta helsinkiläisistä. Tälle pohjalle syntyi myöhemmin myös vuonna 1916 Suomen Sokeain Liiton yhteyteen perustettu helsinkiläisten oma paikallisyhdistys. Yhdistys irrottautui myöhemmin 1920-luvulla kokonaan Suomen Sokeain Liitosta omaksi itsenäiseksi yhdistykseksi. (Vartio 1988, 273.)

Suomen Sokeain Liiton rooli valtakunnallisena yleisyhdistyksenä kasvoi vasta vähitellen Liiton julkaisemien lehtien myötä. Uudet jäsenlehdet eivät olleet sidottuja kuukausikokousten tavoin paikallisuuteen. Lehtien avulla liitto pystyi nostamaan esiin samoja keskustelun aiheita ja kysymyksiä, joista aiemmin olivat päässeet osalliseksi vain helsinkiläiset jäsenet. Lehdissä julkaistiin myös kuukausikokousten yhteydessä pidettyjä yleistajuisia esitelmiä, joiden tehtävänä oli kohottaa kuulijoiden sivistyksen tasoa. Aiheina olivat muun muassa tähtitiede, Ruotsin ja Suomen historia, mekaniikan lait, Uuden Testamentin profeetat, eläinsuojelu, raittiusaate, bakteriologia, kotiteollisuuden merkitys, tuberkuloosin vastustaminen, korkokirjoituksen varhaishistoria, vasenkätisyyden syyt, Amerikan teollisuus, esperanton leviäminen sokeain keskuuteen eri maissa, hieromataidon historia, Leo Mechelinin elämäntyö ja lähetysaate. Samalla Liitto alkoi julkaista lehdissään myös muiden sokeainyhdistysten kuulumisia ja jäsen-tiedotteita. (Makkonen 1957, 17; Vartio 1988, 268.)

Näkövammaisten omia yhdistyksiä perustettiin vähitellen suurimmille paikkakunnille 1910-1920-lukujen kuluessa useita. Ne pyrkivät olemaan alkuaikoina myös valtakunnallisia yleisyhdistyksiä paikallisleimastaan huolimatta. Niinpä autonomianajan loppuun mennessä näkövammaisten hyväksi toimineita yhdistyksiä oli perustettu maahamme yhteensä 11. Itsenäisyyden alkuvaiheessa niitä oli syntynyt vuoteen 1927 mennessä jo 17. (Kuotola 1988, 54.)

Järjestökentän kehityksestä seurasi alusta alkaen eturistiriitoja. Sokeain Airuessa 6-7/1913 asiasta todettiin muun muassa seuraavaa:

”Sokeain hyväksi työskenteleviä yhdistyksiä on olemassa jo huomattava määrä, mutta ne toimivat ilman lähempää yhteyttä keskenään. Ei ole olemassa elintä, joka olisi yhdysiteenä niiden kesken, ei säännöllistä yhteistoimintaa, ei yhteistä keskusta, joka toimisi ohjaavana ja elähyttävänä tekijänä kaikkiin nähden. Tällainen asiointi on käynyt laatuun silloin kun yhdistyksiä oli vain jokunen. Mutta onko se enää tarkoituksenmukainen, kun yhdistyksiä on siksikin monta? Yhdistysten toimiessa toistensa aikeita ja suunnittelua lähemmin tuntematta voi keskinäisen ymmärtämyksen puute vaikuttaa haitallisestikin yhteisen asian edistymiseen.” (SA 6-7/1913.)

Eri yhdistysten etujen yhteensovittaminen oli vaikeaa. Hyväntekeväisyysyhdistysten johtohenkilöiden näkökulma oli erilainen kuin näkövammaisten omien yhdistysten johtohenkilöiden käsitys siitä, miten näkövammaisten asioita pitäisi hoitaa. Toisaalta näkemyserot jakoivat mielipiteitä omienkin yhdistysten välillä ja sisällä, minkä vuoksi myös ajatus yhteisestä keskusjärjestöstä hautautui vuosiksi yhtäältä kansalaisliiton toisaalta keskinäisten ristiriitojen seurauksena. (SA 4-5/1927; 1/1928.)

Suomen Sokeain Liiton toimintaan ristiriitaisuudet heijastuivat niin voimakkaasti, että Liiton lakkauttamisesta keskusteltiin vakavasti ylimääräisessä liittokokouksessa vuonna 1923. Moni koki, että eri puolille maata syntyneet sokeainyhdistykset korvasivat Liiton toiminnan ja tarpeellisuuden. Toisaalta vastakkaisiakin näkemyksiä esitettiin. Väinö Illman otti huolestuneena kantaa liiton lakkauttamiskeskusteluun ja vetosi erityisesti maaseudun näkövammaisiin liiton säilyttämisen puolesta:

”Toivotaanko todella liiton lakkauttamista ja minkä tähden? Omasta puolestani en usko tätä toivomusta niin yleiseksi kuin erällä taholla väitetään. Sillä jos kohta valittaen täytyy myöntää, että liitto kenties on viettänyt kituvaa olemassaoloa, täytynee monen myöntää, että sen vaikeuksista huolimatta on jossain määrin onnistunut täyttää tehtäviään. Olen sitä mieltä, että liitolla on monet tehtävät suoritettavana, ja että sen lakkauttaminen olisi varsinkin maaseudulla asuville sokeille onnettomuudeksi, sillä koko maata käsittävä liitto voi varmasti paremmin valvoa ja huolehtia sokeain aineellisia etuja kuin monet paikallisyhdistykset yksityisine harrastuksineen. Suotakoon sen tähden erään liiton aloitteentekijän suunnata vakava kehoitus kaikille maaseudulla asuville jäsenille tarkoin punnitsemaan mitä liiton lakkauttaminen heille tietäisi.” (SA 9/1923.)

Väinö Illmanin vetoomuksella oli ilmeisesti tehoa. Suomen Sokeain Liiton ylimääräisessä kokouksessa päätettiin lopulta 115 äänellä 73 vastaan jatkaa Liiton toimintaa. Näin Suomen Sokeain Liitto välttyi täpärästi lakkauttamiselta ja jatkoi toimintaa. (Makkonen 1957, 9.)

Hajaannus ja ristiriidat jatkuivat 1920-luvulla samanlaisina kuin ne olivat olleet 1910-luvulla. Tämä johtui osittain yhdistysten jäsenten ristiriitaisista odotuksista. Toiset jäsenet halusivat yhdistyksillään olevan palvelujen tuottamisen lisäksi myös painostusfunktion. Toiset jäsenet taas tyytyivät pelkkiin palveluihin ja yhdistystensä yhdessäolotehtäviin. Ristiriitoja ja kiistaa syntyi myös yhdistysten varainhankintamenetelmistä ja varojen käytöstä. Yhdistysten väliset ristiriidat huipentuivat lopulta 1920-luvun jälkipuoliskolla sokeain päivien tuotoista syntyneisiin kiistoihin. Samalla nousi uudelleen esiin tarve yhteisen keskuselimen perustamisesta, johon kukin sokeainyhdistys olisi voinut nimetä oman edustajansa. (Kuotola 1988, 54-55.)

Helsingin sokeainyhdistyksen aloitteesta vuonna 1921 syntyneet sokeain päivät osoittautuivat alusta lähtien tuottoisaksi varainhankintakeinoksi. Kun asia huomattiin muissa sokeain yhdistyksissä, sokeain päivät haluttiin ulottaa paikalliselta tasolta valtakunnalliseksi tapahtumaksi. Suomen Sokeain Liitto toimi hankkeen alullepanijana. Liiton vuosikokous päätti kesäkuussa 1924 toteuttaa sokeain päivät valtakunnallisesti vielä saman vuoden syksyllä. Tällöin päätettiin perustaa myös sokeain päivien keskustoimikunta. Keskustoimikuntaa voidaan nykyisin jo pitää vuonna 1928 perustetun Sokeain Keskusliiton (Näkövammaisten Keskusliiton) varhaisena esimuotona, vaikka keskustoimikuntaan ei kuulunut vielä tässä vaiheessa edustajia kaikista niistä sokeain yhdistyksistä, jotka siihen mennessä oli Suomeen perustettu. (SA 3/1927; SA 4-5/1927.)

Sokeain päivien keskustoimikunnan puheenjohtajaksi valittiin valtion kotiteollisuuden ylitarkastaja Lauri Kuoppamäki. Kuoppamäen valinta ei kuitenkaan ollut yksimielinen. Tämä paljastui myöhemmin Sokeain Keskusliiton perustamista edeltäneiden tapahtumien yhteydessä. Kun keskustoimikunnan pohjalle alettiin suunnitella pitkään puheena ollutta sokeain yhdistysten muodostamaa yhteistä keskuselintä, yhdistyskenttä jakautui kahteen eri leiriin. Taustalla olivat näkemyserot yhteisen keskuselimen säännöistä ja perimmäisestä tarkoituksesta. (SA 4-5/1927.)

Toinen osapuoli suunnitteli perustettavasta keskuselimestä sokeain yhdistysten hallinnoimaa rahalaitosta. Toinen osapuoli taas piti tärkeämpänä aatteellisen keskuselimen perustamista. Niinpä vuoden 1925 lopulla valmistui ensin Kyösti Sipilän sääntöluonnosehdotus aatteellisesta yhtymästä ja heti perään seuraavan vuoden alussa ylitarkastaja Lauri Kuoppamäen oma ehdotus Sokeain Keskus nimisestä säätiöstä. Kauppa- ja teollisuusministeriön kotiteollisuusosastolla helmikuussa 1926 pidetyssä sokeain päiviin osallistuneiden yhdistysten edustajien kokouksessa käsiteltiin molemmat ehdotukset. Molemmat ehdotukset kuitenkin hylättiin. Kumpikaan esitys ei saanut yksimielistä kannatusta. Kokous asetti tämän jälkeen erityisen viisihenkisen komitean valmistelemaan välitysesitystä. Komitean jäseniksi valittiin ylitarkastaja Lauri Kuoppamäki, tuomari Einar Rotkirch, korityöntekijä Väinö Haapasalo, kouluneuvos Valter Forsius ja Helsingin sokeainkoulun johtaja Kyösti Sipilä. (SA 4-5/1927; SA 7/1927.)

Komitea jätti uuden esityksen paria kuukautta myöhemmin huhtikuussa 1926. Esitys oli pitkälti samanlainen kuin Kuoppamäen aikaisempi esitys. ”Uusi” sääntö-

ehdotus herätti luonnollisesti ristiriitaisia tunteita ja sai lopulta aikaan riidan sokeainyhdistysten välillä. Näkövammaisia loukkasi erityisesti menettelytapa, jolla heidän esittämät näkemykset aatteellisesta keskuselimestä oli sivuutettu. Kiista henkilöityi lopulta Lauri Kuoppamäen ja Suomen Sokeain Liiton edustajien Väinö Illmanin ja H. Schvelan keskinäiseksi kahnaukseksi. (SA 3/1927; SA 4-5/1927; SA 7/1927.)

Tasavallan presidentti Lauri Relander puuttui lopulta asiaan kesäkuussa 1926. Relander kehotti kirjeessään Kuoppamäkeä järjestämään kokouksen, jossa yritettäisiin sovittelua ristiriitoja. Samalla Relander ilmoitti haluavansa olla itse läsnä kokouksessa. Kuoppamäki ei kuitenkaan tarttunut välittömästi tehtävään. Tähän vaikutti yhtäältä Relanderin sairastuminen ja toisaalta se, että erityisesti hyväntekeväisyyspohjaiset yhdistykset halusivat runnoa läpi Kuoppamäen esityksen. (SA 3/1927; SA 4-5/1927; SA 7/1927.)

Maaliskuussa 1927 hankkeessa oltiinkin jo niin pitkällä, että tarkoituksena oli perustaa ylitarkastaja Kuoppamäen esityksen mukainen Sokeain Keskus niminen säätiö ja luovuttaa sille sokeain päivistä kertyneet tuotot. Suomen Sokeain Liiton edustajat toivat kuitenkin mukanaan kokoukseen oman sääntöehdotuksensa ”Suomen Sokeain Valtuuston” -nimisen keskuselimen perustamisesta. Ehdotus otettiin käsiteltäväksi edustajakokouksessa, mutta sitä ei lopulta asetettu vastaehdotukseksi perusteilla olevalle säätiölle. Näin ollen Sokeain Keskus -nimisen säätiön perustamiskokouksessa nimensä kirjoittivat alle vain Sokeain Ystävät, Sokeain Ystävien Kuopion haaraosasto, Yhdistys Kirjoja Sokeille, Käsitysten, Tampereen Sokeain Yhdistys ja Turun Sokeain ja Heikkonäköisten Kehitys- ja Avustusyhdistys. Samalla yhdistysten välinen riita kärjisty entisestään, koska säätiön ulkopuolelle jääneissä tai jätetyissä yhdistyksissä uuden järjestön pelättiin joutuvan kokonaan hyväntekeväisyysyhdistysten hallintaan. (SA 4-5/1927; SA 7/1927.)

Suomen Sokeain Liitto sekä neljä muuta säätiön ulkopuolelle jäänyttä yhdistystä vetosivat huhtikuussa 1927 päivätyllä kirjeellä presidenttiin, ettei tämä vahvistaisi säätiön sääntöjä, vaan kutsuisi koolle sokeain yhdistysten yleisen kokouksen päättämään keskusjärjestön säännöistä. Kirje julkaistiin myös Sokeain Airuessa 4-5/1927. Vetoimuksen allekirjoittajina olivat Suomen Sokeain Liiton ohella Helsingin Sokeain Yhdistys, Suomen Sokeain Esperanto Yhdistys Steleto ja Sokeain jatko-opiston kannatusyhdistys sekä Viipurin Sokeain avustusyhdistys, joka jätti asiasta lopulta kuitenkin oman kirjelmän presidentille. (SA 4-5/1927.)

Säätiötä vastustaneet sokeainyhdistykset kokoontuivat elokuussa 1927 Helsingin Sokeain Yhdistyksen kutsusta perustamaan säätiön rinnalle kilpailevaa ”Suomen Sokeain Keskushallinto” nimistä yhteenliittymää (SA 6/1927). Suomen Sokeain Liitto ei osallistunut tähänkään hankkeeseen. Liiton puheenjohtaja Väinö Illman piti säätiön ulkopuolelle jääneiden yhdistysten tekemää ratkaisua liian hätäköitynä. Illman mielestä oli odotettava ensin tasavallan presidentin vastausta ja sen jälkeen kutsuttava kaikki näkövammaisten hyväksi työskennelleet yhdistykset yhtäaikaan koolle. Illman uskoi edelleen sellaisen yleiskokouksen mahdollisuuteen, jossa kaikki sokeainyhdistykset olisivat olleet edustettuina. Näin hän sai vakuuttuneeksi myös Suomen Soke-

ain Liiton jäsenistön, joka oli ihmetellyt Illmanin omavaltaista ratkaisua jäädä ulkopuolelle myös kilpailevasta keskusjärjestöstä. (SA 7/1927.)

Presidenttiin vedonneet yhdistykset yrittivät sitkeästi estää säätiön toteutumisen. Säätiön ulkopuolelle jääneiden yhdistysten näkökulmasta tilanne näytti kuitenkin karkaavan käsistä. Marraskuussa 1927 kävi ilmi, että säätiön säännöt oli hyväksytty eikä valtioneuvosto voinut enää muuttaa sääntöjä. Näin Suomessa oli kaksi keskusjärjestöä: säätiö Sokeain Keskus ja Suomen Sokeain Keskushallinto sekä molemmista irtisanoutunut Suomen Sokeain Liitto. Samalla järjestökenttä näytti lopullisesti jakaantuneen kahtia.

Sokeain päivien keskustoimikunta päätti kuitenkin vielä kerran yrittää neuvotella kompromissia umpikujaan ajautuneessa tilanteessa. Koska Suomen Sokeain Liitto oli keskusjärjestöajatuksen alkuunpanija, päätettiin sille antaa vastuu yleiskokouksen järjestämisestä. Suomen Sokeain Liitossa puheenjohtaja oli vaihtunut johtokunnan kokouksessa syyskuussa 1927. Hieroja Einar Juvosen valinta Väinö Illmanin tilalle ilmeisesti rauhoitti tilanteen ja lopetti ristiriitaisuudet yhdistysten välillä. Sokeain Keskus -nimisen säätiön säännöt otettiin pois valtioneuvostosta marraskuussa 1927. Samalla raukesi myös tarve Sokeain Keskushallinnon perustamisesta. Yli kaksi vuotta yhdistysten välejä hiertänyt keskusjärjestökysymys saatiin viimein ratkaistua säätytalolla 28 - 29. tammikuuta 1928 järjestetyssä yleiskokouksessa. Sen lopputuloksena syntyi yhteisymmärrys yhteisen keskusjärjestön - Sokeain Keskusliiton - perustamisesta. (SA 1/1928; ks. myös Kuotola 1988, 56.)

Sokeain Keskusliiton jäsenyhdistyksiä edustajista muodostettu hallintoneuvosto kokoontui ensimmäiseen sääntömääräiseen kokoukseen seuraavana syksynä 15-16. päivinä lokakuuta 1928. Kokouspaikkana oli Helsingin sokeainkoulu, joka oli toiminut aiemminkin monien näkövammaisten kannalta tärkeiden tapahtumien päänäyttämönä. Puhetta johti Helsingin sokeainkoulun uusi johtaja Juho Mustakallio ja sihteerinä toimi varatuomari Matti Kivenoja. Kokoukselle esitettiin 15. päivänä lokakuuta 1928 päivätty yhdistyssopimus. Sopimus vahvisti Sokeain Keskusliitto - De Blindas Centralförbund -nimisen yhdistyksen perustamisen. Sopimuksen mukaan Sokeain Keskusliiton muodostivat 17 jäsenyhdistystä, jotka olivat: Suomen Sokeain Liitto ry, Steleto ry, Suomen Sokeain Hierojain Yhdistys ry, Helsingin Sokeain Yhdistys ry, Föreningen Böcker åt de Blinda - Yhdistys Kirjoja Sokeille ry, De Blindas Vänner rf - Sokeain Ystävät ry, Sokeain Ystävät Kuopion haaraosasto ry, Hand i hand rf - Käsitysten ry, Sokeain jatko-opiston kannatusyhdistys ry, Turun Sokeain Yhdistys ry, Tampereen Sokeain Yhdistys ry, Viipurin Sokeain Avustusyhdistys ry, Pohjois-Suomen Sokeain Yhdistys ry, Vaasan ja Etelä-Pohjanmaan Sokeain Yhdistys ry, Sokeain hoitokoti Yhdistys ry, Yhdistys Kotiseura ry ja Kuopion Sokeain Käsityöammattiosuuskunta ry. (Kuotola 1988, 58.)

Sokeain Keskusliiton perustamisen myötä yhdistyskenttä vakiintui. Samalla se merkitsi eräällä tavalla yhden aikakauden päättymistä, joka oli alkanut kesäkuussa 1907 järjestetyistä näkövammaisten ensimmäisestä yleiskokouksesta ja sai nyt loogisen päätöksen Helsingin sokeainkoululla lokakuussa 1928 pidetyssä Sokeain Keskusliiton

järjestäytymiskokouksessa. Ajanjaksoa, joka ulottuu näkövammaisten ensimmäisestä yleiskokouksesta Sokeain Keskusliiton perustamiseen ryhdyttiin kutsumaan näkövammaisyhdistysten perustamisajaksi erotuksena vuoden 1928 jälkeisestä keskusjärjestöajasta. Tällöin myös Sokeain Keskusliittoon sitoutuneet jäsenyhdistykset luopuivat vähitellen kokonaan yleisyhdistys ajattelusta ja toiminnot keskitettiin erikoistumispyrkimyksille; yhdistykset jakaantuivat alueyhdistyksiin ja toimialayhdistyksiin. Alueyhdistykset keskittyivät tietyllä maantieteellisellä alueella asuneiden näkövammaisten edunvalvontaan ja huolenpitoon kun taas toimialayhdistykset, kuten Suomen Sokeain Liitto ja Suomen Sokeain Hierojayhdistys profiloituivat tiettyjen erityiskysymysten edunvalvojiksi koko valtakunnan alueella. Tässä kehityksessä Suomen Sokeain Liitto suuntasi huomionsa 1930-luvulta lähtien vähitellen kokonaan näkövammaisten lomatoimintaan ja muutti myöhemmin nimensä Näkövammaisten Loma ry:ksi. Jäsenlehdet Sokeain Airut ja Tidning för Finlands Blinda jäivät vielä alkuvaiheessa Suomen Sokeain Liiton omistukseen, mutta ne luovutettiin myöhemmin sotien jälkeen Sokeain Keskusliitolle vuonna 1949. (Vartio 1988, 336.)

JÄLKISANAT

Kuten artikkelin alussa todettiin, vammaishistorian ympärillä on käyty viime vuosina vilkasta keskustelua siitä, olivatko 1800-luvun lopulla alkaneen teollisen rakennemuutoksen jälkiseuraukset vammaisille myönteisiä vai kielteisiä. Tämän artikkelin tehtävänä ei ole ollut pohtia kysymystä koko vammaiskentän näkökulmasta vaan tarkastella ilmiötä ainoastaan yhden näkövammaisista muodostuneen vammaisryhmän näkökulmasta ja kokemuksista käsin.

Vaikka artikkelissa tarkasteltujen sokeain yhdistysten toiminnassa kuvastuu syvä huoli näkövammaisten toimeentuloehtojen kiristymisestä, yhdistystoimintaa ei leimannut täysi toivottomuus. Rakennemuutos toi kaikesta huolimatta mukanaan myös lupauksen paremmasta. Teollinen murros merkitsikin näkövammaisille ennen muuta yhteistoiminnan alkua. Yhteistoiminta taas synnytti yhteisöllisyyttä, joka kasvoi vähitellen 1910- ja 1920-lukujen kuluessa suureksi yhtenäiseksi joukkoliikkeeksi ja sosiaaliseksi pääomaksi.

Tämän artikkelin tavoitteena onkin ollut lähinnä auttaa ymmärtämään vammaishistorian moniäänisyyttä. Lähtökohtana on ollut pyrkimys saada Suomen Sokeain Liiton jäsenlehden Sokeain Airuen lukijoiden ja kirjoittajien ääni kuuluviin. Vaikka omiin sokeain yhdistyksiin järjestäytymistä onkin arvosteltu jälkepäin muun muassa sisäsiittoisuudeksi, aikalaisten näkökulmasta kysymys oli lähinnä käytännöllisyydestä. Yhteisöllisyys toimi näkövammaisille voimavarana silloinkin kun yhteiskunta nosti kädet pystyyn. Useimpiin ongelmiin yritettiin löytää konkreettisia ratkaisuja, joista symbolisina muistomerkkeinä ovat säilyneet vielä edelleenkin toiminnassa

olevat sokeaintalot Helsingissä ja Tampereella, Näkövammaisten ammattikoulu Arlainstituutti, Näkövammaisten kirjasto Celia, Annansilmät-myymläverkosto, Fysioterapia-alan Aktivoksettu sekä näkövammaisten lomakodit eripuolilla Suomea. Niiden perustamiseen johtaneet syyt ovat paljon syvemmällä kuin sisäsiittoisuudessa. Puhumattakaan siitä, että näkövammaiset olisi haluttu tietoisesti eristää omiin gettoihin. Siitä, onko niillä edelleen merkitystä 2000-luvun yhteiskunnassa, on jo toinen kysymys, josta näkövammaiset päättävät tulevaisuudessa omilla valinnoillaan.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

PAINETUT LÄHTEET

LEHDET

- Suomen Aistiviolliskoulujen Lehti 7/1907. 1) Johtaja Kosti Lyytikäisen sokeille pitämä puhe Helsingin kokouksessa 13.6.1907. 2) Suomen sokeain ensimmäinen yleinen kokous Helsingissä.
- Suomen Aistiviolliskoulujen Lehti 8/1907. Kosti Lyytikäinen.
- Suomen Aistiviolliskoulujen Lehti 3/1908. Pieniä tietoja omasta maasta.
- Suomen Aistiviolliskoulujen Lehti 7/1908. Sokeain yhteistoiminta-liike Suomessa.
- Sokeain Airut 1-2/1912. 1) Valo. 2) Kirje Tampereelta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 5-6/1912. Kysymys eläkkeen maksamisesta sokeille. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 1-2/1913. 1) Eteenpäin. 2) Esperanto sokeiden keskuudessa. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 3/1913. 1) Sokeat hierojina. 2) Sananen valosta ja pimeydestä. 3) Sokeat telefonisentraaleissa. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 4-5/1913. Onko asiallemme eduksi? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 6-7/1913. 1) Yhteistoiminnan aikaansaamisesta maassamme. 2) Sokeain sielunelämästä.
- Sokeain Airut 8-9/1913. Kolmannen Suomen sokeain yleisen kokouksen valiokunnan mietinnöt. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 5/1914. Viestejä Viipurista. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 6-7/1914. Miltä tuntuu sokeana oleminen? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 7/1916. Sokeain toimeentulomahdollisuudesta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 8/1916. Kesäkoti sokeille. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 4/1921. 1) Maaliskuun ensimmäinen päivä. 2) ”Äidin päivänä”. Suomen Sokeain Liitto ry.

- 78 Sokeain Airut 7-8/1921. Sokeain päivät. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 1-2/1923. Toista vuosikymmentä alettaessa. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 3/1923. Herra Väinö Ilman 50-vuotias. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 6-7/1923. Helsingin Sokeain Yhdistyksen kesäkoti Käpylässä. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 2/1924. Katsaus sanomalehtemme toimintaan. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 3/1924. 1) Katsaus sanomalehtemme toimintaan. 2) Mitä on sivistys? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 4/1924. Mitä on sivistys? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 6/1924. Opettaja V. Ilmanin selonteko. Suomen Sokeain Liitto.
- Sokeain Airut 2-3/1925. 1) Suurempaa taitoa. 2) Mitä saavat sokeat kirjoittaa omaan äänenkannattajaansa? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 4/1925. Miten hierojaksi aikovia sokeita parhaiten valmistettaisiin tehtävänsä? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 5/1925. 1) Kouluhallitukselle. 2) ”Sokeain päiviä” järjestäneiden yhdistysten edustajakokous. 3) Ketkä hierojiksi? Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 1/1927. Sokeittemme asema. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 3/1927. 1) Jatkoa V Ilmanin matkakertomukseen. 2) Selonteko maaliskuun 12.päivänä pidetystä kokouksesta. 3) Eräitä huomautuksia. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 4-5/1927. Tasavallan herra presidentti. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 6/1927. Pöytäkirja. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 7/1927. 1) Suomen Sokeain Liiton vuosikokous. 2) Maa-seutulaistovereille. 3) Säätiö ”Sokeain Keskus”. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 8/1927. ”Suomen Sokeain Liitto” Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 1/1928. 1) Edustajakokouksestamme. 2) ”Sokeain Airueeseen” tervehdys. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 8-9/1931. Kouluneuvos Kyösti Sipilä. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 6-7/1932. 1) Suomen Sokeain Liitto 25-vuotias. 2) Muistelmia Suomen Sokeain Liiton alkuajoilta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 1/1933. Jalmari Törmä 50-vuotta. Suomen Sokeain Liitto ry.
- Sokeain Airut 8-9/1952. Muistelmia ammattiasioista. Sokeain Keskusliitto ry.
- Näkövammaisten Airut 8/2002. Näkövammaisten Airut 90 vuotta. Näkövammaisten Keskusliitto ry.

- Alapuro, R. 1995. Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890--1933. Helsinki: hanki ja jää.
- Eskelinen, E. 1992. Terveystenhoito ja vammaisuus. Teoksessa Fagerlund, A., Niemi, V. & Tuunainen, K. (toim.), *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 65-74.
- Fingerroos, O. & Haanpää, R. 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25-48.
- Gleeson, B. 1999. *Geographies of disability*. London: Routledge.
- Haapala, P. 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820 - 1920. Tampere: Vastapaino.
- Haapala, P. 1995. Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914--1920. Helsinki: Painatuskeskus.
- Harjula, M. 1996. Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. *Biblioteca Historica* 15. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Häkkinen, A. & Peltola, J. 2005. Suomalaisen ”alaluokan” historiaa: köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860-2000. Teoksessa Häkkinen, A., Pulma, P. & Tervonen, M. (toim.), *Vieraat kulkijat - tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 39-94.
- Jaakkola, J. 1994. Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. & Urponen, K. (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 71--162.
- Keravuori, K. 1990. Siannahkataulusta digitaalitekniikkaan. 100 vuotta näkövammaisten kirjastotoimintaa 1890–1990. Helsinki: Näkövammaisten kirjastoyhdistys ry.
- Keravuori, K. 1992. Arlasta ammattiin. Näkövammaisten ammatillisen koulutuksen historia. Espoo: Arlainstituutti.
- Koskenvesa, E. 1992. Uskonnollisten käsitysten ja organisaatioiden vaikutus vammaisten kansalaisten elämään. Teoksessa Fagerlund, A. & Niemi, V. & Tuunainen, K. (toim.), *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 23–28.
- Kuotola, U. 1988. Näkövammaisten elinolojen ja näkövammaistyön kehitys. Teoksessa Kuotola, U., Tsokkinen, A. & Vartio, E. (toim.), *Näkövammaisten ja näkövammaistyön historia*. Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto ry, 20–189.
- Kurko, M. 1979. Tampereen Sokeain Yhdistys 70-vuotta. Tampere: Tampereen Sokeain Yhdistys.
- Makkonen, O. 1957. Suomen Sokeain Liitto vuosina 1907-1957. Helsinki: Suomen Sokeain Liitto ry.

- Markkanen, E. 1992. Taloudellinen kehitys ja vammaiskysymys itsenäisessä Suomessa. Teoksessa Fagerlund, A., Niemi, V. & Tuunainen, K. (toim.), *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 9-16.
- Mustaniemi, H. 2003. Piirilääkärien mukana Pohjois-Karjalassa 1800-luvulla. Teoksessa Hirvonen H. (toim.) *De Cursus Morbin -- taudin kulku*.
- Näkökulmia sairauteen ja terveyteen keskiajalta nykyaikaan. Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallinen yhdistys, s. 99-114.
- Mähönen, H. 1992. Vammaisjärjestöjen kehitys Suomessa. Teoksessa Fagerlund, A., Niemi, V. & Tuunainen, K. (toim.), *Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 113-142.
- Mähönen, H. 1994. Hyväntekeväisyysyhdistyksistä edunvalvontajärjestöiksi. Vammaisjärjestökentän kehitys Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1990. Suomen historian liseniaattitutkimus. Joensuun yliopisto.
- Nevalainen, T. 1987. *Edelläkävijä*. Helsinki: Sokeain Ystävät ry.
- Paronen, S. 1998. 100 vuotta Ensilinjalla. Helsinki: Helsingin kaupungin koulutus- ja kehittämiskeskus.
- Peltonen, M. 2006. Mikrohistorian lajit. Teoksessa Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 145-174.
- Portelli, A. 2006. Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen. Teoksessa Fingerroos, O.; Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 49-66.
- Pulma, P. 1994. *Vaiwaisten valtakunta*. Teoksessa Jaakkola, J., Pulma, P., Satka, M. & Urponen, K. (toim.), *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaaliturvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15-70.
- Purhonen, M. 2006. Tavoitteena kunniallinen toimeentulo. Näkövammaisten käsityksiä omasta toimeentulostaan 1930- ja 1960-luvuilla. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- Pyysiäinen, I. 2005. *Synti. Ajatuksin, sanoin ja töin*. Helsinki: WASOY.
- Rasila, V. 1982. Väestön kehitys ja sosiaaliset ongelmat. Teoksessa Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.), *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 132-153.
- Salmi-Niklander, K. 2004. Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siisiäinen, M. 1990. Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Sulkunen, I. 1989. *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Tsokkinen, A. 1984. Suomen sokeainkoulut ja niiden oppilaat vuosina 1865-1917.

- Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Tsockinen, A. 1988. Näkövammaisten perus- ja ammattiopetuksen vaiheet. Teoksessa Kuotola, U. ym. (toim.), Suomen näkövammaisten ja näkövammaistyön historia. Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto, 190–257.
- Vainio-Korhonen, K. 1998. ”Käsin tehty - miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde”. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainio-Korhonen, K. 2002. Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjäyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vartio, E. 1982. Puoli vuosisataa Helsingin näkövammaisten hyväksi. Helsinki: Helsingin Näkövammaiset ry.
- Vartio, E. 1988. Yhdistystoiminnan kehityslinjat ja näkövammaisten tiedonsaannin historia. Teoksessa Kuotola, U. ym., Suomen näkövammaisten ja näkövammaistyön historia. Helsinki: Näkövammaisten Keskusliitto, 258–357.
- Vehmas, S. 2005. Vammaisuus. Johdatus historiaan, teoriaan ja etiikkaan. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Vilkkonen, E. 1992. Vammaisten henkilöiden kansalaisaseman kehitys. Teoksessa Fagerlund, A., Niemi, V. & Tuunainen, K. (toim.), Vammaiset kansalaiset itsenäisessä Suomessa. Joensuu: Joensuun yliopisto, 17-22.
- Väriä, M. 2003. Kasvatusta, kontrollointia ja rakkautta. Kuopion sokeainkoulun johtajan Kosti Lyytikäisen suhtautuminen sokeisiin 1892-1907. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Waris, H. 1973. Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkänsillan pohjoispuolelle. Helsinki: Weiling & Göös.

POIKKEAVAT OPPILAAT KANSAKOULUN MARGINAALISSA ENNEN OPPIVELVOLLISUUS- KOULUA

JOEL KIVIRAUMA

JOHDANTO

Vammaisuuden historian kirjoittamiseen liittyy omat ongelmansa. Perusongelma on primaarilähteiden puute varsinkin alan vanhinta historiaa kirjoitettaessa. Tavalla tai toisella vammautuneet ihmiset olivat sotien, tautien ja äärimmäisen köyhyyden takia oleellinen osa arkitodellisuutta, mutta tämä tavallinen arki ei ole jättänyt arkistoihin tutkijoille johtolankoja samalla tavalla kuin valtiolliset tapahtumat tai hallitsijoiden toimenpiteet. Tätä puutetta mikrohistoria on osaltaan pyrkinyt viime vuosikymmeninä poistamaan. Toinen ongelma on näkökulman vinous. Arkistoihin päätyvä materiaali on viranomaisten omiin tarkoituksiinsa ja omasta näkökulmasta tehtyä. Niissä korostuu hallinnollinen, kontrolloiva ja asiantuntijan ylhäältä alas suuntautuva katse. Tuloksena on jako meihin ja heihin, toiseuden tuottaminen (Digby 1996, 2). Kolmas ongelma on lähteistön keskittyminen joihinkin yksittäisiin osa-alueisiin vammaisuuden laajalla kentällä. Kokonaiskuva jää hahmottomatta tai ainakin se jää kovin puutteelliseksi. (Braddock & Parish 2001, 12.) Vammaisten ja muiden marginaaliryhmien historia on kuitenkin olennainen osa koko yhteiskunnan historiaa, koska se kertoo yhteiskunnissa vallitsevista säännöistä ja ihanteista. ”Erialaisten historia on ajatuksissa ja todellisuudessa kahtia jaetun yhteiskunnan sosiaalishistoriaa” kiteyttää marginaaliryhmien historiaa Suomessa tutkinut Toivo Nygård (1996, 16).

Suhtautuminen vammaisuuteen on kautta historian ollut ristiriitaista. Toisaalta yhteiskunnassa on tunnustettu tietyt velvoitteet vammaisia kohtaan, mutta toisaalta vammaisuutta on pidetty jumalan rangaistuksena tai pahojen henkien tekoina. Tällainen ristiriitainen viesti on luettavissa niin vanhasta testamentista kuin Martin Lutherin teksteistäkin. Keskiajalla merkittävä vammaisuuteen suhtautumista määrittävä tekijä oli köyhyys. Köyhyys nähtiin osana luonnonjärjestystä ja kerjääminen oli hyväksytty elannon hankkimiskeino. Näin myös vammaiset, jotka pääsääntöisesti olivat köyhiä, olivat osa tätä hyväksyttyä luonnonjärjestystä ja tarjosivat rikkaille mahdollisuuden hyviin tekoihin almujen antamisen muodossa. (Braddock & Parish 2001, 14, 21) Suomessa kerjuuta pidettiin vielä 1800-luvun alkuun asti eräänlaisena ”puoliviralisena hoitomuotona” (Nygård 1996, 49).

Vammaisten eristäminen laitoksiin alkoi laajamittaisesti sen jälkeen, kun lepra hävisi Euroopasta 1500-luvun jälkeen ja laitokset muutettiin mielisairaaloiksi (Brad-

dock & Parish 2001, 20).⁴⁷ Samoihin aikoihin vammaisuuden selittämisessä yliluonnolliset selitykset saivat rinnalleen biologisperäisiä selitysyriytyksiä. Vaikka silloiset parannuskeinot erilaisine rohtoineen vaikuttavat tänään lähinnä huvittavilta tai jopa vaarallisilta, niin niiden perusta oli kuitenkin biologinen. Hankkeet kuurojen kouluttamiseksi perustuivat samaan realistiseen maailmankuvaan. Käsitys ihmisten, yhteiskunnan ja jumalan suhteista muuttui. Mitä oli ennen pidetty muuttumattomana luonnonjärjestyksenä nähtiin nyt mahdollisena ihmisen oman toiminnan kautta muuttua paremmaksi. (Braddock & Parish 2001, 21-22, 29)

Myös käsitys köyhyydestä muuttui ja sillä oli merkittäviä vaikutuksia siihen, miten vammaisuuteen suhtauduttiin. Köyhiä alettiin pitää epäilyttävinä ja vaarallisina, joita piti kontrolloida. Vastuu köyhien elannosta siirtyi perheelle ja yhteisölle, ja kerjäämistä alettiin rajoittaa tai se kiellettiin kokonaan. Kunnan almuihin liittyi kuitenkin helposti stigman ja alistamisen merkitys. Lisäksi mielisairaaloista ja köyhäintaloista tuli yhä useamman vammaisen – ”idiotin, sokean ja raajarikon” - säilytyspaikka. (Braddock & Parish 2001, 23.) Lisääntyvä vammaisten eristäminen laitoksiin alkoi yleistyä samaan aikaan, jolloin pelko kasvavaa alaluokka kohtaan kasvoi. Se nähtiin uhkana paitsi yhteiskunnan vallitsevan järjestyksen niin myös sen toiminnan tehokkuuden kannalta. (Digby 1996, 6). Käsitys vammaisuudesta kääntyi pääläelleen; nyt yhteiskuntaa piti suojella vammaisten aiheuttamaa uhkaa vastaan, eikä enää niinkään vammaisia yhteiskunnan vaaroilta (Nygård 1996, 182).

Kuurojen ja sokeiden lasten sisäoppilaitokset sekä yleiset mielisairaalat lisääntyivät nopeasti 1800-luvun kuluessa. Mielisairaaloiden kohdalla laitosten perustamiseen liittynyt optimismi potilaiden parannettavuudesta hiipui nopeasti ja laitoksista tuli pysyviä säilytyspaikkoja asukkailleen. Laitosten ulkopuolella ei ollut riittäviä itsenäisen elämisen mahdollistavia palveluja eikä sitä myöskään suosinut yleinen asennoituminen vammaisiin. Julkista mielipidettä muokkasi tehokkaammin sirkuksissa esitellyt vammaiset ”luonnonoikut ja hirviöt” kuin valistuksen aatemaailma. Monista laitoksista muodostui potilaiden ilmaista työtä hyödyntäviä suljettuja maailmoja. Tämän jälkeen 1900-luvun alussa voimistunut rotuhygienialiike sterilisaatiolakeineen ja avioliittokieltoineen merkitsi uutta vaihetta suhtautumisessa vammaisuuteen. Erityisesti älylliseen kehitysvammaisuuteen liitettiin yhteiskunnan kannalta vaarallisia ominaisuuksia kuten rikollisuus, epämoraalisuus ja köyhyys. (Braddock & Parish 2001, 34-33.) Aallonpohja saavutettiin kansallissosialistisen Saksan vammaisiin kohdistuneiden pakkosterilisaatiolakien ja eutanasiaturhien muodossa (Isaksson & Jokisalo 2005, 219-220). Myös Suomessa säädettiin sterilisoimislaki ja sitä täydentävä asetus vuonna 1935. Asetus koski myös vammaisia lapsia, sillä se sisälsi kansakouluntarkastajalle velvollisuuden ilmoittaa ”tylsämielisestä tai vähämielisestä lapsesta” terveydenhoitolautakunnalle mahdollisesta ”suvunjatkamiskyvyn poistamisesta” ja oli voimassa vuoteen 1970 (Mattila 1999, 391).

47 Suomessa Seilin saaren sijoitetun mielisairaalan historia on muodostunut juuri näiden samojen vaiheiden kautta (Ahlbäck-Rehn 2006).

Marginaaliryhmien kohtelun ja köyhyden välinen yhteys on nähtävissä myös monissa suomalaisen lastensuojelun ja kansanopetuksen vaiheissa. Ensimmäinen laitos – yhdistetty lapsihuone ja kuritushuone – perustettiin nimenomaan köyhien lasten elatusta varten valtakunnan pääkaupunkiin Tukholmaan vuonna 1624. Laitoksen tarkoituksena oli järjestyksen turvaamisen lisäksi laiskoina pidettyjen lasten kasvattaminen yhteiskunnalle hyödylliseksi jäseniksi. Hyödyllinen kasvatus tarkoitti erityisesti ammattiopintoja, jotta lapsi oppii elättämään itsensä eikä näin aiheuta kuluja yhteiskunnalle. (Kallio 1916, 3-11, 80-94.)⁴⁸

Ensimmäisten väestölaskentojen yhteydessä 1700-luvun alussa alettiin huolestua väestön pienenemisestä ja palvelijapulasta. Väestöpulan syinä pidettiin liian myöhään solmittuja avioliittoja, köyhien lasten riittämätöntä huoltoa sekä siirtolaisuutta. Käsitys, jonka mukaan valtakunnan voima oli runsaassa väestönlisäyksessä, johti pienten lasten hoidon tehostamiseen. Valtion tuli huolehtia siitä, että kukaan ei olisi vain kuluttava yhteiskunnan osa: lastenkodit olivat apu väestöongelmaan, väestön määrällisen ja tuottavan osan lisäämiseen. Valtion kustannuksella oli tarkoitus perustaa lastenkoteja suurimpiin varuskunta-, teollisuus- ja hallintokeskuksiin. Todennäköisesti taloudellisten resurssien niukkuuden takia kovin suurta vaikutusta käytäntöön ei kyseen harrastus jättänyt. Ensimmäinen lastenkoti avattiin Suomenlinnassa vuonna 1753. Laitos kuitenkin lakkautettiin jo runsaan kymmenen vuoden kuluttua rahoituseräselvyyksiin vedoten. Laitoksen tarkoituksena oli sotilaiden perheissä vallinneen suuren lapsikuolleisuuden vähentäminen ja toisaalta lasten kasvattaminen armeijan ja manufaktuurien palvelukseen. Maaseudulla vastaavaa tehtävää kaavailtiin paikallisille köyhäin- ja lastentaloille. Vallitsevan kerjuujärjestyksen mukaan köyhäintupien asukkaiden tuli huolehtia siellä olevista lapsista. (Pulma 1985, 74-79; Saari 1961, 22; Kallio 1916, 12, 41.)

Toimenpiteiden tehostaminen vaati myös niiden kohdentamista entistä tarkemmin. Vuoden 1763 lastenkoti- ja sairaalavaliokunta ehdotti apua tarvitsevien jakoa kolmeen ryhmään, jossa köyhät ja huonosti hoidetut lapset muodostivat yhden ryhmän. Muut ryhmät olivat mielisairaat ja parantumattomia tautia sairastavat, sekä vanhuudenheikot, pitkäaikaissairaat ja invalidit, jotka eivät kyenneet hankkimaan elatustaan ja joilla ei ole siihen kykeneviä omaisia. Väestöpolitiikkaan kohdistuneen kiinnostuksen myötä lapsista huolehtimisessa tapahtui ennen näkemätön nousu, eikä lapsia nähty enää yksinomaan työvoimareservinä vaan olennaisena osana valtakunnan väestöpolitiikkaa. (Pulma 1985, 83-84; 128-129.)

Kun ensimmäinen ”laitosrakentamiskausi” oli seurausta tiedon lisääntymisestä väestölaskentojen yhteydessä, niin seuraava kausi 1800-luvun alussa oli yhteydessä varsin konkreettisiin tapahtumiin. Yhteistä oli kuitenkin se, että niiden seuraukset nähtiin valtakunnan kannalta uhkaavina. Vuosien 1808-09 hävityn sodan seurauk-

48 Artikkelin perustana on tekijän lisensiaatintutkimus (Kivirauma 1987).

sena armeijan ruotujakolaitos hajotettiin ja sotilaiden perheet hädettiin torpistaan. Seurauksena oli kerjäläisyyttä ja ”laumoittain kuljeskelevia lapsia”. Vuoden 1817 kerjuuasetuksessa köyhät lapset määrättiin sijoitettavaksi kasvatuslaitoksiin. Tätä varten perustettiin kaksi laitosta, Kylliälän kasvatuslaitos sekä Pantsarlahden työ- ja ojennuslaitos. (Nygård 1985, 33.) Toinen vastaaventyypinen ja kuljeskelevien lasten määrää voimakkaasti lisännyt tapahtuma olivat vuoden 1867-68 katovuodet. Ongelmaa hoitamaan perustettiin ”Yhdistys turvattomien lasten kasvatusta varten”. Kasvatuslaitosten tarpeen kasvuun vaikutti myös vuosisadan lopulla voimaan tullut rikoslaki, jonka mukaan tuomioistuin saattoi määrätä 7-14 vuotiaan lapsen sijoitettavaksi kasvatuslaitokseen. (Piiainen 1958, 90-91; Saari 1961, 15-24.)

Kunnallinen vaivahoito oli painottunut lapsiin, joilta puuttui ruoka, vaatteet ja asunto. Ensimmäisen vaivahoitoon kohdistuneen valtion tarkastuksen mukaan (1889) materiaalien perustarpeiden ohella tulisi kiinnittää huomio myös siveellisen kasvatukseen painottamalla kansakoulunkäynnin merkitystä. Vuosisadan vaihteesta lähtien suurimpiin kaupunkeihin perustettiin erillisiä kasvatuslautakuntia lastensuojelutyötä organisoimaan. Suojelukasvatuksen tarkastajan virka perustettiin vuonna 1909. (Helsingius 1907, 100-106; Somerkivi 1977, 149.)

Aistivalliset lapset – kuurot ja sokeat – muodostivat ryhmän, joka täytti molemmat köyhäinhoidon avustettaviltaan edellyttämät ominaisuudet: he olivat sekä kykenemättömiä itsensä elättämiseen että alaikäisiä. Näin aistivalliskoulujen perustaminen näille ryhmille sopi vallitsevaan köyhäinhoitokäsitykseen varsin hyvin. Keskeisellä sijalla molempien laitosten perustamisessa ja toiminnassa oli vammaisille sopivan ammattikoulutuksen järjestäminen. Koulujen perustamista edelsi papiston suorittama kartoitus vammaisten lukumääristä. Vuoden 1890 aistivalliskomitea luki myös tylsämieliset aistivallisiin kuuluviksi ja ehdotti sokeain- ja kuurojenkoulujen tapaan tylsämieliskoulun perustamista. Komitean käsityksen mukaan maan noin 1500 tylsämielisestä kouluikäisestä kolmasosa olisi kehityskykyisiä eli koulutettavia. (Kom. 1890, 13-37.) Aistivallisten, erityisesti kuurojen, ja tylsämielisten välillä ei tuolloin nähty kovin suurta eroa. Tylsämielisten luokka oli käsitteenä vielä 1800-luvulla hyvin moniselitteinen. (Plit 1984, 14.)

ERILAISET OPPILAAT KANSAKOULU-DISKURSSISSA

Kansakoulussa olevat heikkokykuiset ja pahantapaiset lapset muodostivat jo varhain kaksi muista erottuvaa poikkeavien oppilaiden ryhmää, joiden opettamisesta yhdessä muiden oppilaiden kanssa haluttiin luopua pian kansakoulun käynnistyttyä. Seuraavassa tarkastellaan aikakauden keskustelua lähinnä näitä kahta ryhmää koskien. Mitä seurauksia poikkeavien lasten nähtiin aiheuttavan yhteiskunnalle, mistä poikkeavuus johtuu, minkälaisia poikkeavat lapset olivat, mitä heidän kanssaan pitäisi tehdä ja miten määrätä oikeat toimenpiteet ja erityisesti koulumuoto.

Erityistoimenpiteiden tarve hahmotettiin selkeästi yhteiskunnan tarpeista käsin. Nämä lapset tuli kasvattaa ottamaan ”paikkansa yhteiskunnan jäsenenä ja ihmisinä”, jotta he eivät jäisi yhteiskunnan taloudelliseksi rasitteeksi. (Salmensaari 1915, 16-18; Laitakari 1919, 58-59.) Taloudellisen perustelun lisäksi yhteiskunnan turvallisuuden lisääminen ja rikollisuuden ehkäiseminen olivat keskeisiä perusteluja. Sekä älyn vajaavuuteen että pahantapaisuuteen nähtiin liittyvän rikollisten tekojen todennäköisyys ilman asianmukaista kasvatusta. ”Henkisesti heikot ja sairaalloiset” lapset olivat yksinkertaisesti ”rikollisuuteen taipuisaa ja helposti johdatettavaa aineista” (Laitakari 1919, 165).

Vähintään yhtä tuhoisa oli tulevaisuudenkuva pahantapaisten lasten kohdalla: ”Kansa, joka tahtoo hävitä ja syöstä itsensä turmioon, se lyö laimin nuoren polven, se jättää lapsensa pahantapaisuuden valtaan” (Salmensaari 1915, 24-25). Euroopassa ja Yhdysvalloissa elinvoimaisen rotuhygienisen liikkeen vaikutusta näkyy myös suomalaisissa teksteissä. Vuosisadan alussa oltiin huolestuneita väestön laadun heikkenemisestä, varsinkin syntyvyyden epätasaisesta jakautumisesta väestön kesken. Erityinen huoli oli se, että alimmat sosiaaliluokat lisääntyivät muita runsaammin. Poikkeavina pidettyjen ominaisuuksien liittymistä juuri alimpiin yhteiskuntaluokkiin ei vallinnut mitään epäselvyyttä: ”Useimmat apukoulun oppilaat ovat vähävaraisista, ymmärtämättömistä, välinpitämättömistä tai suorastaan huonoista kodeista...” (Laitakari 1919, 149). Yhtään parempi ei tilanne ollut pahantapaisten lasten kohdalla: ”Totta on, että suurin osa pahantapaisista tulee sieltä missä vanhemmat ovat siveettömiä, juomareita ja kaikin puolin vajaakuntoisia. Nämä yhteiskunnan kurjimmat luokat tuottavat yhteiskuntaan runsaasti aineksia, jotka helpommin kuin muut joutuvat huonoille teille”. (Salmensaari 1915, 18-19.) Köyhyyden ja yhteiskunnallisten ongelmien välinen yhteys nähtiin lähes luonnonlain omaisena syy-seuraus suhteena.

Rotuhygieninen liike sai aikaan monissa maissa avioliittoneuvoloita, tarkkojen tietojen keräämistä väestöstä, vanhempiin ja opettajiin kohdistuvaa valistusta, sekä äärimmäisenä muotona sterilisaatiolakeja (Hietala 1985, 115-114; Mattila 1999). Yhtenä perusteluna käytettiin ”heikkomielisyyden levenemisen” ehkäisemistä ja vähentämistä (Laitakari 1919, 49). Pahantapaisten kohdalla tuomio oli vieläkin jyrkempi: ”Nykyinen suvun lisäämis- ja kasvattamisvapaus on sellainen, ettei sitä enää karjanhoidossakaan sallita. Yhteiskunnassa huonot saavat vapaasti lisääntyä parempien kustannuksella”. (Salmensaari 1915, 77.) Teksteistä löytyy myös suoraa viittauksia kansainvälisiin tutkimuksiin, joissa paljon puhuvien esimerkein osoitetaan tällaisten ominaisuuksien periytyvyys ja turmiollisuus yhteiskunnalle (Laitakari 1919, 11-14; Salmensaari 1915, 16-18). Vastaavanlaisia esimerkkejä täsmälleen samaan aikaan, vuonna 1915, käytettiin myös Yhdysvalloissa perusteluna sterilisaatiovaatimuksille (Rose 1979, 60-62).⁴⁹

49 Suomessa tarkkaa tietoa sterilisaatiolainsäädännön vaikutuksista kansakouluikäisiin ei ole. Turun kaupungin kansakouluntarkastajan arkistosta on kuitenkin löydettävissä sellaisia oppilasilmoituksia terveydenhoitolautakunnalle, joissa viitataan sterilisointiasetuksen. (Esim. Kansakouluntarkastajan arkisto 9.2.1953). Yhteensä tällaisia ilmoituksia teh-

Aikakauden keskustelu kosketti näin myös perimän ja ympäristön suhdetta. Perinnöllisyys nähtiin tavallaan välttämättömänä, mutta ei riittävänä ehtona lapsen kehityksessä. Koska kyseessä ovat lapset ja tekstien tarkoituksena mahdollisten toimenpiteiden hahmottaminen, ei näiden yksilön sisäisten tekijöiden vaikutus voinut olla täysin deterministinen. Tällöin mitään parantavia ja kasvattavia toimenpiteitä ei olisi kannattanut suunnitella. Ympäristön turmiollisen vaikutuksen nähtiin liittyvän teollistuvan yhteiskunnan ominaispiirteisiin. Kaupungeissa molemmat vanhemmat ovat usein töissä päivisin, jonka seurauksena lapset ovat vailla huolenpitoa ja huonolle seuralle alttiina. Syy- ja seuraussuhteet nähtiin selvinä: yksitoikkoinen tehdastyö vaatii huvituksia, nautinnonhalu lisääntyy ja perhe-elämä höltyy. Vallitseva käsitys oli, että nuorison pahantapaisuus oli lisääntynyt etenkin kaupungeissa ja tehdaspaikkakunnilla. (Helsingius 1907, 5; Salmensaari 1915, 19-23, 168; Laitakari 1919, 151-152.)

Poikkeavien lasten aiheuttamien ongelmien ehkäisemiseksi nähtiin kasvatuksen merkitys keskeisenä. Kasvatus oli lääke ”henkiseen kulkutautiin” aivan vastaavasti kuin lääketieteen toimenpiteet tarttuvaa ei-henkisiä tauteja vastaan. Salmensaaren määritelmän mukaan pahantapainen ei ollut omaksunut edellisten sukupolvien siveellistä pääomaa ja tämä voi tapahtua vain kasvatuksen avulla. (Salmensaari 1915, 8-9).

Keskeinen kysymys vuosisadan vaihteessa lastensuojelun alalla ei koskenut niinkään toiminnan perusteita eikä tarpeellisuutta – niistä vallitsi laaja yksimielisyys – vaan sitä ulkoista muotoa, jonka toiminta sai. Olisiko suljettu laitосkasvatus, vai jokin muu lähempänä perhekasvatusta oleva järjestely tarkoituksenmukaisempi. Laitосkasvatusta puolustettiin laajasti. Heikkokykäisten kohdalla ainut syy näiden lasten jäämisellä kansakoulun rasitukseksi oli Laitakarin mukaan laitosten rakentamisen kalleus. Myös pahantapaisten kohdalla laitосkasvatus nähtiin parhaana vaihtoehtona. Keskeinen perustelu laitосksen puolesta oli tarvittavan tiedon saanti, koska tieto ja ymmärrys lasten kotona nähtiin puutteelliseksi. (Borenus 1893, 136; Salmensaari 1915, 89-100; Laitakari 1919, 71-72.) Laitосksen oikeana sijoituspaikkana pidettiin maaseutua, koska tällöin hoidokit samalla tulisivat erotetuiksi huonoksi osoittautuneesta ympäristöstä. Heikkokäkyisille maaseudun nähtiin lisäksi tarjoavan sopivaa puuhailua ”rikköisyyteen lankeamista vastaan” (Laitakari 1919, 149). Vastakkaisia näkemyksiäkin esitettiin. Vallitsevan tilanteen hyvin tunteva ensimmäisenä lastensuojelun tarkastajana toiminut Helsingius oli kuitenkin eri linjoilla ja piti perheeseen sijoittamista laitostosta parempana ratkaisuna: ”Lastenkoti, suljettu kasvatuslaitos, on sitä vastoin ansari, jonka taimenet useimmiten eivät sovellu vapaaseen luontoon istutettaviksi” (Helsingius 1907, 85).

Oppilaiden luokittelua ja tarkkojen tietojen keräämistä pidettiin tulevien toimenpiteiden kannalta tärkeänä. Mahdollisia luokittelukriteereitä olivat toimenpiteiden perustana käytetty ominaisuus, ikä ja sukupuoli. Luokittelun mallit saatiin

tiin lähes sadasta oppilaasta. Terveydenhoitolautakunnan pöytäkirjoihin tietoa mahdollisista jatkotoimenpiteistä ei kuitenkaan ole merkitty. (Kansakoulutarkastajan arkisto, Turun maankunta-arkisto)

kansainvälisenä lainana, apukouluopetuksen kohdalla Saksasta (ns. Mannheimin järjestelmä) ja pahantapaisten kohdalla Englannista. Tarkan havainnoinnin ja henkilökirjojen pitämistä perusteltiin monin tavoin. Niiden avulla heikkokyykyisiä voidaan auttaa löytämään oikea elämänura; ne ovat hyödyllisiä lasten siirroissa apukouluun ja takaisin sekä laitoksiin; myös oppilaan jälkiseuranta koulun jälkeen on helpompaa. Henkikirjoista olisi hyötyä myös kansakoulussa, missä ne ”erikoisesti juuri lääkärin auktoriteettiin nojautuen” saisivat vanhemmat uskomaan omien lastensa rajalliset kyvyt ja sen mukaisen koulutuksen. Luokittelut olivat tarpeellisia paitsi oikeiden toimenpiteiden suuntaamisessa myös seurausta käytännön pakosta, ”joukkokasvatuksen” luonteesta eli Salmensaaren sanoin: ”Ilman joukkokasvatusta ei kansankasvatus olisi mahdollista”. Joukkokasvatukseen soveltumattomat yksilöt oli luokiteltava ja kerättävä pienemmiksi ryhmiksi erityiskasvatusta varten. (Salmensaari 1915, 31-33, 86; Laitakari 1919, 77-100.)

Kysymys luokittelusta ja oikeiden toimenpiteiden valinnasta oli samalla kysymys luokittelijasta. Oliko se kasvattajan vai lääketieteen asiantuntijan tehtävä. Vuosisadan alussa kasvattajien ja lääkäreiden välillä vallitsi tässä asiassa tietynlainen jännite: ”Lääkärin ja kasvattajan asema henkisesti vajavien ja sairaalloisten käsittelyssä on, erittäinkin Saksassa, aiheuttanut paljon riitaa ja sanasotaa”. Samanlainen tilanne oli myös Englannissa. (Telemäki 1983, 11.) Tässä paljon lainatut kirjoittajat Laitakari ja Salmensaari viiteryhmiensä mukaisesti pitävät kasvattajan johtavaa asemaa perusteltuna. (Salmensaari 1915, 64-65; Laitakari 1919, 68-71.)

EROTUSLUOKKIA ERILAISILLE OPPILAILE

Kansakoulun isäksi nimetty Uno Cygnaeus piti kansakoulua sopivana paikkana myös ”puutteellisin hengenlahjoin varustetuille” sekä sokeille ja kuuromykillä oppilaille. Hänen mukaansa näitä oppilaita oli opetettava muiden oppilaiden kanssa yhdessä. (Halila 1949a, 93.) Kun tämä ei käytännössä toteutunut sokeat, kuurot ja vajaaälyiset sisältyivät Cygnaeuksen yhdessä K.H. Alopaeuksen kanssa laatimiin aistiviälliskoulujen ohjesääntöihin. Vajaaälyisten oppivelvollisuutta kannatettiin myös aistiviälliskoulujen mietinnössä vuonna 1890. (Kom. 1890, 12; Telemäki 1983, 6.)

Heikkokyykyisten lasten asia oli esillä myös vuoden 1907 oppivelvollisuuskomiteassa. Komiteassa äänestyksen jälkeen voitti kanta, jonka mukaan suurimmissa kaupungeissa (yli 10 000 asukasta) heikkokyykyisille oli perustettava erityisluokkia. Kustannusyistä pienemmät kaupungit ja maalaiskunnat jätettiin pois esityksestä. Taloudellisen perustelun lisäksi keskustelussa esitettiin myös pedagogisia ja sosiaalipoliittisia argumentteja. Pedagogisin perustein heikkokyykyisten opetusta sekä puollettiin että vastustettiin. Puolustajien mielestä oppilaan itseluottamuksen kannalta on tärkeää siten mukautettu opetus, että oppilas voi havaita saavansa jotain aikaan. Vastustavan kan-

nan mukaan juuri muista erottaminen lannistaa oppilaan lopullisesti hänen saadessaan ”heikkokokyisen leiman”. Tätä kantaa edusti mm. komitean puheenjohtajana toiminut Mikael Soininen, Helsingin yliopiston kasvatustieteen professori vuodesta 1907 (Voipio 1944, 382). Sosiaalipoliittinen perustelu heikkokokyisten erotusluokalle sisälsi ajatuksen, jonka mukaan heikkokokyisiä on parempi pitää koulussa kuin kadulla. Tätä kantaa edusti mm. apukoulun isäksi kutsuttu A. von Bonsdorff. (Telemäki 1983, 22-24.)

Tämä Bonsdorffin edustama käsitys lienee perustunut siihen käytännön havaintoon, jonka mukaan koulussa menestymättömät oppilaat helposti luopuivat koulunkäynnistä kokonaan, mikäli sinne ylipäättään saapuivat. Koulunkäynnin ollessa vapaaehtoisuuteen perustuvaa oli ilmeistä, että varsinkin niukoilla ”luonnonlahjoilla” varustetut oppilaat eivät välttämättä koskaan edes saapuneet kouluun. Ja ongelmien ilmaantuessa koulusta saattoi aina jäädä pois: ”laiskat ja kurittomat tavallisesti itse jättivät ajoissa koulun”. (Halila 1949a, 95-96, 302; 1949b, 153.) Koulun käytettävissä olevat keinot olivat myös järeät: muiden keinojen osoittauduttua riittämättömiksi voitiin käyttää ruumiillista kuritusta ja koulusta erottamista. Kansakouluväen enemmistö kannatti ruumiillista kuritusta ainakin vielä vuosisadan vaihteessa, ja sen käyttö oli lain mukaan sallittua vuoteen 1914 asti. Vielä tämänkin jälkeen sen palauttamista esitettiin. Erottamista myös käytettiin. Lukuvuonna 1910-11 erotettiin lähes 300 kansakoulun oppilasta pahojen tapojen tai muiden vastaavien seikkojen tähden. Erottamiset kuitenkin vähenivät oppivelvollisuuden lähestyessä ja kymmenen vuotta myöhemmin erotettuja oli enää hieman toista sataa. Kuitenkin samaan aikaan (1920-21) vanhempien tahdosta erosi yli kuusi tuhatta ja ilman syytä koulusta jäi pois yli kaksi tuhatta oppilasta. (Halila 1949b, 174, 181-182.)

Poikkeavien oppilaiden erotusluokat muodostuivat yleensä siten, että syystä tai toisesta heikosti menestyvät oppilaat erotettiin omiksi luokikseen. Tällöin ensisijainen lähtökohta oli tavallisen luokan vapauttaminen häiritsevistä oppilaita ja luokista muodostuikin yhtä suuressa määrin pahantapaisten kuin heikkolahjaisten luokkia. Esim. Turussa luokkaa kutsuttiin ”pahantapaisten poikien kouluksi”. Yleensä nämä luokat eivät toimineet kuin muutaman vuoden. (LE 1959, 112-113.) Sen sijaan vuodesta 1901 perustettujen apukoulujen toiminta vakiintui pysyväksi osaksi kansakoulua. Siirto muodosti kuitenkin alusta asti vaikean kysymyksen. Siirto nähtiin usein häpeällisenä ja onnettomana. Kansakoulun ollessa vapaaehtoisuuteen perustuvaa ei oppilaita voitu siirtää ilman vanhempien suostumusta. (Halila 1949a, 96.) Siirto toimitettiin yleensä siten, että huonosti edistyvän lapsen opettaja ehdotti siirtoa. Seuraavaksi lääkäri tutki oppilaan. Kaikista toimenpiteistä huolimatta siirto pysyi ongelmallisena:

”Apukouluun siirtymistä haittaavat meillä suuresti vanhempien ennakkoluulot ja yleisen mielipiteen välinpitämättömyys puuttua asiaan yhteiskunnan oman edun vuoksi, so. vapauttaakseen kansakoulun puutteellisten kykyjen ja sairaalloisuuksien vuoksi sinne sopimattomista aineksista ja niiden tuottamasta rasisuksesta”. (Laitakari 1919, 91).

Laitakari itse suositteli siirtomenettelyä, jossa apukoulun johtaja kävisi tunnilla seuraamassa apukouluun ehdotettuja oppilaita. Tähän seuraamiseen liittyi paitsi opetuksen kuuntelua myös joidenkin kokeiden toimeenpanoa. Tämän menettelyn etuna Laitakari piti toisaalta sitä, että ehdotuksen tehnyt opettaja saattoi tarkemmin selittää lausuntoaan ja toisaalta sitä, että luonnollisessa ympäristössä tehdyt havainnot olivat luotettavampia. (Laitakari 1919, 90.) Myös lääketieteen edustaja, Max Oker-Blom, näki siirroissa ongelmia, mutta hieman eri näkökulmasta kuin edellä on esitetty. Tekijä varoittaa oppikirjassaan ”Kouluhygieniä. Oppikirja lääkäreille ja koulumiehille” opettajien taipumuksesta siirtää todellista tarvetta runsaammin oppilaita pois luokitlaan ainoastaan ”päästäkseen kiusasta vapaaksi”. Tekijä opastaa lääkäreitä valppauteen ja sallisi lapsien, joilla näyttää olevan mahdollisuuksia kehittyä tavallisessa luokassa, jäädä mieluummin luokalleen kuin siirtyä ”erittäisluokalle” eli apukouluun. (Oker-Blom 1910, 341, 419.) Käytännössä ongelmat olivat moninaisia. Kun apukoulut pitkään olivat ainoita erityisluokkia, niin niiden oppilasaines oli myös hyvin heterogeenista; heikko kuulo tai näkö saattoivat olla siirtoerusteita siinä missä älyllinen heikkokykisyyskin. (Laitakari 1919, 28-29; Oker-Blom 1910, 341).

PAIKALLISTA ALOITTEELLISUUTTA ”JÄLKEENJÄÄNEIDEN LASTEN” OPETUKSEN JÄRJESTÄMISEKSI

Seuraavaksi tarkastellaan ”heikkolahjaisille lapsille” tarkoitettujen apukoulujen perustamista ja toimintaa yksityiskohtaisemmin kahdessa kaupungissa, Turussa ja Tampereella. Nämä kaupungit edustavat parhaiten teollistuvaa ja modernisoituvaa Suomen suuriruhtinaskuntaa, sillä Tampereella teollisuudesta ja käsityöstä elantonsa saavien osuus oli maamme suurin (50 %) ja Turussa toiseksi (29 %) suurin (Rasila 1984, 248).

Turussa heikkolahjaisten lasten opetukseen kiinnitettiin huomiota jo toisessa, vuoden 1882, ohjesäännössä. Sen viidennen pykälän mukaan johtokunnalla oli oikeus erottaa edistymättömät oppilaat rinnakkaisluokaksi, mikäli tällaisia oppilaita olisi vähintään kaksikymmentä. Mitään käytännön toimenpiteitä tästä ei kuitenkaan välittömästi seurannut. Runsaan kymmenen vuoden kuluttua, vuonna 1894, asiaa käsiteltiin opettajayhdistyksen kokouksessa otsikolla ”Eikö olisi syytä perustaa erikoisluokka tylsämielisiä eli vähempilahjaisia varten”. Tällaisia oppilaita arveltiin olevan suomenkielisten kansakoulujen alaluokilla kolmisenkymmentä. Opettajisto piti kahden vuoden ”tunnustelua” sopivana ennen siirron toteuttamista. Ensimmäinen heikkokykkyisten erikoisluokka aloitti toimintansa vuonna 1901 ja siitä käytettiin apukoulu-nimitystä alusta alkaen. (Kivirauma 1987, 175-176.)

Tampereella asia eteni monipolvisemmin. Joulukuussa 1888 opettajankokouksessa keskusteltiin ”tylsämielisten osaston” perustamisesta. Oppilaita tuollaiseen osas-

toon ei opettajien mukaan kuitenkaan löytynyt muutamaa enempää ja asia raukesi. Luokka olisi saatu perustettua yhdistämällä heikkokykuiset ja pahantapaiset, mutta tällaista järjestelyä ei pidetty tarkoituksenmukaisena. Kenties opettajien aktiivisuudella oli kuitenkin merkitystä, sillä vuoden 1889 ohjesääntöön tuli maininta ”hitaasti kehittyvistä luokalle jääneistä oppilaista”, joille oli mahdollista perustaa erillinen luokka. Ehtona oli, että näitä oppilaita olisi vähintään 25. Jonkinmoinen yritys luokan perustamiseksi tehtiinkin, mutta se ei edennyt alkua pidemmälle. Myös seuraavaan vuoden 1897 ohjesääntöön sisältyy sama mahdollisuus ja samoin ehdoin erillisen luokan perustamiseen. (Telemäki 1978, 26-27; Mäkinen 1922, 344.) Asia olikin esillä jokseenkin joka syysy opettajankokouksissa vuodesta 1898 lähtien. Vuoden 1901 joulukuussa opettajat ilmoittivat jo 27 oppilasta, jotka tarvitsivat tällaista luokkaa. Myös tarkastajalla oli tapana aina lukuvuoden alussa tiedustella heikkolahjaisten oppilaiden lukumäärää. Asia eteni aina komiteatasolle, joka esitti johtokunnalle luokan perustamista. Johtokunta ei kuitenkaan luottanut komitean keräämiin lukuihin, vaan suoritti oman kartoituksen. Luokan perustamiseen ei tälläkään kertaa päästy. Opettajisto piti asiaa kuitenkin jatkuvasti esillä. Esim. vuonna 1903 opettaja Eine Blom teki opintomatkan Pohjoismaihin ja Eurooppaan. Kansakoulun vuosikertomuksessa hän selosti erityisesti Saksan apukoulujärjestelmää. Muutaman vuoden kuluttua, syksyllä 1906, opettajat ilmoittivat jo 49 heikkokykuisistä oppilasta ja tarkastaja esitti erillisen luokan perustamista. Johtokunta jätti asian jälleen pöydälle ja päätti pyytää vuoden 1907 alusta virkaan astuneelta ensimmäiseltä koululääkäriltä lausuntoa asiasta. Koululääkäri puolsi luokan perustamista ja luokka aloitti toimintansa syyslukukauden alussa 1907. (Telemäki 1978, 27-30; Mäkinen 1922, 345.)

Apukoulujen toiminnan alkuaikoina ongelmina nähtiin toisaalta vanhempien vastustus lastensa siirtoa kohtaan ja toisaalta muiden oppilaiden suhtautuminen apukouluun. Huolimatta siirtoon osallistuvien asiantuntijoiden vakuutteluista – siirto tapahtui opettajan, tarkastajan ja lääkärin toimesta – vanhemmat ”eivät aina voineet ymmärtää sitä etua”, mikä lapselle apukoulusiirrosta koituu, kirjoitti Turun kansakoulujen tarkastaja Otto Viitanen (1947, 302) alkuaikojen apukoulua kuvatessaan. Muiden oppilaiden syrjinnältä (”eivät...joutuisi toisten lasten osoitettaviksi”) yritettiin suojautua sijoittamalla apukoulu muista erilleen ”johonkin pieneen koulutaloon”. Mikäli on jouduttu toimimaan samoissa tiloissa muiden kanssa, on koulun alkamis- ja päättymisajat sekä välitunnit yritetty sijoittaa eri aikoihin. Viitanen (1947, 303-304) katsoo ongelman johtuneen siitä, että apukoulussa oli runsaasti ”hyvinkin älyllisesti takapajulla olevia oppilaita”, jotka myös ulkomuotonsa perusteella erosivat muista oppilaista. Myös Tampereella vanhempien suhtautuminen siirtoihin oli hyvin varauksellista. Koululääkäri A. Frestadius kirjoitti jo apukoulun ensimmäisenä toimintavuotena asiasta seuraavaa: ”Siirtäminen apukouluun kohtaa usein vastarintaa vanhempien puolelta, selityksistä huolimatta: vasta yleisen oppivelvollisuuden astuttua voimaan tulee siirtokin pakolliseksi”. Edellä oleva lainaus kertonee asian vakavuudesta, johon vain pakollisuuden nähtiin tehoavan. Tämä vanhempien vastustus myös johti siihen, että apukoulusta tuli ”aivan tylsyyden rajoilla” olevien oppilaiden koulu, koska näiden op-

pilaiden siirtäminen ei kohdannut vanhempien taholta yhtä voimakasta vastarintaa. Vanhempien vastarintaa pidettiin myös syynä oppilasmäärän laskuun, joka alkoi jo uhata apukoulun olemassaoloa. (Kivirauma 1987, 126-127.)

Erityisoppilaiden sijoittumista yhteiskuntaan on alusta asti pidetty tärkeänä asiana. Tampereen apukoulu johtaja teki tällaisen selvityksen vuoteen 1921 mennessä apukouluun sijoitetuista oppilaista. Päästötodistuksen saaneita oli runsas kolmasosa (39 %) eli runsaat sata oppilasta kirjoilla olleesta 269 oppilaasta. Näiden päästötodistuksen saaneiden myöhemmät elämänvaiheet olivat seuraavat: 50 oli tehdastyössä, 8 työmiehinä muualla, 7 palvelijoina, 7 käsityöläisinä, 7 kotitaloustöissä, 3 juoksupoikina, 2 ompelijoina, 3 tyttöä ”joutunut naimisiin”, 2 poikaa ollut vangittuina rikoksesta, 1 köyhäinhoidon huostassa, 8 jatkanut koulua ja 4 kuollut. (Mäkinen 1922, 349.) Edellä olevien tietojen tulkinnassa on oltava varovainen. Tarkoittaako päästötodistuksen saaneiden vaatimaton osuus sitä, että muut lopettivat koulunsa kesken, vai pidettiinkö heitä niin heikkotasoisina, että heille ei annettu todistusta? Näistä epävarmuustekijöistä huolimatta oppilaiden sijoittuminen työmarkkinoille on jonkin verran ristiriidassa sen kanssa, että apukouluun olisi sijoitettu ”aivan tylsyyden rajoilla” olevia lapsia. Sitä tuskin selittää edes se, että juuri Tampereella lasten ja nuorten työssäkäynti – erityisesti tehdastyö – oli muuta maata yleisempää (Haapala 1986, 53).

Apukoulun toiminta oli alkuaikoina luonnollisesti vakiintumatonta. Siirtoajan kohta vaihteli ja apukouluun määrätty oppilaat saattoivat joskus jatkaa koulunkäyntiään kansakoulussa, mitä koululääkäri ei voinut hyväksyä. Älykkyystestaukset tulivat Tampereella siirtomenettelyn osaksi viimeistään lukuvuodesta 1916-17, jolloin koululääkäri ilmoitti käyttävänsä oppilaiden ”intelligenssin määraämiseksi” Binetin ja Simonin ”verrattain työlästä, mutta yleensä varmoihin tuloksiin johtavaa menettelyä”. Tosin apukoulun johtaja oli jo vuonna 1912 osallistunut Helsingissä pidettyyn pohjoismaiseen kokoukseen, jossa esiteltiin samoja testejä. (Telemäki 1983, 16.) Turussa vastaava menettely oppilaan älykkyuden toteamiseksi ajoittune samoihin aikoihin, sillä siirtoasiakirjoihin lääkärin lausunto tuli vuonna 1916 (Kivirauma 1987, 184).

Apukoulun asema suhteessa kansakouluun määrittyi tietysti paitsi oppilasaineiksen niin myös oppikurssien kautta. Apukoulun kurssi Turussa oli neliluokkainen eli kaksi luokkaa vähemmän kuin vastaavassa kansakoulussa. I ja II:lla luokilla tuntimäärät olivat samat kuin varsinaisessa kansakoulussakin eli 24 tuntia. III ja IV:llä luokilla apukoulun tuntimäärät olivat kansakoulun vastaavia tuntimääriä pienemmät: III:lla kaksi tuntia ja IV:llä neljä tuntia. Näin ollen apukoulun yhteenlaskettu tuntimäärä on kansakoulua vaatimattomampi. Myös muutamat oppiaineet tekevät poikkeuksen; käsitöitä, kaunokirjoitusta ja havainto-opetusta opetettiin apukoulussa kansakoulua enemmän. Erityisen selvästi erottuu käsityö, jota opetettiin 24 tuntia ja kansakoulussa vain 15 tuntia. Kaunokirjoituksessa vastaava suhde on 12:8 ja havainto-opetuksessa 8:3. Erityisesti käden työ oli taito, joka apukoulussa oli keskeisessä asemassa. Tästä huolimatta koulutoimen ylihallituksen tarkastajan lausunnon mukaan apukoulussa oli liikaa ”teoriaa ja lukemista”. Tarkastajan mukaan koulun käytännöllistä luonnetta tulisi vahvistaa ja perustaa myös käytännöllisiä jatkoluokkia. (Kivirauma 1987,

180-181.) Tampereella tilanne oli samansuuntainen, mutta erojakin esiintyi. Käsiyön ja havainto-opetuksen tuntimäärät olivat käytännössä samat kuin Turussa, mutta lukeminen korvasi kaunokirjoituksen. Sitä oli myös erittäin runsaasti, 22 tuntia eli viisi tuntia enemmän kuin kansakoulussa. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että apukoulussa oli pääsääntöisesti joka päivä käsitöitä ja lukemista. Tarvittavat tunnit otettiin laulusta ja voimistelusta. (Kivirauma 1987, 129.) Turun ja Tampereen apukoulujen painotusten ero kaunokirjoituksen ja lukemisen välillä on mielenkiintoinen, mutta vaikeasti tulkittava. Se saattaa kertoa apukoulujen erilaisesta oppilasaineksesta, jolloin Tampereella apukoulun oppilaille jo lukeminen olisi tuottanut runsaasti hankaluuksia. Tämän tulkinnan mukaan Turun apukoululaiset tarvitsivat erityisen paljon harjoitusta vasta seuraavassa vaiheessa eli kirjoittamisessa.

Viisi vuotta Tampereen apukoulun perustamisen jälkeen koulun opettaja Laitakari piti epäkohtana sitä, että oppilaita siirretään apukouluun pitkin vuotta ja muilta kuin ensimmäiseltä luokalta. Johtokunnan vastauksessa edellytettiin kuitenkin, että lapset ovat ensimmäisen vuoden kansakoulussa ennen siirtoa. Tämä jälkeen opettaja yhdessä koululääkäriin kanssa suorittaa siirron, kuitenkin ainoastaan vanhempien suostumuksella. Oppilas on myös siirrettävä takaisin kansakouluun, mikäli vanhemmat sitä haluavat. Opettaja ilmoittaa tällöin ainoastaan sopivan luokkatason. (Takk 1913-14, 28.) Vuosikertomusten sisältämien tietojen perusteella apukouluun siirrettiin tavallisimmin ensimmäiseltä luokalta, aivan kuten Laitakari oli vaatinut ja tavallaan vastoin johtokunnan kantaa. Kuitenkin lukuvuosina 1909-13 myös kolmannelta luokalta siirrettiin yli kaksikymmentä oppilasta, mikä lienee ollut Laitakarin kirjoituksen pontimena. Tämän jälkeen siirrot tapahtuivat lähes pelkästään kahden ensimmäisen kouluvuoden aikana.

APUKOULUN OPPILAS

Oppilaan siirtoa apukouluun on mahdollista tarkastella lähemmin Turussa käytössä olleiden siirtokaavakkeiden kautta. Ensimmäinen siirtokaavake otettiin käyttöön viimeistään lukuvuonna 1904-05 ja sitä käytettiin ainakin lukuvuoteen 1906-07. Täyttä varmuutta alku- ja loppuajankohdista ei ole, vaan arvio perustuu säilyneisiin kaavakkeisiin. Säilyneet kaavakkeet (N=39) ovat kaikki ruotsinkielisen apukoulu siirtokaavakkeita, mutta todennäköisesti niitä on käytetty myös suomenkielisessä apukoulussa, koska niiden teksti on kaksikielinen. Uusi kaavake otettiin käyttöön viimeistään lukuvuodesta 1909-10, jolta ensimmäiset säilyneet suomenkieliset kaavakkeet ovat peräisin. Tätä kaavaketta käytettiin 1920-luvun alkuun asti.

Ensimmäinen kaavake on otsikoitu ”Ilmoitus edistymättömistä lapsista luokalla 1a ja b”. Kaavake oli toimitettava tarkastajalle ennen toukokuun ensimmäistä päivää. Kaavakkeessa tiedustellaan oppilaan kouluhistorian lisäksi opettajan käsitystä oppi-

laan muistista, yleisestä käsitys- ja oppimiskyvystä, luonteesta ja käyttäytymisen ominaisuuksista, terveydentilasta, puheesta ja kotioloista. Lopuksi seuraa suora kysymys: ”Pidätkö häntä tylsämielisenä?” Kaavakkeen kysymykset voidaan jakaa kolmeen ryhmään. Aluksi selvitetään oppilaan taustatiedot (viisi kysymystä), tämän jälkeen oppilaan menestymistä ja menestymismahdollisuuksia (kuusi kysymystä) ja lopuksi muita mahdollisia tekijöitä, jotka ovat yhteydessä hänen mahdollisuuksiinsa oleskella tavallisella luokalla (viisi kysymystä), kuten ”Onko hänellä omituisuuksia, jotka tekevät vaikeaksi pitää häntä koulussa?”

Seuraava, ainakin lukuvuodesta 1909-10 lähtien käytössä ollut, kaavake (N=50) on otsikoitu täsmällisemmin: ”Apuoluokalle henkisesti myöhästyneitä oppilaita varten ehdotetaan otettavaksi”. Kun ensimmäisessä kaavakkeessa oli vain opettajan arvio, niin nyt mukana on myös tarkastajan lausunto, sekä vuodesta 1916 lähtien myös koululääkärin arvio oppilaasta. Myös tämä kaavake sisältää perustiedot oppilaasta (neljä kysymystä), oppilaan menestymisestä (kolme kysymystä), käytöksestä ja ahkeruudesta (kaksi kysymystä) ja kysymykset terveydentilasta ja puheesta. Kysymykset ovat täsmentyneet edelliseen kaavakkeeseen verrattuna. Uutta ovat kysymykset käytöksestä, ahkeruudesta ja puheesta. Taustatiedot olivat myös täsmentyneet kotioloista ”vanhempien säädyksi”. Kokonaan uutta on myös opettajan käsitys lapsen tilan syistä: oliko kyse lahjattomuudesta, haluttomuudesta tai ruumiillisesta heikkoudesta? Nyt myös vanhempien suostumus siirtoon oli kirjattava kaavakkeeseen. Uudessa kaavakkeessa kysymykset olivat täsmentyneet ja osallisten joukko kasvanut lääkärillä ja vanhemmilla.

Opettajien käsityksiä siirron syistä on siis mahdollista selvittää tämän uudemman lomakkeen avulla. Lomakkeessa kysyttiin suoraan: ”Onko otaksuttava lapsen tilan aiheutuvan: a) lahjattomuudesta? b) haluttomuudesta? c) ruumiillisesta heikkoudesta?” Vastausvaihtoehdot tietysti jo sinänsä ohjaavat vastauksia omaan suuntaansa kuin myös se, että saman siirtokaavakkeen alussa määriteltiin mistä oikeastaan on kyse eli henkisesti myöhästyneen oppilaan siirtämisestä apuluokalle. Näistä varauksista huolimatta tiedoilla on oma arvonsa opettajien käsitysten kuvastajana ja myös osaltaan oppilasaineksen kuvauksessa. Koska kyseessä on apukouluun siirto, on tulos lahjattomuuden osalta tietenkin odotettu: yhdeksän kymmenestä täyttää opettajien mielestä tämän keskeisen apukoulun siirtokriteerin. Ruumiillisesti heikkoja oli lähes joka toinen ja haluttomia joka kolmas. Koska arvioinnin kohteet olivat samoja oppilaita, voidaan tulos esittää siten, että opettajien käsityksen mukaan apukouluun siirrettävät oppilaat olivat lahjattomia, joka toinen lisäksi ruumiillisesti heikko, ja joka kolmas lisäksi myös haluton menestymään koulussa.

Siirtokaavakkeiden avulla on mahdollista tarkastella apukouluun siirrettyjä oppilaita tarkemmin. Oppilaat eivät opettajan arvion mukaan olleet pelkästään lahjattomia, vaan myös kurittomia. Lähes joka viides oli saanut käytöksen alennuksen edellisessä koulussaan ennen siirtoa. Kuitenkin selvästi vielä tyyppillisempää apukouluun siirretyille oli huono arvosana huolellisuudessa, sillä neljä viidestä sai arvosanan 4 tai 5. Tarkkojen vertailujen tekeminen muihin kansakoululaisiin ei ole mahdollista, koska

käytöksen ja huolellisuuden keskiarvot ilmoitettiin ainoastaan 1800-luvun lopun vuosikertomuksissa (Tukk 1897-1900). Vaikka tiedot eivät ajallisesti osu yhteen, käytetään niitä seuraavassa vertailuna apukoulun oppilaisiin. Vertailun perusteella näyttää siltä, että apukoulun oppilaat muodostivat myös kurinpito-ongelman. Apukouluun siirrettyjen oppilaiden käytöksen arvioinnin keskiarvo on 9.42 ja se on puoli numeroa kansakoululaisten vastaavaa pienempi. Apukouluun siirrettyjen oppilaiden erityinen ongelma näyttää kuitenkin koulun näkökulmasta olleen huolellisuuden puute. Apukouluun siirrettyjen oppilaiden huolellisuusnumeron keskiarvo 5.28 oli yli kaksi ja puoli numeroa kansakoululaisten vastaavaa numeroa alempi.

Koulunkäynnin säännöllisyys on myös kiintoisa tieto, jonka avulla voidaan arvioida koulun toimintaa ja sen oppilasainesta. Vuosikertomukset sisältävätkin tarkat tiedot oppilaiden poissaoloista ja niiden syistä. Poissaoloja apukoululaisilla oli noin kaksi kertaa runsaammin kuin muilla kansakoulun oppilailta. Sairauden takia apukoululaiset olivat pois koulusta vain hieman muita useammin, mutta vaatteiden puutteen takia noin kaksi kertaa useammin. ”Muusta laillisesta syystä” poissaoloja oli noin kolme kertaa runsaammin ja ilman laillista syytä seitsemän kertaa runsaammin. Apukoululaiset myös erosivat koulusta kaksi kertaa useammin kuin muut kansakoululaiset. (Kivirauma 1987, 189-191, liite XI.)

Apukoulun asemaa ja paikkaa koulutusjärjestelmässä voidaan arvioida oppilaiden sosiaalisen taustan perusteella. Mikään yllätys ei liene, että oppilaat tulevat alimmista sosiaaliryhmistä. Työntekijät muodostavat suurimman ryhmän apukoululaisten huoltajissa; kolme neljäsosaa vanhemmista voidaan luokitella joko ammattitaidottomien (50 %) tai ammattitaitoisten (24 %) työntekijöiden ryhmään. Ammatissa toimimattomien lapsia on joka kymmenes ja viranomaisten huostassa oli lähes sama osuus (8 %). Pienyrittäjien, lähinnä tori- ym. kiertävien kaupustelijoiden, sekä toimihenkilöiden lapsia oli muutama (4 % molempia).

Yllä olevat luvut eivät sinänsä kerro vielä paljon, koska niistä puuttuu vertailukohta kansakoulun oppilaisiin. Kansakoulun vuosikertomusten sisältämien tietojen avulla on kuitenkin mahdollista suhteuttaa apukoulu muihin kouluihin. Kansakoulujen vuosikertomuksissa on ”Oppilaiden vanhempien ammatti ja sosiaalinen asema”-otsikolla ilmoitettu nämä tiedot eri koulumuotojen osalta vuosilta 1915-21, mikä mahdollistaa vertailun. Tämä vertailu vahvistaa siirtoasiakirjoista tehdyt päätelmät. ”Työväen lapsia” oli kansakoulussa 61 % ja apukoulussa 78 %. Apukoulussa työväestön lasten yliedustus oli lähes kahdenkymmenen prosenttiyksikön luokkaa. (Kivirauma 1987, 185-188.)

Edellä esitettyjen tietojen perusteella apukouluun siirretyt oppilaat eivät muodostaneet koululle pelkästään hitaan edistymisen ongelmaa. Nämä oppilaat edustivat lähes kaikilla mahdollisilla mittareilla mitattuna kansakoulun kannalta ongelmallista oppilasryhmää; he olivat ikätovereitaan useammin pois koulusta, he erosivat useammin, he käyttäytyivät huonommin ja olivat erityisen ”huolimattomia”. Apukoulu toteuttivat myös köyhähoidollista tehtävää, sillä oppilaiden tausta oli kansakoululaisten vastaavaa vaatimattomampi ja poissaoloja vaatteiden puutteen takia kansakoululaisia runsaammin.

Poikkeavien ihmisten, vammaiset lapset ja aikuiset mukaan lukien, kohtelu näyttää kautta historian noudattaneen samoja ylikansallisia periaatteita. Näin Suomikin asettuu tässä suhteessa osaksi kansainvälistä toimintaympäristöä. Oli sitten kyse ensimmäisistä mielisairaaloista, lastenkodeista, erityiskouluista, älykkyystesteistä tai rotuhygieniasta. Varhaisen kansakoulun poikkeavuusdiskurssissa voidaan selvästi havaita Minna Harjula hahmottelemat köyhyys- ja uhkaavuustulkinnat (Harjula 1996, 196). Ajatusten ja innovaatioiden tasolla markkinat ovat aina toimineet globaalisti (Boli & Ramirez 1986). Aikana, jolloin yhä vieläkin poikkeavien ja vammaisten ihmisten kohtelua pitkälle määrittävät rakenteet on luotu, yksilö oli pikemminkin osa jostain kokonaisuudesta – säädystä tai luokasta – kuin itsellinen toimija. Tasa-arvo tai ihmisoikeudet eivät olleet keskiössä virallisissa puhe- ja toimintatavoissa. Tai mikäli niihin vedottiin, niiden merkitys oli aikaansa sidottu. Laitokset nähtiin sivistyksen ja edistyksen merkeinä. Tavoite oli kansakunnan voiman kasvattaminen. Kansakoulu oli yksi näistä kansakunnan luomis- ja vahvistamismekanismeista, joka toiminnallaan myös vakiinnutti vuosisadaksi jaon meihin ja heihin. Kansakoulu ja sen synnyttämät erityisjärjestelyt ovat samalla oivallinen esimerkki globaalien ideoiden voimasta ja niiden pysyvyydestä, kun ne kerran ovat saaneet institutionaalisen muotonsa. Niistä tulee osa meidän itsestään selvänä pitämäämme todellisuutta; paradigma, jota ei ole tapana kyseenalaistaa (Kuhn 1994). Kyseenalaistaminen vaatii toistuvia anomaliaita, jotka ylittävät paradigman toimintamahdollisuudet. Laitosparadigma hallitsi kenttää ja vahvistui, anomaliaita ei ollut näkyvissä. Niiden aika tuli vasta vuosikymmenten kuluttua.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansakoulutarkastajan arkisto. Turun maakunta-arkisto.

Takk 1913-14. Tampereen kaupungin kansakoulujen vuosikertomukset. Tampereen kaupunginarkisto.

Tukk 1897-1900. Turun kaupungin kansakoulujen vuosikertomukset. Turun kaupunginarkisto.

- Ahlbeck-Rehn, J. 2006. Diagnostisering och disciplinesernig. Medicinsk diskurs och kvinnligt vainsinne på Själo hospital 1889-1944. Åbo: Akademi University Press.
- Boli, J. & Ramirez, F. 1986. World Culture and the Institutional Development of Mass Education. In J. Richardson (ed.): Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education. New York: Greenwood Press, 65-92.
- Borenius, A. 1893. Kuinka on heikkokykysten lasten opetus järjestettävä kaupunkien kansakouluissa? Kansakoulun lehti 16, 133-137.
- Braddock, D. & Parish, S. 2001. An Institutional History of Disability. In G. Albrecht, K. Seelman & M. Bury (eds.): Handbook of Disability Studies. London: Sage, 11-69.
- Digby, A. 1996. Context and Perspectives. In D. Wright & A. Digby (eds.): From Idiocy to Mental Deficiency. London: Routledge, 1-22.
- Haapala, P. 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Tampere: Vastapaino & SHS.
- Halila, A. 1949a. Suomen kansakoululaitoksen historia II. Helsinki: WSOY.
- Halila, A. 1949b. Suomen kansakoululaitoksen historia III. Helsinki: WSOY.
- Harjula, Minna. 1996. Vaillinaisuudella vaivatut. Vammaisuuden tulkinnat suomalaisessa huoltokeskustelussa 1800-luvun lopulta 1930-luvun lopulle. Bibliotheca Historica 15. Helsinki: SKS.
- Helsingius, G. 1907. Yhteiskunnan lastenhoito ja suojelukasvatus. Kuopio.
- Hietala, M. 1985. Rotuhygienia. Teoksessa A. Kemiläinen (toim.): Mongoleja vai germaaneja. Rotuteorioiden suomalaiset. Helsinki: SHS.
- Isaksson, P. & Jokisalo, J. 2005. Historian lisälehtiä. Suvaitsevaisuuden ongelma ja vähemmistöt kansallisessa historiassa. Helsinki: Like & Rauhanpuolustajat.
- Kallio, T. 1916. Köyhien lasten huolto Tukholmassa 18. vuosisadalla. Taloustieteellisiä tutkimuksia XXI. Helsinki.
- Kivirauma, J. 1987. Poikkeavuus ja kansanopetus ennen oppivelvollisuutta. Lisensiaatintutkimus. Julkaisusarja A: 120. Turun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.
- Kom. 1890. Aistivalliskoulukomitea. Komiteamietintö 1/1890. Helsinki.
- Kuhn, T. Tieteellisten vallankumousten rakenne. Helsinki: Art House.
- Laitakari, A. 1919. Heikkokykiset ja tylsämieliset lapset. Porvoo: WSOY.
- LE 1959. Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Mattila, M. 1999. Kansamme parhaaksi. Rotuhygienia Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti. Helsinki: SHS.
- Mäkinen, K. 1922. Tampereen kansakoulujen historia. Porvoo: WSOY.
- Nygård, T. 1996. Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä: Atena.
- Oker-Blom, M. 1910. Kouluhygienia. Oppikirja lääkäreille ja koulumiehille. Helsinki: Otava.

- 98 Piirainen, V. 1958. Kylänkierrolta kunnalliskotiin. Helsinki: SHS.
- Plit, K. 1984. Carl Henrik Alopaeus aistivammatyön uranuurtajana Suomessa. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Pulma, P. 1985. Fattigvård i frihetstidens Finland. Jyväskylä: SHS.
- Rasila, V. 1984. Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Rose, N. 1979. The Psychological Complex: mental measurement and social administration. *Ideology & Conciouness* 5: Spring, 5-71.
- Saari, E. 1961. Laitoskasvatus. Jyväskylä: Gummerus.
- Salmensaari, S. 1915. Kasvatus pahantapaisuuden ehkäisijänä. Porvoo: WSOY.
- Somerkivi, U. 1977. Helsingin kansakoulun historia. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Telemäki, T. 1978. Heikkokyykyisten ja pahantapaisten lasten opetuksen suunnittelusta ja toteutumisesta Tampereen kaupungin kansakoululaitoksessa 1872-1921. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto, kasvatustieteen laitos.
- Telemäki, T. 1983. Älykkyydeltään poikkeavien lasten koulutuksen organisoituminen maassamme – erityisesti Tampereen kansakoulussa 1907-1958. Lisensiaatin-tutkimus. Tampereen yliopisto, kasvatustieteen laitos.
- Viitanen, O. 1947. Turun kansaopetuksen historiaa. Turku: Kirjokansi.
- Voipio, A. 1944. Mikael Soinisen elämä. Helsinki: Otava.

TOIVON JA TAPPION TARINAT: ETURYHMÄT USA:N ERITYISOPETUS- POLITIIKASSA

TIINA ITKONEN

Eturyhmien merkitys Yhdysvaltain erityisopetuspolitiikkaan on yleisesti tunnettu asia (Melnick 1995). Ryhmien poliittisesta käytöksestä ja niiden vaikutuksesta on kuitenkin tehty vain vähän systemaattista tutkimusta. Oma kiinnostukseni etujärjestöpolitiikkaan syntyi työelämässä. Entisenä erityisopettajana ja koulupiirin ohjaavana opettajana olen ollut tämän politiikan kohteena ja toteuttajana aikana, jolloin erityisopetusta koskevaa koululainsäädäntöä uudistettiin Yhdysvalloissa vuosina 1990 ja 1997. Vuoden 1997 laki muutti perusteellisesti osavaltioiden ja niiden koulupiirien erityisopetusta. Erityisesti vuoden 1997 lainuudistus oli pitkä ja kiihkeä prosessi, joka kesti yli kolme vuotta ja venyi kahden eri kongressin toimikaudelle. Vanhempia ja kouluviranomaisia edustavat järjestöt kiistelivät vammaisten oppilaiden kurinpitokysymyksestä eli siitä, onko se pelkästään rehtoreiden ja kouluviranomaisten asia, vai pitäisikö myös vanhempia konsultoida ja tehdä lopullinen päätös yhdessä oppilastiimin kanssa. Julkisuudessa asiasta käytiin poikkeuksellisen kiivasta keskustelua. Neuvottelut poliitikkojen kanssa tyrehtyivät ja lainsäädäntö siirrettiin seuraavan kongressiin, koska riittävää kannatusta sen läpiviemiseen vuonna 1995 ei löytynyt.

Väitöskirjassani (Itkonen 2004) tutkin kaikkia etujärjestöryhmiä, jotka olivat osallistuneet erityisopetuksen politiikkaan. Etsin kansallisia etujärjestöjä neljältä eri ajankohdalta ja tutkin niiden toimintaa kongressin pitämässä erityisopetuslain kuulusteluissa: vuonna 1975, kun laki ensi kertaa ratifioitiin ja sen jälkeen kuulusteluissa, jotka johtivat lain uusimiseen vuosina 1983, 1990 ja 1997. Lisäksi kartoitin etujärjestöjen toimintaa yhdeksässä erityisopetusta koskevassa oikeustapauksessa, joista oli valittu korkeimpaan oikeuteen. Valitsin neljätoista ryhmää tarkempaan tutkimukseen, ja analysoin heidän arkistojaan ja historiikkejään. Lopuksi haastattelin Washingtonissa 25 kongressin edustajaa, heidän avustajiaan sekä etujärjestöjen johtajia toukuussa vuonna 2003. Edustajien huone oli muutamaa kuukautta aiemmin valmistanut lainuudistuksensa vuodelle 2004 ja senaatti työsti omaa versiotaan.

Tutkimus rakentuu osin multimetodisesta analyysistä pääpainon ollessa kuitenkin määrällisen aineiston analyysissä. Ryhmien poliittista sanomaa analysoin tekeväällä faktorianalyysillä, jolla saatoin pelkistää aineistoa ja löytää yhdenmukaisuuksia muuttujajoukosta. Ryhmien toiminnan vaikuttavuutta kongressissa ja korkeimmassa oikeudessa testasin regressioanalyysillä. Haastattelut ja ryhmien omat julkaisut analysoin laadullisesti. Kumpaakin analyysiä pyrin arvioimaan kriittisesti suhteessa toisiinsa. Esimerkiksi, jos regressioanalyysin tulosten p-arvot näyttivät merkitsevyyttä, etsin laadullisesta aineistosta tukea näille tuloksille ja päinvastoin.

Tämä artikkeli on lyhennelmä väitöskirjastani, josta osia on julkaistu *American Journal of Education* (2007), *Issues in Teacher Education* (2007) ja *Yhteiskuntapolitiikka* (2005) -lehdissä. Aloitan luvun lyhyellä kuvauksella, miten USA:n koulutuspolitiikka toimii. Sen jälkeen esittelen teoreettisen viitekehyksen, jonka avulla tulkitseen tuloksia. Päätän artikkelin pohtimalla havaintojeni merkitystä USA:ssa harjoitetun erityisopetuspolitiikan kannalta.

POLITIIKAN TEKOA YHDYSVALTALAISEEN TAPAAN

Kongressi sääti erityisopetusta koskevan koululain vuonna 1975 ja sen uusiminen tapahtuu aina noin seitsemän vuoden välein. Koululaki syntyi oikeustapauksista, joissa vanhemmat vaativat lapsilleen ilmaista erityisopetusta valtion kouluissa.⁵⁰ Laissa on kohta, jonka mukaan vanhemmat voivat haastaa koulupiirin oikeuteen, mikäli vanhemmat ja koulu eivät pääse yksimielisyyteen lapsen opetussuunnitelmasta, joka molempien osapuolten tulee allekirjoittaa. Itsenäinen, puolueeton osapuoli arvioi tilanteen ja tekee päätöksen. Päätöksestä voi valittaa oikeuteen, ja oikeuden päätöksestä edelleen korkeampaan oikeuteen. Korkein oikeus (Supreme Court) on viimeinen toimija oikeudellisessa prosessissa. Mikäli korkein oikeus ottaa tapauksen kuultavakseen, se käy läpi alempien oikeuksien päätökset ja kuulustelee osapuolten asianajajia, mutta ei kerää uutta todistusaineistoa. Intressiryhmät eivät siis pääse todistamaan korkeimassa oikeudessa. Sen sijaan ne voivat yrittää vaikuttaa tuomareihin kirjoittamalla ns. *amicus curiae* ("oikeuden ystävä") -lausuntoja, jossa he selittävät, miksi oikeuden tulisi päättää heidän logiikkansa mukaisesti. Tuomarit lukevat ne ennen kuin tekevät päätöksensä.

Kongressin tasolla intressiryhmät vaikuttavat lobbaamalla sen jäseniä. Lain uusimisen yhteydessä kongressi pitää useita kuulusteluja, joiden perusteella poliitikot päättävät, mitä uudistuksia lakiin tulisi lisätä. Etujärjestöt antavat mielellään todistajalausuntoja näissä kuulusteluissa vaikuttaakseen lain sisältöön. Analysoin tutkimuksessani näitä intressiryhmien korkeimmalle oikeudelle antamia *amicus* -lausuntoja (joita oli kaiken kaikkiaan 108) sekä niiden kongressille antamia lausuntoja (139).

Koska kongressi on suuri ja etenkin vanhempia edustavat ryhmät pieniä, ryhmien kannattaa toimia yhdessä. Tämän takia ne liittyvät yhteen eli perustavat koalitioita, jotka toimivat yhdessä jonkun tietyn asian puolesta (esim. oikeustapauksessa) tai pidemmällä ajanjaksolla. Näin järjestöt pystyvät yhdistämään niukat resurssinsa.

50 *Mills v. Board of Education*, 348 F. Supp. 866 (D.D.C. 1972); *Pennsylvania Association for Retarded Citizens v. Commonwealth of Pennsylvania*, 343 F. Supp. 279 (E. D. Pa., 1972).

TUNNEPOHJAINEN AKTIVISMI

Poliittinen aktivismi, joka perustuu syvään tunnepohjaiseen ja henkilökohtaiseen kokemukseen, eroaa laadullisesti muusta poliittisesta toiminnasta (Jennings 1999). Yksi merkittävä ero on toimintaan sijoitettujen panosten merkitys, koska lainsäädännöllä on suora vaikutus henkilön ja perheen fyysiseen ja tunnepohjaiseen elämänlaatuun (Berkowitz 1987; Burke 1997; Jennings 1999; Jennings & Andersen 1996; Johnson 1999; McCarthy 1994). Tunnepohjaisen aktivismin tavoitteena on vammojen ja sairauksien ehkäisy, diagnosointi sekä kuntoutustoiminta joko lisäämällä budjettirahoitusta (esim. vamman syiden ja kuntoutuskeinojen tutkimukseen) tai asetuksilla (esim. rajoittamalla epäterveellisiin ärsykkeisiin altistumista). Aktivisteilla on siksi hyvin henkilökohtainen kiinnostus lainsäädäntöön, koska sen avulla voidaan parantaa oman perheen tilannetta.

Tunnepohjaisen aktivismin toinen ominaispiirre on aktivismin *motivaatio*, joka niin ikään eroaa muunlaisesta poliittisesta toiminnasta (Jennings 1999; Lichterman 1995). Vaikka kaikki kollektiivinen toiminta pyrkii saamaan instrumentaalisia tuloksia - konkreettisia poliittisia voittoja - niin tunnepohjaisella aktivismilla on muitakin vaikuttimia. Osallistujat arvostavat henkilökohtaista sitoutumista ja julkisia mielipiteen ilmauksia (Lichterman 1995). Tunnepohjaista aktivismia motivoi myös muilta osallistujilta saatu emotionaalinen tuki, koska tämän kaltaiset kansanliikkeet usein alkavat pieninä paikallisina tukiverkostoina (Altman 1996; Donovan 2001; Epstein 1996; Itkonen 2005; Jennings & Andersen 1996).

Miten tämä tunnepohjaisen aktivismin henkilökohtainen luonne vaikuttaa etujärjestöjen toimintaan ja etenkin niiden strategioihin? Eturyhmiä koskevat tutkimukset osoittavat, että organisoituminen on eräs vaikuttamiskeino yhteiskuntarakenteiden ja -politiikan muuttamiseen (Wright 1996). Tämän perusteella voidaan olettaa, että tunnepohjainen aktivismi ei eroa perinteisestä poliittisesta toiminnasta, koska poliittinen konteksti määrää myös näiden ryhmien toimintaa. Voidaan kuitenkin osoittaa, että ryhmän jäsenten henkilökohtaiset orientaatiot muokkaavat ryhmien toimintaa. Tutkimustulosten mukaan kollektiivinen oppiminen, solidaariset suhteet jäsenten välillä sekä ryhmän arvojen julkinen ilmaisu vaikuttavat organisaation kehittymiseen ja käytökseen (Gitlin 1993; Jesper 1998; Lichterman 1995; Rothenberg 1992). Tämän perusteella voidaan väittää, että tunnepohjaiset ryhmät eroavat tavanomaisista eturyhmistä. Näitä oletuksia voi täsmentää vertaamalla tunnepohjaisten ja tavanomaisien ryhmien käytöstä systemaattisesti, esimerkiksi mittaamalla ryhmätyyppin ja poliittisen intressin määrittelyn välistä suhdetta tai vertaamalla näiden kahden ryhmätyyppin strategioita.

Eturyhmien pitää muuntaa yksityinen kokemus yhteiskunnalliseksi ongelmaksi, mikäli ne haluavat vaikuttaa lainsäädäntöön (Stone 1997). Valtiollisten toimenpiteiden todennäköisyys kasvaa, kun asia hahmotetaan sosiaalisena ongelmana eikä yksityisenä epäonnena. Esimerkkinä olkoon eturyhmä nimeltä Mothers Against Drunk Driving (“Äidit Rattijuoppoutta Vastaa”), joka onnistuneesti kehysti alkoholin väärinkäytön yksityisestä sairaudesta yhteiskunnalliseksi rattijuoppousongelmaksi (McCarthy & Wolfson 1996). Samalla tavalla vammaisen lapsen kasvattaminen ja opettaminen siirtyi koulumaailman vastuulle. Vanhempien eturyhmien sponsorioimien oikeusjuttujen ansiosta kansallinen erityisopetusta koskeva koululaki ratifioitiin vuonna 1975. Laki avasi koulujen ovet kaikille lapsille vamman tyyppistä ja laadusta riippumatta. Erityisopetus siirtyi vanhempien hartioilta valtion vastuulle.

Yksityisen asian muuntaminen julkiseksi vaatii asian “kehystämistä” (framing). Asiakehys tekee selväksi ongelman ytimen ja auttaa sen käsittämisessä (Nelson & Kinder 1996). Poliittisten ongelmien monimutkaisuus merkitsee sitä, että niitä ilmaistaan yksinkertaistetuilla malleilla, kuten asiakehyksillä, imagoin ja symboleilla (Edelman 1988, 2001; Gusfield 1986). Nämä kehykset muokkaavat julkista keskustelua ja niihin sisältyy usein ristiriitaisia merkityksiä (Edelman 1988; 2001). Esimerkiksi sosiaalipoliittikan voi kehystää vähempiosaisten auttamisena tai vastaavasti “ilmaislahjana laiskureille” (Edwards 2003, 159). Samalla tavalla vammaisten työllistämisen voi kehystää ihmisoikeusasiana (“vammaisilla on oikeus työntekoon ja yhteiskunnalliseen inkluusioon”) tai vetoamalla tehokkuuden arvoihin (“työssäkäyvät, veroa maksavat kansalaiset vähentävät valtion sosiaalikulua”). Nämä kehykset määrittelevät paitsi asian ytimen eli mitä ongelma koskee, myös sen, kuka maksaa ja kuka hyötyy (Edelman 1988). Poliittinen keskustelu perustuu eri arvojen välillä käytävään kamppailuun, jolloin asiakehykset ilmaisevat aina jotain tiettyä arvomaailmaa.

Sen lisäksi, että poliittiset ongelmat on ankkuroitu johonkin asiakehykseen, niille annetaan usein myös tarinaa kertova luonne, koska tarinoita on helpompi muistaa ja uskoa (Hall Jamieson & Waldman 2003). Stonen (1997) mukaan poliittinen ongelmanmäärittely perustuu symboliikkaan, joka koostuu tappio- ja kontrollitarinoista. Tappion tarina kertoo, miten olosuhteet ovat huonontuneet ja miksi uutta tai uudistettua lakia/asetusta tarvitaan. Kontrollitarinat sen sijaan ovat toiveikkaita ja kertovat miten laki tai asetus voi muuttaa henkilön tai ihmisryhmän kohtaloa. Nämä kaksi tarinatyyppiä voi kutoa yhteen, ja usein tappion tarina muuttuu kontrollitarinaksi (Stone 1997).

Asiakehysten ja tarinoiden lisäksi kohderyhmä on kuvattava siten, että se tuottaa parhaan tuloksen. Tämä “sosiaalinen konstruktio” liittyy kohderyhmään tiettyjä yhteisiä piirteitä, jotka sisältävät tavoitteiden kannalta sopivia arvoja, symboleja ja imagoja. Nämä konstruktio määrittävät kenellä on valta, kuka sen hyväksyy, ketä pallokitaan ja ketä rangaistaan (Edelman 1988). Kohderyhmiä koskeva tutkimus osoittaa, että ryhmän julkinen imago (Donovan 2001) ja sen sosiaalinen konstruktio (Schnei-

der & Ingram 1993) ovat kriittisiä tekijöitä ja vaikuttavat siihen, miten poliittinen ongelma määritellään ja mitä ratkaisuja siihen ehdotetaan. Kohderyhmille, joilla on positiivinen julkinen imago ratifoidaan helpottavia asetuksia ja lakeja etuineen, kun taas negatiivisen imagon omaavia ryhmiä koskevat lait ja asetukset todennäköisimmin sisältävät rajoituksia ja rangaistuksia (Donovan 2001).

Strategisten päätösten lisäksi myös poliittinen areena vaikuttaa ongelmanmäärittelyyn. Lainsäädäntöelimet ovat tulevaisuuteen katsovia toimijoita pyrkiessään toteuttamaan kansalaisten edut huomioivaa yhteiskuntapolitiikkaa (Kelman 1987). Kongressin jäsenet tarvitsevat ääniä tullakseen valituksi uudelleen ja tukevat sen tähden lakiehdotuksia, joilla on äänestäjien tuki takanaan (Kelman 1987). Tämän takia toivon tarinoilla on vetovoimaa lainsäädäntöelimissä, koska ne antavat positiivisen kuvan tulevaisuudesta (eli lupaavat hyvin perusteltua, vetovoimaista lakia). Toivon tarinan toimivuuden lisäksi oletan lisäksi, että poliittinen asiakehitys on tyypillinen kongressissa, koska sen työskentely koostuu neuvotteluista ja kompromisseista.

Lainsäädäntöelinten vastakohtana on oikeuslaitos, jonka tehtävä on korjata tapahtuneita vääryksiä (Stone 1997). Ongelmanmäärittely oikeudessa perustuu yllä olevan logiikan mukaan tappion tarinoihin, jotka tuovat esiin tapahtuneet vääryydet. Mutta oikeuslaitoksen rooli on myös suojata kansalaisten oikeuksia (Horowitz 1977; Youngblood & Folse 1981). Tästä seuraa, että vanhemmat, jotka nostavat syytteen koululaitosta vastaan, todennäköisesti käyttävät ihmisoikeuskehystä ajaakseen asiansa. Koska tämä tutkimus rajautuu Korkeimpaan Oikeuteen, myös vanhempien osa oikeustapauksissa vaikuttaa ongelmanmäärittelyyn. Korkeimman Oikeuden tehtävä on joko vahvistaa tai kumota valitusoikeuden päätös. Niinpä anomuksentekijä todennäköisimmin käyttää tappion tarinaa perustellakseen, miksi Korkeimman Oikeuden tulisi kumota alemman oikeuden päätös. Sen sijaan vastaaja todennäköisesti käyttää toivon tarinaa vakuuttaakseen, miksi alemman oikeuden päätös tulisi vahvistaa.

Youngblood ja Folse (1981) toteavat, että oikeuslaitos tuottaa yhteiskunnallista politiikkaa, joka ei ole aina parasta mahdollista, koska huomio kohdistuu yksityisiin tapauksiin eikä laajempaan sosiaalipolitiikkaan. Tästä voi päätellä, että vanhempien ryhmät, jotka kirjoittavat *amicus curiae*-lausunnon oikeuteen, käyttävät ihmisoikeuskehystä oppilaan etuja ajaessaan. Vastaavasti ammattiryhmät olisivat enemmän kiinnostuneita koulujärjestelmän kuin yksityisen oppilaan eduista. Näin ollen ne käyttäisivät poliittista viitekehystä ihmisoikeuskehysten sijasta.

Viimeinen oletukseni koskee ryhmien ominaispiirteitä. Isoilla, vakiintuneilla ryhmillä on todennäköisesti enemmän resursseja kuten henkilökuntaa ja kapasiteettia asioidensa edistämiseen eri asiayhteyksissä ja areenoilla. Yhteenvetona siis oletan, että ryhmien ongelmanmäärittely liittyy ensinnäkin *eturyhmätyyppiin*. Tällöin vanhemmat käyttävät toivon tarinaa tavoitellessaan päätösvaltaa koulujärjestelmässä. Lisäksi he käyttävät ihmisoikeusasiakehystä ja kuvaavat oppilasta niin ikään ihmisoikeuksien näkökulmasta. Vastaavasti ammattiryhmät käyttävät poliittista tai pedagogista asiakehystä, pedagogista oppilaan kuvausta ja tarinoita, jotka keskittyvät koulujärjestelmän etuihin (Egnor 2003; Mills, PARC, West 1998). Toiseksi ongelmanmäärittely liittyy

institutionaaliseen areenaan. Lainsäädäntöareenassa ryhmät käyttävät poliittista asiakehystä ja toivon tarinaa, jotta päättäjät vakuuttuisivat siitä, että ryhmän intressin mukaiset päätökset tuottaisivat hyvää yhteiskuntapolitiikkaa. Oikeuslaitoksen rooli taas on korjata kansalaisten kokemia vääryyksiä. Niinpä ryhmät, jotka hakevat muutosta alemman oikeuden päätökseen kertovat tappion tarinoita vakuuttaakseen tuomarit siitä, miksi alemman oikeuden päätös pitäisi muuttua. Vastaavasti ryhmät, jotka ovat alemman oikeuden päätöksen kannalla, käyttävät toivon tarinaa vakuuttaakseen tuomarit siitä, miksi alemman oikeuden päätöksen tulisi pysyä muuttumattomana. Lisäksi otaksun, että ammattiryhmät kehystävät asiansa koulusysteemin ehdoilla, kun taas vanhempien ryhmät keskittyvät lapsen oikeuksiin. Kolmanneksi ongelmanmäärittely liittyy *organisaatiopiirteisiin (henkilökunnan koko, perustamisvuosi)*. Isoilla ryhmillä on enemmän resursseja (henkilökuntaa, tietoa, suhteita), joiden takia heidän on helpompi muokata asiakehystä eri areenoilla.

RYHMIEN STRATEGIAT

Eturyhmillä on monenlaisia strategioita valittavanaan. Muodollisiin strategioihin kuuluu lobbaaminen, vaalikampanjat, oikeusjuttujen nostaminen, rahan keruu, ruohonjuuritason mobilisaatio sekä mediakampanjat (Petraça 1992). Lainsäädäntöareenalla eturyhmät vaikuttavat päätöksiin keräämällä ja levittämällä asiaansa tukevaa informaatiota, jota päättäjät tarvitsevat. Lainsäädäntöprosessin eri vaiheisiin ryhmät osallistuvat esimerkiksi poliittisesta ilmapiiristä ja ryhmän resursseista riippuen (Martin 1994; Sinclair 1997). Toinen eturyhmien vaikutusyritysten kohde ovat poliittiset päättäjät. Tällä taholla ryhmät yrittävät saada intressejään esityslistaan tai pyrkivät vaikuttamaan ehdokkaiden nimeämiseen. Kolmas ryhmien vaikutusmahdollisuus oikeuslaitoksessa on joko nostaa syytteitä tai kirjoittaa *amicus curiae*-muistioita. Kansalliset erityisopetuksen eturyhmät käyttävät lainsäädäntö-, päättäjä- ja oikeuslaitostaktiikoita eli käyttäytyvät kuten eturyhmät muilla politiikan alueilla (Egnor 2003; Melnick 1995).

Erityisopetuksen vanhempainryhmät muistuttavat kuitenkin myös tunnepohjaisia ryhmiä, koska niiden alkuperä muistuttaa monessa suhteessa kansanliikkeitä (Itkonen 2007). Nämä ryhmät syntyivät pieninä paikallisina tukiverkostoina, joissa vanhemmat etsivät emotionaalista tukea perheilleen ja joissa palvelujen puute määriteltiin yhteiskunnalliseksi epäoikeudenmukaisuudeksi (Itkonen 2004). Siinä missä intressiryhmät toimivat institutionaalisten rakenteiden puitteissa, kansanliikkeet rikkovat sääntöjä saavuttaakseen päämääränsä (Schwartz & Paul 1992). Siis mikäli vanhempainryhmät käyttäytyvät kuin kansanliikkeet, ne kapinoisivat institutionaalisia rajoja ja sääntöjä vastaan (Gitlin 1993; Jesper 1998; Jennings & Andersen 1996; Schwarz & Paul 1992).

Toinen merkittävä tunnepohjaisten ryhmien strategia on heidän tapansa ilmaista poliittista kantaansa. Poliittista kantaa voi kuvata materiaalisesti tai ilmaisullisesti.

Materiaalinen asiayhteys pyrkii johonkin konkreettiseen poliittiseen tulokseen, kuten esimerkiksi tiettyyn lainsäädäntöön tai budjettiin. Perinteiset intressiryhmät käyttävät materiaalista poliittista lähtökohtaa (Salisbury & Conklin 1998). Puhtaasti ilmaisullinen poliittinen lähtökohta taas antaa mahdollisuuden informoida päättäjiä jostain tietystä arvojärjestelmästä, jota usein kuvataan emotionaalisin symbolein (Brennan & Lomasky 1993; Edelman 1988; Jennings 1999; Salisbury & Conklin 1998). Esimerkiksi AIDS-liikkeen symboleina käytetään punaisia rusetteja paidan kauluksessa. Washington DC:ssä rakennettiin 1990-luvulla valtava tilkkutäkki ruohikolle, johon oli kerätty kymmeniä tuhansia AIDS:iin menehtyneiden valokuvia ja henkilökohtaisia esineitä. Ilmaisullisen poliittisen lähtökohdan pääidea on, että poliittiset voitot eivät ole ainoa päämäärä, sillä moraalinen velvollisuus ja arvojen ilmaiseminen tuovat oman palkki- onsa poliittisessa aktivismissa (Gitlin 1993; Salisbury & Conklin 1998).

Nämä kaksi poliittista ilmaisutapaa heijastavat ryhmien välisiä motiivi- ja arvoeroja, jotka vaikuttavat strategioiden valintaan. Ilmaisulliset ryhmät käyttävät tyyppillisesti julkista foorumia, mobilisoivat ruohonjuuritason jäseniä ja käyttävät systeemin ulkopuolella olevia strategioita, esimerkiksi mielenosoituksia (Libby 1998; Gitlin 1993; Tarrow 1994). Sen sijaan materiaalinen poliittinen lähtökohta johtaa sisäpiiritaktiikoihin, kuten lobbaamiseen.

Tunnepohjaisten ryhmien strategioiden perusteella on syytä olettaa, että erityisopetuksen alueella toimivista ryhmistä *vanhempien ryhmät käyttävät institutionaalisen rakenteen ulkopuolisia strategioita, ja että poliittisen kannan ilmaisu liittyy ryhmätyyppiin*. Ammattijärjestöt käyttävät konkreettista poliittista lähtökohtaa, kun taas vanhempainryhmät-muiden kansanliikkeiden tavoin käyttävät ilmaisullista poliittista lähtökohtaa.

POLIITTISET VOITOT

Eturyhmien päämäärä on edistää intressejään institutionalisoimalla ne laeiksi ja aseuksiksi (Wright 1996). Ryhmien tehokkuutta onkin määritelty ja tutkittu monella tavalla, esimerkiksi poliittisten voittojen määränä (Melnick 1995), kyvyllä vaikuttaa lainsäädännön esityslistaan (Kingdon 1995) tai julkiseen mielipiteeseen (Browne 1998) sekä medianäkyvyytenä (Baumgartner & Jones 1992; Browne 1998). Etujärjestöjen tehokkuutta on tutkittu myös jäsenmäärän perusteella (Rothenberg 1992), jäsenmäärän mobilisointiskykyä (Olson 1965) tai ryhmän kyvyllä muuttaa asiakehityksen poliittisen ilmapiirin mukaiseksi (Snow, Rochford, Worden & Benford 1986).

Erityisopetuksen politiikkaa käsittelevät tapaustutkimukset osoittavat, että vanhempainryhmät ovat olleet voitokkaita kongressissa (Egnor 2003; Melnick 1995; Price-Ellingstad 2001; West 1988). Näiden tutkimusten pohjalta voi siis olettaa, että vanhempainjärjestöt ovat tehokkaita rakennettaessa erityisopetuksen politiikkaa. Mutta nämä tutkimukset käsittelevät yksittäistä lainsäädäntöprosessia, eivätkä verranneet systemaattisesti poliittisia voittoja eri ryhmien tai eri ajanjaksojen välillä. Näi-

den tulosten perusteella ei siis voi tehdä johtopäätöksiä siitä, mitkä seikat vaikuttavat vanhempainryhmien tehokkuuteen.

Tässä tutkimuksessa en selvittänyt pelkkää poliittisten voittojen määrää eri areenoilla, vaan erityisesti tekijöitä, jotka selittävät poliittista tehokkuutta 30 vuoden ajanjaksolla. Minua kiinnosti ennen kaikkea se, miten ryhmät kommunikoivat intressinsä ja onko sillä merkitystä voittoihin tai tappioihin, koska varhaisempaa empiiristä tutkimusta aiheesta ei ole. Empiirinen ja teoreettinen kirjallisuus on lähestynyt ongelmanmäärittelyä keskittymällä joko viitekehukseen (Nelson & Kinder 1996), sosiaaliseen konstruktion (Donovan 2001; Schneider & Ingram 1993) tai poliittiseen tarinaan (Stone 1997). Siksi analysoin ensin näiden komponenttien väliset yhteydet ja tilastollisen itsenäisyyden. Khin neliö-testit ryhmien antamissa kongressin lausunnoissa ja *amicus* -raporteissa osoittivat, että viitekehys, vammaisuuden konstruktion ja poliittinen tarina esiintyvät yhdessä (ks. Appendix B). Viitekehys, konstruktion ja tarina ovat siis laajemman käsitteen eri ulottuvuuksia. Yhtä ulottuvuutta muuttamalla sanoman sisältöön voi punoa uutta merkitystä. Esimerkiksi oikeutta erityisopetukseen (ihmisoikeusviitekehys) voi korostaa sillä, miten vammaisilla on oikeus samoihin palveluihin kuin muulla väestöllä (vammaisuuden ihmisoikeuskonstruktion), miten vammaiset oppilaat oppivat tärkeitä elämäntaitoja koulussa (pedagoginen konstruktion), lähiyhteisöön kuulumisen tärkeydellä (sosiaalinen konstruktion), tai miten diagnoosi ja sen mukaiset tietyt interventiot auttavat vammaista oppilasta selviytymään (psykologinen konstruktion). Sanoman monimutkaisuutta voi vielä muuttaa kietomalla sen joko toivon tai tappion tarinaan.

Kutsun tätä laajempaa käsitettä - asiakehysten, konstruktion ja tarinan yhteenkietomista -ongelmanmäärittelyksi. Oletan samoin kuin jo ongelmanmäärittelyn teoreettisessa viitekehyksessä, että ongelmanmäärittely ja sen poliittiset voitot riippuvat areenan luonteesta. Oletan edelleen, että kongressissa toiveikkaat tarinat ja poliittinen viitekehys ovat tehokkaampia, koska tulevaisuuteen suuntautuminen ja kompromissit kuvastavat lainsäädäntöelimiä. Oikeudessa taas ihmisoikeusviitekehys on oletukseni mukaan voitokas oikeusjärjestelmän luonteesta johtuen.

Lopuksi oletan, että ryhmien organisatoriset piirteet, kuten esimerkiksi henkilökunnan koko ja perustamisvuosi, selittävät tehokkuutta (Baumgartner & Jones 1992; Olson 1965). Isoilla ja vakiintuneilla järjestöillä on enemmän resursseja vaikuttaa politiikkaan. Lisäksi ryhmien väliset koalitiot vaikuttavat tehokkuuteen, koska kannattajien ja mobilisoitavien jäsenten määrä kasvaa.

Tehokkuuden määrittelin seuraavasti: analysoin ryhmien esittämät intressit heidän kongressille antamistaan lausunnoista ja vertasin intressilistaa ratifioituun lakiin. Luokittelin poliittiset voitot ja tappiot sen mukaan, miten monta intressiään ryhmä sai läpi ja kuinka keskeisiä ne olivat heidän päämääriensä kannalta. Määrittelin tehokkuuden Korkeimmassa Oikeudessa sen perusteella, että ryhmä kirjoitti *amicus* -lausunnon voittaneelle osapuolelle.

Eli vielä kerran koottuna ryhmien voitot liittyvät:

a. Ryhmätyyppiin. Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että vanhempainryhmät ovat poliittisesti tehokkaita (Egnor 2003; Melnick 1994, 1995; West 1988).

b. Ongelmanmäärittelyyn. Kongressissa toivon tarinat sekä pedagoginen että sosiaalinen vammakonstruktio tuovat voittoja, koska ne vaativat hyvin perusteltua lakia. Oikeudessa taas ihmisoikeusasiakehys tuo poliittisia voittoja ryhmille.

c. Henkilökunnan kokoon ja perustamisvuoteen

d. Koalitiioon

e. Osallistumistiheyteen. Ryhmät kutsutaan kongressiin antamaan lausuntojaan. Ne järjestöt, jotka kutsutaan uudelleen kongressin eteen ovat tehokkaita (esim. ryhmän imago poliitikkojen silmissä). Oikeudessa jatkuva osallistuminen taas merkitsee, että ryhmällä on resursseja (kapasiteettia, henkilökuntaa), koska oikeudenkäynti vie aikaa ja on kallista.

TULOKSET

RISTIRIITAISET ONGELMANMÄÄRITTELYT

Oletin, että ongelmanmäärittely liittyi ryhmätyyppiin, areenaan ja järjestön luonteeseen. Analysoin ongelmanmäärittelyn ja järjestöjen ominaisuuksien muutoksia ja yhteyksiä faktorianalyysillä, jonka avulla pystyin pelkistämään valtavaa aineistoani ja löytämään muuttujajoukosta yhdenmukaisuuksia. Faktorianalyysissä oli viisitoista muuttujaa (eri ongelmanmäärittelyn kokoonpanot sekä järjestöjen ominaisuudet).

Ensimmäinen faktori ryhmitti yhteen suuret, vakiintuneet järjestöt ja poliittiset tappion tarinat. Toinen faktori sisälsi kaksi selvästi erottuvaa järjestöllistä ulottuvuutta, jotka vaihtelivat instrumentaalisesta asiakehyksestä ilmaisulliseen. Tämä strategia oli tyypillinen ihmisoikeusryhmille, mutta ei vanhempainryhmille. Kolmas faktori ryhmitti yhteen oikeuslaitoksen, koalitiot ja ongelmanmäärittelyn, joka hyödynsi ihmisoikeusasiakehystä ja toivon tarinaa. Viimeistä faktoria dominoi ammattijärjestöt sekä poliittinen viitekehys, tappion tarina, ja psykologinen oppilaan kuvaus (joka keskittyi erityisoppilaiden erityispiirteisiin). Alla olevassa taulukossa nimetään nämä tilastollisesti löydetty yhdistelmät.

TAULUKKO 1. FAKTORIANALYYSIN TULOKSET

Faktorit			
Vakiintuneet järjestöt ja tappion tarinat	Materiaaliset ihmisoikeusjärjestöt ja ilmaisulliset vanhempain ryhmät	Oikeuslaitos, ihmisoikeudet, ja toivon tarinat	Ammattijärjestöt ja erilaisuutta korostavat tappion tarinat
- Iso henkilökunta - Vakiintunut järjestö - Poliittinen viitekehys, pedagoginen oppilaan kuvaus, tappion tarina	- Ihmisoikeus-ryhmät - Materiaalinen ilmaisuus - Ei-vanhempain ryhmät	- Oikeuslaitos - Koaliitiot - Ihmisoikeus viitekehys, ihmisoikeus oppilaan kuvaus, toivon tarina	- Ammattijärjestöt - Poliittinen viitekehys, - Psykologinen oppilaan kuvaus, tappion tarina

Seuraavilla sivuilla vertailen laadullisia löytöjä näihin tilastollisiin tuloksiin elävöittääkseni ongelmanmäärittelyn ja poliittisten strategioiden yhdistelmiä.

VAKIINTUNEET JÄRJESTÖT JA TAPPION TARINAT

Vakiintuneet järjestöt eli vanhemmat organisaatiot, joilla oli paljon henkilökuntaa, ryhmittäytyivät poliittisen tappion tarinan ympärille. Tutkimukseni otoksessa vakiintuneet ryhmät olivat ammattiryhmiä ja muita valtakunnallisia järjestöjä (esim. eri opettajien ja kouluviranomaisten ammattijärjestöjä, kansallinen kuvernöörien järjestö). Nämä organisaatiot ovat kiinnostuneita monista eri politiikan alueista, kuten vero- ja työvoimalaeista, ja monille erityisopetus on vain vähäisen kiinnostuksen kohteena. Erityisopetuksesta tulee tärkeä, mikäli se liittyy heidän muihin, keskeisiin kiinnostuksiinsa. Kvalitatiivinen lausuntojen analyysi kuvaa myös, kuinka vakiintuneille järjestöille erityisopetus on poliittinen kysymys ja kuinka ryhmät järjestelmällisesti kertovat poliittista tappion tarinaa.

Esimerkiksi August Steinhilber antoi todistajalausunnon National School Boards' Association (kansallinen koulujohdon järjestö) edustajana vuonna 1975. Järjestö vastusti yksilöllisen opetussuunnitelman sitoumusluonnetta, jonka mukaan koulu ja vanhemmat tekevät kirjallisen sopimuksen siitä, mitä tukipalveluja koulu on veloitettu oppilaalle tarjoamaan. Hän vaati joustavuutta kouluviranomaisille:

”osavaltioita ja paikallisia koulupiirejä ei tule pakottaa kaksipuoliseen sopimukseen, koska kyseessä olevien erityisoppilaiden vanhempien lisäksi kouluviranomaisilla on erillinen laillinen vastuu muiden lasten koulutuksesta ja koko koulusysteemin toiminnasta. Jos kaksi osapuolta joutuu sopimaan yksilöllisen opetussuunnitelman sisällöstä ja yhdessä päättämään siitä, se sitoo viranomaisten kädet sekä suunnittelu- että toteutusvaiheessa.” (*Extension of Education of the Handicapped Act 1975*, 71).

Samat ryhmät hakivat paikallista päätösvaltaa muissakin asioissa, etenkin koulun kurinpitoasioissa. *Honig v. John Doe* oikeudenkäynnissä sama järjestö kirjoitti lausunnoissaan: “Koulujen kyky tehdä joustavia kurinpidollisia päätöksiä on äärimmäisen tärkeä näinä väkivaltaisina aikoina...on käsittämätöntä, että kongressi aikoo sitoa kouluviranomaisten kädet ja estää heitä suojelemasta kaikkia koululaisia” (U.S. Briefs 86-728).⁵¹ Oikeusjuttu käsitteli kahden väkivaltaisen erityisoppilaan erottamista koulusta, mikä kantajan mukaan rikkoi oikeuden ilmaiseen, yksilöllistettyyn opetukseen. Lisäksi kiisteltiin siitä, saako koulu erottaa oppilaan väkivaltaisen käytöksen perusteella, vai pitäisikö ensin määritellä liittyykö käytös vammaisuuteen ja jos liittyy, tarjota interventioita osana opetussuunnitelmaa.

Erityisopetuksen rahoittaminen oli kolmas jatkuva tappion tarina kongressille annetuissa lausunnoissa. The National School Boards Association, jolle rahoitus on yksi heidän keskeisistä intresseistään, totesi todistajalausunnossaan vuonna 1997:

”Erityisopetuksen kustannukset asettavat suuria paineita koulupiireille juuri tällä hetkellä, kun koulujen on vaikea suoriutua paikallisista kiinteistöveroista. Sen lisäksi julkinen paine yleisopetuksen tason parantamiseksi on kasvanut. Seurauksena on, että koulujen on tehtävä vaikeita valintoja eri oppilasryhmien välillä.” (*Reauthorization of IDEA 1997*, 86).

The National Governors Association (kansallinen kuvernööriorganisaatio) julkisti lausunnon *Florence v. Carter* oikeustapauksessa yhdessä kuuden osavaltion ja kuntatason organisaation kanssa.⁵² Tämä tapaus käsitteli erityisoppilaan sijoittamista yksityiseen kouluun, ja koulun velvollisuutta korvata lukukausimaksut vanhemmille siitä huolimatta, että koulu ei ollut osavaltion hyväksytyjen yksityiskoulujen listalla. Lausunnoissa kehoitettiin korkeinta oikeutta kumoamaan alemman oikeuden päätös (joka oli vanhempien etujen mukainen ja olisi määrännyt koulun maksamaan lukukausimaksut vanhemmille):

”Jos tätä päätöstä ei korjata, se heikentää osavaltioiden opetusstandardeja ja vakavasti vaikeuttaa osavaltioiden ja kuntien kykyä käyttää tehokkaasti rajallisia opetukseen varattuja varoja” (U.S. Briefs 91-1523).⁵³

Niin ikään *Rapids Community School v. Garret* oikeussyytteessä National School Boards Association käytti rahoitusargumenttia, poliittista viitekehystä ja tappion tarinaa.⁵⁴ Oikeustapauksessa osapuolena oli oppilas, joka nuorena sattuneen liikenneonnettomuuden vuoksi tarvitsi henkilökohtaista avustajaa huolehtimaan fyysisistä tarpeistaan kuten virtsarakon tyhjennyksestä ja henkitorven puhdistuksesta. Onnet-

51 *Honig v. John Doe and Jack Smith*, 484 U.S. 305, 108 S. Ct. 592 (1988)

52 *Florence County School District v. Carter*, 510 U.S. 7, 114 S. Ct. 361 (1993)

53 USA:n erityisopetuslaki vuodelta 1975 sisältää kohdan, jossa kongressi lupasi liittovaltion maksavan 40% erityisopetuskuluista. Vuonna 2007 sen määrä on vajaa 18%, minkä takia osavaltiot ja paikalliset koulupiirit ovat joutuneet rahoittamaan yli 80%. Tästä syystä erityisopetuksen budjetti on äärimmäisen tärkeä kouluviranomaisryhmille, ja he ovat systemaattisesti taistelleet erityisopetuksen laajenemista vastaan.

54 *Rapids Community School District v. Garret F.*, 526 U.S. 66, 199 S.Ct. 992 (1999)

tomuus ei vaikuttanut hänen kognitiiviseen toimintaansa ja hän oli yleisopetuksessa. Kiistan aiheena oli näiden fyysisten tarpeiden ja vastaavan hoidon luonne. Kouluviranomaiset olivat sitä mieltä, että ne olivat lääketieteellisiä luonteeltaan eivätkä sen takia koulun vastuulla. Vanhemmat ja heitä tukevat vanhempainryhmät taas väittivät, että hoitomenetelmät tukivat oppimista ja siten kuuluivat erityisopetuksen piiriin eli olivat koulun vastuulla. Koulun johtoryhmän lausunto korkeimmalle oikeudelle käytti tiukkaa kieltä: "...jos alemman oikeuden päätös vahvistetaan [hoitomenetelmät ovat osa erityisopetusta ja koulujen velvollisuus], se merkitsee kouluille, jotka toteuttavat lain vaatimuksia, vakavia taloudellisia taakkoja, joita kongressi ei ottanut lukuun ratifoidessaan lakia. Kouluilla ei ole varaa tähän, ottaen huomioon erityisopetuksen jo nyt järkyttävät kustannukset" (U.S. Brief 96-1793).

Nämä tulokset osoittivat, että vakiintuneiden ryhmien ongelmanmäärittely on saman kaltaista eri areenoilla. Tämä tulos on ehkä hieman yllättävä ja päinvastainen alkuperäisen oletukseni kanssa. Loogisesti voisi ajatella, että vakiintuneilla ryhmillä on resursseja ja poliittista kokemusta saada sanomaansa perille. Mutta eliittihaastatteluni kongressin jäsenten ja ryhmien johtajien kanssa osoittivat miten nämä ryhmät ovat huolestuneita rahoituksesta, paikallisen auktoriteetin suojelemista, ja koko koulusysteemin tehokkuudesta:

Ammattiryhmät on pystytetty puolustamaan ja suojelemaan 'systeemiä'. Erityisoppilaiden opetus taas maksaa enemmän kuin yleisopetus, se vie enemmän aikaa, vaatii paljon henkilökuntaa. Erityisopetus siis tavallaan sekoittaa systeemin rahoituksen vaatimalla niin suurta osaa opetuksesta mukautettavaksi. Siksi kouluviranomaisryhmät väittävät, että '90% oppilaista tarvitsevat sitä ja tätä, mutta 10% oppilaista vie niihin määrätty varat. Emme halua heittää erityisoppilaita pois, mutta jos vain voisimme minimoida kustannuksia.' Vanhemmat eivät tietenkään näe asiaan tältä kannalta: Heille kyse on heidän lapsestaan eikä koulusysteemistä (Itkonen, 2004, 155).

MATERIAALISET IHMISOIKEUSRYHMÄT, ILMAISULLISET VANHEMPAINRYHMÄT

Toinen faktori sijoitti instrumentaalisen viitekehysten ja ilmaisulliset tarinat vastakkaisiksi ulottuvuuksiksi. Tämä faktori ankkuroitui voimakkaasti ihmisoikeusjärjestöihin ja heikosti vanhempainryhmiin. Tämä antaa ymmärtää, että nämä kaksi ryhmätyyppiä ovat peilikuvia käyttämiensä strategioiden ja viitekehysten suhteen.

Ihmisoikeusryhmät vaativat konkreettisia poliittisia ratkaisuja, ja kehystivät intressinsä erityisoppilaiden tai kansalaisten oikeusturvalla riippuen siitä, kenen intressejä he edustivat. Kvalitatiivinen analyysi vanhempainryhmien todistajalausunnoista osoitti, että vanhempia edustavat eturyhmät käyttivät kongressin kuulusteluja tunnepitoiseen poliittiseen esitykseen, kuten alussa esitin. Suurin osa kongressille annetuista tunnepitoisista todistajalausunnoista (81%) olikin vanhempainjärjestöiltä. Henkilökohtaiset haasteet ja kokemukset kuvattiin monipuolisesti, tarkasti ja tunnepitoisesti.

Bonnie Fell (äiti ja entinen presidentti Children and Adults with Attention Deficit Disorder organisaatiossa) kertoi lausunnossaan 1995:

”Ei ole kauaakaan siitä, kun kolme poikaani reuttivat koulussa. Alkuaikoina he eivät voineet mennä välitunnille eivätkä edes istua luokassa joutumatta vaikeuksiin. He olivat osallisia monissa eri tilanteissa, joihin liittyi tappelua ja suunsoittoa. Muistan kuinka istuin olohuoneessa peläten puhelinsoittoa koulusta ja jotain uutta ongelmaa. Poikieni vamman takia kommunikaatio on heille vaikeaa. Usein he valitsevat fyysisen kommunikaatiometodin ilmaistakseen turhautuneisuutta tai vihaisuutta. Kun Dan oli neljännellä luokalla, laitoimme hänet kesäkouluun. Kun luulin, että hän oli koulussa, hän olikin todellisuudessa kaduilla vandalisoimassa toisten omaisuutta. Koulusta ei koskaan soitettu ja kerrottu hänen poissaoloistaan. Mieheni ja minä olimme nöyryytettyjä ja häpeästä mykkiä, että meillä oli 9-vuotias nuorisorikollinen poika.” *Reauthorization of IDEA; Discipline* 1995, 20-21).

Lausunto loppui kuvaukseen poikien menestyksestä uudessa koulussa, jossa toteutettiin yksilöllisiä käytöksen tukiohjelmia (esim. opetettiin sosiaalisia taitoja) ja mukautettiin opetusta. Samanlaisia henkilökohtaisia lausuntoja annettiin muissakin kuulusteluissa. Seuraava sitaatti on lausunnosta, jonka allekirjoitti kolme vanhempainryhmää (The Arc, TASH, United Cerebral Palsy) inklusion puolesta kehitysvammaisille oppilaille:

”Rafael [lausunnon antaneen miehen poika] on edistynyt mahtavasti tässä koulussa, missä hän on ollut yleisopetuksessa sataprosenttisesti jo kaksi vuotta. Kerta toisensa jälkeen toteamme miten monella tavalla inklusio toimii. Hänen luku- ja laskutaitonsa paranee, ja olemme hämmästyneitä miten paljon tietoa hän poimii historian ja luonnontieteiden tunneilta. Hänet on täysin hyväksytty omassa luokassaan sekä koko koulussa. Hän on emotionaalisesti tasapainoinen ja terveellisen itsevarma. Hän tietää miten käyttäytyä sosiaalisissa tilanteissa, ja kuten näette, tänään hänellä on monta ystävää, jotka kunnioittavat häntä... ja hänellä on paras kaveri!” *Reauthorization of IDEA* (1994, 111).

Näin myös kvalitatiiviset havainnot kongressille annetuista lausunnoista tukevat oletusta, jonka mukaan vanhempainryhmät käyttävät kongressin kuulusteluja ilmaistaan henkilökohtaisia arvoja ja tarinoita. Nämä tulokset viittaavat myös siihen, että arvojen ilmaisu julkisella areenalla motivoi vanhempia poliittiseen aktivismiin.

OIKEUSLAITOS, IHMISOIKEUDET JA TOIVON TARINAT

Kolmas faktori ryhmitti yhteen oikeuslaitoksen, koalitiot ja ongelmanmäärittelyn, joka käytti ihmisoikeuskehystä ja toivon tarinaa. Oletin, että vanhempainryhmät käyttäisivät ihmisoikeuskehystä ja ankkuroisivat kertomuksensa toivon tarinaan. Osapuolten asema oikeustapauksessa on tämän oletuksen perustana. Seitsemässä kahdeksasta korkeimpaan oikeuteen valitetusta oikeustapauksesta annetun *amicus* -lausunnon vastaajat olivat vanhempia. Alempi oikeus oli siis päättänyt asian heidän hyväkseen, ja

koulu anoi tuomion kumoamista. Vanhempain ryhmien lausunnot kertoivat toivon tarinan perustellakseen, miksi alemman oikeuden päätös oli oppilaan parhaaksi. *Garret* -jutussa vanhempien etujärjestö *Family Voices* antoi lausunnon, joka olkoon esimerkkinä monista: “*Garret*’in läsnäolo luokassa auttaa luokkatovereita ja opettajia ymmärtämään kaikenlaisia lapsia ja oppimaan erityislasten tasavertaista kohtelua. Lasten välinen kanssakäyminen ja mahdollisuus osallistua yhdessä koulun toimintaan ovat tärkeitä oppeja ihmiskunnan moninaisuudessa.” (U.S. brief 96-1793).

Hudson - valituksessa yhdeksän vanhempienryhmän antama lausunto niin ikään kertoi toivon tarinan:

”Yksilöllisen opetussuunnitelman määrittely tasavertaisuuskysymyksenä ei päädy optimaaliseen, erityiseen opetukseen, kuten anomuksen tekijät väittävät. Tasavertainen koulu ei tarkoita kaikkien mahdollisten palvelujen tarjoamista. Se tarkoittaa vain niiden palvelujen olemassaoloa, jotka ovat tarpeellisia erityisoppilaiden yhtäläisten mahdollisuuksien turvaamiseksi. Viittomakielinen tulkki tässä tapauksessa antaa *Amylle* [oikeusjutun lapsi] tasavertaisen mahdollisuuden osallistua opetukseen samoin edellytyksin kuin muut lapset.” (U.S. Briefs 80-1002).

Vaikka ammattiryhmät ja vakiintuneet organisaatiot eivät ryhmittyneet tällä faktorilla tilastollisesti merkitsevästi, kvalitatiivinen aineisto näytti, että nämä eturyhmät käyttivät poliittista kehystä ja tappion tarinaa oikeudessa, mikä näkyi heidän lausunnoistaan ensimmäisen faktorin tulosten yhteydessä. Heidän asemansa anomuksen tekijänä selittää tämän, sillä heidän roolinsa oli vakuuttaa korkein oikeus alemman oikeuden päätöksen kumoamisen tärkeydestä.

Koalitiot olivat tyypillinen strategia oikeudessa. Peräti 83% kaikista lausunnoista oli ryhmien välisten koalitioiden antamia. Resurssipula saattaa olla yksi syy yhteisten lausuntojen kirjoittamiseen: oikeudenkäynti kestää kauan, maksaa paljon, ja vaatii henkilökuntaa ja aikaa.

AMMATTIJÄRJESTÖT JA ERILAISUUTTA KOROSTAVAT TAPPION TARINAT

Viimeistä faktoria dominoivat isot, vanhemmat ryhmät kuten ensimmäisessäkin faktorissa, mutta tällä komponentilla kouluhenkilökunnan ammattijärjestöt ryhmittyvät yhteen. He käyttivät poliittista viitekehystä, tappion tarinaa, ja psykologista oppilaan kuvausta. Siinä missä ensimmäinen faktori viittasi vakiintuneiden ryhmien poliittisiin vaatimuksiin, ryhmien strategiat keskittyivät tällä viimeisellä faktorilla erityisoppilaiden erilaisuuteen (psykologinen konstruktio). Erilaisuuden korostaminen muuttaa sanomaa.

Lausunnot, jotka vaativat liittovaltion rahoituksen lisäystä, perustuivat erityisoppilaiden heterogeenisyyteen ja väittivät, että koulut eivät voi palvella näitä erilaisia oppilaita ilman lisärahoitusta. Psykologinen konstruktio oli erityisen näkyvissä kuulusteluissa, jotka käsittelivät terveydenhuoltopalveluja ja koulujen kurinpitokysymystä. *The National Education Association* (opettajien ammattijärjestö) antoi todistajanlau-

sunnan vuonna 1994 pidetyssä kongressin kuulustelussa ja esitti, että oppilaiden tarpeet olivat monimutkaistuneet ja että niihin kuului kalliita terveydenhoitopalveluja. Ammattiryhmät väittivät, että tietyt terveydenhuoltoon liittyvät toiminnot (esim. virtsarakon tyhjennys) eivät kuuluneet koulun tehtäviin. Vastaavasti kurinpitokuulustelussa nämä ryhmät esittivät, että väkivaltaisten oppilaiden opettaminen ei kuulunut tavalliselle peruskoululle, koska niillä ei ole siihen tarvittavia resursseja. Ryhmät vaativat edelleen, että kouluilla tulisi olla valta kurinpitokysymyksissä, esimerkiksi oppilaan erottamiseen, eivätkä sellaiset päätökset kuuluneet vanhemmille. Tämä faktori vahvisti oletusta, jonka mukaan ammattiryhmät määrittivät intressinsä käyttäen tappion tarinaa. Merkittävä ero ammattiryhmien ja vakiintuneiden ryhmien välillä oli ammattijärjestöjen korostama oppilaiden erilaisuus. Näin he vaativat enemmän resursseja ja paikallista päätösvaltaa.

STRATEGISET EROT

Olen esittänyt, että vanhempien järjestöt ovat luonteeltaan kansanliikkeen omaisia sekä poliittisen motivaationsa että poliittisen käytöksensä perusteella. Myös näiden ryhmien strategioissa on eroja perinteisiin intressiryhmiin. Vaikka kaikki kansallisella taholla toimivat järjestöt lobbaavat kongressia, niin vanhempia edustavilla kansallisilla järjestöillä on myös muita, laadullisesti erilaisia taktiikoita. Ensinnäkin tutkimus on vanhempien ryhmällä keskeisessä osassa. Toki myös ammattiryhmät tekevät poliittisia analyysyjä ja jäsenkyselyitä. Mutta vanhemmille tutkimus on keskeisessä asemassa, koska sen tulosten ansiosta voi perheen tai lapsen tilanne parantua. Esimerkiksi autismiryhmät julkaisevat useita eri lehtiä ja ovat saaneet miljoonia dollareita kongressilta autismin syitä koskevaan tutkimukseen. United Cerebral Palsy, niin ikään yhteistyössä lääketieteen kanssa, kehitti rokotuksen vihurirokkoa vastaan 1970-luvulla, kun yli 20 000 vauvaa oli syntynyt CP-vammaisena. The Arc käynnisti tuhkarokko-kampanjan ja B-hepatiitin ehkäisykampanjan vuonna 1971 vähentääkseen kehitysvammaisten vauvojen syntyvyyttä.

Paikalliset tukiryhmät ovat vanhempien järjestöille oleellinen resurssi. Vaikka monilla järjestöillä on Washingtonissa edustaja, jonka tehtävä on lobata ja saada järjestön kiinnostukset kansalliselle esityslistalle, niin myös emotionaalinen tuki paikallisryhmien kautta on vanhemmille tärkeää. Tukiryhmissä vanhemmat saavat tukea toisiltaan (solidaarinen ja poliittinen motivaatio) ja vaihtavat tietoja uusimmista tutkimus- tai hoitotuloksista. Näin tukiryhmät toimivat myös aktivismin levittämisyksikköinä.

Strategioidensa puolesta intressiryhmät toimivat yhteiskunnan ja poliittisen rakennelman normien sisällä (Schwartz & Paul 1992; Wright 1996). Kansanliikkeet taas saattavat turvautua mielenosoituksiin, jotka haastavat institutionaalisia rakennelmia, kuten esimerkiksi maailmanlaajuisesta rauhanliikkeestä on havaittu (Tarrow 1994). Vanhempien järjestöt käyttäytyvät kuin kansanliikkeet turvautuessaan mielensoi-

tuksiin. Esimerkiksi vuonna 1982 presidentti Reagan yritti vähentää erityisopetuksen säädöksiä ja siten antaa vallan takaisin valtiolta kunnille ja paikallisille kouluille. Julkisessa kuulustelussa vanhempien ryhmät sytyttivät säännöstelyluonnoksen kopioita kottikärryissä tuleen, ja kaatoivat tuhkat opetusministeriön edustajien jalkojen juureen (Weiner & Hume 1997). Vastaavasti vuonna 1997 vanhempien etujärjestöt ja ihmisoikeusjärjestöt vihoissaan ehdotetuista kurinpitoa koskevista säädöksistä organisoivat massapuhelumielenosoituksen Capitol Hillille. Eri vanhempainjärjestöt ja heidän jäsenensä ympäri maata soittivat samaan aikaan edustajilleen tai senaattorilleen kongressiin, jolloin puhelinlinjat tukkeutuivat täysin pariksi päiväksi (Itkonen 2004). Yhden vanhempainryhmän johtoportaan lobbari muisteli tilannetta näin:

Kysyimme itseltämme, olemmeko valmiita neuvottelemaan. Siinä 1997 koulukurijupakassa sanoimme, että *bullshit*, me emme tee kompromissia, emme kerta kaikkiaan voi toimia arvojamme vastaan. Me olemme ihmisoikeuksien ja oikeusturvan kannalla ja uskomme inklusioon. Me marssimme ulos neuvotteluista. Se oli verilöyly. (Itkonen, 2004, 243).

Neljäs strateginen ero intressiryhmien ja vanhempia edustavien järjestöjen välillä on vanhempien ryhmien käyttämät tunnepitoiset symbolit asianajossa ja lobbaamisessa. Tunnepitoisten symbolien käyttö kuuluu niin ikään enemmänkin kansanliikkeiden kuin etujärjestöjen valikoimiin. Esimerkiksi AIDS:in kansanliikkeeseen liittyvässä tutkimuksessa on havaittu, että johonkin syvään henkilökohtaiseen kokeemukseen perustuva aktivismi on ladattu tunneperäisin symbolein, koska poliittisilla päätöksillä saattaa olla suora yhteys oman tai läheisen elämän laatuun (Jennings & Andersen, 1996; Jennings, 1999). Henkilökohtaisesta yhteydestä nousevalla aktivismissä on siis erilaiset ominaisuudet kuin muulla poliittisella osallistumisella, koska panokset ovat suuria ja toivo korkealla. Yhdysvalloissa esimerkiksi vanhempien järjestöt tuovat lapsiaan Capitol Hillille, tai lobbaavat valokuva-albumin kera. Eräs entinen Republikaanien edustaja muisteli:

”Muistan pari kertaa, kun vanhemmat toivat vammaisia lapsia Capitol Hillille... sydämesi vuotaa verta heidän puolestaan ja haluat tehdä sen mikä on oikein ja auttasi...” (Itkonen, 2004, 222).

POLIITTISET VOITOT

LAUSUNNOT KORKEIMPAAN OIKEUTEEN

Oletin, että ryhmätyyppi, ongelmanmäärittely, koalitiot, henkilökunnan määrä, perustamisvuosi ja toistuvat osallistumiset ennustaisivat poliittisia voittoja. Regressioanalyysin tulokset osoittavat, että Korkeimmassa Oikeudessa koalitiot olivat kirjoittaneet *amicus*-lausunnon osapuolelle, joka hävisi jutun. Lisäksi ryhmätyyppi ennusti häviämistä: ihmisoikeusryhmät, vanhempain organisaatiot ja ammattijärjestöt kirjoit-

tivat lausunnon hävinneelle osapuolelle. Ongelmanmäärittely sen sijaan ennusti poliittista voittoa. Argumentit, jotka käyttivät (a) ihmisoikeus -asiakehystä, ihmisoikeudellista oppilaan kuvausta ja tappion tarinaa, sekä (b) perustuslaillista viitekehystä, pedagogista oppilaan konstruktioita ja tappion tarinaa, ennustivat häviämistä (eli lausunto oli kirjoitettu hävinneelle osapuolelle).

Nämä tulokset herättävät monia kysymyksiä. Voittojen ja ryhmätyypin ristiintaulukointi paljasti, että vanhempien järjestöt antoivat lausunnon lähes samassa suhteessa kummallekin osapuolelle, joista hieman yli puolet voitti oikeudessa. Sen lisäksi nämä ryhmät toimivat isossa koalitiossa niissä kolmessa tapauksessa, missä ne hävisivät (*Dellmuth v. Muth*, *Smith v. Robinson*, *Hudson*).⁵⁵ Tämä vaihtelu osallistumisessa tulee siis esille regressiotuloksissa. Tämä vaatii muutaman selityksen. Ehkä jotkut ryhmät ennakoivat, missä tapauksissa oikeus päättäisi heidän etujensa mukaisesti, eivätkä sen takia kirjoittaneet lausuntoa. Toiseksi, ne kolme tapausta missä lausuntojen määrä oli valtava (osavaltion immuniteetti vanhempien syyöksiltä, juristien palkkiot ja mitä "sopiva koulutus" merkitsee) olivat äärimmäisen tärkeitä vanhempien ryhmille. Niiden tärkeys perustui siihen, että tuolloin näistä aiheista ei mainittu laissa, eikä oikeuslaitokseen oltu nostettu aiheista syytettä. Kuten viittasin aiemmin, *amicus*-lausuntojen valmistaminen ja esittäminen vaatii paljon resursseja. Koska vanhempien ryhmät ovat yleisesti pienempiä ja köyhempiä kuin isot ammattijärjestöt, heidän valikoitu osallistumisensa oikeuden kuulemiin valituksiin keskittyi korkean profiilin tapauksiin, joissa ei ollut ennakkotapauksia.

Tätä oletusta tukee kvalitatiivinen analyysi *Irving v. Tatro* ja *Rapids*'n -tapauksissa annetuista lausunnoista.⁵⁶ Molemmat käsittelevät sitä, olivatko kyseessä olevat terveydenhuoltotoimenpiteet pedagogisia vai lääketieteellisiä ja kenen vastuulle ne kuuluivat. *Tatro*:ssa (päätetty 1984) neljätoista vanhempain ryhmää valmisti lausunnon joko koalitiossa tai yksin ja väitti, että virtsarakon tyhjennys liittyi opetukseen (ilman sitä oppilas ei pystyisi käymään koulua). Korkein Oikeus päätti heidän hyväkseen todeten, että palvelu oli opetukseen liittyvä ja siten koulun vastuulla. Viisitoista vuotta myöhemmin samanlaisessa tapauksessa (*Rapids*), vain yksi vanhempien etujärjestö antoi lausunnon. Koska he siis voittivat *Tatro*:ssa ja asialla oli nyt edelläkävijä, *amicus* -lausunto ei ollut tärkeä. Kuten saattoi odottaa, Korkein Oikeus päätti johdonmukaisesti vanhempien hyväksi kuten aiemmin *Tatro*:ssakin.

Toinen yllättävä tulos tässä aineistossa oli ihmisoikeusjärjestöjen lausuntojen todennäköisyys hävinneelle osapuolelle. Ristitaulukoinnin mukaan nämä järjestöt antoivat lausunnon hävinneelle osapuolelle 63% ja voittaneelle 37% kaikista lausunnoistaan. Kysymys oli siis siitä, edustivatko he anomuksen tekijän vai vastaajan intressejä. Esimerkiksi American Civil Liberties Union, Anti-Defamation League ja Americans United for the Separation of Church and State edustivat koulua *Zobrest v. Catalina*

55 *Dellmuth v. Muth*, 491 U.S. 223, 109, S. Ct. 2397 (1989); *Smith v. Robinson*, 468 U.S. 992, 104 S. Ct. 3457 (1984);

56 *Irving Independent School District v. Tatro*, 468 U.S. 883, 104 S. Ct. 3371 (1984); *Rapids Community School District v. Garret F.*, 526 U.S. 66, 199 S. Ct. 992 (1999)

Foothills School -tapauksessa.⁵⁷ Tässä kiistassa puitiin, voiko julkisia rahoja käyttää viittomakieliseen tulkkiin katolisessa yksityiskoulussa. Heidän lausuntonsa vaativat valtion ja kirkon välistä eroa, kun taas toiset ihmisoikeusjärjestöt (esim. Institute for Justice) olivat oppilaan puolella asiassa. Oppilaan puolella olevat ryhmät väittivät, että perustuslaki ei estänyt koulutusta uskonnollisissa kouluissa, jos koulun valinta ja päätös oli vanhempien tekemä. He esittivät edelleen, että viittomakielien tulkinta on puhtaasti mekaanista, eikä tulkki siis esitä omia uskonnollisia vakaumuksiaan.

Vastaavasti *Honig* -tapauksessa oppilaan puolella olevat ihmisoikeusjärjestöt, kuten Center on Law and Education, vaativat oppilaiden oikeusturvan huomioimista kurinpitokysymyksissä. Sen sijaan koulun puolella olleet ryhmät, kuten National Center for Victims of Crime vaativat enemmän kontrollia kouluille näissä päätöksissä, jotta kaikkien turvallisuus voidaan taata. Ihmisoikeusjärjestöjen poliittiset voitot oikeudessa riippuivat siis siitä, kummalle osapuolelle he lausuntonsa laativat.

Poliittiset voitot oikeudessa osoittavat lisäksi, että ongelmanmäärittely ennustaa voittoja ja tappioita. Toisin sanoen siis se, miten ryhmät esittävät intressinsä on tärkeää tehokkuuden ja voittojen ymmärtämisessä. Intuitiivisesti voisi kuvitella, että Korkein Oikeus päättäisi perustuslaillisten argumenttien mukaisesti, sillä sen tehtävä on suojella kansalaisten oikeuksia ja laillisen tarkastelun kautta varmistaa, että niitä ei ole rikottu. Mutta USA:n erityisopetuslain luonteesta johtuen perustuslailliset argumentit eivät toimineet Korkeimmassa Oikeudessa. Laki sisältää valitusmekanismin, jonka avulla oikeuslaitokset voivat tarkistaa, että yksityisen oppilaan oikeuksia ei ole rikottu. Näin erityisopetuksen juridinen tarkastelu keskittyy yksityiseen tapaukseen perustuslaillisten ja yhteiskunnallisten kysymysten sijasta (Youngblood & Folse 1981). Perustuslaillinen viitekehys, jonka määrittelin hallintoelinten itsenäisyyteen keskittyvään argumenttiin, ei siis olisi tämän logiikan mukaan tehokas, koska se ei kehystä asiaa oppilaan eduilla.

Kvalitatiivinen lausuntojen analyysi tukee tätä olettamusta, jonka mukaan perustuslaillinen asiakehitys arvioi päätöksen laajempia yhteiskunnallisia seurauksia eikä siis keskity oppilaan, vanhempien ja koulun väliseen kiistaan. Esimerkiksi *Florence*-tapauksessa National School Boards Association ja National Association of State Boards of Education (osavaltioiden koulujohdon organisaatio) vakuuttivat, että päätös opetustavoitteista kuului osavaltioille eikä oikeuslaitokselle. Vastaavasti National Governors Association antoi lausunnon, jonka mukaan koulujärjestelmä oli perustuslaillisesti osavaltioiden vastuulla, jolloin lukukausimaksujen korvaus vanhemmille olisi perustuslain kanssa ristiriidassa. *Zobrest* -tapauksessa perustuslaillisesti kehystetyt lausunnot vaativat valtion ja kirkon eroa. Kuten saattoi arvata, nämä lausunnot oli laadittu hävinneelle osapuolelle.

Nämä tulokset siis osoittavat, että ongelmanmäärittely perustuslaillisella kehyksellä ei tuo voittoja korkeimmassa oikeudessa, koska juridinen tarkastus koskee yksiyistä tapausta. Oikeuden päätökset keskittyvät menneisiin faktoihin eivätkä seura-

57 *Zobrest v. Catalina Foothills School*, 509 U.S. 1, 113 S. Ct. 2462 (1993)

uksiin. Tästä johtuen oikeudenkäynti korjaa menneet vääryydet, mutta mahdolliset seuraukset eivät ole osa juridista päätöksentekoa (Horowitz 1977).

KONGRESSILLE ANNETUT TODISTAJALAUSUNNOT

Määrittelin ryhmien tehokkuuden kongressissa vertaamalla poliittisten voittojen määrää voitettujen asioiden tärkeyden kannalta. Oletin, että ryhmätyyppi, koalitio, henkilökunnan koko, jatkuva osallistuminen ja ongelmanmäärittely ennustaisivat poliittisen lopputuloksen.

Ryhmätyyppien suhteen vanhempain- ja ihmisoikeusjärjestöt ennustivat tilastollisesti merkitsevää menestystä, mikä empiirisesti varmistaa aikaisempien tapaus- tutkimusten havainnot kolmen vuosikymmenen ajanjaksolta neljän erityisopetuslain vahvistuksen yhteydessä. Regressioanalyysin tulokset osoittivat edelleen, että jatkuva osallistuminen kuulusteluihin johti todennäköisimmin poliittisiin voittoihin. Ryhmät kutsutaan kongressin kuulusteluihin, joten kutsu uuteen kuulusteluun osoittaa poliitikkojen halua kuunnella tiettyjen järjestöjen kantoja.

Tulokset osoittavat edelleen, että ongelmanmäärittely on kriittinen poliittisten voittojen ja tappioiden ymmärtämisessä, kun on kyseessä kongressille annetut lausunnot. Kahdeksan eri viitekehysten, oppilaskonstruktion ja poliittisen tarinan yhdistelmää oli tilastollisesti merkitseviä tappion tai voiton todennäköisyyttä arvioitaessa. Kombinaatiot, jotka ennustivat voittoa lainsäädäntöelimestä olivat: (a) poliittinen kehys, sosiaalinen oppilaan kuvaus, toivon tarina; (b) pedagoginen kehys ja oppilaan kuvaus, ja kumpi tahansa tarinatyypit ja (c) ihmisoikeuskehys ja toivon tarina, jossa oppilaan kuvaus vaihteli.

Nämä tulokset varmistavat oikeuslaitoksen analyysin tulokset ja osoittavat, että myös ongelmanmäärittely on määräävä tekijä kongressissa saavutetuissa voitoissa. Lainsäädäntöä kuvaa kauppojen hieronta, kompromissit, neuvottelut ja huolellinen harkinta. Niinpä taitava argumentointi on tärkeää poliittisessä keskustelussa. Kongressissa ryhmillä on vielä mahdollisuus vaikuttaa lausuntojen tyyliin. Siinä missä *amicus*- lausunnot annetaan kirjallisina, kongressin kuulusteluissa ryhmän edustaja todistaa suullisesti.

Kvalitatiivinen aineisto kertoi regressiotulosten tavoin, että poliittinen kehys ja toivon tarina liittyivät lainsäädännöllisiin voittoihin. Mielenkiintoinen havainto oli kuitenkin, että vanhempainryhmät käyttivät tällaista ongelmanmäärittelyä ja toivon tarinoita. He pyysivät liittovaltion suojelua erityisopetukselle perusteenaan erityisoppilaiden hyvä menestys. Poliittiset tappion tarinat ennustivat häviämistä. Niitä käyttivät ammattijärjestöt, jotka vaativat paikallista päätöksenteon kontrollia kouluille. Lausunnot, jotka käyttivät psykologista oppilaan kuvausta ongelmanmäärittelyssä olivat toinen mielenkiintoinen ryhmä. Erityisoppilaiden erilaisuuden korostaminen todennäköisimmin päättyi lainsäädännölliseen tappioon näiden ryhmien kannalta.

Tappion tarinat ihmisoikeuskehyksin ja konstruktioiden ennustivat tappiota kun taas samat ulottuvuudet toivon tarinaan punottuna ennustivat voittoa. Yhdessä tämä aineisto osoittaa, että tappion tarinat eivät toimi kongressissa, kuten olen olettanut. Lainsäädäntöelin on tulevaisuuteen suuntautunut halutessaan ratifioida kansalaisille parasta mahdollista politiikkaa (Kelman 1987). Toivon tarinat vetoavat päättäjiin.

YHDISTETTY ANALYYSI VOITOISTA JA TAPPIOISTA

Erilliset Korkeimman Oikeuden ja kongressin analyysit antoivat muutamia odottamattomia tuloksia ja tukivat muutamia ennakko-oletuksia. Kuitenkin näistä analyysistä voi tehdä vain rajoitettuja yleistyksiä, koska tulokset edustivat kahta erillistä, vaikkakin päällekkäistä kohderyhmää: ryhmiä, jotka antavat *amicus*-lausuntoja ja järjestöjä, jotka todistavat kongressin kuulusteluissa. Yhdistin kaksi aineistoani analysoidakseni voittojen ja tappioiden variaatiota. Ryhmätyyppi, järjestön piirteet ja ongelmanmäärittely olivat itsenäisiä muuttujia mallissani.

Yhdistettyjen aineistojen analyysi osoittaa selvästi, miten tärkeä ongelmanmäärittely on poliittisten voittojen ja tappioiden ymmärtämisessä eri areenoilla. Poliittiset tappion tarinat, jotka korostivat oppilaan erilaisuutta ennustivat tappiota yhdistetyssä analyysissä. Samoin perustuslailliset argumentit tappion tarinaan punottuna ennustivat ryhmän häviämistä. Sen sijaan poliittinen toivon tarina ja erityisoppilaan sosiaalinen kuvaus yhdistyivät voittoihin, vaikka tosin tämä ei ollut tilastollisesti merkitsevää havainto yhdistetyssä aineistossa. Kvalitatiivinen analyysi osoitti, että vanhempainryhmät käyttivät tätä määrittelyä tavoitellessaan liittovaltion puuttumista erityisopetuspolitiikkaan ja oikeuslaitoksen suojelua. Tästä voi päätellä, että poliitikot kuuntelevat mieluummin positiivisia kuvauksia oppilaista ja kouluista kuin tarinoita, joissa valitetaan hankalista oppilaista ja paikallisten koulujen liian suppeasta päätösvallasta. Yhteinen analyysi osoitti myös, että korkeimmassa oikeudessa ryhmillä oli suurempi todennäköisyys voittoa.

Yhteenvedon kvantitatiivisista analyysistä voidaan sanoa, että ongelmanmäärittely on tärkeä, jopa määräävä tekijä eturyhmien poliittisissa tuloksissa. Ryhmien intressien määrittely ja kommunikointi ovat siis tärkeämpiä tekijöitä kuin esimerkiksi ryhmän resurssit. Vaikka vanhempainjärjestöt eivät olleet tilastollisesti merkitseviä yhdistetyssä analyysissä, heidän tehokkuutensa oli selvästi merkitsevä kongressia koskevassa analyysissä. Tilanteeseen on muutama mahdollinen selitys. Vanhempien aktiivisuus on erittäin henkilökohtaista - vanhemmat eivät tee kompromisseja eivätkä poliittisia laskelmoituksia. He panevat intohimoisesti kaikkensa peliin, jopa rikkoen institutionaalisia sääntöjä, sillä asiat koskettavat perheen hyvinvointia äärimmäisen läheltä (Itkonen 2007). Erityisopetuspolitiikka on niin ikään heidän ainoa kiinnostuksensa kohde, kun taas ammattiryhmillä on monenlaisia intressejä, jotka vaativat laaja-alaista lobbausta. Lisäksi erityisopetus ei ole yhden puolueen asia - sekä republikaaneilla että demokraateilla on lapsia ja sukulaisia, joilla on jonkin asteen vamma tai

kehitysviivästyelmä. Ehkä juuri tämän takia toivon tarinat miellyttävät eri vakaumuksen omaavia kongressin edustajia. Viimeinen mahdollinen selitys vanhempien 30-vuotiseen voittojen sarjaan löytyy laista itsestään. USA:n erityisopetuslaki keskittyy yksityiseen oppilaaseen, ja se syntyi vanhempien nostamista oikeusjutuista (*PARC* ja *Mills* niistä tunnetuimpia). Vanhempainryhmien ei siis ole tarvinnut sopeuttaa tai muuttaa taktiikkaansa vuosikymmeniin.

EPÄVIRALLISET VOITTOJEN INDIKAATTORIT: KOALITIOT, LOBBAUS, MOBILISAATIO

Todellinen vaikuttaminen poliittisessa prosessissa tapahtuu eturyhmien ja poliitikkojen informaalisissa kanssakäymisissä (Wright 1996). Vaikka en täsmentänytkään näiden epävirallisten indikaattoreiden suhdetta ryhmien menestykseen, esitän haastattelujen tulokset, koska ne tarjoavat monipuolisen kuvauksen siitä, miksi ja kuinka jotkut ryhmät pystyvät vaikuttamaan poliittisiin päätöksiin.

Koalitioissa toimiminen on poliittinen elämäntapa ja selviytymiskeino Washingtonissa. Kaikki eturyhmät toimivat ainakin muutamassa koalitioissa. Etuja on monia, kuten asiaa kannattavien ryhmien määrän lisääntyminen, resurssien yhdistäminen, tai eri ryhmien moninaisten perspektiivien tuki yhteiselle asialle. Poliitikoille kaikki kolme ovat tärkeitä syitä kuunnella koalitioita. Iso kannattajamäärään tarkoittaa enemmän ääniä vaaleissa. Etujärjestöjä, jotka panevat koalitioita alulle, pidetään juuri näistä syistä vaikutusvaltaisina. Koalitioiden alullepanon lisäksi poliitikot ja järjestöjen johtajat kertoivat, että niiden puheenjohtajuus oli toinen vallan merkki Capitol Hill'illa. Puhemies on linkki koalition ja poliitikkojen välillä ja hyvin näkyvässä asemassa.

Koalitioiden lisäksi henkilökohtaiset ihmissuhteet ryhmän johdon ja poliitikkojen välillä nimettiin haastatteluissa merkittäviksi. Nämä ystävyysuhteet johtavat kutsuihin sekä yksityisiin neuvotteluihin suljettujen ovien takana että todistajiksi kongressin kuulusteluissa. Vuonna 1975, kun laki ratifioitiin ensimmäistä kertaa, lain lopullinen versio työstettiin yhdessä poliitikkojen, vanhempainryhmän edustajan (*The Arc*), erityisopetusjärjestön (*Council of Exceptional Children*) ja kahden kouluviranomaisjärjestön (*National School Boards Association* ja *Council of Chief State School Officers*) kanssa. Samanlaisia suljettujen ovien takana tehtyjä kompromisseja tehtiin kuulusteluissa, jotka johtivat *Handicapped Children's Protection* lakiin (West 1986).

Kurinpitokiista on kolmas aineistostani löytynyt esimerkki tämänkaltaisista neuvotteluista. Vuosina 1994 ja 1995 pidetyissä kuulusteluissa rehtoreita edustavat järjestöt vaativat voimakkaasti kouluille valtaa erottaa häirikkö-oppilaat (Egnor, 2003). Kongressin kuulusteluissa ja julkisuudessa käydyssä keskustelussa käytettiin jopa loukkaavaa kieltä viranomaisten ja vanhempien kesken. Lain uudistaminen aikataulussa päätyi umpikujan ja venyi lopulta yli kolmen kongressin toimikauden. Vasta kun re-

publikaanisen senaattori Lottin henkilökunnan päällikkö kutsui kokoon kaksikamarian, molemmista puolueista koostuvan työryhmän, johon kutsuttiin myös vanhempain- ja kouluviranomaisjärjestöjen edustajia, kompromissi saatiin kokoon ja lopulta laki uusittiin vuonna 1997. Henkilökunnan päälliköllä oli itsellään Down-poika ja tämä auttoi vanhempainryhmiä luottamaan päällikön esittämään ratkaisuun. Vuonna 1997 pidetyt kuulustelut osoittavat selvästi, miten kouluviranomaisten asema kurinpidossa muovautui neuvottelujen myötä.

Vaikka kouluviranomaisryhmät eivät saaneetkaan kaikkia intressejään läpi, pitivät poliitikot niitä voitokkaina. Nämä ryhmät kykenevät mobilisoimaan äänestäjiä kummastakin puolueesta. Isoilla ammattiryhmillä on enemmän resursseja jatkuvaan lobbaamiseen, mahdollisuuksia viettää aikaa kongressin toimistoissa, luoda suhteita, mutta he eivät välttämättä silti saa intressejään laeiksi asti. Ehkä heidän jatkuva läsnäolonsa ja muutamat tärkeät voitot antavat heille vaikutusvaltaa poliitikkojen silmissä. Toinen mahdollinen selitys on, että suuren lobbaushenkilökuntansa takia nämä ryhmät pystyvät olemaan paikan päällä monilla eri politiikan aloilla. Jos ammattiryhmän lobbari jää eläkkeelle tai vaihtaa työpaikkaa, ryhmä jatkaa toimintaansa kuin hyvin rasvattu kone. Pienet vanhempainryhmät taas lobbaavat harvemmin, ja vain erityisopetus- ja vammaisasioissa. Vanhempainryhmillä on usein vain yksi tai korkeintaan muutama lobbari, joten he ovat herkempiä henkilökunnan vaihdoksille. Monet vanhempainjohtajat, jotka olivat tärkeitä vuoden 1975 lain ratifiointissa, ovat jääneet eläkkeelle. Poliittisten suhteiden luominen vie kauan, eivätkä uudet johtajat nauti samantaista vaikutusvaltaa kuin edeltäjänsä.

Ruohonjuuritason liikekannallepano mainittiin myös todennäköisenä strategiana poliittisten voittojen takana. Ryhmät, jotka osaavat aktivoida jäsenensä, pystyvät antamaan poliitikoille palautetta nopeasti ja saavat intressinsä esityslistaan. Vuoden 2004 lainuudistuksessa kouluviranomaisryhmät antoivat kongressille palautetta kahdessa päivässä kaikista osavaltioista. Vanhempainjärjestö Learning Disabilities Association käytti vammaisolympialaisia (Special Olympics) vuonna 1983 mobilisoidakseen vanhemmat kirjoittamaan kongressin ja opetusministeriön edustajille. Tavoitteena oli hylätä presidentti Reaganin ehdottama erityisopetuksen säädösten kumoaminen. Vanhemmat ympäri maata kirjoittivat yli 40 000 kirjettä ja ehdotus lopulta hylättiin.

AREENAN MUUTOS

Viimeinen tekijä eturyhmän ”tehokkuudessa” eli kyvyssä saada juridisia tai lainsäädännöllisiä voittoja on ryhmän kyky tappion jälkeen muuttaa poliittista areenaa. Esimerkiksi korkein oikeus päätti *Smith*-tapauksessa vuonna 1984, että osapuolet, jotka voittavat erityisopetukseen liittyvässä kiistassa, eivät voi saada asianajajamaksujen korvausta. Vanhempainryhmät tuohtuivat tästä ja kääntyivät kongressin puoleen. He esittivät, että vanhempainryhmien kyky haastaa koulu tai koulupiiri oikeuteen antaa heille

mahdollisuuden seurata koulun toimia ja varmistaa, että lakia noudatetaan ja samalla heidän lastensa oikeudet turvataan. Vanhemmilla ei kuitenkaan ole varoja kuten kouluopettajilla, joten asianajajakustannusten korvaus oli oleellinen osa lain henkeä. Korkeimman Oikeuden päätös perustui ns. amerikkalaiseen sääntöön, jonka mukaan oikeuslaitos ei voi määrätä asianajajakorvauksia, jos kongressi ei ole antanut sellaista oikeutta lakia ratifioidessaan. (Tämä on ns. federalismin periaate eli eri instituutioiden vertikaalinen itsenäisyys toisistaan). Vuoden 1975 erityisopetuslaissa ei ollut tällaista merkintää.

Tämä päätös sai paljon huomiota kongressissa. Senaattori Edward Kennedy, jolla on kehitysvammaisen sisar, marssi haastateltavieni mukaan paikalle ja jyräsi, miten oikeuden päätös loukkasi ja häpäisi niitä perheitä, joiden kotona on vammaisen lapsi. Samana vuonna (1984) sekä senaatti että edustajainhuone esittivät lakianomuksen, jossa asianajajakorvaukset maksettaisiin vanhemmille, jos he voittavat oikeudenkäynnin. Kouluviranomaisten ryhmät vastustivat tätä jyrkästi väittäen, että moinen päätös rohkaisisi vanhempia turhien syytteiden nostamiseen ja lisäisi koulujen ja kuntien kuluja. Kaksi vuotta kestäneet neuvottelut päättyivät Handicapped Children's Protection Act lakiin vuonna 1986, minkä kummatkin kamarit ratifioivat yksimielisesti (West 1986). Se antoi vanhemmille heidän hakemansa korvauksen kuluista, jos he voittivat asiansa.

Toinen samanlainen tapaus sattui *Dellmuth*- päätöksen jälkeen vuonna 1989, jolloin korkein oikeus päätti, että oikeuslaitos ei voi määrätä paikallisia kouluja korvaamaan vanhempien aikaisemmin maksamia kouluun liittyviä kustannuksia. Tämän päätöksen logiikka perustui USA:n perustuslain yhdeksäntoista oikaisuun, missä taataan osavaltioille suvereeninen koskemattomuus vahingonkorvaussyyteiltä, ellei kongressi ole laissa kumonnut tätä immuniteettia. Vuotta myöhemmin, vuoden 1990 lainuudistuksessa, seuraava kohta lisättiin erityisopetuslakiin: ”osavaltiot eivät ole immuuneja USA:n perustuslain 11. pykälän mukaisista syytteistä, jotka esittävät, että osavaltio on rikkonut tämän lain toteuttamista”.⁵⁸ Vanhemmat kykenivät nyt siis nostamaan syytteen sekä kouluja että osavaltiota vastaan erityisopetuslain rikkomisesta.

Kahdessa edellisessä esimerkissä vanhempainryhmät siirtyivät voitokkaasti korkeimman oikeuden päätöksen jälkeen lobbaamaan kongressia. Seuraavassa esimerkissä he hävisivät kongressissa, ja kääntyivät opetusministeriön puoleen. 1990-luvun alun poliittinen kiista käsitteli ADD: ta ja erityisopetuksen suhdetta eli oliko se lain edellyttämä vamma. Kongressi ei kuitenkaan lisännyt sitä lakiin vuoden 1990 uudistuksessa ja tällöin vanhempain ryhmät kääntyivät opetusministeriön puoleen. Vuonna 1991 osavaltioiden koulujohto sai kirjeen, jossa opetusministeriö kertoi, että ADD on toisen vamman (“other health impaired”) alainen.⁵⁹ Vuonna 1997 kongressi ei vielä kukaan liittänyt ADD:ta erityislakiin. Ryhmät lobbasivat jälleen opetusministeriötä, ja vuoden 1999 asetuksissa ADD liitettiin lakiin. Tämä oli suuri voitto vanhempain ryhmille.

58 20 U.S.C. §1403 (a).

59 Olin itse silloin Havaijin osavaltion koulujohtajana ja muistan selvästi kirjeen.

Lähdin tutkimaan ongelmanmäärittelyä ja ryhmien strategioita vertaamalla vanhempainjärjestöjä ja perinteisiä intressiryhmiä erityisopetuksen alueella. Analyysiyksiköinä käytin ryhmiä. Tulokset osoittivat, että nämä kaksi eri ryhmätyyppiä tarkastelevat erityisopetusta vastakkaisilta tahoilta. Vanhemmille asia on ihmisoikeuskysymys ja sitä kuvaa toivo paremmasta, kun taas ammattiryhmille erityisopetus on osa isompaa poliittista palapeliä, joka monimutkaistaa ja vaikeuttaa systeemin toimintaa. Nämä fundamentaalisesti erilaiset käsitykset -ihmisoikeuskysymys vai systeeminen prosessi- vaikuttavat siihen, miten eri ryhmät osallistuvat politiikkaan, miten ne määrittelevät ongelmat ja mitä ratkaisuja ne tarjoavat. Ammattiryhmät ovat kiinnostuneita sekä päätöksentekovallasta että saavutetuista eduista ja punnitsevat jokaisen uuden erityisopetukseen liittyvän lain tai asetuksen siltä kannalta, miten se vaikuttaa kouluihin. Vanhempien ryhmät taas tutkivat esityksiä sen pohjalta, miten se vaikuttaisi oman lapsen tai perheen hyvinvointiin. Heille erityisopetus on syvä henkilökohtainen oikeus, eikä pelkkä pedagoginen laki tai menettelytapa.

Tulokset osoittavat myös, että vanhempainryhmät muistuttavat muita tunnepohjaisia ryhmiä käyttämällä protestistrategioita ja tunnepitoista politiikkaa. Koska niiden panokset ovat suuria ja henkilökohtaisia, ne eivät tee kompromisseja. Tämä vaikuttaa politiikan tekoon ja aiheuttaa ajoittain pitkiä, vaikeita lainsäädäntöneuvotteluja. Mainitsemani vuosien 1986 ja 1997 neuvottelut ovat esimerkkejä siitä, miten vanhempain ryhmät käyttäytyvät eri tavoin kuin ns. perinteiset eturyhmät.

Tällä tutkimuksella on kuitenkin muutamia rajoituksia, jotka on syytä mainita. Ryhmien ongelmanmäärittelystä oikeuslaitoksessa voi tehdä vain rajoitettuja yleistyksiä, koska ryhmän osapuoli vaikuttaa siihen, miten kanta esitetään. Tutkimus *amicus*-lausunnoista alemmissa oikeuksissa antaisi syvemmän kuvan ryhmien käytöksestä. Tutkimukseni toinen rajoite liittyy valintaani tutkia erityisopetuspolitiikan ryhmiä. Vaikka pystyin tekemään systemaattisia vertauksia tunnepohjaisten ja perinteisten eturyhmien välillä, tutkimus muilla politiikan alueilla selittäisi, miten tunnepohjaiset ryhmät käyttäytyvät poliittisten rakenteiden sisällä, ja miten ryhmien väliset kanssakäymiset vaikuttavat poliittisiin tuloksiin.

Ongelmanmäärittely on kompleksinen ja vivahteikas prosessi. Tutkimukseni lisää ongelmanmäärittelykirjallisuuteen näkökulman tekemällä empiirisen kokeen yhdestä politiikan alueesta. Stone (1997) kirjoittaa, että perinteinen ekonomiseen malliin perustuva politiikan analyysi ei ota huomioon strategisia elementtejä kuten poliittista tarinaa, jota ei voi kvantifioida. Tämä tutkimus kuitenkin operationalisoi tarinat, asiatekijät ja sosiaalisen konstruktion, ja näyttää yhden mahdollisuuden, miten voidaan systemaattisesti analysoida ongelmanmäärittelyn asemaa poliittisena strategiana. Yhteenvetona voi todeta, että ongelmanmäärittelyn komponentit ovat strategisesti muovattavissa. Kommunikoidessaan intressejään poliitikoille, eturyhmillä on monia tapoja ankkuroida vaatimuksensa. Ongelmanmäärittely on siis taktista peliä, jonka avulla järjestöt osallistuvat mutkikkaaseen poliittiseen tarinointiin.

- Altman, R. 1996. *Waking up, Fighting Back: The Politics of Breast Cancer*. Boston: Little, Brown.
- Baumgartner, F. R. & Jones, B. D. 1993. *Agendas and instability in American politics*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Browne, W. P. 1998. Lobbying the public: All directional advocacy. Teoksessa A. J. Cigler & Loomis, B. A. (toim.) *Interest group politics*, Washington, D.C: Congressional Quarterly, 343-363.
- Berkowitz, E.. 1987. *Disabled Policy: America's Programs for the Handicapped*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brennan, H. & Lomasky, L. 1993. *Democracy and Decision*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burke, T. 1997. *On the Right Track: The Americans with Disabilities Act*. Teoksessa P. S. Nivola (toim). *Comparative Disadvantages? Social Regulations and the Global Economy*,. Washington DC: Brookings Institute.
- Donovan, M. 2001. *Taking Aim: Target Populations and the Wars on AIDS and Drugs*. Washington DC: Georgetown Press.
- Edelman, M. 1988. *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: University of Chicago Press.
- Edelman, M. 2001. *The Politics of Misinformation*. Cambridge: University of Cambridge Press.
- Edwards, G. 2003. *On Deaf Ears: The Limits of the Bully Pulpit*. New Haven: Yale University Press.
- Egnor, D. 2003. *IDEA Reauthorization and the Student Discipline Controversy*. Denver: Love Publishing.
- Epstein, S. 1996. *Impure Science: Aids, Activism, and the Politics of Knowledge*. Berkeley: University of California Press.
- Extension of Education of the Handicapped Act: *Hearings before the Subcommittee of Select Education of the House Committee on Education and Labor, 94th Cong., 1st Sess. 69 (1975)*.
- Gitlin, T. 1993. *The Sixties: Years of Hope, Days of Rage*. New York: Bantan Books.
- Gusfield, J. 1986. *Status Politics and the American Temperance Movement*. Urbana: University of Illinois Press.
- Hall Jamieson, K. & Waldman, P. 2003. *The Press Effect: Politicians, Journalists, and the Stories that Shape the World*. New York: Oxford University Press.
- Hearing on the Reauthorization of IDEA: Hearing before the Subcommittee on Select Education and Civil Rights, of the House Committee on Education and Labor, 103rd Cong., 2d Sess. 109 (1994) (testimony of Carlos Oberti)*.
- Horowitz, D. 1977. *The Courts and Social Policy*. Washington DC: The Brookings Institute.

- Itkonen, T. 2007. Politics of Passion: Collective Action from Pain and Loss. *American Journal of Education*, 113(4), 577-604.
- Itkonen, T. 2005. Vanhempien aktivismi USA:n erityisopetuspolitiikassa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 70(5), 529 - 534.
- Itkonen, T. 2004. Stories of Hope and Decline: Interest Groups and the Making of National Special education Policy. PhD diss. University of California, Santa Barbara.
- Jennings, M. K. 1999. Political Responses to Pain and Loss: Presidential Address, American Political Science Association, 1998. *American Political Science Review* 93(1): 1-13.
- Jennings, M. K& and Andersen, E. 1996. Support for Confrontational Tactics among AIDS Activists: A Study of Intra-Movement Divisions. *American Journal of Political Science*, 2, 311-334.
- Jesper, J. 1998. The Emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions in and around Social Movements. *Sociological Forum* 13(3): 397-424.
- Johnson, R A. 1999. Mobilizing the Disabled. Teoksessa J. Freeman & V. Johnson (toim.) *In Waves of Protest: Social Movements since the Sixties*, Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 25-46.
- Kelman, S. 1987. Making public policy: A hopeful view of American government. New York: Basic Books, Inc.
- Kingdon, J. 1995. *Agendas, alternatives, and public policies* (2nd ed.). New York, NY: Harper Collins.
- Libby, R. T. 1998. *Eco-Wars: Political Campaigns and Social Movement Organizations*. New York: Columbia University Press.
- Lichterman, P. 1995. Beyond the Seesaw model: Public commitment in a culture of self-fulfillment. *Sociological Theory*, 13, 275-300.
- Martin, J. M. 1994. *Lessons from the Hill: The Legislative Journey of an Education Program*. New York: St. Martin's Press.
- McCarthy, J. D., and Wolfson, M. 1996. Resource Mobilization by Local Social Movement Organizations: Agency, Strategy, and Organizations in the Movement against Drinking and Driving. *American Sociological Review*, 61, 1070-88.
- Melnick, R. S. 1995. Separation of Powers and the Strategy of Rights: The Expansion of Special Education. Teoksessa M.K. Landy & M.A. Levin (toim.) *The New Politics of Public Policy*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 23-46.
- Nelson, T. E. & Kinder, D. R. 1996. Issue Frames and Group-Centrism in American Public Opinion. *Journal of Politics*, 58(4), 1055-78.
- Olson, M. 1965. *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Petracca, Mark, P 1992. The Rediscovery of Interest Group Politics. Teoksessa M. P Petracca (toim.) *The Politics of Interests: Interest Groups Transformed*. Boulder: Westview Press, 3-31.
- Price-Ellingstad, D. 2001. The 1997 Reauthorization of the IDEA: A Case Study.

- PhD diss. The George Washington University.
- Reauthorization of IDEA: Hearing before the Senate Committee on Labor and Human Resources*, 105th Cong. 1st Sess. 85 (1997)
- Reauthorization of IDEA, Discipline Issues: Hearing before the Committee on Labor and Human Resources, United States Senate*, 104th Cong. 1st Sess. (1995).
- Rothenberg, L. S. 1992. *Linking Citizens to Government: Interest Group Politics at Common Cause*. New York: Cambridge University Press.
- Salisbury, R. H. & Conklin, L. 1998. Instrumental versus Expressive Group Politics: The National Endowment for the Arts. Teoksessa A. Cigler & B. Loomis (toim.) *Interest Group Politics*. Washington DC: Congressional Quarterly, 130-149.
- Schneider, A. & Ingram, H. 1993. Social construction of target populations: Implications for politics and policy. *American Political Science Review*, 87, 334-347.
- Schwartz, M. & Paul, S. 1992. Resource mobilization versus the mobilization of people. Teoksessa A.D. Morris and C. McClurg Mueller (toim.) *Frontiers in Social Movement Theory*, New Haven: Yale University Press, 205-223.
- Sinclair, B. 1997. *Unorthodox Lawmaking: New Legislative Processes in the U.S. Congress*. Washington DC: Congressional Quarterly.
- Stone, D. 1984. *The Disabled State*. Philadelphia: Temple University Press.
- Stone, D. 1997. *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*. New York: W. W. Norton and Company.
- Tarrow, S. 1994. *Power in Movement*. New York: Cambridge University Press.
- Wheeler, L. 1993. "A Step away from Danger: Visually Impaired call for Warning Mat on Metro's Subway Platforms." *The Washington Post*, (October 16), b13.
- Weiner, R. & Hume, M. 1987. *...and Education for All: Public Policy and Handicapped Children*. Alexandria: Education Research Group Capitol Publications, Inc.
- West, J. 1988. *The Handicapped Children's Protection Act of 1986: A case study of policy formulation*. PhD diss. University of Maryland.
- Wright, J. R. 1996. *Interest groups and Congress: Lobbying, Contributions, and Influence*. Needham Heights: Simon and Schuster Co.
- Youngblood, J. C. & Foise, P. C. 1981. *Can Courts Govern? An Inquiry into Capacity and Purpose*. Teoksessa , R. Gambitta, M. May & J.C. Foster (toim.) *Governing through Courts*. Beverly Hills: Sage Publications.

ANTTI TEITTINEN

Peruskoulun erityisopetuksen määrällinen lisääntyminen on viime aikoina ollut puheenaiheena niin mediassa kuin tieteellisessäkin keskustelussa (ks. esim. Jahnukainen 2003, Saloviita 2006, Teittinen 2003). Erityisopetusta saavien oppilaiden määrä on kasvanut tasaisesti 1990-luvulta 2000-luvulle. Vielä yksityiskohtaisemmin sanottuna vuonna 1995 jossain erityisopetuksen muodossa peruskoulun oppilasmäärästä oli 2,9 prosenttia ja vuonna 2005 7,3 prosenttia. Yli neljän prosentin kasvu kymmenessä vuodessa ei kuitenkaan riittävästi ole selitettävissä luokkakokojen kasvulla, lapsiperheiden ongelmilla tai jollain muulla yhteiskunnassa ilmenevällä sosiaalisella ongelmalla. Tämä toteamus tai väite on lähtökohtana tälle kirjoitukselle. Koululaitoksen sisäisen ja ulkoisen kehityksen nykytilan ongelmallisuudet itsessään on syytä ottaa vakavasti, vaikka niiden avulla ei kuitenkaan riittävästi kyetä selittämään koulutuksellisen eriarvoisuuden paljastumista, joka representoituu esimerkiksi erityisopetuksen kasvuna.

Tässä kirjoituksessa pyrin jäsentämään tulkintamahdollisuuksia koulutuspoliittisen rakenteistumisen näkökulmasta havaittuun erityisopetuksen kasvuun. Se tarkoittaa sitä, että erityisopetus on käsitettävissä sellaiseksi opetuksen muodoksi, joka tapahtuu ainakin osittain erillään yleisopetuksesta. Vaikka erityisopetuksen määrittämisessä korostetaan oppilaan tarvetta erilaisiin erityisopetuksen muotoihin, niin vähemmän kiinnitetään huomiota edellä mainittuun koulutuspoliittiseen rakenteistumiseen. Toisin sanoen erityisopetuksen ilmiötasoa ei juurikaan ole kytketty yhteiskunnallisten rakenteiden kautta mahdollisesti nousevaan tarpeeseen. Rakenteellisen näkökulman käsitteellisenä aparaattina voidaan pitää normaliteettiä ja siihen liittyviä merkityksiä. Kirjoituksessa pyritään avaamaan tulkintamahdollisuutta sille, kuinka yhteiskunnallisten determinanttien kautta normaalin ja patologisen välinen raja sijoittuu tai asemoituu koulutuspolitiikassa.

Normaliteetti on siis käsitettävissä yhteiskunnallisen vakauden työkaluksi, jolloin normaliteetin rajat määrittävät modernissa yhteiskunnassa poliittisen toiminnan lopputuloksina⁶⁰. Poikkeavuuden tai erityisyyden täsmentämisessä suhteessa normaliteettiin tarvitaan tällöin jokin polity-tyyppinen menettelytapa, joka määrittää normaalin ja patologisen välistä rajaa. Tällainen menettelytapa ja käytäntö on moderneille yhteiskunnille tyypillinen biopoliittinen hallinnointi. Sen avulla kyetään puuttumaan poikkeuksien aiheuttamiin häiriöihin tai niiden uhkiin. (ks. Hänninen & Karjalainen 1997). Nimenomaisesti tässä kohtaa koulutuspoliittisesti on olemassa biopoliitiikan avulla määrittyvä erityisopetuksen (rakenteellisesti) tarkoituksenmukainen muoto. Normaliteetin rajat ovat tällaisessa valikoimisprosessissa määriteltävissä modernin yhteiskunnan biopoliittisena rakenteena.

60 Tässä viitataan politiikan käsitteen polity/policy -jakoon, jossa polity tarkoittaa poliittista ohjelmaa ja policy toimintaohjelmaa poliittisen tavoitteen toteuttamiseksi (ks. Palonen 1989)

Kirjoitus etenee niin, että aluksi tarkastelen tilastollisesti erityisopetuksen kasvua. Tilastojen pohjalta esitettävä erityisopetuksen määrällinen jakautuminen vuosina 1995-2005 virittää kiinnostavasti tulkintamahdollisuuksien jäsentämisen erityisesti normaalista erityisopetuksesta kohti patologista erityisopetusta. Jotta näin pitkälle meneviin tulkintoihin voitaisiin mennä, hahmottelen teoreettista viitekehystä erityisopetuksen kasvun rakenteelliseksi ja ideologiseksi selitykseksi. Ensiksi käsittelen normaalin ja patologisen käsitteiden yhteiskuntatieteellisiä tulkintoja. Ne ovat lähtöisin jo yhteiskuntatieteiden ja erityisesti sosiologian varhaisesta kehitysvaiheesta (1800-luvun jälkipuolisko ja 1900-luvun alku), jolloin varsinkin Ranskassa ja Saksassa oli pyrkimyksiä sosiologian saamiseksi omaksi tieteenalaksi. Sosiologiassa normaalin käsite on yksi keskeisimmistä peruskäsitteistä jäsenettäessä modernia yhteiskuntaa. Toiseksi avaan biopolitiikan/biovallan käsitettä sekä sen suhdetta normaliteettiin. Erityisopetuksen ilmiö tarjoaa tässä yhteydessä kiinnostavan lähtökohdan siitä, miten yhteiskunnan rakenteessa ja tarkemmin palvelujärjestelmässä palveluohjauksen muodot käytännössä ja ideologisesti käsittelevät patologista. Lopputulemana tarkasteltavana ilmiönä oleva erityisopetus ulkoisena ja sisäisenä patologiana suhteessa normaaliin näyttäytyy yleisemmässä kasvatusideologisessa muutoksessa.

TILASTOJA ERITYISOPETUKSEN KASVUSTA

Esitettävien tilastotietojen avulla pyrin lähestymään erityisopetuksen ilmiötä osana suomalaisen koulutuspolitiikan nykytilaa. Kohteena olevat tilastot eivät kuitenkaan suoranaisesti kerro koulutuspolitiikasta, vaan enemmänkin millaisia koulutuspoliittisia haasteita ja vaateita erityisopetuksen suuri kasvu asettaa. Tarkastelussa on sellaisia koulutuspolitiikkaan vaikuttavia muuttujia, joiden avulla saadaan selvyyttä laajemmista koulutuspoliittisista trendeistä (tarkoitetuista ja sattumanvaraisista). Koulutuspoliittisissa trendeissä ja laajemmin eetoksessa on kysymys koulutuspolitiikan merkityksestä suomalaiselle yhteiskunnalle. Näin tilastotietoja tarkasteltaessa on olennaista kiinnittää huomiota siihen, onko esimerkiksi jokin pitkittäistieto tarkoitettua vai ei-tarkoitettua hallintajärjestelmän kannalta. Lisäksi on huomioitava, että esitettävät tilastotiedot eivät redusoidu yksilötasolle. Tiedot kuvaavat järjestelmätason onnistumisia, epäonnistumisia sekä haasteita koulutusjärjestelmässä. Tarkastelu ei tavoita koulutuspoliittisten trendien kohteita eli ensi kädessä koulujen oppilaita. Järjestelmätason tarkastelu hahmottaa kuitenkin alustavasti hallinnoimisen rakenteellisia piirteitä ja järjestelmän toimintamekanismeja, joilla on vaikutusta oppilaidenkin elämään. Järjestelmän puolesta toimivat ihmiset edustavat aina jotakin tiettyä hallintamalliteettia, joka on hallinnoimisen rakenteellisten piirteiden asettamien puitteiden rajoissa toimimista.

Tilastokeskus on vuodesta 1999 alkaen peruskoulun oppilasmäärää kuvaavissa tilastoissa luokitellut erityisoppilaita kolmiluokkaisesti. Luokat ovat peruskoulun 9-vuotisen erityisopetuksen oppilaat, peruskoulun 11-vuotisen opetuksen muut vammaisoppilaat ja peruskoulun 11-vuotisen opetuksen vaikeimmin kehitysvammaiset oppilaat. Luokittelu perustuu perusopetuksesta annettuun lakiin ja erityisesti sen 17 pykälään, jossa todetaan seuraavasti:

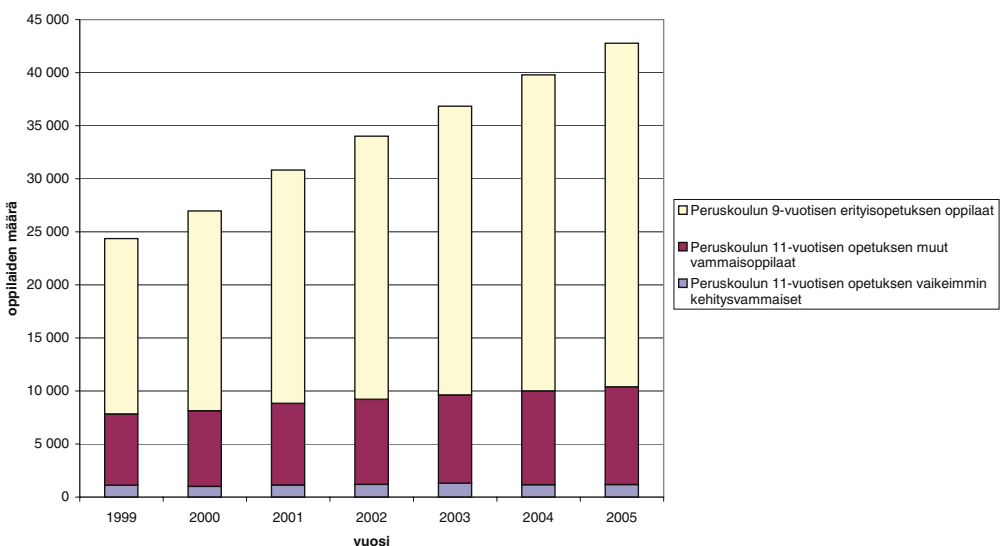
”Erityisopetus

Oppilaalla, jolla on lieviä oppimis- tai sopeutumisvaikeuksia, on oikeus saada erityisopetusta muun opetuksen ohessa. Jos oppilaalle ei vammaisuuden, sairauden, kehityksessä viivästyminen tai tunne-elämän häiriön taikka muun niihin verrattavan syyn vuoksi voida antaa opetusta muuten, tulee oppilas ottaa tai siirtää erityisopetukseen. Erityisopetus järjestetään mahdollisuuksien mukaan muun opetuksen yhteydessä taikka muutoin erityisluokalla tai muussa soveltuvassa paikassa. Tässä momentissa tarkoitetun oppilaan opetuksessa voidaan poiketa 11 §:stä sen mukaan kuin 14 §:n nojalla säädetään tai määrätään. Oppilaalle tulee laatia henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma. Jos muu opetuksen järjestäjä kuin kunta ei järjestä 2 momentissa tarkoitettua opetusta, oppilaan siirtämisestä erityisopetukseen päättää opetuksen järjestäjän esityksestä oppilaan asuinkunta.

Sen lisäksi, mitä hallintomenettelylaissa (598/1982) säädetään, menettelystä otettaessa tai siirrettäessä oppilas 2 momentissa tarkoitettuun opetukseen säädetään asetuksella. Opetusryhmien muodostamisesta 25 §:n 2 momentissa tarkoitettua pidennettyä oppivelvollisuuden piirissä oleville oppilaille annettavassa opetuksessa säädetään asetuksella.” (Perusopetuslaki 628/1998, § 17)

Erityisoppilaiden tilastointi ei tässä esityksessä perustu siis erilaisiin erityisopetuksen ryhmiin, vaan karkeampaan luokitukseen. Tämän perusteella tilastoitu perusopetuksen erityisoppilaiden lukumäärä vv. 1999-2005 on kuvattu kuviossa 1.

KUVIO 1. ERITYISOPETUKSEEN OTETUT JA SIIRRETYT PERUSOPETUKSEN OPPILAAT 1999-2005

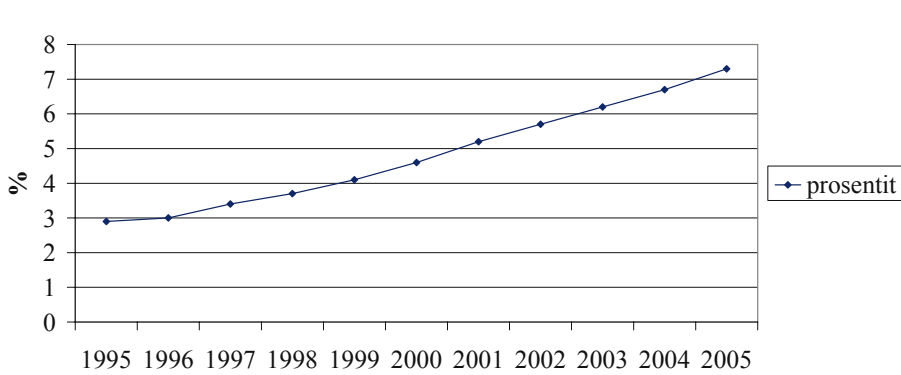
Pylväsdiagrammista ilmenee, että kokonaisuudessaan perusopetuksen erityisopetusta saaneiden oppilaiden määrä on kasvanut tasaisesti vuodesta 1999 vuoteen 2005. Suurinta kasvu on ollut peruskoulun 9-vuotisen erityisopetuksen oppilaiden ryhmässä (lähes 50 prosenttia). Se on jopa nopeampaa kuin kokonaiskasvu (noin 43 prosenttia). Kaksi peruskoulun 11-vuotisen erityisopetuksen oppilasluokituksen osuutta ovat kasvaneet huomattavasti vähemmän tai pysyneet käytännössä ennallaan.

Perusopetuslain mukaisesti perusopetuksen 9-vuotisen erityisopetuksen oppilaat ovat enimmäkseen sellaisia oppilaita, joilla on lieviä oppimis- ja sopeutumisvaikeuksia. He saavat erityisopetusta useimmiten yleisopetuksen ohessa siten, että heille opetetaan jotain oppiainetta mukautetusti eli useimmiten helpotettuna yleisopetuksen tavoitteista. Tilasto ei siis kerro sitä, kuinka paljon määrällisesti on annettu erityisopetusta, vaan sen kuinka monta oppilasta on saanut erityisopetusta. Syitä erityisopetusta saaneiden määrän kasvuun löytyy perusopetuksen erityisopetuksen kolmiluokkaisen tilastoinnin lähemmällä tarkastelulla. Esitetyn tilaston mukaan perinteisen vammadiagnoosin omaavien oppilaiden lukumäärä erityisopetuksen tilastoissa on pysynyt kohtuullisen stabiilina. Tämä viittaa rakenteellisesta näkökulmasta siihen, että tällaisten vammaisoppilaiden määrä on pysynyt samana, mutta joistain ulkoisista ja sisäisistä syistä johtuen muiden erityisoppilaiden määrä on kasvanut. Oiva Ikonen ja Pirkko Virtanen (2007, 51-55) korostavat opettajien ammattitaidon lisääntymistä ja hyvää tahtoa. Opettajat kykenevät varhaisessa vaiheessa lapsen koulupolulla tunnistamaan erityisopetuksen ja -tuen tarpeen. Jotta lapsen koulunkäynti olisi mielekästä, opettajat edesauttavat erityisopetukseen siirtymistä esimerkiksi ainekohtaisesti. Tätä toimintatapaa on tuettu myös valtakunnallisissa ja kunnallisissa opetuksen kehittämishankkeissa.

Edellä kuvattu toimintatapa on tulkittavissa kuitenkin ensisijaisesti järjestelmän hallinnointia palvelevaksi, vaikkakin siihen sisältyy oppilaan osallistavan kasvatuksen positiivinen yksilöllistävä elementtinsä eli yleinen hyvä tahto lasten parhaaksi. Kun erityisopetusta annetaan yhä enemmän sellaiselle oppilasryhmälle, jolla on lieviä oppimis- ja sopeutumisvaikeuksia, tarkoittaa se rakenteellisesti myös sitä, että normaliteetin rajat ovat kaventuneet. Käytännössä siis yleisopetuksen opettajien ammattitaito ei oppilashuollollisissa kysymyksissä välttämättä olisikaan riittävää, jolloin (osa-aikainen) erityisopetus toimisi hallinnollisena ongelmaratkaisuna. Markku Jahnukaisen (2003) esittämän tulkinnan mukaan erityisopetus toimii peruskoulun sisäisenä säätelymekanismina. Erityiskoulun ja normaalistandardien mukaisen koulun rinnakkaisuuden merkittävästi vähetessä sekä tasokurssien poistuessa perusopetuksesta on erityisesti oppilaskohtainen osa-aikainen erityisopetus toiminut eriyttämisen keinona.

Perusopetuksen erityisoppilaiden prosentuaalinen osuus oli vuonna 2005 7,3 %. Opetusministeriön tavoiteltu prosentuaalinen osuus on kuitenkin korkeintaan 5 %. Lukumäärinä 7,3 % tarkoittaa, että noin 585 000 peruskoulun oppilaasta noin 43 000 oli erityisoppilaita, joista yli 75 % eli lähes 32 500 oppilasta oli 9-vuotisen erityisopetuksen oppilaita. Erityisoppilaiden prosentuaalinen osuus on ollut jatkuvasti tasaisessa kasvussa. Tämä kehitys näkyy kuviossa 2.

KUVIO 2. ERITYISOPETUSTA SAAVAT OPPILAAT KAIKISTA PERUSKOULUN OPPILAISTA (%) V. 1995-2005

Järjestelmän toimintaa tulkittaessa esitettävät tiedot edustavat tiedon ja valan toisiinsa liittymistä. Järjestelmätasoinen tieto, jota koulutuspoliittiset instituutiot omalta alaltaan tuottavat, tarkoittaa koulutuspoliittisten ajatus- ja toimintatapojen olosuhteiden ja ehtojen selvittämistä. Ne pyrkivät edistämään olennaisella tavalla koulutuspolitiikan sisältöalueita, mutta ensisijaisesti sitä kautta, että muuttuviin koulutuspoliittisiin tietoihin kyetään vastaamaan suunnitelmallisesti, jotta byrokratian voimavarat riittävät. Kun tämä on edes kohtuullisesti saavutettu, ”hallintarationaliteetti” on täyttänyt tehtävänsä ja instituutio säilyttänyt legitimiin asemansa (vrt. Rose & Miller 1992). Opetushallituksen rooli koulutuspolitiikan operatiivisena instituutiona korostuu, sillä se on muotoutunut nykyiseksi hallintobyrokrattiseksi instituutioksi vasta vuonna 1991. Opetushallituksen oli tarkoitus edustaa sellaista hallinnoimisen mallia, jossa keskusvirasto edustaisi uudenlaista organisaatiokulttuuria keskittyen hallinnollisten tehtävien sijaan koulutuksen seurantaan, arviointiin ja kehittämiseen (ks. Temmes & Kalijärvi 2002, 38-39). Legitimaation näkökulmasta Opetushallituksen hallinnollisten ja muiden tehtävien yhteensopivuus vaatii herkkää reagointikykyä muuttuviin yhteiskunnallisiin tilanteisiin, joten tiedon tuotanto ja käyttö korostuvat.

NORMAALI JA PATOLOGINEN

Tilastot eivät osoita, että erityisopetuksen kasvuun olisi kyetty vastaamaan tavoitteellisesti eli teknisesti todettuna enintään 5 prosenttia peruskoulun oppilaista osallistuisi erityisopetukseen. Määrällisesti tarkasteltuna erityisopetuksen 5 prosentin jakolinjaa voidaan jäsentää normaalin ja patologisen käsitteiden kautta. Yhteiskuntatieteissä

tämä dikotomia viittaa lyhyesti sanottuna siihen, että joku asia on mahdollista määrittää normaaliksi, jos samalla asialla on patologinen muotonsa.

Normaalin käsitteen ensimmäisiä käyttäjiä oli Auguste Comte (1973; 1974). Comten normaalin käsite oli kehitetty luonnontieteen pohjalta samoin kuin hänen käyttämänsä termi sosiologia tarkoitti sosiaalifysiikkaa. Normaalin käsitteen poikkeamaa kuvasi patologisen käsite. Toisin sanoen normaali ja patologinen eivät missään vaiheessa käsittehistoriallisesti sosiologian piirissä ole tarkoittaneet toistensa vastakohtia, vaan niillä on tarkoitettu saman ilmiön suuntautumista tai aste-eroja. Comten normaalin käsite tarkoitti jonkin ilmiön ”keskiarvoista” olemusta tai toisaalta toivotua tilaa. Näin Comten normaalin käsite on kontekstuaalinen eli käsite edellyttää erilaisten sosiaalisten tilanteiden ymmärtämistä, jotta normaalin ja patologisen aste-ero olisi käsitettävissä. Normaalin ja patologisen käsite liittyvät tätä kautta arvoihin ja arvostuksiin sekä monikulttuurisuuteen. Erityisesti vieraan ja/tai poikkeavan ilmiön kohtaamisessa normaalin ja patologisen comtelaisen määritelmien avulla tehtävä arvottaminen merkitsee aste-eron tekemistä tyypillisimpiin ilmiöihin ja niiden ominaisuuksiin. Toisaalta tästä nousee kysymys siitä, onko ilmiö normaali vain silloin, kun se ilmenee useammin kuin sen mahdolliset poikkeamat. Käsitteellisesti asiaa voidaan tarkastella myös toisinpäin eli voiko normaaliksi ymmärretty ilmiö muuttua patologiseksi, jos tämä alkuperäinen normaali ei edustakaan enää jonkun asian kohdalla sen yleisintä ilmenemismuotoa.

Emilé Durkheimkin (1982) korostaa normaalin ja patologisen olevan jonkin ilmiön tai sosiaalisen faktan kaksi eri muunnosta. Durkheim tarkentaa jakoa siten, että yhteiskunnalliset ilmiöt ovat sosiaalisia faktoja, jotka ovat normaaleja tai sitten patologisia. Esimerkiksi rikollisuus on normaali sosiaalinen fakta. Ei ole olemassa sellaista yhteiskuntaa, jossa ei olisi ollenkaan rikollisuutta. Tästä syystä rikollisuus edustaa normaalia niin kauan kuin sen yleisyys ja muodot eivät muutu patologisiksi. Toisin sanoen sellaisiksi rikollisuuden muodoiksi, jotka eivät enää ole yhteiskunnallisen kokonaisuuden ja pysyvyyden kannalta sopivassa suhteessa.

Normaalin ja patologisen väliset saman ilmiön eri ulottuvuudet ovat sovellettu erityisesti lääketieteen piiristä yhteiskuntatieteisiin. Normaalin ja patologisen rajana pidetty yleisyys samalla korostaa kvantifiointia tuon rajan määrittymisessä. Tässä kohtaa Georges Canguilhem (1991) kritikoii näiden käsitteiden käyttöä. Kvantifioitu erilaisuus on samalla myös kvalitatiivista erilaisuutta. Se johtuu siitä, että erilaisuutta on välttämätöntä arvioida myös laadullisesti, sillä laadulliset erot määrittävät määrällistä normaalin ja patologisen välistä rajaa yhteiskunnallisissa käytännöissä. Durkheiminkin käyttämässä esimerkissä rikollisuuden normaaliudesta ja patologisuudesta keskeistä näyttää olevan sen määrän ohella rikollisuuden eri muotojen moraalinen vastaanotto. Toisin sanoen laadulliset merkitykset ovat yhtä olennaisia määrällisten ohella, kun normaali ja patologinen jäsenyvät. Toinen Canguilhemin kritiikin kohde on siinä, että erilaisuus ei välttämättä tarkoita patologisuutta, vaikka voi ollakin sen lähikäsite. Erilaisuus on muuntuvainen käsite, jota voidaan arvioida sen seurauksien kautta. Jos erilaisuudesta ei ole osoitettavissa mitään yhteiskunnallista häiriötä, sitä ei

voida käsittää patologiseksi. Mutta jos erilaisuus käsitetään luonnontieteellisestä lähtökohdasta fysiologisena ja/tai psyykkisenä tilana, joka poikkeaa normaalista, tämä havainto tarkoittaa, että erilaisuus on patologista.

Normaalin ja patologisen käsitteiden liittäminen edellä esitetyn pohjalta keskusteluun siitä, mitä vammaisuus on, yksi kiinnostava mahdollisuus on palata Michel Foucault'n Klinikin syntyyn. Tuossa teoksessa Foucault (1975) kirjoittaa nykyaikaisen luonnontieteeseen perustuvan lääketieteen läpimurrosta (1700-luvun loppu), jossa olennaista on yksilöllisen ja yleispätevän tason erottaminen toisistaan. Don G. Bates (2002) viittaa samaan lääketieteen murrokseen puhumalla lääketieteen klassisesta paradigmasta ja 1900-luvun paradigmasta. Hän tarkastelee tiedonmuodostuksen muutosta terveyden, sairauden, diagnosoinnin, terapian, teorian ja lääkärin ja potilaan välisen suhteen jäsentämisen kautta mainituissa paradigmoissa. Seuraavassa taulukossa on havainnollistettu paradigmojen erot edellä mainittujen tekijöiden kautta.

TAULUKKO 1. LÄÄKETIETEEN KASSISEN PARADIGMAN JA 1900-LUVUN PARADIGMAN VÄLISET EROT

Klassinen paradigma	1900-luvun paradigma
Terveys	
yksilöllinen persoona	universaali ruumis
ruumis ja sielu	materialistinen ruumis, joka voidaan redusoida fysiikkaan ja kemiaan
ruumiissa ovat mielialat ja energiat	hyvin kompleksi ja pikkutarkka koneisto, vuorovaikutuksessa olevat osat ja kemikaalit
ekologinen fysiologia	fysiologia on keskittynyt universaalin ruumiin sisäiseen merkitykseen
dynaaminen tasapaino, joka on "luonnollista" ja harmonista	"normaalit" rakenteet, toiminnat ja kemia
Sairaus	
sairaus erityisenä tapauksena	sairaus yleisenä kokonaisuutena
holistinen	lokaali
useita vuorovaikutteisia syitä, tiloja/tilanteita, vastaavuuksia	tietty syy
epätasapaino	patologia, poikkeavuus normista

Diagnosointi	
henkilö tunnetaan	sairaus tunnetaan
tarkastellaan henkilöä/ruumiin ”purkauksia”	fyysinen tarkastelu, jopa invasiivinen tutkimus
oireet	tunnusmerkit
ennuste tärkeä	ennuste vähemmän tärkeä
Terapia	
henkilökohtainen hygienia/ehkäisy	sairauden hoito/käsittely
selviytyminen/huolehtiminen	sairauden syyn eliminoiminen, hoitomenetelmä
luonnon parantavan voiman myötävaikutus	usein vastakkainen luonnolle
hellävaraisuus, usein käytetään yrttejä, ruokavalio, ”luonnollinen”, joka ei vahingoita	usein aggressiivinen, kemikaalinen, ”keino-tekoinen”
hoidon vaikutuksen arvioivat sekä lääkäri että potilas	lääkäri mittaa ja määrittää tulosten vaikutuksen
Teoria	
selitysmallit perustuvat enimmäkseen potilaan jokapäiväisen elämän maailmaan	selitysmallit perustuvat enimmäkseen potilailta suljettuun lääketieteen maailmaan, jota ei voi ymmärtää
eksoteerinen tai eksoottinen	esoteerinen
väritetty psyykkisillä selityksillä	psyykkisiä selityksiä pyritty välttämään niin paljon kuin mahdollista
käytäntö ohjaa teoriaa yhtä paljon kuin teoria ohjaa käytäntöä	tiede ohjaa käytäntöä enemmän kuin päinvastoin
Lääkärin ja potilaan välinen suhde	
kodissa tai vastaanotolla	vastaanotolla, klinikalla, sairaalassa
lääkäri usein riippuvainen potilaasta	potilas yleensä riippuvainen lääkäristä

Lähde: Bates 2002

Sekä klassinen paradigma että 1900-luvun paradigma sisältävät sellaisia hoidollisesti mielekkäitä piirteitä, joiden molemminpuolinen hyödynnettävyys perustelisi todennäköisesti nykyistä paremmin lääketieteen laajaa vaikuttavuusaluetta. Vaikka modernin lääketieteen tieteelliset saavutukset ovat kiistattomat, se usein laiminlyö hoidon potilaskeskeisyyden. Moderni lääketietiede ja sen sovellukset ovat toki tunnistanee tämän puutteen, josta asiaa korjaavana esimerkkinä on mm. George Engelin

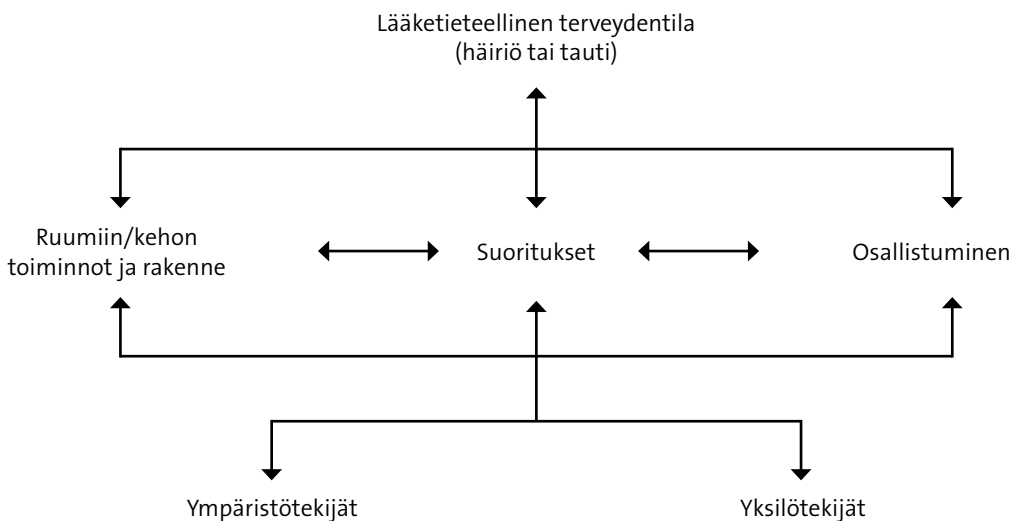
(1977) pyrkimys kehittää biopsykososiaalista teoriaa. Tämän pyrkimyksen konkreettiseksi esteeksi on kuitenkin katsottu modernin lääketieteen materialistinen käsitys ihmisruumiista. Ihmisruumis on siis biologinen eikä psykologinen tai sen biologinen puoli on lääketieteen kannalta dominoivampi. Toisena esteenä on mainittu vahva teknologiaan nojautuminen. Se tarkoittaa sitä, että terveyden ja sairauksien selvittämisessä ja tutkimuksessa luotetaan olemassa oleviin instrumentteihin ja kehitettyihin lääkkeisiin niin, että potilaiden hoitamiseen liittyvä ekologisen ulottuvuuden merkitys on vähäisessä roolissa. Tämä korostuu erityisesti “keinotekoisien” lääketieteen voimistumisessa. Bates (2002) tarkoittaa sillä elinsiirtoja, geeniteknologian käytännön sovelluksia ja jopa ruumiinosien korvaamista keinotekoisilla osilla.

Yksilöitä voidaan käsitellä siis modernin lääketieteen sosiaalisissa sovellutuksissa standardoituina asiakkaina. Silloin ei puututa yksilölliseen näkemykseen ja kokemukseen. Asiakas identifioidaan organisoituneen instituution avulla palvelutarpeeseen eli ongelmaan. Tällä tavoin yhtäältä muotoillaan asiakastyyppejä ja toisaalta palvelujärjestelmä kykenee ylittämään asiakkaiden yksilölliset ongelmat ja käsittelemään niitä ylyksilöllisinä (ks. Teittinen 2000). Sairaudet, vammat ja muut ongelmia tai erilaisuuksia ilmentävät ylyksilöllisesti jäsenneyt ominaisuudet ovat tällöin kategorisoidtavissa normaaleiksi tai patologisiksi modernin lääketieteen standardoituna empiriaan perustuvalla diagnostiikalla. Diagnosoinnin logiikka toimii niin, että esimerkiksi havaittu vika tai haitta voidaan diagnosoida vammaisuudeksi. Diagnostiikka palauttaa empiirisen havainnon kuitenkin diskursiiviseksi konstituutioksi. Tämä vammaisuuden normaalin konstituutio tarkoittaa kuitenkin ei-validia yhteiskuntasuhdetta. (Hughes 2005). Vammaisuuden normaalin kategoria on siis taloushallinnollinen toimenpide, jotta modernin yhteiskunnan systeemi voisi käsitellä sitä. Sillä voi olla tosin merkitystä palvelujen saannille vammaiseksi määritetyille henkilölle itselleen.

Vammaisuuden patologisointi liittyy foucault’laisessa medisiinisyyden todellisen historian kirjoituksessa kontrollointiin. Toisin sanoen yhteiskunnallisissa käytännöissä vammaiset on patologisoitu, jotta moderni yhteiskunta systeeminä kykenisi käsittelemään tätä uhkaksi määriteltyä ihmisryhmää. Patologisointi tarkoittaa modernissa yhteiskunnassa tällöin vammaisten henkilöiden käsittelyä erillisenä kysymyksenään niin ideologisesti kuin käytännössäkin. Patologisoinnin avulla erillisyys mahdollistetaan, koska tällöin he eivät ”täytä” normaalin yleisyyteen pohjautuvaa periaatetta. Patologisoimalla vammaisuuden kysymys tai vammaisten henkilöiden yhteiskuntasuhde, on voitu toteuttaa hoitoon ja huolehtimiseen perustuvia kontrolloinnin muotoja. Yhteiskuntasuhteen uudelleen määrittelyn välttämättömyys oli asetettu kuitenkin ideologisesti ja käytännössä jo yli 50 vuotta sitten, kun Yhdysvaltain Korkein Oikeus antoi päätöksen koulujen rotuerottelupolitiikkaa vastaan vuonna 1954 (1954). Poikkeavien ryhmien eristäminen ja säilyttäminen suljetuissa laitoksissa tai vastaavissa olosuhteissa on tuon päätöksen jälkeen voitu yhtä hyvin perustella kuin nähdä perusteettomanakin ratkaisuna. Vaikka ideologisesti vammaisten henkilöiden patologisoinnin muodot ovat muuttuneet kestävämmiksi, koska ihmisoikeudellinen näkökulma on myös huomioitu, käytännössä patologisoinnin yleislinja on edelleen havaittavissa.

Edellä mainitsemani diagnosoinnin logiikka ja sen käytännön seuraukset niin diagnosoituille kuin taloushallinnollisesti tarkoittaa nimenomaisesti patologisoinnin yleislinjan kestävyyttä. Tanja Vehkakosken (2006) mukaan vammaiseksi epäillyn lapsen diagnosointiprosessin vaiheistetaan funktionaalisuuden kautta. Toisin sanoen diagnosoinnin lähtökohtana käytetty funktionaalisuus viittaa vahvasti arvioitavan henkilön toimintakykyyn ja sen mittaamiseen. Maailman terveysjärjestön WHO:n käyttämä funktionaalisuuden luokitus ICF eli International Classifications of Functioning, Disability and Health on tällä hetkellä yksi kiinnostavimmista ja keskusteluimmista tavoista mitata toimintakykyä. Kriittisissä kommentaareissa sen katsottu olevan liian indifferenssi toiminnallisuuden ja osallistumisen välisen eroavaisuuden suhteen. Silloin ei siis välttämättä huomioida riittävästi sitä, että ympäristön merkitys on hyvin keskeinen toimintakykyyn ja laajemmin toimintakykyyn vaikuttavan jokapäiväisen elämän olemukseen. (Iezzoni 2003; Vehkakoski 2006, 23).

KUVIO 3. ICF:N ELEMENTTIEN VÄLISET SUHTEET

Lähde: WHO 2001

Vaikka ICF:n määrittelyssä onkin pyritty pois puhtaasta lääketieteellisestä määrittelysyydestä ottamalla edes jotenkin huomioon ympäristötekijät ja henkilökohtaiset merkitykset, tiedostettavana asiana toimintakyvyn luokittelumahdollisuus viittaa kuitenkin erilaisuuden identifioimiseen normaaliudesta. (Barile 2003). Jo graafisesti tarkasteltuna kuvio 3. WHO:n ICF:n komponenttien välisistä suhteista viittaa arviointimalliin, jossa ei-lääketieteelliset elementit pyritään redusoimaan lääketieteen tulkintakehikossa. Tässä redusoinnissa ympäristötekijät ja henkilökohtaiset merkitykset nähdään kuitenkin lähinnä vain ”kontekstuaalisina faktoreina”. Niiden varsinaisena tehtävänä on liittää arvioitavat henkilöt elinympäristöihinsä. Kuitenkaan tätä kontekstualisoivaa osuutta ei analysoida tarkemmin suhteessa preferenssinä pidettävään terveydelliseen tilanteeseen. ICF ei kata esimerkiksi sosiaalis-taloudellisia ulottuvuuksia, kuten etnisyyttä, sukupuolta (myös gender), yhteiskuntaluokkaa tai uskontoa. ICF:ia on kritisoitu myös vammaisuuden ja vaurion (disability, impairment) käsitteiden erottelemattomuudesta, jolloin näiden käsitteiden keskeiset piirteet unohdetaan. Rob Imrie (2004) kritisoi erityisesti sitä, että tällöin häivytetään olemattomiin vammaisuuden käsitteen määrittelysyyttä suhteessa ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen. Imrie (mt) ehdottaakin, että ICF:n relevantin käytön kannalta pitäisi uudelleen määrittellä se, mitä tarkoitetaan vauriolla (impairment), pitäisi spesifioida ICF:ssä käytetyn biopsykososiaalisen teorian⁶¹ sisältöä ja selventää universalisaation tarkoitus ja merkitys, kun sitä käytetään vammaispoliittisen kehittämisen ohjenuorana. Tässä mielessä ICF on tietoteoreettisesti puutteellinen. Ilman tietoteoreettista huomiotta jää myös keskustelu ihmisruumiin ja yhteiskunnan välisestä suhteesta. Aihepiiri on sosiaalteoreettisesti hyvin laaja, mutta yhteiskuntakriittisen vammaisuuden tutkimuksen piirissä käyty keskustelu on ollut ainakin 1990-2000-lukujen vaihteesta lähtien selkeästi vammaisen henkilön ruumiiseen ja ruumiin yhteiskuntasuhteeseen keskittyntä. (ks. esim. Thomas 2004).

Vammaisen ruumiin ja sen yhteiskuntasuhteen tarkastelussa on kiinnostava lähtökohta erityisesti Maurice Merleau-Pontyn (1962) edustama ruumiin fenomenologia. Siinä ruumis on aktiivinen merkityksenantaja ja osa merkityksellistä ilmaisua. Toisin sanoen ruumista ei voi nähdä ja kokea erillisenä subjektiudesta ja ympäristöstä. Ihmisen olemisen kokonaisuus muodostuu tällöin tietoisista, esitietoisista ja intentionaalisisista alueista, joissa välttämättä on merkitysten historia sen eri aineelli-

61 Yhteiskuntakriittisimpien tulkintojen mukaan (Foucault (1975), Hewa & Hetherington 1995) koululääketieteen läpimurto 1700-lopulla perustui ja ponnisti luonnontieteen luokitteluperiaatteen pohjalta. Näin länsimaisen lääketieteen näkemys perustui mekanistiselle näkemykselle ihmisruumiista. Tämän näkemyksen tunnusmerkkejä ovat olleet mitattavuus, ennakoitavuus ja kontrolli. Biopsykososiaalinen teoria on pyrkinyt kuitenkin rikkomään tätä mekanistista mallia ottamalla huomioon erityisesti mielenterveytyksessä biologisten merkitysten lisäksi myös psykologiset ja sosiaaliset merkitykset (Engel 1977). Kuitenkin biopsykososiaalistan teoriaa on kritisoitu medikaalisen ulottuvuuden dominaatiosta siten, ettei psyykkisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia ole jäsennetty teoriassa riittävästi, vaan ne ovat medikaalisen marginaalissa ja alistaisia sille (Marks et al. 2005, 1-110). Tällöin dialogi osatekijöiden välillä tässä teoriassa ei ole todellista.

sisä ja ajatuksellisissa kerrostumissaan (ks. Teittinen 2000). Pierre Bourdieun (1984, 171; 1985, 120-122) habitus-käsitteen kulttuurisidonnaisuus on läheinen Merleau-Pontyn ruumiin fenomenologialle. Bourdieun habitus-käsitteessä illustroituu valtakulttuurin merkitykset yksilöiden ja ryhmien toimintadispositioissa. Habituksessa on valtakulttuurin arvottama merkitys sisäistetty ruumiissa. Tämä on se kriittinen kohta, jonka kautta voidaan lähestyä kiinnostavasti vammaisen henkilön ruumiin yhteiskuntasuhdetta. Claire Edwardsin ja Rob Imrien (2003) eri tavoin vammaisten henkilöiden haastattelututkimuksessa tämä tulee selkeästi esiin vammaisen henkilön arvottamisessa hänen ruumiinsa kautta. Heidän keskeisin tuloksensa on se, että vammaisten henkilöiden yhteiskuntasuhde arvotetaan ja määritetään normaalista poikkeavan fyysisen tai aistillisen ruumiiseen kiinnittyvän ominaisuuden perusteella. Piilotettuna syrjimyksen keinona toimii symbolinen väkivalta, jonka juuret ovat modernin yhteiskunnan medikalisoituneessa ajattelussa ja toimintakulttuurissa.

Tanja Vehkakosken (2006) esittämä diagnosointiprosessi sinällään sisältää biopsykosiaalisen teorian perusidean medikaalisen, psykologisen ja sosiaalisen ulottuvuuksien yhteenkietoutumisesta, mutta psykologinen ja sosiaalinen ulottuvuus eivät itsessään sisällöllisesti näyttäyty. Kuitenkin ne näyttäytyvät viranomaisretoriikan ymmärrettävyyden lisäämisen keinoina. Toisin sanoen psykologisilla ja sosiaalisilla sisällöillä selitetään medikaalisen vaikuttavuutta. Viranomaisten käyttämässä kielessä ja heidän professionaalisessa kontekstissaan medikaalisesti vammat universalisoidaan, jolloin ei-vakioidut psykologinen ja sosiaalinen ulottuvuus eivät voi toimia diagnosointiprosessin selittävinä tekijöinä. Silloin ne jäävät diagnosointiprosessin marginaaliin ja käytännössä niiden ainoa käyttötarkoitus on sopuisa retoriikka asiakkaita kohtaan.

Vehkakosken (emt.) pitkäaikaisiin viranomaishaastatteluihin perustuva kritiikki tukee empiirisesti Edwardsin ja Imrien (2003) näkemystä vammaisten henkilöiden yhteiskunnallisesta syrjinnästä. Se rakentuu medikaalisesti poikkeavan ruumiin ja symbolisen väkivallan pohjalle. Ruumiillinen poikkeavuus edellyttää julkisten tukien ja palvelujen saamiseksi medikaalista diagnosointia. Samalla on kuitenkin potentiaalisena uhkana ja symbolisen väkivallan muotona, että diagnosoitu henkilö suljetaan ulos joistain sellaisista elämänsä mahdollisuuksista, jotka ovat riippumattomia hänen ruumiinsa poikkeavuudesta. Käytännössä ulossulkemiset tarkoittavat useimmiten koulutus- ja työmahdollisuuksien kaventumista. Tutkijoiden ja alan toimijoiden keskuudessa onkin käyty tähän problematiikkaan liittyvää yhteiskunnallista keskustelua ”varhaisesta puuttumisesta”. Sillä tarkoitetaan ongelmien varhaista tunnistamista ja niihin reagoimista. Ritva Linnakangas ja Asko Suikkanen (2004) toteavat, ettei varhaisen puuttumisen edellytyksenä tarvitsisi välttämättä olla diagnosoitua vikaa, vammaa tai sairautta. J. P. Roos (2006) on kiinnittänyt huomioita varhaisen puuttumisen viranomaisvaltaan ja yksittäisen ihmisen huonoon asemaan varhaisen puuttumisen toiminnallisessa puolessa. Roosin tekstin perusteella on tehtävissä sellainen johtopäätös, että ainakin lastensuojelussa varhainen puuttuminen on muuntunut sosiaalityön muodoksi.

Varhainen puuttuminen sosiaalityön muotona viittaa vahvasti biovaltaan ja sitä toteuttavaan biopolitiikkaan. Biopolitiikalla on kiinnostava yhtymäkohtansa ”riskienhallintateknologiaan”. Tämä käsite edustaa postmodernin yhteiskunnan eklektisyyden jatkuvan muuttumisen yksilökohtaista ja yhteiskuntarakenteiden järjestyksen poliittisia pyrkimyksiä. Varhainen puuttuminen on siis yksi riskienhallintateknologian muoto, jotta kontingenssin yhteiskunnan ja identiteettejään vaihtavien yksilöiden tai opportunistien massat eivät muodostuisi tunnistamattomiksi uhiksi. (Eräsaari 2002, 83-85).

Ihmisiin puuttumalla, kategorisoimalla heidät, diagnosoimalla heidät sekä tilastoimalla heidät toteutetaan poliittista hallinnointia, jonka perustana ovat biologisuuteen pohjautuvat normaalin ja patologisen rajapinnoilla liikkuvat ”hyvät käytännöt”. Kysymys on siis biopoliittisesta hallinnoimisesta, jossa ”hyvinä käytäntöinä” ovat kulloisenkin vallan dominanssia edustavat arvoperustaiset menettelytavat. Nyky-yhteiskunnan arvoperustana ja siitä johdettuna totuusjärjestelmänä on yksilön oman vastuun korostaminen, jolloin riskienhallintateknologia kohdentuu entistä tarkemmin ja tehokkaammin yksilöihin. (Hänninen & Karjalainen 1997, 7-13; Teittinen 2000, 34-37). Koska biopoliittinen hallinnointi on samanaikaisesti biologisuuteen perustuva valtaa ja vallankäyttöä, voidaan puhua biovallasta. Biovallan olemuksen ja käytön ideologiaa ja käytäntöjä tutkinut Michel Foucault (esim. 1988; 1990) kiinnittää erityistä huomiota tekniikoihin, joiden avulla patologisuutta käsitellään suhteessa normaaliin. Tästä syystä biovallan ja sitä toteuttavan biopolitiikan tutkimus erityisopetuksen kasvusta kohdentuu erityisopetuksen rakenteistumiseen ja hallinnointiin. Tätä voidaan tarkentaa siten, että biovallan ja sen politiikan tutkimuksessa erityisopetuksen kysymyksessä tarkastellaan rakenteellisessa mielessä opetuksellisia ja hallinnollisia tekniikoita. Ne edustavat riskienhallinnan teknologiaa, joiden kautta käytetään valtaa riskin mahdollisuuden uhalla. Riski on siis yksi keskeisin biovallan oikeuttamisen muoto. Jotta tätä riskiä voitaisiin ennakoita ja välttää, biopolitiikka on usein ennakkoivana toimintatapana.

Kriittisesti tätä asiaa voidaan lähestyä biovallan tekniikoiden käytön ja ideologian tutkimuksella. Se on yksi yhteiskuntakriittisimpien poststrukturalististen keskeisiä aiheita. Tällaisessa biopoliittisessä tutkimusorientaatioissa on kyse poliittisesta tutkimisesta, jossa ihminen inhimillisenä olentona käsitetään ja määritellään modernin rationaalisuuden, emotionaalisuuden ja biologisuuden kautta. Toisin sanoen biopolitiikan tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, miten ja miksi rationaalisuuden ja psykologisuuden piirteet määrittävät biologisia ominaisuuksia ja päinvastoin. On siis korostettava, että biologiset ominaisuudet ovat keskeisessä asemassa siinä kohtaa, kun ihmisen muita ominaisuuksia halutaan määritellä. Välittävinä tekijöinä näiden osatekijöiden muodostamassa poliittisen eetoksen tulkinnessa ovat yhteiskunnalliset prosessit ja kulttuuri. (mt).

Biopolitiikan ja biovallan käsitteellinen sisältö on viimeaikaisessa keskustelussa hahmotettu niin, että se koostuu totuusdiskursseista, jotka koskettelevat ihmisten terveyttä. Viranomaisilla on tällöin keskeinen totuuden puhumisen auktoriteetti. Elämäntapoja parantavat ja terveyttä edistävät interventiot määrittävät tuolloin totuusdiskurssien kautta tuotettavaa modernin ihmisen elämismailman hallinnointia. Nikolas Rose ja Paul Rabinow (2003) korostavat, että biovalta ei yksiselitteisesti tarkoita diktatorista asioiden hallinnointia, jossa keskeisesti operoisi erilaiset vallanteknologiat, vaan kyse on elämänhallinnan muodoista. Biovalta ulottuu silloin kolmelle alueelle, jotka ovat tieto terveellisestä elämästä, valtasuhteet ja subjektiviteetti. Analyyttisemmän lähestymisen kannalta mainitut kolme elementtiä sisältävät todennäköisimmin keskeisimmät modernin yhteiskunnan hallinnoinnin välttämättömät ohjaavat piirteet. Niiden pohjalle rakentuu totuusjärjestelmä, joka on järjestelmätasoinen sekä samanaikaisesti yksilöiden tietoisesti tai ei-tietoisesti sisäistävä ideologia ja toimintadispositio.

VAMMAISUUS KIELTEISENÄ POIKKEAVUUTENA

Seuraavaksi on käyty läpi muutamia yhteiskuntatieteellisesti orientoituneita tekstejä, joissa biovallan elementtien kautta on tulkittu todellisuutta. Ihmisten terveys, valtasuhteet ja subjektiviteetti edustavat tällöin kokonaisuutena biovallan kautta toteutettavaa biopolitiikkaa, jonka tehtävä on tuoda vakautta moderniin yhteiskuntaan. Esimerkit eivät välttämättä suoranaisesti liity suomalaisen erityisopetuksen kasvuun, mutta ne auttavat ymmärtämään sen työkalun tai vastaavien työkalujen merkitystä rakenteellisessa mielessä, jota erityisopetus edustaa.

Vammaisuuden käsite ja sen käyttö on historiallisesti tarkoittanut kielteisen poikkeavuuden kuvausta. Poikkeavuus on käsitetty kielteiseksi sen takia, että se sisältää häiriön ja/tai hälyn elementin yhteiskuntajärjestykselle. (vrt. Vähämäki 1997). Pieter Verstraete (2007) tarkastelee tätä kysymystä siten, kuinka yhteiskuntakriittisen vammaisuuden tutkimuksen kautta saadaan uusi ja kiinnostava näkökulma vammaisuuden historian uudelleenlaidelle lähestymistavalle. Britanniassa institutionaalisen aseman saavuttanut Disability Studies ponnisti vahvasti vammaisten henkilöiden omista kokemuksista sorrosta ja syrjinnästä. Tällöin oli kohtuullisen tyypillistä, että Disability Studies asemoitui yhteiskuntatieteisiin Leedsin yliopistossa. Tämä kehityskulku ei olisi ollut kuitenkaan riittävää pelkkiin kansalaisaktivistisiin lähtökohtiin nojautuen. Sen tieteellinen perusta näytti rakentuvan hyvin epä-anglo-amerikkalaiselle pohjalle. Ensinnäkin vammaisten henkilöiden syrjinnän ja sorron käsitteellistäminen modernissa yhteiskunnassa sai vahvoja vaikutteita marxilaisesta yhteiskuntatieteestä. Marxilaisen lähestymistavan kautta ja sen avulla saatettiin osoittaa yhteiskunnallisten mekanismien syrjiviä ja sortavia käytäntöjä (esim. Oliver 1996). Mutta toisaalta Disability

Studies sai vaikutteita myös kulttuurintutkimuksesta. Tämä keskustelu pohjautui post-modernistiseen kulttuurikäsitkseen, jossa kritisoitiin modernin kulttuurin kategorisoitajia esimerkiksi korkeaan ja matalaan kulttuuriin (esim. Jameson 1984). Tällaisilla jaoilla luokiteltiin myös ihmisiä ja/tai väestöryhmiä hierarkkisesti. Siinä mielessä kulttuurintutkimuksen ulottuvuus on olennainen ulottuvuus niin Disability Studies'n piirissä kuin muussakin yhteiskuntatieteellisessä vammaisuuden tutkimuksessa. Olennaista kulttuurintutkimuksellisessa ulottuvuudessa on ollut marxilaisen orientaation rinnalla osoitettaessa sosio-ekonomisia raja-aitoja, osoittaa myös kulttuurisia raja-aitoja. Kulttuurintutkimuksen avulla saavutettiin normaliteetin määrittymiseen liittyvät arvot ja asenteet, jotka toimivat negaatioina vammaisuuden sosiokulttuurisissa määrittymisissä ja asemoitumisessa nyky-yhteiskunnassa. (Bhaskar & Danermark 2006).

Olennaista marxilaisessa lähestymistavassa oli huomata koko vammaisuuden ilmiön historiallisuus. Ei pelkästään lineaarinen historia, vaan myös "todellinen" historia. Tämä Michel Foucault'n esittämä uudenlainen historiakäsitys poikkesi lineaarisen historian ajallisesta ja jopa asetetusta jatkumosta korostaen historiallisten käännekohtien merkitystä asioiden järjestykseen ja tiedon ja totuuksien muotoutumiseen kulloisessakin tilanteessa. Tällainen uusi historia ei ole välttämättä ristiriidassa lineaarisen historian kanssa, mutta tunnistaessaan historiallisia käännekohtia ja niiden merkitystä se paljastaa lineaarisen historian hegemonisen oikeaoppisuuden pyrkimyksen siitä, miten ja miksi asiat ovat prosessoituneet nykymuotoonsa. Tällainen uusi vammaisuuden historia oli uudenlainen näkemys vammaisuuden (epä)historiaan, joka kärjistetysti sanottuna oli aikaisemmin ollut enemmänkin hoitolaitosten tai palvelujärjestelmän historiaa. Lyhyesti sanottuna vammaisten henkilöiden omaan kokemukseen ja yhteiskuntarakenteiden tietoteoreettiseen kritiikkiin pohjautuen Disability Studies kykeni osoittamaan lääketieteen 1900-luvun paradigman ja sen poliittisen merkityksen puutteet.

Tässä yhteydessä voidaan nostaa esiin ainakin kaksi puutetta. Lääketieteen 1900-luvun paradigmassa korostuu ilmiöiden historian laboratorinen käsittely. Silloin ratkaistaan kokonaisuudesta eristettyjä spesifejä ongelmia, jolloin ympäristötekijät sekä yhteiskunnalliset ja kulttuuriset merkitykset on käytännössä sivuutettu. Toisena puutteena on edelliseen pohjautuen se, että tällainen asioiden käsittämistapa ja siihen perustuva totuusjärjestelmä on kyseisen paradigman hegemonian myötä alkanut määrittelemään ja jäsentämään lääketieteen ulkopuolisia asioita. Ainakin lääketieteellisiin perustein määrittyvät ei-lääketieteelliset kysymykset usein julkisessa palvelujärjestelmässä.

Erityisopetuksen tapauksessa tämä kysymys on ollut julkinen ja avoin käytännössä koko erityisopetuksellisen historian ajan. Sitä ei ole kuitenkaan nähty erityisen kriittisenä kysymyksenä, vaan enemmänkin itsestäänselvyyttenä. Angela Morgan (2005) on tutkinut palvelujärjestelmän ja lasten vanhempien välistä dialogia päätettäessä erityisopetuksen järjestämisestä. Michel Foucault'n diskurssianalyttiseen metodiin ja esityksiin hallintamentaliteetista pohjautuen sekä vallanteknologian keinoja analysoimalla Morgan osoittaa, että erityisopetuspäätökset eivät perustu mainittujen

osapuolten vapaaseen dialogiin. Morgan viittaa dialogissa kontrollin vahvaan läsnäoloon, jota toteuttaa panopticon kokonaisvaltaisena valvontana sekä ajatustavoissa että käytännössä. Vastaavia tuloksia oli havaittavissa myös suomalaisessa vammaisiksi epäiltyjen lasten palveludiagnoosien prosessoinnissa (ks. Vehkakoski 2006). Morganin (2005) ja Vehkakosken (2006) tulokset tukevat sitä tulkintaa, että pitäisikin käyttää käsitettä palveludiagnoosi, koska palvelujärjestelmä edellyttää lääketieteellisiä diagnooseja myös ei-lääketieteellisten palvelujen saannille. Aiheellinen kommentti on tällöin se, toimiiko diagnoosi täyttääkseen palvelujärjestelmän asettamat disiplinaarit ja missä määrin se on lasta tukeva perusta hänen koulunkäynnilleen.

Yhteiskunnallisten ja biologisten diskurssien yhteenkietoutuminen on siis keskeinen modernin yhteiskunnan ihmisiä koskevan luokitteluperiaatteen käytännöllinen ja teoreettinen lopputulema. Vaikka tämä yhteenkietoutuminen ei rajaudu pelkästään vammaisiin henkilöihin tai muihin erityisryhmiin, näyttäytyy se eksplisiitsemmin kuitenkin juuri näiden väestöryhmien kohdalla. Yhteiskunnallisen vakauden näkökulmasta mainituissa diskursseissa määritetään kansalaisuutta tai tarkemmin sanottuna luokitellaan kansalaisia ja samalla asetetaan heidät hierarkkisesti. Vammaisuus kielteisenä poikkeavuutena näyttäytyy näissä diskursseissa siksi, että vammaisuuden määrittämisessä edellytyksenä on patologinen status. Toisaalta normaalin statuksen saavat kansalaiset eivät ole sitten vammaisia. (Hedlund 2000). Kun vammaisuuden määrittelemisessä yhteiskunnalliset ja biologiset diskurssit kilpailevat vielä keskenään määrittämisen dominaatiosta, tarkoittaa se sitä, että kilpailevat määrittäykset poikkeavat lähtökohdiltaan varsinkin ideologisesti. Ideologisilla eroavaisuuksilla pyritään osoittamaan ja perustelemaan oman professionaalisen diskurssin paremmuus suhteessa muihin diskursseihin. Keskeiset ideologiset eroavaisuudet liittyvät siihen, kuinka fenomenologiset merkitykset ja biologinen tieto ovat yhteensovitettavissa. Yhteiskunnallinen ja biologinen diskurssi käsittävät eri tavoin vammaisuuden ilmiön. Lyhyesti sanottuna edellinen korostaa vamman rakenteistumista yhteiskunnallisissa käytännöissä ja jälkimmäinen patologiseksi määrittelyä suhteessa normaliteettiin. Kun vammaisuuden diskurssin kokonaisvaltaista näkemystä lähdetään rakentamaan tältä pohjalta nousee esiin molempien diskurssien riittämättömyys määrittellä vammaisuuden ilmiötä. Painotuserot muodostuvat tällöin olennaisimmiksi ajatellen sitä, halutaanko korostaa vammaisena olemisessa kansalaisuutta ja ihmisoikeuksia vai biologisen poikkeavuuden tarvitsemia kompensatiota ja erilaisia lääketieteellisiä hoitotoimenpiteitä. Painotuserot ovat nimenomaisesti painotuseroja eivätkä näyttäytyä kuitenkaan missään ideaalisina.

Todellisen historian kautta merkityksiä saava normaalin ja patologisen välisten rajansiirtojen prosessoituminen ja vammaisuuden määrittäminen patologisessa sisältää kuitenkin käsitteellisiä ja käytännöllisiä puutteita. Tämän Margrit Shildrick'n (2005) esittämän kritiikin lähtökohtana on Foucault'n muotoilema genealogia⁶². Hänen mukaansa on havaittavissa psyykkisten merkitysten katkos juutalais-kristillisten käsitysten ja modernin ideologian välillä vammaisuudesta myös muutoin, kuin koululääketieteen paradigman suhteessa aikaisempaan paradigmaan. Tällöin foucault'laista genealogista metodia käyttäen ei kyettäisi tavoittamaan katkoksesta tapahtuneita perustavanlaatuisia muutoksia vammaisuuden psyykkisessä ymmärtämisessä. Vammaisuus on yhteiskunnallisessa totuustuotannossa käsitteenä ja käytännön tilanteissa muuntunut pahan subjektista objektivoituneeksi yksilön ongelmaksi. Vaikka yhteiskunnallisessa tai rakenteellisessa kontekstissa katkosta on foucault-pohjaisessa tutkimuksessa käsitelty paljonkin tai itse asiassa modernin yhteiskunnan dekonstruktiivinen kritiikki nojautuu pitkälti juuri katkoksen tunnistamiseen, niin Shildrick'n mukaan samalla psyykkiset merkitykset ovat lähes sivuutettu.

Shildrick (mt.) kiinnittää erityistä huomiota vammaisen henkilön ruumiiseen. Ruumiin sosiaalisen ja kulttuurisen sidonnaisuuden tarkastelussa brittiläinen vammaisuuden yhteiskunnallinen lähestymistapa ja foucault'lainen diskurssianalyysi sivuuttavat lähes täysin vammaisen ruumiin ulkoiset ja sisäiset psyykkiset merkitykset. Psykkisillä merkityksillä tarkoitetaan ruumiin tai ruumiista johtuvien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tuskallisten tilanteiden psyykkisiä sisältöjä. Tämän seikan huomioimisella on vähintäänkin yhtä paljon merkitystä vammaisten henkilöiden itse tietoisesti tai ei-tietoisesti määrittämälleen identiteetilleen kuin heidän objektivoituneesti määritetylle identiteetilleen. Objektivoituneen yksilötarkastelun ja ihmisten oman identiteettityön yhteensovittaminen yhteiskunnalliseen kontekstiin on ollut kiinnostuksen kohteena kuitenkin yleisemmällä tasolla, kuin fokusoituneena vammaisiin henkilöihin. Tietysti on syytä korostaa, että puhuttaessa vammaisista henkilöistä yhtenä ryhmänä, esitetään virheellinen käsitys ryhmän homogeenisuudesta. Näin siis vammaisidentiteettien ulkoisia ja sisäisiä mekanismeja on mahdollista tarkastella identiteettien rakentumisen yleisessä kontekstissa.

Edellä mainittua yhteensovittamista kuvaa, selittää ja jäsentää kiinnostavasti habituksen käsite. Siihen kiinnittyy samanaikaisesti ruumis, kulttuuri ja yhteiskunta. Näiden ulottuvuuksien kautta määrittävää uutta habitus-teoriaa ovat kiinnostavasti

62 Michel Foucault'n (esim. 1972; 1977, 152-153) käyttämässä käsitteistössä tiedon arkeologia ja genealogia liittyvät toisiinsa. Lyhyesti sanottuna tiedon arkeologialla tarkoitetaan tietystä ajanjaksoista tai hetkessä hegemonisen aseman ja dominaation saavuttanutta totuusjärjestelmää ja sen diskursiivisia muodostelmia. Genealogiassa pyritään sitten tarkastelemaan sitä totuusjärjestelmän muutoksen hetkeä, jolloin tiedon arkeologisesta kerrostumasta "siirrytään" toiseen tiedonarkeologiseen kerrostumaan..

selittäneet J. P. Roos ja Anna Rotkirch (2003a; 2003b) kaksiosaisessa artikkelisarjassa Habituksen paluu. Kun habitus ihmisten myötäsyntyisinä toimintatapumuksina kategorisoituu Pierre Bourdieulla sosiaalisen maailman sisällä ruumiin, kulttuurin ja yhteiskunnan dispositioissa, niin Roos ja Rotkirch haluavat laajentaa tätä sosiaalisen sisäistä kategorisointia. Heidän mukaansa se koskee myös ihmisten biologisia merkityksiä määrittämässä sosiaalisia, psykologisia ja fysiologisia asemia niin luonnossa kuin yhteiskunnissakin. Tällöin Roos ja Rotkirch käyttävät käsitettä ”ei-geneettinen evoluutio”, jolla viitataan ihmisiä koskevan biologisen ja ei-biologisen ulottuvuuden vuorovaikutukseen, sekoittumiseen ja jatkuvaan muutokseen. Normaliteetin rajojen ja rakenteiden määrittymisen kannalta tämä on kiinnostava havainto, koska empiiriset havainnot tukevat juuri biologisten merkitysten kautta oikeutettuja julkisia palveluita pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. Roosin ja Rotkirchin esittämä habitus-käsitteen laajennus tukee siis foucault’laisen biovallan käytännön esimerkkejä silloin, kun biologia dominoi sosiaalista. Ideaalinen tilanne kai olisi jonkinlainen tasapaino mainittujen eri ulottuvuuksien kesken, mutta vammaisia henkilöitä ja muita vähemmistöryhmiä koskevissa hyvinvointipalveluissa biologinen dominoi sosiaalista.

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Käsillä oleva artikkeli ei ole pyrkinyt konstruoimaan sosiaalista todellisuutta empiirisen aineiston kautta. Lähtökohtana tälle artikkelille ollut erityisoppilaiden lukumäärän kasvua tilastollisena ja sosiaalisena faktana ei kasvatustieteellisessä tutkimuksessa ole selitetty välttämättä riittävästi, joten artikkeli pyrkii täyttämään tätä aukkoa. Erityispedagogiikka kasvatustieteen osa-alueena pystyy selittämään hyvinkin yksityiskohtaisesti erityisopetuksen menetelmien tarvetta sekä erityisoppilaiden identifioimista. Toisaalta mainittu sosiaalinen fakta järjestelmätason kysymyksenä edellyttää monikerroksista koulutus- ja sosiaalipoliittista tarkastelua käytäntöjen ja ideologioiden tasolla.

Erityisoppilaiden lukumäärän tasainen kasvu lähtökohtana tälle artikkelille on siis tarkoittanut sitä, että kyseinen kasvu yhteiskunnallis-rakenteellisena ilmiönä on oire tai neutraalimmin havainto, joka kertoo omalta osaltaan yhteiskunnan rakenteellisista toimintamekanismeista sekä käytännön että teorian tasoilla. Empiirisemmin painottunut mikrososiologinen tutkimus olisi vaatinut yksityiskohtaisempia erityisopetuksen taloushallinnollisten ja poliittisten päätösten ja muiden toiminnan osoittimien tutkimusaineistoja. Näin ollen koulutuspolitiikan rakenteellisessa tarkastelussa vähemmälle huomiolle jäänyt teoreettis-ideologinen tutkimuslinja tarjosi tilastolliseen faktatietoon pohjautuvan aikalaisanalyttisen tutkimuksen mahdollisuuden. Lyhyesti sanottuna aikalaisanalyysillä tarkoitetaan teoreettista tutkimusta, jonka tarkoituksena on ymmärtää ajanhenkeä eli toisin sanoen nykyistä yhteiskunnallista eetosta.

Vaikka aikalaisanalyttinen tutkimus on teoreettista tutkimusta, se ei edusta tutkimusteoriaa, yleistä teoriaa tai metateoriaa. Sen tarkoituksena on teoretisoida ajan ilmiötä ja ajanhenkeä, ja millaista vuoropuhelua ne käyvät keskenään. Tällaisen teoreettisen tutkimuksen lähdeaineistoina ovat niin edellä mainitut teoriatyypit kuin kaikki aiheeseen liittyvät empiirisemmätkin tutkimukset. (ks. tarkemmin Noro 2004).

Kysymys erityisoppilaiden lukumäärän tasaisesta kasvusta aikalaisanalyttisesti tarkoittaa sellaisen selittävän viitekehysten jäsentämistä, jonka avulla voidaan ymmärtää tuon kasvun yhteiskunnallisia merkityksiä. Nuo merkitykset ovat myös kulttuurisia, sosiaalisia ja psykologisia, mutta nämä mainitut merkitykset ovat joka tapauksessa redusoitavissa ainakin jossain määrin yhteiskunnallisiin merkityksiin. Yhteiskunnallisten merkitysten näkökulma on asetettu tutkimustehtävässä rakenteellis-ideologisten sisältöjen ymmärtämiseksi. Silloin se tarkoittaa sellaisten teorioiden ja käsitteiden avaamista, joiden avulla voidaan ymmärtää erityisopetuksen kysymyksen ideologiaa ja siihen pohjautuvia käytäntöjä. Yhteiskunnalliset merkitykset eivät kuitenkaan rajaudu pelkästään erityisopetukseen, vaan erityisopetuksen kysymys edustaa vain pientä segmenttiä ajan hengen ilmiöistä. Tästä syystä artikkelin aikalaisanalyysi on esitetty induktiivisesti niin teoreettisessa kuin ilmiötä kuvaavassakin mielessä.

Erytisopetuksen kysymys normaalin ja patologisen muuttuvalla rajalinjalla laajentaa koulutuspolitiikan osaksi yhteiskuntapolitiikkaa. Tämä on olennainen seikka ajateltaessa yhteiskuntapolitiikkaa sekä polity- että policy-merkityksissä (ks. Palonen 1989; Eräsaari 2004). Näihin käsitteisiin sisältyy sekä yhteiskunnallisen vakauden ylläpito (policy) että vakauden jatkuvuuden varmistaminen muuttuvassa yhteiskunnassa (polity). Nämä sinänsä modernien organisaatioiden kannalta välttämättömät toimintatavat sisältävät myös kontrolloivan ulottuvuuden, joka näyttäytyy vallan teknologioina. Keskeisin modernin yhteiskunnan vallan teknologia ovat biopoliittiset käytänteet, joissa kohdistetaan kansalaisiin biovaltaa. Tältä pohjalta ajateltuna vähemmistökansalaisryhmiin, kuten vammaisiin henkilöihin ja muihin vähemmistöryhmiin, kohdentuvat biovallan lakisäätöiset ja käytännön työn muodot ovat kärjistyneimpiä hallinnon keinoja modernissa yhteiskunnassa. Tämä laajempi yhteiskuntapolitiittisen hallinnon teoreettis-ideologinen viitekehys palautuu nyt kiinnostavasti erityisopetuksen kysymykseen. Vaikka erityisopetukselliset keinot pyrkivät yksilölliseen hyvään ja useassa tapauksessa varmasti onnistuvatkin siinä, on rinnalla läsnä samanaikaisesti biopoliittinen hallintamentaliteetti, jonka ideologiset tarkoitukset kohdentuvat myös yhteiskuntarakenteiden vakauteen. Erytisopetus onkin kaksiteräinen miekka, jonka tarkoitusta voidaan arvioida lapsien opetuksellisena tarpeena sekä ammatillis-hallinnollisena tarpeena. Kumpaakaan ulottuvuutta ei voi sulkea pois. Kuitenkin erityisopetuksen medikalisoitunut selektointi on lähinnä autopoettinen hallinnon käytäntö, jota ilmeisesti erityisopetukselliset tarpeet näyttävät (vrt. Vehkakoski 2006). Toisin sanoen erityisopetuksen selektointiprosessin aloite useassa tapauksessa lähtee käyntiin opettajilta, jotka havaitsevat yleisopetuksen menetelmät riittämättömiksi.

Yhteiskuntapoliittisissa hallinnointikäytännöissä vähemmistökansalaisuus ja stigmatisointi alkaa määrittäytyä siis jo erityisopetuksen biopoliittisessa selektoinnissa. Tämä kehitys on viime vuosina kiihtynyt, vaikka selkeästi fyysisesti, psyykkisesti tai aistillisesti vammaisia henkilöitä ei suhteellisesti ole enempää kuin ennenkään. Kontrolloinnin biopoliittiset vallan teknologiat ovat kuitenkin kehittyneet niin, että poikkeuksien sietäminen on kaventunut yhä yksilöllistyvämmässä yhteiskunnassa. Kontrolloinnin mekanismit kiinnittyvät nyt ihmisten yksilöllisiin piirteisiin, joiden patologisoinnin ideana on 1900-luvun lääketieteellisen paradigman hyödyntäminen sen ulkopuolelle. Kokonaisnäkemysten hahmottaminen ei välttämättä ole kaikissa tapauksissa tarpeellista lääketieteen operaatioissa, mutta yksittäisten tekijöiden kautta kansalaisuuden kokemusten ja tapahtumien stigmatisointi diagnostiikan avulla ei selitä ihmiselämän todellisuutta kovinkaan paljon. Sen vuoksi yhteiskunnallisten ongelmien syyt eivät pelkästään ole yksittäisten ihmisten tai laajempien väestöryhmien tietoisesti tuottamia, vaan ne voivat johtua myös yhteiskuntapoliittisista mekanismeista, jotka kulloisenkin totuusdiskurssin hetkellä ovat jostain syystä vääristyneitä. Nämä vääristymiä saatetaan järjestelmätasolla kuitenkin sietää ilman todellisia muutostoinmenpiteitä. Modernin hallinnoinnin pienimmän yhteisen nimittäjän, esimerkiksi palveluminimin, löytäminen ja puolustaminen on koko järjestelmän legitimitietin ja olemassaolon kannalta välttämätöntä. Tästä syystä erityisesti vähemmistökansalaisiksi määriteltyjen yksittäisten ihmisten ja väestöryhmien neuvottelut autopoettisen järjestelmän kanssa vaativat erityistä kyvykkyyttä.

LÄHTEET

- Barile, M. 2003. Globalization and ICF Eugenics: Historical coincidence or connection? *The More Things Change the More They Stay the Same. Disability Studies Quarterly* 23 (2), 208-223.
- Bates, D. G. 2002. Why Not Call Modern Medicine "Alternative"? *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 583 (1), 12-28.
- Bhaskar, R. & Danermark, B. 2006. Metatheory, Interdisciplinarity and Disability Research: A Critical Realist Perspective. *Scandinavian Journal of Disability Research* 8 (4), 278-297.
- Bourdieu, P. 1985. *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Brown v. Board of Education. 1954. 347 U.S. 483.
- Canguilhem, G. 1991. *The Normal and the Pathological*. New York: Zone Books.
- Comte, A. 1974. *The Positive Philosophy*. New York: AMS Press.
- Comte, A. 1973. *System of Positive Policy or Treatise on Sociology Instituting the Religion of Humanity. First Volume*. New York: Burt Franklin.

- Durkheim, E. 1982. *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi.
- Edwards, C. & Imrie, R. 2003. Disability and the bodies as bearers of value. *Sociology* 37 (2), 239-256.
- Engel, G. L. 1977. The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science* 196: 129-136.
- Eräsaari, R. 2004. Yhteiskuntapolitiikan aika? *Janus* 12 (1), 105-113
- Eräsaari, R. 2002. Kuinka turvaton on riittävän turvallinen? Vammala: Kunnallisanalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisuja nro 46.
- Foucault, M. 1990. *The History of Sexuality. Volume 1: An Introduction*. New York: Vintage.
- Foucault, M. 1988. The Political Technologies of Individuals. Teoksessa H.M. Luther, H. Gutman & P.H. Hutton (eds.) *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault*. London: Tavistock, 145-162.
- Foucault, M. 1977. Nietzsche, Genealogy, History. Teoksessa Bouchard, D. (ed.) *Language, Counter-Memory and Practice*. Oxford: Blackwell, 139-164.
- Foucault, M. 1975. *The Birth of the Clinic. An Archaeology of Medical Perception*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. 1972. *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Hedlund, M. 2000. Disability as a Phenomenon: a discourse of social and biological understanding. *Disability & Society* 15 (5), 765-780.
- Hewa, S. & Hetherington, R. W. 1995. Specialists without spirit: Limitations of the mechanistic biomedical model. *Theoretical Medicine and Bioethics* 16 (2), 129-139.
- Hughes, B. 2005. What Can a Foucauldian Analysis Contribute to Disability Theory? Teoksessa S. Tremain (toim.) *Foucault and the Government of Disability*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 78-92.
- Hänninen, S. & Karjalainen, J. (toim.) 1997. *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Tampere: Gaudeamus.
- Iezzoni, L. I. 2003. Targeting health care improvement for persons with disabilities. *International Journal for Quality in Health Care* 15 (4), 279-281.
- Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.) 2007. *Eriäinen oppija – yhteiseen kouluun: kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Imrie, R. 2004. Demystifying Disability: a review of the International Classification of Functioning, Disability and Health. *Sociology of Health and Illness* 26 (3), 287-305.
- International Classification of Functioning, Disability and Health. 2001. Geneva: WHO.
- Jahnukainen, M. 2003. Laman lapset? Peruskoulussa erityisopetusta saaneiden oppilaiden osuuksien tarkastelua vuodesta 1987 vuoteen 2001. *Yhteiskuntapolitiikka* 68 (5), 501-507.
- Jameson, F. 1984. Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism. *New Left Review* 146 (1), 53-92.

- Linnakangas, R. & Suikkanen, A. 2004. Varhainen puuttuminen. Mahdollisuus nuorten syrjäytymisen ehkäisemisessä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004/7.
- Marks, D. F., Murray, M., Evans, B., Willig, C., Woodall, C. & Sykes, C. M. 2005. Health Psychology. Theory, Research & Practice. London: Sage.
- Merleau-Ponty, M. 1962. Phenomenology of Perception. London: Routledge.
- Morgan, A. 2005. Governmentality versus choice in contemporary special education. *Critical Social Policy* 25 (3), 325-348.
- Noro, A. 2004. Aikalaisdiagnoosi: Sosiologisen teorian kolmas lajityyppi? Teoksessa K. Rahkonen (toim.) Sosiologisia nykykeskusteluja. Helsinki: Gaudeamus, 19-39.
- Oliver, M. 1996. Understanding Disability: From Theory to Practice. New York: St. Martin's Press.
- Palonen, K. 1989. Die Thematisierung der Politik als Phänomen. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Perusopetuslaki 628/1998, § 17.
- Roos, J. P. 2006. Miksi Suomessa ei saa muutoksia vääriin päätöksiin? Teoksessa T. Helne & M. Laatu (toim.) Väryyskirja. Helsinki: Kela, 185-213.
- Roos, J. P. & Rotkirch, A. 2003a. Habituksen paluu? Evoluutioteorian huomioimista sosiologian ihmisenäkemyksessä (osa 1). *Tieteessä tapahtuu* 20 (1), 33-41.
- Roos, J. P. & Rotkirch, A. 2003b. Habituksen paluu? Evoluutioteorian huomioimisesta sosiologian ihmisenäkemyksessä (osa 2). *Tieteessä tapahtuu* 20 (2), 33-37.
- Rose, N. & Miller, P. 1992. Political power beyond the state. *Problematics of government. British Journal of Sociology* 43 (2), 173-205.
- Rose, N. & Rabinow, P. 2003. Biopower today: Vital politics. *Health, Medicine and Bioeconomics into the Twenty First Century*, London School of Economics, 5-7 September 2003. www.lse.ac.uk/collections/sociology/pdf/RabinowandRose-BiopowerToday03.pdf, luettu 23.8.2007.
- Saloviita, T. 2006. Erityisopetuksen oikeuttaminen ja vammaishuollon mallit. Teoksessa A. Teittinen (toim.) Vammaisuuden tutkimus. Helsinki: Yliopistopaino, 120-151.
- Shildrick, M. 2005. The Disabled Body, Genealogy and Undecidability. *Cultural Studies* 19 (6), 755-770.
- Teittinen, A. 2003. Perusopetuksen inklusiopolitiikan lähtökohtia. *Kehitysvammailiiton tutkimusyksikkö Kotu. Kotu-raportteja 2/2003*.
- Teittinen, A. 2000. Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä. *Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja* 65.
- Temmes, M. & Kalijärvi, T. 2002. Kehittämiskeskukset. Toimintamallin arviointi. Helsingin yliopisto. Yleisen valtio-opin laitos. Helsinki: Edita.
- Thomas, C. 2004. How is disability understood? An examination of sociological approaches. *Disability & Society* 19 (6), 569-583.
- Vehkakoski, T. 2006. Leimattu lapsuus? Vammaisuuden rakentuminen ammatti-ihmisten puheessa ja teksteissä. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 297.

- 148 Verstraete, P. 2007. Towards a Disabled Past: Some preliminary thoughts about the history of disability, governmentality and experience. *Educational Philosophy and Theory* 39 (1), 56-63.
- Vähämäki, J. 1997. Elämä teoriassa. Tutkimus toimeentulosta tiedosta kommunikatioyhteiskunnassa. Hamina: Tutkijaliitto.
- www.oph.fi Opetushallitus, luettu 17.10.2007.
- www.stat.fi Tilastokeskus, luettu 17.10.2007.

KIRJOITTAJAT:

149

Kari Huuskonen, museoamanuessi, Näkövammaisten keskusliitto

Tiina Itkonen, assistant professor, California State University

Joel Kivirauma, professori, Turun yliopisto

Eeva Salmi, lehtori, Humanistinen ammattikorkeakoulu

Antti Teittinen, tutkimuspäällikkö, Kehitysvammaliitto

Kirjassa vammaisuutta lähestytään yhteiskunnallisesti tuotettuna ilmiönä, jonka ymmärtäminen edellyttää paitsi nykyisyyden myös sen historian tuntemista. Monet tänään itsestään selviltä vaikuttavat käsitykset ja toimintatavat ovat seurausta monista historian kuluessa tapahtuneista valinnoista ja katkoksista. Kirjan historiallisessa osuudessa tarkastellaan vammaisten lasten koulunkäynnin alkuvaiheita lähinnä sokeiden, kuurojen ja älyllisesti kehitysvammaisten lasten kohdalta.

Kirjan loppuosassa analysoidaan erityisopetuksen tilaa niin Suomen kuin Yhdysvaltojenkin tapahtumien kautta. Yhdysvaltojen erityisopetuksen tarkastelu avaa mielenkiintoisen näkymän meille toistaiseksi melko tuntemattomaan politiikantekotapaan, joka kuitenkin saattaa lähitulevaisuudessa olla todellisuutta myös Suomessa. Kirja soveltuu hyvin yliopistolliseksi oppikirjaksi.

Kehitysvammaliitto

Viljatie 4 A, 00700 Helsinki

Puh.: (09) 348 090

Faksi: (09) 3853 398

www.kehitysvammaliitto.fi

ISBN 978-951-580-607-9

ISSN 2342-1169